

ספר

פרי צדיק

קדושת שבת

[מאמר ג']

מאת כבוד קדושת אדמו"ר הגאון הקדוש שר התורה
כחד מקמאי דמי לבר אלהין, עטרת תפארת ישראל
לו דומיה תהלה

רבינו **צדוק הכהן** זצוקללה"ה
מלובלין

זכות קדושת תורתו וצדקתו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן

ונוסף לו 'מקורות וביאורים'
לבאר ולפענח דבריו

מהדורה נסיונית

אשדוד תשע"ז

רשימת המאמרים שיצאו לע"ע

קדושת שבת - א-ג	שבת חזון [דברים] - ט	ט"ו בשבט - א
שבת הגדול - א	ט"ו באב - א	פרשת שקלים - א
לג בעומר וסיום הש"ס-א-ב	חנוכה - א	שושן פורים - א
שבועות - א-ב	ראש חודש שבט - א	

שבט תשעז

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק כלל

מותר לצלם, או להעביר את הקובץ, למטרת לימוד (ובתנאי שיצרף את עמודי השער)
אין לצלם, או להעביר את הקובץ, למטרה מסחרית

להערות:

י.י. יאקאב

052-761-7625

yyyakob@gmail.com

קדושת שבת

מאמר ג

ענין ברכת השבת

[א] ענין הברכה דשבת. דכתיב במעשה בראשית" (נלאשט ז, ג) 'ויברך וגו' ויקדש'.

וגם בדברות ראשונותי (שמות כ, יא) 'על כן ברך וגו' ויקדשהו'. ומה טעם להזכיר הברכה בענין ציווי השביתה?

הברכה בגלל החסרון

בפשוטו יש לומר, על דרך שכתב רש"י פרשת בראשית (א, כז) גבי ברכה דדגים, 'לפי שמחסרין וצדין מהם הוצרכו לברכה'. והאומות מונין את ישראל על שמירת השבתות, שאין עושין בו כלום, וכל מה שיגיעים בימי חול אוכלים בשבת, על כן הם עניים. כמו שאמרו במדרש איכה' (ג, ה) 'על פסוק (איכה ג, יד) 'הייתי שחוק'. ומצינו גם בכתוב" בפרשת בהר (ויקרא כה, כ-כא) במצות שמיטה, 'וכי תאמרו מה נאכל וגו' וצויתי את ברכתי לכם וגו'". והכי נמי בשביל כן בירכו, שאף על פי ששובתין בו ממלאכה, ועוד מענגין אותו במאכל ומשתה, עם כל זה 'לא יחסר לחמו' (מלש"כ ישעיה נא, יד). כי 'כל מזונותיו של אדם קצובין חוץ מהוצאות שבתות וכו'" (צ"ה טז).

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^א לשון הפסוק 'ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות'.

^ב לשון הפסוקים 'זכור את יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בהם וינח ביום השביעי. על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו'.

^ג כלומר, דלפי פשטות הפסוק, בא לנמק מדוע צריכים ישראל לשבות בשבת, מפני שהקב"ה נח כביכול בשבת. ולכאורה מה ענין התוספת שהקב"ה בירך את השבת, להוסיף נימוק וטעם למצות השביתה. וכי בגלל שהקב"ה בירך את השבת צריך לשבות בו?

ורבינו לפי דרבו יבאר לפי פשוטו שהכוונה להיפך, שבעבור מצות השביתה, לכן יש צורך לברכת השבת. ובעמקן של דברים יבאר (נלאשט סוף המאמר), שהשביתה השבת - דהיינו ההשגה בלא עמל ויגיעה - היא ברכת השבת.

[וראה בדברי הראשונים שבארו הענין כל אחד לפי דרכו. כגון הרשב"ם מבאר לפי פשוטו דברכת השבת הוא טעם לשביתה. דענין 'ברכת השבת' בששת ימי בראשית, היינו דבבא השבת היה העולם מוכן ומלא כל טוב. לכן גם מצות השביתה, שיכין האדם הכל מערב שבת, ולא יתעסק להכין בו כלום. והרמב"ן מבאר שהוא נתינת טעם למצות 'זכור את היום השבת', דהיינו להדרו ולברכו בדברים, וזהו משום שהקב"ה ברך את השבת. ועוד].

^ד לשון המדרש "הייתי שחוק לכל עמי" - כתיב (מלכים סט, ג) 'ישיחו בי יושבי שער', אלו אומות העולם שהן יושבין בבתי תרטאות ובבתי קרקסאות, ונגינות שותי שכר, מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין, הן יושבין ומשיחין בי ומלעיגים בי ואומרים ... ומכניסים את המומוס לתיאטרון שלהם, וראשו גלוח, והן אומרים אלו לאלו על מה ראשו של זה מגולח, והוא אומר היהודים הללו שומרי שבתות הן, וכל מה שהם יגעין כל ימות השבת אוכלים בשבת, ואין להם עצים לבשל בהם והם שוברים מטותיהם ומבשלים בהם והם ישינן בארץ ומתעפרים בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר'.

^ה לשון הפסוקים 'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים'. הרי שכאשר שובתים ממלאכה זקוקים לברכה מיוחדת להשלים את החסרון.

^ו לשון הגמ' 'תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חזוהו, כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ... חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב ... שאם פחת פוחדתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו'. ופירש"י "חוץ מהוצאת שבתות - אותה לא פסקו לו מה ישתכר לצרכה, ומזהיכין תבואה, אלא לפי מה שרגיל ממציאם לו, לשעה או לאחר שעה"

[שוב מצאתי כן בבראשית רבה (יא, ג), דבירכו מפני היציאה, עיין שם].

ברכת השבת היא בימי המעשה

הברכה חלה על המעשה

[ב] וציווי הברכה דשמיטה הוא 'בשנה הששית ועשת וגו' (ויקרא כה, כח). כי בשביעית שובתין ואין על מה לחול הברכה. ועיקר הברכה חלה על המעשה, וכמו שאמרו (ספרי ראה קנג; מדרש מהלס כג, ג; תנא דני אליהו רצה פ"ד) "יכול יושב בטל, תלמוד לומר (ע"פ דברים טו, יח) 'וברכתך בכל אשר תעשה'".

וזה כלל גדול בין בגשמיות^א בין ברוחניות^ב, בשביטה אין על מה לחול ברכת ה', רק כאשר האדם עושה על כל פנים איזה דבר, אפילו מעט וכחודה של מחט (ע"פ שו

מקורות וביאורים

^א לשון המדרש "ברכו ביציאה. רבי לוי בשם ר' יהושע בן חנניה אמר, כל יום שיש בו חסרון, כתיב בו ברכה ואינו חסר כלום. בחמישי נבראו עופות ודגים, ובני אדם שוחטין עופות ואוכלים, וצדים דגים ואוכלין, וכתיב בו ברכה, ואינו חסר כלום. בששי נברא אדם ובהמה, ובני אדם שוחטין בהמה ואוכלין, ובני אדם מתים, וכתיב בו ברכה, ואינו חסר כלום. בשביעי מאי אית לך למימר, ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר, מפני היציאה (שמיטתו לנוד שנה - רש"י). ובפירוש עץ יוסף (סג) "שאיין ההוצאה שעל השבת מחסר ממון האדם, שהברכה משלמת, כדאמרין בריש פרק ב' דביצה, 'לוי עלי ואני פורע'..."

^ב ראה זוהר הק' (פסח קי): "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו', מה כתיב, 'וצויתני את ברכתי לכם בשנה הששית, ועשת את התבואה לשלש השנים'. 'ועשת', ועשתה מבעי ליה. מאי 'ועשת', אלא לאפקא ה', דאית לה שמטה וניחא ולא עבדי עבירותא. כתיב (שמות טו, כט) 'ראו כי ה' וגו' נותן לכם ביום הששי לחם יומים וגו', כגוונא דא 'וצויתני את ברכתי לכם בשנה הששית וגו'". (צילור [על פי המפרשים] - ועשה, הלא נריך לכתוב 'ועשתה' אלא להוציא את ה' [היינו ה' אחרונה, מידת מלכות], שיש לה שמיטה ומנוחה, ואינה עושה עבודתה [היינו דאין משפיעה, אלא מקבלת מהמידה הששית שמשפיעה לה]. וכן הוא השפעת המן ציוס הששי בשביל השנה, כן הוא נדון זה נרכת שנה הששית בשביל השמיטה [היינו השפעת מידת הדין, למידת מלכות, המיומנות בשנה, ובשמיטה]). ולעניננו למדנו, שענין ברכת השבת והשמיטה הוא ביום/בשנה השישית, לצורך השביעית, שאין לה השפעה משלה, שהיא 'שמטה וניחא'.

^ט כלומר, שאם הקב"ה השפיע בנס גדול, שיצמח בשנה הששית תבואה רבה לשלש השנים. הרי באותה מידה יכול לעשות נס שיצמחו פירות ותבואה בשנה השביעית למרות שלא זרעו ולא עברו את השדות. ומדוע היה צורך להכין את כל המאכלים מראש. ולזה מפרש רבינו, שהברכה חלה על פעולה מעשית הנעשית. ולכן בשנת השמיטה, שאין בה שום פעולה הנעשית, אין חלה בה הברכה, ולכן הוצרכה לחול על התבואה שהוא תוצאת הפעולות שנעשו בשנה הששית.

^י לשון הספרי "וברכך ה' אלהיך, יכול בטל, תלמוד לומר 'בכל אשר תעשה'". לשון המדרש "זהו שאמר הכתוב 'כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך' (דברים ג, ז), ר' יעקב אומר יכול אפילו יושב ובטל, תלמוד לומר 'בכל מעשה ידך', אם עשה אדם הרי הוא מתברך, ואם לאו אינו מתברך". לשון תדב"ר "פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, מצאני אדם אחד שיש בו מקרא ואין בו משנה. ואמר לי, רבי, אני רוצה לומר לפניך דבר אחד, ומתיירא אני שמא תקפיד עלי. אמרתי לו, בני, אם אתה שואלני בדברי תורה, מפני מה אקפיד אני עליך. ואמר לי, רבי, מפני מה נאמר (מהלס קל, כה) 'נותן לחם לכל בשר', ונאמר (סג קמ, ט) 'נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו', ואדם אין מכין הוא לו. אמרתי לו, בני, בדרך ארץ שאדם עושה בידו, וכי אין הקב"ה מברך את מעשי ידיו. יכול יהא יושב ובטל מן המלאכה או מן המשא ומתן, תלמוד לומר (דברים יד, כט) 'למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה'".

^{יא} של"ה הק' (שער האומות, חמט ואמונה, טו) "אם ירצה לעשות איזה משא ומתן, כגון לקנות או למכור איזה סחורה, יאמר: אני בוטח בה' ומקווה בזה הסיבה ישלח לי השם יתברך מזונותי וצרכי, כי היעשה ה' ארובות בשמים, להוריד לו שק מלא מעות, רק השם יתברך מזמין ברצונו הטוב על ידי הטבע, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ילקוט שמעוני ח"ב רמז תפכג), 'יברכך ה' אלהיך' (דברים יד, כט), יכול אפילו יושב בטל, תלמוד לומר (סג) 'אשר תעשה'..."

^{יב} כן מובא בחז"ל בכמה ענינים, כגון בתורה, שאינה מתקיימת אלא במי שמתחיל בעמלו, ואח"כ הקב"ה משפיע עליו. כמובא בגמ' (ברכות מ). "אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא, בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר (שמות טו, ט) 'ויאמר אם שמוע תשמע', אם שמוע תשמע, ואם לאו לא תשמע". וכן הוא בתשובה ובכל התעוררות הקדושה (כמובא במדרשם נהפיה הנאה) שצריך האדם לפתוח מעט, ואח"כ הקב"ה משפיע עליו.

וכן הוא בזוה"ק ובספד"ק לגבי כל השפעות הקדושה, שאינו שורה אלא בהתחלת המעשה התחתונים. וז"ל (לק, פח) "... באתערותא דלתתא אשתכח אתערותא לעילא, דהא לא אתער לעילא עד דאתער לתתא, וברכאן דלעילא לא משתכחי אלא במה דאית ביה ממשא ולא היה ריקניא... דהא ברכאן דלעילא לא שריין על פתורא ריקניא ולא באתר ריקניא".

השירים רצה ה, ז'), הוא נעשה כלי קיבול לקבל ברכת ה' עליו, שתשרה במעשה ידיו.

ברכת השבת בימי המעשה בשביל השבת

וגם ברכת השבת איתא" (נלאשית רצה יא, ז) 'בירכו במן'. שהיה בששי לחם יומים (שמות טז, כט), וזו הברכה ביום ששי. אבל אין הברכה בו מצד עצמו, רק מצד מה שצריך להיות בו הכנה ליום השבת, וברכת השבת הוא מתפשטת ומתגלת ויוצאה לפועל בו.

הברכה במקורה בלא שום מעשה, אבל חלות הברכה הוא רק על איזה דבר בפועל. ושבת"י נקרא 'מקור הברכות'. כי" כל ברכה בעצמותה, הוא בלא שום מעשה כלל. וכמו" הברכה דמן, שנמצא ביום ששי לחם יומים, הם לא לקטו יותר ממה שלקטו בכל יום. ואף נפילת המן מן השמים לא היה יותר מבכל יום, רק שבמידת הלקיטה

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

יג לשון המדרש "פתחי לי" - רבי יסא אמר, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחורה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו". ומעין זה בפסיקתא (דרי"כ פ"ה ה, ופי' כד; פסיקתא רבא טו) ובתנחומא (ישן מלכות ט) "פתחי לי" - אמר ר' יוסי אמר הקדוש ברוך הוא פתחי לי פתח כחוריה של מחט, ואני פותח לכם פתח שיהיו אהלים וכצצוריות יכולים נכנסין בו".

יד לשון המדרש "ויברך אלהים את יום השביעי וגו' (נלאשית ג, ז) - רבי ישמעאל אומר, ברכו במן, וקדשו במן. ברכו במן, שכל ימות השבת היה יורד עומר, בערב שבת שני עומרים. וקדשו במן, שלא ירד בו כל עיקר".

טו כלומר שרבי ההשפעה ביום הששי, אין זה מצד מעלתו, אלא בגלל השבת.

טז זוה"ק (יחזק פח) "ויברך אלהים את יום השביעי", וכתב במן (שמות טז, טו) 'ששת ימים תלקטוהו ובוים השביעי שבת לא יהיה בו', כיון דלא משתכח ביה מזוני מה ברכתא אשתכח ביה. אלא הכי תאנא כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעא תליין. ותאנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעא, משום דההוא יומא מתברכאן מיניה כל שיתא יומין עלאין, וכל חד וחד יהיב מזוניה לתתא כל חד ביומיו מההיא ברכה דמתברכאן ביומא שביעא". (תרגום: ויברך וכו', וכמו ששם ימים וכו'. וכיון שלא נמצא בו מזון, מהו הכרח שנמצא בו. אלא ק' למדנו, כל הברכות שלמעלה ולמטה מלוחם ביום השביעי. ולמדנו, מדוע לא נמצא מן ביום השביעי, משום שיום זה מתברכין ממנו כל ששת ימים העליונים, וכל אחד ואחד מן המן למטה, כל אחד ביומו, מהכרח שהתברכו ביום השביעי).

יז בטוי 'מקור הברכה', מוכר לנו מפיוט 'לכה דודי' שתיקן רבי שלמה אלקבץ לקבלת שבת (הדפוס: לקבלת שבת לנו ונלכה, פי הא מקור הברכה). ומבוסס על פי דברי זוה"ק והמקובלים. [ראה למשל בשערי אורה (שער השני) "והנה השבת הוא כנגד ... ולפיכך נקרא יום השבת מקור הברכות והקדושות, כאמרו: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת" (נלאשית ג, ז). נמצא יום השבת מקור כל הברכות והמשכת הקדושה למטה". וראה גם בעקידת יצחק (ויקרא, טז) "ענין דק רוחני נכבד מאד גלו אונם עליו בעלי הקבלה האמיתית ... שהיום הגדול והקדוש הזה הוא רושם ורמז אל הספירה השביעית הנקראת שבת והיא כפרודור אל הטרקלין העליון הנקרא 'שבת הגדול' ... ולפי זה נמצא שהשבת הזה היא מקור הברכות והקדושות"].

רבינו (יוגס, ו) מבאר הענין בסודם של דברים, ונעתיק דבריו (עם מעט ביאורים נסוגרים). "כי היא מקור הברכה - על דרך (דכתיב) זא לישב, דהנה 'שבת' היא כנגד מידה השביעית - 'מלכות', שהיא המקבלת מהמדות שעליה, ואילו 'מקור הברכות' מתאים לספירה העליונה - 'כתר' המשפיע לכל הספירות שמתחתיה) מזה שמוכר (פיקוי וזה ח). 'כתר עליון איהו כתר מלכות' (שמונה על הקשר בין 'כתר' ל'מלכות'). וכל הברכות כלולים ב'חיי בני ומזוני' דבמזל תליא מילתא (מועד קטן פח). 'ומזל קדישא' היינו 'עתיקא' (שהיא מדת 'כתר'), שהוא בחינת 'על ה', וכמו שמוכר בזה"ק (פ"ג עט:). וזה שאומרים דמדת מלכות, היא 'מקור הברכה'".

יח רבינו בא ליישב, דלכאורה לאור האמור, שאין ברכה על שבתה אלא במעשה, ולכן הברכה היתה ביום הששי - הכנה לשבת, א"כ לכאורה בשבת אין שום ברכה, שהרי אין בו מעשה. ואילו בפסוקים מבואר להיפך, דהשבת היא הברכה. ולזה מבאר רבינו, דיש ב' חלקים, יש ה'ברכה' עצמה - השפע המושפע ממרום [לשון ברכה תוספת וריבוי הוא, והוא מלשון ברכות המים" (שם) (השג"ה ח"ה נא)]. ויש את האופן בו הברכה בא לידי בטוי למעשה. ומבאר רבינו, דהשפעת הברכה עצמה אינה תלויה בשום מעשה כלל, ורק הבטוי בפועל להשפעה זו צריך שיחול על המעשה דייקא. וע"כ שבת הוא 'מקור הברכות' - הברכה עצמה, שאינה תלויה במעשה, והיא ביום השבתה. ורק הבטוי של הברכה בפועל הוא בימי המעשה.

יט רבינו בא להוכיח יסוד האמור, דהשפעת הברכה עצמה, אינה תלויה במעשה.

כ לשון הפסוק (שמות טז, כט) "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה, שני העמר לאחד, ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה". ופירשו"ל "לקטו לחם משנה - כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים, שני העומר לאחד". וביאר המהר"ל (גור אריה שם) "דאין לפרש שהם כיוונו ללקוט לחם משנה ביום הששי ... ואם כן למה אמר 'ביום הששי לקטו לחם משנה', אלא 'לקיטתו היה לחם משנה', שכך היה נמצא".

כא דאילו היה נפילת המן בכמות כפולה מבעוד יום, היו הנשיאים באים תיכף למשה לשאלו מה זה ועל מה זה, ואילו

יותר. ונמצא בעצמות הברכה לא היה שום פעולה ומעשה.

אלא שלענין חלות והשראת הברכה אי אפשר בריקניא (זו"ק לן פמ"ז), רק צריך איזה דבר בפועל, ופעולה כל שהיא דאדם שעל זה תחול הברכה. שה' יתברך רוצה שיהיה הכל על ידי האדם, העשוי בדוגמא העליונה.

קדושת וברכת השבת הם לפי הפעולה בששת ימי המעשה וכמו קדושת השבת, דקביעא וקיימא שמצד ה' יתברך, לקוח מהפעולה שבששת ימי בראשית, כפשט לשון הכתובי (נראה ג, ג; שמו"ב, יא), וכמו שנתבאר באות (=מאמר) א"י. ולולא המעשה דששת ימים, לא היה מקום לשביתה דיום השביעי. וכך בענין הברכה הנמשכת ממקור הברכות דיום השביעי, אינה שורה ונמשכת אלא על ידי הפעולה דששת ימים.

קדושה - ההשפעה שבאה ע"י ששת ימי המעשה, ברכה - ההשפעה לששת ימי המעשה, וזהו החילוק ביניהם, שהקדושה הוא מה שהשבת מקבל מששת ימי המעשה, והברכה הוא מה שמשפיע בהם.

מקורות וביאורים

בפסוק ובמפרשים מבואר שרק לאחר שמדדו את כמות המן באהליהם באו לשאול את משה.

כב הובא לשונו בהערה דלעיל (אדות השפעות רוחניות דלן שורן בשניה).

כג ראה תוספתא (נדרים פ"ו ה"ג) "ר' דוסתאי ברבי ינאי אמר משום רבי מאיר, הרי הוא אומר ביצחק (נראה נראה כ, ג) וברכתך, והרבתי את זרעך", דרש יצחק ואמר, הואיל ואין ברכה שורה אלא במעשה ידי, עמד וזרע, שנאמר (שם, י) וזרע יצחק בארץ ההיא וימצא...". וראה גם (פסיקתא וזעזעא דברים) "כי ה' אלהיך ברכך... בכל מעשה ידיך. מיכן שאין הברכה משתלחת אלא במעשה ידיהם".

כד רבינו מדגיש 'פעולה כל שהוא'. כלומר דבל יעלה על הדעת שכאילו כביכול יש איזה הגבלה בכח השפעת הברכה, אשר צריך איזה 'סיוע' ועזר מהתחתונים. ולכן צריך להבהיר דבאמת יש בכח הברכה להשפיע גם בלי שום סיוע ועזר כלל, אלא שכן חקק הקב"ה שכל תיקון צריך להיות תלוי במעשה התחתונים (כנהגה הגאון). ולכן סגי בפעולה 'כל שהוא' נכחודו של מחט, כנז"ל.

כה כלומר אם עצם הברכה וההשפעה אינה תלויה בשום מעשה, א"כ מדוע באמת אינה באה לידי מעשה רק על ידי פעולת האדם. לזה מבאר רבינו, דכך הוא יסוד ותכלית כל הבריאה, שברא הקב"ה את האדם ב'צלם אלקים' - דוגמא דלמעלה - שכביכול ישלים ויתקן את הבריאה כולה שברא הקב"ה. וכפי שביאר רבינו ענין זה לעיל ריש מאמר א' עיי"ש. ולכן כל פעולת ברכה והשפעה בעולם הזה, חייב לצאת אל הפועל רק על ידי מעשה האדם.

כו וכפי שהתבאר ענין זה לעיל ריש מאמר ב.

כז לשון הפסוקים "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות". "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בו וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו".

כח ראה שם בריש המאמר, ובמסקנת הדברים בסוף המאמר. (ולמעשה, כל מאמר א' בא לבאר ענין זה, אלא שמתאר במשך המאמר מהו העמל של ששת ימי המעשה). וראה גם בריש מאמר ב', שביאר רבינו שלמרות שקדושת שבת קביעא וקיימא, האדם צריך להכין עצמו בששת ימי המעשה לזכות לקדושה זו, (ולמעשה כל מאמר ב' מוסד על יסוד זה, שיש שבת 'ראשונה' שהוא השפעת הקב"ה, ושבת 'שנייה' שזיך לקדושה לאחר עבודת ימי המעשה, עיי"ש בלחית).

כט כלומר דבין הברכה ובין הקדושה דשבת תלוי בששת ימי המעשה, וכפי שמוכח מפסוקים הנזכרים. מ"מ כל אחד הוא באופן שונה. שקדושת השבת תלוי בששת ימי המעשה שלפניו, שע"י העמל והיגיעה בימי המעשה זוכה לקדושת שבת (וכפי שנתבאר במאמר ג ענין 'שבת שנייה'). הרי ברכת שבת הוא להיפך, שהרי שבת הוא 'מקור הברכות', ו'עצם הברכה' אינו תלוי בשום מעשה, וכנז"ל. אלא שברכת והשפעת השבת בא לידי בטוי בששת ימי המעשה שלאחריו. נוכח"ל בשם הוזה"ק "משום דההוא יומא מתברכאן מיניה כל שיתא יומין עלאין, וכל חד וחד יהיב מזוניה לתתא כל חד ביומיו מההיא ברכה דמתברכאן ביומא שביעאה".

ברכת השבת - משבת שבמחשבה

ברכת השבת, לפני ששת ימי המעשה

[ג] וכפי סדר הראוי, לכאורה הקדושה קודמת, שמקבלת מששת ימי המעשה שלפניה, ומשפעת אחר כך בזה ברכה לששת ימים שלאחריה. אבל ראינו בכתובים הנזכרים הקדימו הברכה להקדושה. דבאמת ברכת השבת הוא בימים שלפניו^ל, וכברכת המן.

כל מעשה במחשבה תחילה

והענין, כי כל פעולה היוצאה לפועל במעשה, היא מקודם במחשבה^ל. שמצייר במחשבתו ובמוחו וחכמתו כל מה שהוא רוצה לעשות, וכל פעולה הוא לאיזה מכוון. וכשנגמרה הפעולה, ונתמלא מבוקשו וכוונתו בפעולה זו, בא לו השמחה והנייחא והעונג שרצה שיהיה לו על ידי פעולה זו.

שבת הוא הנייחא והשמחה בגמר המעשה

וזהו דוגמת השבת שאחר ימי המעשה^ל בבריאת העולם ומלואו, שפעל ה' יתברך למענהו ולקילוסו^ל (משלי טו, ז), וראה שהכל טוב מאוד^ל (נחשית א, לא) וערב לו^ל (נחשית

מקורות וביאורים

ל ריש אות א'. "ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש...". "... על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו".

לא כלומר, דלפי הסבר האמור, שברכת השבת, היא ההשפעה שבא לידי בטיי בששת ימי המעשה, הרי בפשטות הכוונה לששת ימי המעשה שאחרי השבת, שמקבלים מהשפע שמשפיע להם השבת שלפניהם. אמנם בדברי חז"ל שהסבירו את ברכת השבת בהשפעת המן, הרי שם היה להיפך, שהברכה היתה בששת ימי המעשה בשביל השבת. ולכאורה אם שבת הוא מקור הברכה, הרי השפעת ימות החול צריך לבוא מהשבת, ומניין יש לימות החול להשפיע ברכה לשבת. על כן מפרש רבינו שיש ב' בחינות בשבת, שבת ד'מחשבה', הקודמת לימי המעשה, ושבת ד'מעשה' שבא לאחר ימי המעשה. נמצא ששבת ד'מחשבה', היא המשפעת לימי המעשה הבאים, והם מקבלים הברכה כהכנה לשבת ד'מעשה' שלאחריהם. (וכן בכל שנת יס ב' נחיות אלו...).

לב כוונת רבינו ליסוד המובא רבות בדברי קדמונינו "תחלת המחשבה סוף המעשה" (או נלשונות דומים). [מובא בכוזרי (ג, עג) בשם 'אמרו החכמים'. ומוזכר יסוד זה רבות בדברי הראשונים כביאור ענינים שונים (ראה כגון רמב"ן אמונה ועתון פ"ח; ראב"ד אמונה רמב"ן, ו; רבינו נחמיה נחשית א, ב; ג, א; ויקראטי ויקרא כה, ט; ועוד רע"ט)].

וביאור ענינו. שדבר שהוא סוף המעשה - דהיינו הנעשה לבסוף, לאחר כל המעשים, והוא 'תכלית' המעשה (היינו מלשון 'ליון', שאין להחזיר שום מעשה), הוא בעצם עיקר הדבר, ו'תכלית' הדברים (מלשון 'ל', שהוא מטרת כל המעשים שנאלו לפניו). והוא 'תחילת' המחשבה, היינו שעיקר המחשבה היתה להגיע ל'תכלית' זה.

ויסבר בדרך משל. באדם שרוצה שיהיה לו בית, כדי לדור בו. הרי הוא מחשב במחשבתו כיצד לעשות זאת, כיצד ובאיזה אופן יבנה. ואח"כ במעשה הוא שוכר פועלים, ומכין את כל הנצרך לבניה, ועוסק בבנין, עד לסיום וגמר הבנין, ואז נכנס לדור בו. הרי הפעולה האחרונה שעשה, לדור בבית, הוא למעשה ה'תכלית' לכל סדר ההשתלשלות. ובאמת הוא היא 'תחילת' המחשבה. שרצונו הראשון היה שיהיה לו בית לדור בו, וזה הביא לכל סדר ההשתלשלות שלאחריו. ורבינו כאן לפי דרכו מוסיף נוסף. שכשם שבסוף המעשה, כשהגיע לתכליתו, בא לו הנייחא והשמחה, שאכן זכה והגיע למטרתו. הרי אף ב'תחילת' המחשבה, כאשר העביר במחשבתו כיצד יראו הדברים כאשר יתמלא מטרתו, גם היה לו נייחא ושמחה במחשבתו.

לג כלומר שהשבת הוא בחינת 'סוף המעשה'. וכפי שתקנו אנשי כנסת הגדולה בנוסח התפילה בליל שבת 'אתה קדשת את יום השביעי לשמן, תכלית מעשה שמים וארץ'.

לד לשון הפסוק "כל פעל ה' למענהו...". ופירש רש"י ל"הכל עשה בשביל קילוסו". וכן הוא במדרש (מנחםא יט, ויקרא יז) "כל הבריות לקילוסו נבראו, שנאמר כל פעל ה' למענהו". [נראה גם (שע"ה מג, ז) "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו". ובאבות (ו, יא) "כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא אלא לכבודו..."].

לה לשון הפסוק "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד...".

לו לשון המדרש "... משל למלך שנכנס במדינה וקילסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן...".

רצה י, ד). אז שבת ונח ביום השביעי (נראשית ג, ז; שמות כ, יא), וישמח במעשיו¹ (תהלים קד, לא) ומתענג בהם.

יברכת השבת' הוא הניחא והשמחה בשבת שבמחשבה

וכן הוא במחשבה הקודמת², אחר שצייר³ הכל בחכמה⁴ שבמוחו⁵, מרגיש אחר כך השמחה בבינה שבלבו⁶, מה שיהיה לו כשיצא הדבר לפועל כרצונו בציורו

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

לו שבת - כדכתיב "וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה". נח - כדכתיב "כי ששת ימים עשה ... וינח ביום השביעי..."⁷.

לח לשון הפסוק "יהי כבוד ה' לעולם, ישמח ה' במעשיו".

רבינו נקט 'וישמח במעשיו' לשון עתיד (ולא כמו 'שבת ונח', לשון עבר; 'ומתענג' לשון הווה), והוא כלשון הפסוק. ועל פי דברי חז"ל (ויקרא רבה אהרי ג, ז) "... כביכול הקדוש ברוך הוא לא שמח בעולמו, 'שמח ה' במעשיו' אינו אומר, אלא 'ישמח', עתיד הקדוש ברוך הוא לשמוח..."⁸.

לט כלומר, שאם השבת הוא סוף ותכלית המעשה, הרי היא 'תחילת המחשבה' כנו"ל. וכפי שייסד הפייטן רבי שלמה אלקבץ (נפיוט 'לפני דוד') "לקראת שבת לכו ונלכה, כי היא מקור הברכה, מראש מקדם נסוכה, סוף מעשה במחשבה תחילה".

[נראה בסידורו של שבת (ס"ז דרוש ג פרק ג, אות ט) "... מעלת השבת קודש, כי הנה היא נקראת קדם. כמאמרינו בתפלת השבת 'מראש מקדם נסוכה', ו'סוף מעשה במחשבה תחילה', כלומר אעפ"י שהוא סוף מעשה בראשית, הנה במחשבה תחילה היתה לכל בראי עולם, וששת ימי המעשה המה נמשכין אחריה ... וזה היה כוונת הבורא יתברך בתחילת בריאת העולם. וירח בריח הניחוח של שבת שעלה במחשבה תחילה, כדברי התקוני זוהר בראשית תמן שבת, וברא שית יומין להיות נדבקין לה, ועל זה רמז הקרא כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי. פי' שכל נייחת דעתו בבריאת הששת ימים הכל מתענג וקדושת שבת שיבא אחריהם].

מ רבינו בא לבאר, דלכאורה כיצד שייך 'ניחא' בתחילת המחשבה. הלא לכאורה המחשבה הראשונה - הוא רק הרצון והמחשבה כיצד שרוצה שיהיה תכלית הדברים, אבל עדיין רחוק מאוד מהשגת הדברים בפועל, ומה שמחה וניחא יש כאן. ולכן מפרש רבינו באופן שונה מעט, שאין הכוונה לתחילת המחשבה - הרצון הראשון ממש. אלא למסקנת המחשבה. היינו לאחר שהעביר במחשבתו אל כל סדר השתלשלות הדברים שדעתו לעשות, והשיג במחשבתו את התוצאה היוצאת מכל הפעולות, וראה כי טוב, אז בא הניחא והשמחה ללבו, שמחשבתו עתידה לבוא מן הכוח אל הפועל. (ראה המשך בהערה הבאה, וראה בהערה לקמן מדברי הליקוטי מו"ק).

מא (המשך מהערה קודמת). נמצא יש לנו ג' מדרגות בסדר המחשבה. בתחילה ה'רצון הראשוני' להשיג דבר כלשהו. ואח"כ מסדר במחשבתו כיצד רוצה לפעול זאת. ואח"כ משיג במחשבתו כיצד יהיה מסקנת הדברים. ורק אח"כ מתחילים הפעולות בפועל.

ג' מדרגות אלו שבמחשבה, הם מכוונים בלשונות המקובלים בג' ספירות המחשבה: 'כתר' - הרצון הראשון, 'חכמה' - ראשית המחשבה, ו'בינה' - מסקנת המחשבה, המולידה למעשה. ומשם מתחילות ספירות ומידות המעשה - חסד, גבורה וכו'.

[ספירות/מדרגות אלו, הם הן במשל, בהנהגת האדם, שיש בו ג' מדרגות המחשבה לפני שבא לידי המידות למעשה. והן בנמשל, השפעת הקב"ה לבריאה, סדר ההשתלשלות בעשר ספירות].

וזה שנקט רבינו הלשון שבתחילה מצייר הכל ב'חכמה שבמוחו', ואח"כ הרגשת השמחה ב'בינה שבלבו'.

[ענינים הללו הם מיסודות הקבלה, ואכמ"ל בכל פרטי המובאות. ונצטט רק כמה מקורות אשר מובא הענין בתמצית: שפע טל (טז, שער ג, פ"ג) "ובשעלה הרצון ב"ה להאציל, שאז נצטייר ונתגלה הכתר בעצמותה ב"ה, תכף שעלה הרצון ב"ה אותה בחינה נקרא חכמה ... והיא בחינה שנייה. וגלוי כתר על מקומו למטה ... נקרא בינה ... והוא בחינה שלישית". אמרי צדיקים (אור האמת, להנגיד ממעוררעט, עמ' סו) "ה"א פרצופים, הראשון הוא הרצון כתר, וקדמות השכל הוא חכמה, והמחשבה היא בינה, וקול זעיר אנפין, והדיבור מלכות". תניא (אגרת המשינה פ"ד) "ביאור הענין כנודע ממאמר אליהו אנת הוא דאפיקת עשר תיקונים וקרינן להון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין וכו'. ... וכל ה' ספירות נכללות ונרמזות בשם הו"ה ב"ה. כי הו"ד ... מרמזת לחכמתו יתברך שהיא בבחינת העלם והסתור קודם שבאה לבחינת התפשטות וגילוי ההשגה וההבנה, [והקוץ שעל הו"ד (=כתר) רומז לבחינת רצון העליון ב"ה, שלמעלה מעלה ממדרגת בחי' חכמה עילאה כנודע]. ואחר שבאה לבחינת התפשטות וגילוי ההשגה וההבנה לעלמין סתימין נכללת ונרמזת באות ה"א (=בינה) ואח"כ כשנמשכת המשכה והשפעה זו יותר למטה לעלמין דאתגליין. ... נכללת ונרמזת המשכה זו באותיות ו"ה..."⁹].

מב ה'חכמה' מיוחסת ל'מוח', ואילו ה'בינה' מיוחסת ל'לב'. [כדכתיב (ישעיה ג, י) 'ולבבו יבין', ובגמ' (נדרים סא.) 'לב מבין']. וכן מובא בזה"ק פעמים רבות, וכלשון 'פתח אליהו' (הקדמת מיקוי וזר י"א) "... 'חכמה מוחא, איהו מחשבה מלגו, בינה לבא, ובה הלב מבין'. וזהו דיוק הלשונות שנקט רבינו.

מג ראה בליקוטי תורה (להשג' מלאכי ז"ע, דרושי ר"ה, ד"ה להגין המשנה, אות ג, דף נז.) "... ומקום גילוי התענוג הוא בבינה ... ולכן הוא

שבחכמתו. ועל ידי השמחה והחשק שבלבו לזה הוא מוציא אחר כך הפעולה בשלימותו^ד.

ונמצא^ה ששת ימי המעשה מקבלים משבת שבמחשבה ובלב הקודם, ומשפיעים לשבת שבפועל, הבא אחריהם.

בינה - שבת שבמחשבה, מלכות - שבת במעשה

וזה^ו סוד בינה ומלכות כידוע, והששה קצוות דועיר אנפין ביניהם.

שבת דאדם הראשון - שבת דמחשבה ולב

[ד] וכשנברא אדם הראשון, נכנס ליום השבת מיד^ז (סנהדרין למ). שאצלו היה זה

מקורות וביאורים

בחינת 'עולם הבא', והיינו מפני שהיא בחינת השגה. ועיקר התגלות התענוג הוא בהשגה דוקא, כמו על דרך משל למטה באדם, כשנופל לו איזה השגה ושכל חדש באיזו עמקות, הוא מתמלא תענוג. אמנם עיקר התגלות והתפשטות התענוג בשלימות הוא דוקא אחר כך, כשמשגיג העמקות הזאת בהרחבת שכלו ורוחב בינתו דוקא. וכמו כן הוא למעלה, שהתענוג עליון מלוכב בחכמה ... אמנם שם הוא בהעלם, ועיקר התגלותו כשנמשך בבחינת בינה, שהיא בחינת השגה בהתפשטות אורך ורוחב כו".

וראה גם (ספ' בהמקד, אות ד) " ... כי ענין השבת הוא ... כמו על דרך משל באדם ששובת ונח מאיזו מלאכת עבודה, שהיה שכלו ומחשבתו מלוכבת באותה מלאכה לעיין בכל פרטי המלאכה בהתחכמות כו, וכששובת, אזי מתעלה השכל וחוזר למקורו ומתפשט מהתלבשותו כו, ואזי נמשך לו תענוג משלימות המלאכה...".

מד נכלומר, כשם שבמשל, השמחה והנייחא שיש לו במחשבה, הוא המביא ומפעיל להביא למעשה בפועל. כן גם בנמשל, ה'שבת במחשבה' (י- צניח, מגל), הוא זה המביא ומשפיע לשבת ימי המעשה (י- שש ימי הבנין, מלקמן).

מה כעת מסיק ליישב בזה את קושייתו שפתח בו, כיצד מצאנו את 'ברכת השבת', בששת ימי המעשה שקדמו לשבת, הלא שבת היא מקור הברכה, ומנין היה הברכה לששת ימי המעשה שקדמו. ומבאר רבינו דהוא מהברכה של 'שבת שבמחשבה', שקדמה לששת ימי המעשה.

[וסדר זה אינו רק בשבת ראשונה, אלא בכל שבת ושבת, מלבד ה'שבת שבמעשה', שבא לאחר ששת ימי המעשה, מתעורר גם ענין 'שבת שבמחשבה' שקדמה לימי המעשה - קהלת יעקב (עק' נא) "... כי שבת הוא סוף מעשה, וסוף מעשה במחשבה תחילה, ועל כן בשבת שופע ומתגלה אורות המחשבה..."].

מיו כלומר כמו במשל, הנייחא שבסיום המחשבה, השבת שבמחשבה ובלב, היא המביאה לידי המעשה בפועל, בשבת ימי המעשה, ובסיומם השבת שבמעשה, תכלית כל המעשים. כן הוא בנמשל, בסדר השתלשלות הספירות בדברי המקובלים, ש'בינה' (הא' הניחא צמח המעשה מגל), היא השבת שבמחשבה ובלב - שבת עליונה. והיא המשפיעה לששת הספירות דועיר אנפין (מג' נהי) - ששת ימי הבנין. ומסקנתם ותכליתם במידת מלכות - השבת במעשה.

[ראה תיקוני זוהר (יט, מ): "... שבת הגדול - בינה, שבת הקטן - מלכות". ואף כאן אכמ"ל בציון המקורות הרבים בספרי המקובלים לזה. ונציין רק לשונות אחדים מדברי השל"ה הק' (מסכת חולין, מורה אור אמונים קא-קכ), שמתאימים לדברים המובאים כאן, (ועיי' גאריסון רבה מדברי המקובלים). "... שכל הימים יונקים מהשבת. שיום השבת הוא נקודת המרכז שעליה תסוב עגולת הששת ימים, והיא נקראת נקודה אמצעית פנימית, כי דרך כל נקודה יש לה שש קצוות ... והנה כי תדע כי השבת שהיא נקודה עם הקצוות נאצלו מבינה (וס' ח' ג' ט'). ... והסוד בכל זה ... נכללו הששה כתרים שהם מלאכת שמים וארץ זה בזה וזה מזה, והוציאו כל המלאכה מהכח אל הפועל על ידי היום השביעי ... וכשהשלימו והגיע עת ממשלת הכתר השביעי שבתו כולם בו ... ואחר שעשה השליח שליחותו וערבה לו פעולתו, נתן שכרו ביומו ... פתח את מקור האור והשפיע עליו עד שנעשה כבריכה להשקות משם לכל הנבראים שברא לקיימם. ... כי ששת ימים הראשונים, השש ספירות שהיו כל הויה, והוציאו מכח אל הפועל בריאה דכל יום ויום על ידי ספירות מלכות ושם שבתו ממלאכתם ... נמצא המלכות היא נקודה, וששת ימים הם קצוות. ואחר כך זה האור שנתפשט ונעשה ממנו בפועל, מה שנעשה חוזר למקורו לספירת מלכות שהוא שבת, ואחר כך חוזר ויוצא להיעשות בפועל בששה ימים, וחוזר למקורו, וכן חוזר חלילה עולמית ... נתבאר, שהם שתי שבתות, וכל שבת היא נקודה, והששה הם קצוות. אחד שבת הגדול שהוא ספירת בינה, ששם היו הששה קצוות העליונים נעלמים ותוכיותם הבינה בעצמה. השני הוא ספירת מלכות, שממנה מתפשטים הששה קצוות התחתונים כסדר ההשתלשלות, והמלכות היא נקודה. והשבת הגדול נקרא עולם הבא, וזה השבת נקרא בערכו העולם הזה". ובתמצית (ספ' פ' וילא מורה אור, ג) " וכבר נודע כי סדר זמנים הוא תפארת עם המלכות. ... והתפארת סוד שם ידו"ד גוף הבנין הכולל שש קצוות, ועם המלכות הם סוד שבעת ימי בראשית העליונים, שהוא אצילות הבנין... והיא יום השביעי שבה שובתים ההיות, כמו ששת ימים ואחר כך יום השביעי שבו שבתו. וככה חוזר חלילה עולמית. והנה סוד שש קצוות שהוא הבנין במקומו, גנוזים למעלה בשבת הגדול שהוא ספירת בינה, שם שורש שש קצוות. ובינה היא נקראת אימא עילאה, ומלכות אימא תתאה. ושם אור הגנוז של שבעת ימי בראשית...".

השבת שבלב, שלפני ימי המעשה^ה. כי הוא עדיין לא זכה לזה בפעולתו, רק מצד קדושת ה' יתברך דקביעא וקיימא^ה.

שבת שבלב - עולם הבא

וזה ענין שבת 'מעין העולם הבא'^ה (נרכות מ:). שהוא יום שכולו שבת (תמיד לג:). שאין בו אכילה ושתייה^ה, רק נהנין מזיו השכינה^ה (אדרי"י פ"א מ"ח; נרכות יז:).

יום הכיפורים, שבת שבתון - בינה, יובל הגדול

ודוגמתו^ה הוא יום הכפורים בעולם הזה^ה. שנקרא מפני כן 'שבת שבתון' (ויקרא טז, לא; שם כג, לז), שיונק^ה מ'שבת העליון' - בינה^ה שבלב^ה, דלבו יבין ושב וגו'^ה (ישעיה ו, י).

✻ ✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻ ✻

מז לשון הגמ' "תנו רבנן אדם נברא בערב שבת, ומפני מה ... כדי שיכנס למצוה מיד". ופירש"י ז"ל "למצוה - שבת". מח כלומר, דהרי השבת של ימי בראשית - שבו שבת הקב"ה, היה 'שבת שבמעשה', שבא בעקבות ששת ימי המעשה. אמנם אצל אדם הראשון, שנברא בערב שבת, הלא לא קדמו אצלו ששת ימי המעשה כהכנה לשבת. וכיצד היה אצלו 'ברכת השבת' בלא הכנה בימות החול. וע"כ שזכה לבחינת 'שבת שבמחשבה ובלב' הנו"ל, שהם עצם הברכה המשפיעה לימי המעשה, וכנ"ל.

מט ענין שבת 'דקביעא וקיימא' מצד הקב"ה, בלא הכנת האדם, נתבאר בדברי רבינו במאמר ב (ראה צמח דורמיו אות ב). וראה גם בדברי רבינו במאמר ב (צמח דורמיו אות ד), מה שביאר בענין 'כניסה לשבת תחילה' של אדם הראשון. והא דיש לתמוה, כיצד יתכן שזכה אדם הראשון לקדושת השבת בלא שתוקדם אליו הכנה של ששת ימי המעשה, הלא התבאר לעיל (אות ג), שלא יתכן שלמעלה להשפיע, בלא שיוקדם לה 'אתערותא דלתתא'. יתבאר הדבר בדברי רבינו לקמן (יש אות י).

י היינו השבת שבמחשבה ובלב, היא עולם הבא, וכדלקמן. וא"כ הדמיון בין 'שבת שבמעשה', ל'שבת שבלב', הוא הדמיון ומעין שבת דידן בעולם המעשה, ליום שכולו שבת' שבעולם הבא.

יא לשון הגמ' "שלשה מעין העולם הבא אלו הן - שבת...".

יב היינו 'עולם הבא' עצמו. לשון המשנה "...בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת, מזמור שיר לעתיד לבוא, ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים".

יג כלומר שבשבת דידן - שבת בראשית, מצאנו שענינו דוקא באכילה ושתייה, נראה שלחן ערוך הרב (ימ"ב ב) "... שהשבת הוא בכלל מקראי קדש, שנאמר (ויקרא כג, ג) 'וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש וגו'', ומקרא קדש - פירשו חכמים (מכילתא דא פ"ט; ספרא דאמור יב; ספרי פנחס קמז) לקדשו ולכבדו בכסות נקיה ולענגו בענג אכילה ושתייה". ואילו עולם הבא, יום שכולו שבת, מיוחד דוקא שאין בו אכילה ושתייה. דשבת דידן - שבת בראשית, היא 'שבת שבמעשה', ולכן בא לידי בטוי במעשה, אכילה ושתייה וכדו'. ואילו עולם הבא - יום שכולו שבת הוא 'שבת שבמחשבה', ועל כן בטויה דוקא שלא ע"י מעשה, אלא 'נהנים מזיו השכינה'.

יד לשון אבות דרבי נתן "... בשביעי מהו אומר 'מזמור שיר ליום השבת' (תהלים כג, ב) יום שכולו שבת, שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משא ומתן, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונוזנין מזיו השכינה... כמלאכי השרת...". לשון הגמ' "מרגלא בפומיה דרב לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר (שמות כה, יא) 'ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו'".

נה של עולם הבא-שבת דמחשבה (= צינה, מזל), שאין בו אכילה ולא שתיה.

יו שאף בו אין אכילה ולא שתיה, כמו בעולם הבא כנ"ל. נראה בגמ' (שבת קיט.) שהשתמשו באותו ביטוי המובא לגבי עוה"ב כנז"ל (פ"ן לא אפילא ולא שמיס) "אמר ליה ריש גלותא לרב המנונא מאי דכתיב (ישעיה נב, יג) 'ולקדוש ה' מכבד', אמר ליה זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה".

ראה בשל"ה הק' (מסכת יומא, מורה אור, קלח) "זה לשון תולעת יעקב (ספרי יום הכפורים), יום הכפורים הוא יום התגלות המאור העליון [רמזו לכתר עליון הזורח ומשפיע לכולם, ועל ידי בינה נודע הדבר, כמו שנאמר (משלי כ, ה) 'מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה']". ששאר המאורות זורחים משם, הוא סוד העולם הבא שאין בו אכילה ושתייה "...".

יז היינו שענין 'שבת שבתון' שנאמר ביום הכפורים בא להורות שיונק ממידת ה'בינה'. [ספר הקנה (ד"ה ענין יום הכיפורים) "ענין יום הכיפורים וענינו, וגם אמר ביום הכפורים 'שבת שבתון יהיה לכם' ... יכתוב 'שבת' או 'שבתון', מאי 'שבת שבתון' ... א"ל הרי כאן ג' מדות, 'שבת' - כנסת ישראל (= מלכות), ו' - רומז ביסוד, ו' פשוטה - הוא שבת הגדול (= צינה). והנה האם עם הבנים עמך ... שיום הכפורים רומז במדה הנקראת אם הבנים, היא הבינה". שושן סודות (אות מקד) "סוד 'שבת שבתון' הנאמר אצל יום הכיפורים. דע כי בתיבת שבת רמז לדוגמא. והשבתות לשבתות עליונים - הא' עטרה (= מלכות), והב' צדיק

שהוא^א 'תרעא דחירו', נגד 'יובל הגדול' כנודע (זוה"ק לך לה; נשלם מו; תלמוד קפג; ועוד)^ב.
דעל כן תוקעין ביובל ביום הכפורים (ויקרא כה ט-י; ללא רע"מ נהר קט.)^ג, שאז^ד הוא זמן
הדרור^ה (ללא זוה"ק וימי רכ; רע"מ פנחס נה:).

שבת של אדם הראשון – מעין עולם הבא

ואלמלא^א חטא אדם הראשון, היה זוכה שאותו שבת היה בקדושת 'שבת שבתון'.
ומכל מקום^א גם אחר שחטא, זכה לשוב ביום השבת מחטאו^א (נלאשית נהה כה, יג),

✻ ✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻ ✻

יסוד עולם (=יסוד), והג' אם הבנים (=בנים). והם רמוזים בתיבת שבתון. 'שבת' – כנסת ישראל. ו' – משך הו' שהוא הצדיק יסוד
עולם. נ' פשוטה – שהוא שבת הגדול. והנה נרמז שלשתן בתיבת שבתון. עמק המלך (שער יא פיו) "... ולכן נקרא יום
הכיפורים 'שבת שבתון', דנהרא אימא עילאה (- בנים) מים הקדמוני הזה, מעומקו ומאיר הארה גדולה למטה".
^ב תיקוני זוהר (יט, מ:). "... שבת הגדול – בינה, שבת הקטן – מלכות". [ראה ברמ"ק (ספר גיושין, יח): "'השבת' – בינה. ועם
היות שלעולם שכאשר היא (- בנים) מכונה בלשון שבת, נקראת 'שבת העליון' או 'שבת הגדול'"].

^ט ענין הבינה המתייחס ללב, הובא לעיל (אות ג, בהערות).

^ס לשון הפסוק "... ולבבו יבין ושב ורפא לו". והכוונה לתשובה [ראה בגמ' (מגילה פ:)] "ומה ראו לומר תשובה אחר בינה,
דכתיב 'ולבבו יבין ושב ורפא לו'". ותשובה היא בבינה [זוה"ק (רע"מ נשא קכג): "דאיהו בינה תשובה"]; (רע"מ פנחס נה:)] "ותשובה
דאיהו בינה", (ועוד רבים). [ימקן שרבינו זיך כן ענין זה, להספיק ענין נוסף שיום הכיפורים הוא ב'צניח'. שהוא זמן התשובה, שהוא צניח (ללא רע"מ פנחס
היג).]

^{סא} היינו שבת העליון – בינה. [פרדס רמונים (שכ"ג פ"ח, עין חרות) "חריות הוא בבינה, כי משם יוצא החפשיות והחריות.
וכן נזכר בתורה נ' פעמים יציאת מצרים על ידה... וכן עליה נאמר (ויקרא כה, לא) 'וביובל יצא'". שם (שכ"ג פ"ח עין יגל) "יובל היא
הבינה. ונקראת כן מפני שהיא כלולה נ' שנה בסוד נ' שערים והיא שנת החמישים ... בהתדבקות השער הזה בחכמה אז הוא
יובל, ואז העולם כולו רחמים ורב שפע וחריות וגאולה, ואז נקרא המדה הזאת יובל". (וראה הערה הנלה).]

^{סב} לשון זוה"ק לך – "... מהו בן חורין, כמה דאת אמר (ויקרא כה, י) 'יובל היא קדש תהיה לכם' וכתוב (שם) 'וקראתם דרור
בארץ', דהא כל חירו מיובלא קא אתי...". בשלח – ת"ח בסטרא דיובלא אשתכח חירו לישראל, וכן לזמנא דאתי דכתיב
(ישעיה ס) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו', ובגין ההוא יובלא עלאה אתעכבו חמשין יומין לקבלא אורייתא ולמקרב
לטורא דסיני, ... וכיון דאזלו חמשין יומין שלימין כדן שארו עלייהו אינן נ' יומין דיובלא, ומסטרא דיובלא אתייהיב להו
אורייתא" (והכוונה למחשבים שער צניח, [ראה פקדו לט, עו; פרדס רמונים שער יג; ועוד]). תצוה – " ... מאי דרור חירו, כמה דאת אמר 'וקראתם
דרור' ותרגמו חירו, ... תא חזי מה כתיב 'קדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ' מהכא נפקא חירו לכל".

^{סג} לשון הפסוקים "והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש, ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם. ...
וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, יובל הוא תהיה לכם...". לשון רע"מ "פקודא לתקוע שופר תרועה ביובל, דהא הוא
דכתיב (ישעיה יח, ג) 'כנשוש נס הרים תראו וכתקוע שופר', תשמעו כגוונא דבתקיעת שופר דיובלא כלזהו עבדין נפקי לחירות,
הכי בפורקנא בתרייתא בתקיעת שופר מתכנשין כל ישראל מארבע סטרי עלמא דאינון עבדין דיובלא...".

^{סד} כלומר מאחר דיום הכפורים הוא זמן הדרור והחרות, לכן גם התקיעת שופר של יובל, שבא לבשר על הדרור
והחרות, הוא ביום הכיפורים דוקא. וכוונת רבינו להורות שיום הכיפורים הוא משורש 'שבת העליון-בינה-עולם החרות
כנ"ל.

^{סה} לשון זוה"ק "מתל למלכא דקטר בני נשא בקטרוי, אמיה מטרוניתא אתת ואפיקת לון לחירות, ומלכא אשגח ליקרא
דילא ויהב לון בידהא ... כך הא יום הכפורים אפיק לכלא לחירו". (משל למלך שקטר בני אדם בקטרים, אמו המלכה בלה, והוילאחם לחרות, והמלך חש
לכבודו, ונתן אותם צדיה. כך יום הכיפורים מוילא את כולם לחרות).
לחרות, דאתמר בה (ישעיה סג) 'בכל צרתם לו צר' בא' ובו' קרי וכתוב. (וראה ב שם נכס הדמ"ו 'תנין טעם תקיעת שופר במוצאי יום הכפורים, כמו
שאמרו צוהר 'וסקינו לתקוע צום הכפורים לפקא קול וכו'. והדבר מוכן כי עתה עולה למקום החירות, ואילו למטה לו צר, שמתאחזים הימים ממנו, כי נגע בקף יך יעקב, ונעלותו
שנעה קיעין לחירו דיובלא, אין עוד צרה והוא בן חורין. ולסוד זה רמזו דל, חוקעים זכר לתקיעת היוכל שהוא ביוה"כ. ולפי פשוטו יפלא, כי למה חוקעים בכל שנה ושנה, וכי היה
היוכל בכל שנה ושנה, אך לפי האמת נה הרמז לעניית סטרא דיובל כחמור).

^{סו} כלומר, לאור המתבאר שענין 'שבת במחשבה'-בינה-'שבת שבתון'-שבת הגדול-'עולם החרות', והיינו כזמן
התיקון והגאולה (כמ"ל בהערות). יובן היטב כוונת דברי חז"ל (פנהדרין לה, היג בהערות ריש אות ד) "תנו רבנן אדם נברא בערב שבת ... כדי
שיכנס למצוה מיד, דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד". דהיינו שכן אילולי חטא אדם הראשון היה העולם בא לתיקונו
השלם תיכף ומיד, והיה נכנס תיכף לסעודה מיד. ולכן נברא בערב שבת, שיוכה תיכף ל'שבת שבמחשבה' (כמ"ל ריש אות ד) –
שמורה על התיקון השלם.

^{סי} כלומר, הלא רבינו ביאר (ריש אות ד) ששבתו של – שלא קדמו לו ששת ימי המעשה – היה בחינת 'שבת שבמחשבה'
וכנ"ל. ולכאורה הלא כאשר אדם הראשון הגיע לשבת ראשונה, כבר היה זה לאחר חטאו, ונתרחק העולם מן התיקון
השלם-עולם החרות, עד יבוא עת התיקון. וא"כ לכאורה לא זכה ל'שבת שבתון'-שבת שבמחשבה. ולזה מבאר רבינו, שכיון

ולטעום בו קצת מעין עולם הבא (ראה חזו"ט סוף פ"א).

קדושת השבת - בשורש ישראל

אדם הראשון זכה לקדושת שבת ע"י שורש ישראל שבו

[ה] וזהו מצד שורש ישראל הגנוז בו"ע.

שהקב"ה לבן של ישראל, כמו שאמרו ז"ל (שיר השירים רנ"ה ה, ז) על פסוק (מחלים עג, נו) 'צור לבבי וגו' ועל ידי זה היה יכול להרגיש בלבו קדושת ה' יתברך דקביעא וקיימא ביום השבת, שאין לו שייכות אלא לישראל"ע. כמו שנאמר (שמות לא, טז-יז) 'ברית עולם ביני ובין בני ישראל וגו', ונאמר (שם, יג) 'אות היא ביני וביניכם', ו'לדעת כי אני ה' מקדשכם' (שם).

מקורות וביאורים

שאדם הראשון עשה תשובה (ביום השבת, מלקמן), וזה עכ"פ לתיקון מסוים, וזה עכ"פ ל'מעין עולם הבא', מעין 'שבת שבתון'. סח לשון המדרש 'ויצא קין מלפני ה'... פגע בו אדם הראשון אמר לו, מה נעשה בדינך, אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל מטפח על פניו, אמר כך היא כחה של תשובה, ואני לא הייתי יודע. מיד עמד אדם הראשון ואמר (מחלים עג, ו) מזמור שיר ליום השבת וגו'."

סט לשון אדר"ב (נחמיה סדר יומי הראשון של אה"ר ומטאור) "... כיון שבא לעת ערב ראה אדם הראשון את העולם שנחשף ובה למערב, אמר אי לי בשביל שסרחתי הקדוש ברוך הוא מחשיך עלי את העולם ... לשחרית כיון שראה את העולם שנאיר ובא למזרח שמח שמחה גדולה עמד ובנה מזבחות והביא שור שקרנותיו קודמות לפרסותיו והעלהו עולה ... באותה שעה ירדו שלש כתות של מלאכי השרת ובידיהם כנורות ונבלים וכל כלי שיר והיו אומרים שירה עמו שנאמר 'מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו' להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות' (מחלים עג, ו-ז) 'להגיד בבקר חסדך' זה העולם הבא שנמשל כבקים ... 'ואמונתך בלילות' זה העולם הזה שנמשל בלילות."

ע רבינו בא לפרש (מכאן ואילך) שענין קדושת השבת שקביעא וקיימא מאת הקב"ה (היינו שהוא שורש הקדושה עלמה מנלי שייכות לעבודת ומעשה האדם), וזהו קדושה שהוא מהקב"ה לישראל בלבד. אלא שלפי זה יקשה, מהו שביאר רבינו שאדם הראשון זכה לבחינת 'שבת שבמחשבה' כנ"ל, שהוא בחינת שבת שקביעא וקיימא מאת הקב"ה מבלי מעשה האדם (וכפי שהיה אצל אדם הראשון שלא קדמו אצלו שום ימי המעשה לשבת הראשונה). לכאורה כיצד זכה לזה, הרי לא היה מ'בני ישראל'. שענין קדושת ישראל מתחיל מזרע אברהם ואילך, וכדלקמן. על כן מבאר רבינו, שמאחר שאצל אדם הראשון היו גנוזים כל הנשמות, ובתוכם נשמות כל ישראל. נמצא שאף אצל אדם הראשון יש משורש קדושת ישראל הכלול בו. ועל ידי כך זכה לקדושת השבת.

עא שכן כל ישראל וכל הצדיקים היו כלולים באדם הראשון, [ראה שמות רבה (מש"א מ, ג; וכן נחמיה ס"א יז) "... מהו 'ונודע אשר הוא אדם' (קהל ג, י). עד שאדם הראשון מוטל גולם הראה לו הקדוש ברוך הוא כל צדיק וצדיק שתתיד לעמוד ממנו, יש שהוא תלוי בראשו של אדם, ויש שהוא תלוי בשערו, ויש שהוא תלוי במצחו, ויש בעיניו, ויש בחוטמו, ויש בפיו, ויש באזנו ...". (וראה בדברי האר"י נשער הפסוקים הנ"ל דרוש ג, נחמיה ס"א הענין של הנשמות היו כלולות בו, ע"ש)].

עב רבינו מבהיר כאן ענין מחודש. קדושת השבת, המגיע לישראל (ורק להם - ומלקמן), אינו שהקב"ה משפיע קדושה זו לישראל, כמשל אדם הנותן דבר לחבירו, שהאדם וחבירו הם דברים נפרדים, והדבר שנמסר מזה לזה הוא דבר נפרד. אלא כביכול קדושת השבת עצמה, שקדושה הקב"ה (וכביכול הקב"ה עליו הוא 'מקדש השבת' - שורש קדושת השבת) היא עצמה היא נמצאת בלבם של ישראל, וכפי שמביא רבנו מהמדרש שהקב"ה 'לבן של ישראל', ועי"כ מרגישים ישראל את קדושת השבת שהיא בקרבם. ובהמשך יוסיף רבינו, שאף כל קדושת ישראל הוא באופן זה, ע"י קדושת השבת המופיע בקרבם - שהוא הקשר האישי בין הקב"ה ובני ישראל.

עג לשון המדרש "אני ישנה [ולבי ער] - אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, רבש"ע ... אני ישנה מן הגאולה, ולבו של הקדוש ברוך הוא ער לגאלני. א"ר חייא בר אבא, איכן מצינו שנקרא הקדוש ברוך הוא לבן של ישראל, מן הדין קרא דכתיב 'צור לבבי וחלקי אלהים לעולם'."

עד כלומר, להאמור שענין קדושת השבת, הוא שעצם קדושת השבת הוא בקרבם של בני ישראל, וכביכול הקב"ה - מקדש השבת - הוא לבם של ישראל, מובן הענין שנאמר ששבת שייך רק אצל בני ישראל, והוא 'אות' ו'ברית' וקשר אישי בין הקב"ה לבני ישראל. שכן ענין זה 'הקב"ה לבם של ישראל' שייך כמובן רק אצל ישראל, ואין בזה שום שייכות לאומות העולם. וא"כ קדושת השבת, שהוא ענין וקשר זה, אינו שייך לאומות העולם.

עה רבינו מוסיף פסוק זה, שמבואר בו שהקב"ה מקדש את ישראל ע"י השבת (ראה בהערה הבאה). וזה מתאים להאמור, שענין קדושת השבת - שכביכול הקב"ה מתגלה ומורגש בלבם של ישראל. נמצא שעצם הקדושה עצמה (היינו שורש הקדושה) הנמצאת בתוך ישראל, הוא המקדשתם בכל הקדושות (ראה ראשית חממה בהערה הבאה).

השפעת הקדושה לבני ישראל על ידי השבת

כי כל הקדושה שה' יתברך מכניס בקרב הלבבות דבני ישראל היא על ידי קדושת יום השבת^ט. שאמרו ז"ל^י (נראשית דנה יא, ט) ד'אמר לה הקדוש ברוך הוא לשבת כנסת ישראל יהיה בן זוגך^{יב}, [ואף שאמר לשון 'בן'^{יג}, בכל מקום 'כנסת ישראל' – נוקבא]. ונראה דהיינו שהוא ישפיע קדושתו בהם^{יד}.

הגוים אין להם שייכות לקדושת השבת

ו'לא^{טו} עשה כן לכל גו^{טז} (מלשה"כ מהילים קמז, כ; פס"ז נשלם טז, כט). דגוי ששבת חייב^{יז} (סנהדרין נח:). ונת הוזהר על זה ד'יום ולילה לא ישבותו' (נראשית ט, נג). כי 'מי מכניס כסותו בין לביא ולביאה כשנזקקים זה לזה'^{יח} (סנהדרין קו:), כמו שאמרו ז"ל^{יט} (ראה דברים דנה א, ו'לא^{טו} עשה כן לכל גו^{טז}).

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

עו ענין השבת שהיא המקדשת את ישראל, נתבאר באריכות במאמר ב (נמהדורתי א' א' א' ובהערות שם. ונעתיק רק כמה מהלשונות המובאות שם באריכות. דרשת חז"ל (מכללה משא, ב) "כי קדש היא לכם - מוגיר שהשבת מוספת קדושה לישראל". רבינו יונה (נכוח לו. מדפי הרי"ף) "... שקדושת ישראל תלויה, בקדושת השבת". אבודרהם (נכוח המלכות ומשפטיהם, ד"ה ומסקין פסק) בסוגיא זו "... מפני שקדושת שבת היא סבת קדושת ישראל שנאמר בה (שמות ל"א, יג) 'כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני י"י מקדשכם'. הלכך נזכרה כאן מפני שהיא גורמת קדושת ישראל...".

וראה גם ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ב) "... בקדושת השבת נתבאר בזהר (אמור נד) ... ופירושו ששבת היא עצם הקדש המתגלה, ועל זה נאמר (שמות ל"א, יד) ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, ... שהשבת היא שורש לכל הקדושות".

עו לשון המדרש "דבר אחר למה ברכו, ר' ברכיה ורבי דוסתאי ורבי שמואל בר נחמן, רבי דוסתאי אומרים שאין לו בן זוג. חד בשבתא - תרי, תלתא - ארבעתא, חמשא - ערובתא, שבתא לית לה בן זוג ... תני ר"בי שמעון בן יוחאי, אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע לכולן יש בן זוג, ולי אין בן זוג. אמר לה הקדוש ברוך הוא, כנסת ישראל היא בן זוגך. וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני, אמר להם הקדוש ברוך הוא, זכרו הדבר שאמרתי לשבת, 'כנסת ישראל היא בן זוגך', היינו דבור (שמות ט) זכור את יום השבת לקדשו".

עח שזה מורה על הקשר המיוחד בין קדושת השבת, ובין כנסת ישראל...

עט היינו דבמדרש מובא הלשון שכנסת ישראל הוא 'בן זוג', משמע שכביכול ישראל הם ה'חתן' והשבת הכלה. נמצא שישראל הם המשפיעים - כדוגמת החתן המשפיע לכלה. ולזה מבאר רבינו דלשון זה לאו דוקא, וכנסת ישראל היא הכלה, המקבלת השפעת הקדושה מהחתן - השבת. [ויצוין שאכן במקורות אחרים (ראה פסיקתא רבתי, עשרת הדברות) וכן בדברי הראשונים המעתיקים מדרש הנ"ל (ראה רמב"ן נראשית ב, ג; אמור כג, לו; פסח כה, כ; ואלחנן ה, טו; ריקאנטי נראשית ב, ג; ועוד), אכן מובא הלשון שכנסת ישראל היא 'בת זוג' של השבת, וכפי שהעיר רבינו (וראה הערה דלקמן)]. (וראה דסוף סוף נמדרש מופיע הלשון דכנסי הוא 'בן זוג' דשבת, ולא להיפך. ראה לגריי הק' בשער מאמרי דרשני, ספרא דלנועתא פ"א, נביאור מדרש זה נקטם של דברים).

פ כלומר שלעולם בדברי חז"ל מוגדרת 'כנסת ישראל' כאשה, (והקציה נכסול כאש). ונעתיק מקורות אחדים מני רבים. גמ' (נכוח י). 'רבי' כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה...". (נכוח נג:). "... אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עובתני ושכחתני". (נכוח נה:). "... ואין אביו אלא הקדוש ברוך הוא ... ואין אמו אלא כנסת ישראל". ובפרט לדברי המקובלים, ד'כנסת ישראל' הוא כנוי למידת מלכות (ראה שעי אורה השער הראשון, ועוד), שהוא 'נוקביה דזעיר אנפין', המקבלת את ההשפעות.

פא ראה בריקאנטי (נראשית ב, ג) המבאר מדרש זה, על דרך זה ממש. "בראשית רבה ... אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא לכולם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג, אמר לה הקדוש ברוך הוא כנסת ישראל תהי בת זוגך, ... שבת רומז ליסוד עולם שהוא יסוד הנשמות ... ניתן לו כנסת ישראל של מעלה לבת זוג, איש באחיו ידובקו כמער איש וליות (מלכים ב' א, לו), כאיש המעורה בלוייה שלו".

פב רבינו מוסיף לחזק את יסודו האמור, על פי המובא בחז"ל בהסבר הטעם מדוע אין לגוים שייכות בשבת, מפני ששבת הוא קשר האישי והקרוב בין הקב"ה לכנס"י, ואין לזר להכנס ביניהם. וזה מורה על האמור, על עצם הקדושה ששורה בקרבם של ישראל ...

פג לשון פסיקתא זוטרתא "ראו כי ה' נתן לכם את השבת ... אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, משה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם. 'לכם' - ולא לשאר אומות, שנאמר לא עשה כן לכל גו^{טז}..."

פד לשון הגמ' "ואמר ריש לקיש נכרי ששבת חייב מיתה, שנאמר 'יום ולילה לא ישבותו'. ופירש"י ז"ל "נכרי ששבת - ממלאכתו יום שלם. חייב מיתה שנאמר יום ולילה לא ישבותו - וקא דריש ליה לא ישבותו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי...".

פה לשון הגמ' "אמר רבי יוחנן אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקדוש ברוך הוא עושה פדיון לבניו, מי מטיל כסותו

(כא).

קדושת ישראל המושרשת, ואפילו בגזענים, הוא קדושת שבת דקביעא וקיימא

נח הוא שורש לאומות

[ו] ונח^י הוא התחלת התפשטות האומות^י (נחשית י, לז), שנקראו כולם על שמו 'בני נח'^י (נחיש לז). דאף על פי שהיה 'צדיק תמים' (נחשית ו, ט), הוא רק 'בדורותיו' (סנהדרין קט). נחשית רצה נח ל, ט; מנחמא נח ה, הוצא רש"י (ס). ואף להדורשים לשבח^י (סס) – 'כל שכן בימי אברהם אבינו ע"ה', היינו^י רק שהיה מתעלה בצדקתו יותר, על ידי מה שהיה מקבל מאברהם אבינו ע"ה, אילו היה בדורו. אבל מכל מקום על כרחך מזה שאין לו ערך עם אברהם אבינו ע"ה, שהוא האב לאומה הישראלית^י (נחיש לז), והוא האב ל'בני נח' (סס).

מקורות וביאורים

בין לבין ללביאה בשעה שזוקקין זה עם זה. (נחמ' זה אין מחזר ענין שבת כלל, אלא רק הנטוי על הקשר בין קביה ונחמא ישראל, והענין למי שמנסה להכנס בלמנא, ובמדרש שבהמה הבאה מובא משל זה אודות השבת, ומשלים כוונת רבינו).

פ לשון המדרש "... ומה ראית לומר נכרי ששמר את השבת חייב מיתה, א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן בנהוג שבכולם מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו חייב מיתה. כך השבת הזו בין ישראל ובין הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שמות לז, י) 'ביני ובין בני ישראל', לפיכך כל נכיר שבא ומכניס עצמו ביניהם עד שלא קבל עליו לימול חייב מיתה".

פ רבינו מוסיף לבאר לפי דרכו, מדוע דייקא נח נצטוו ביום ולילה לא ישבותו, המורה שאין לו שייכות עם השבת, וכנז"ל. ובשונה מאדם הראשון, שלא נצטוו ציווי זה [ואדרבה למבואר לעיל (ע"פ דברי חז"ל), זכה לקדושת השבת]. ובזה מבאר רבינו, שאדם הראשון היה כלול בו שורש מקדושת ישראל, וכנז"ל. משא"כ נח, הוא שורש לאומות העולם, ולמרות חסידותו, אין ערוך בכלל לשורש קדושת ישראל.

פ לשון הפסוק "אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם, ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול".

פ לשון המשנה "קונם שאיני נהנה לבני נח, מותר בישראל, ואסור באומות העולם". ובגמ' "וישראל מי נפיק מכלל בני נח, כיון דאיקדש אברהם איתקרו על שמיה".

צ לשון הגמ' "אלה תולדות נח ... אמר רבי יוחנן בדורותיו ולא בדורות אחרים". לשון מדרש רבה " ... רבי יהודה אמר בדורותיו היה צדיק, הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק". לשון התנחומא "בדורותיו ולא בדורות אחרים, רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר תמים היה בדור המבול ובדור הפלגה, שאלו היה בדורו של אברהם אבינו לא מצא ידי ורגליו, משל לחבית של אפרסמון שהיתה מונחת במקום המטונף במקומה ריחה נודף, שלא במקומה אין ריחה נודף". לשון רש"י "ויש שדורשים אותו לגנאי, לפי דורו היה צדיק, ואלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכולם".

צ לשון הגמ' "... וריש לקיש אמר בדורותיו כל שכן בדורות אחרים". לשון מד"ר "רבי נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק, אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה". לשון התנחומא "וחד אמר תמים היה בדורותיו כ"ש בדורות אחרים, משל לצלוחית של פליטון שהיתה מונחת במקום הטונפת כ"ש אם היתה מונחת במקום הבושם". לשון רש"י "יש מרבתינו דורשים אותו לשבח, כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר".

[הלשון שמביא רבינו 'כל שכן בימי אברהם', לא מצאתי בלשונות המדרשים. וראה בדברי הפענח רזא הדין (המונח נהנה הבאה) הדין בנקודה זו דייקא, האם מה שלא הוזכר בפירוש 'בדורו של אברהם', בא לשלול שלכו"ע בדורו של אברהם לא היה נחשב, עיי"ש].

צ ראה פענח רזא (ס) "... והנה למאן דדריש לשבח באמת נמי הכי הוא שהוא היה צריך סעד ... רק שאם היה בדור אברהם ודאי היה צדיק יותר ... אבל עכ"פ מי ידמה ומי ישוה לאברהם ... ואף אם רוצה רש"י לומר כ"ש בדורו של אברהם שהי' צדיק יותר, ר"ל יותר מאשר היה עתה צדיק אם היה בדורו של אברהם, אבל עכ"פ יכול להיות דאף אז לא היה דומה לאברהם". [ראה מאור ושמש (נח, ד"ה ומה שזוקקין) "ומה שדורשין לשבח 'בדורותיו' - כל שכן אילו היה בדורו של אברהם היה צדיק יותר, זה היה באתערותא דלעילא, על ידי זה היה צדיק בדורותיו, כל שכן אילו היה בדורו של אברהם היה צדיק יותר. אבל באמת כנגד אברהם לא היה נחשב לכולם, דאברהם היה מתחזק בצדקו מאליו, והיה מתעורר באתערותא דלתתא"].

צ לשון המשנה "שאיני נהנה לזרע אברהם, אסור בישראל, ומותר באומות העולם".

אין ערך בין ישראל הגרוע ביותר, למובחר שבאומות
אף על פי שיש גם בהם צדיקים וחסידים אומות העולם^{צד} (ראה סנהדרין קה). והוא האב
לכולם, וגדול שבהם^{צד}, שכל חסידים אומות העולם עיקרם ושורשם ממנו^{צד}. אין לזה ערך
ויחס עם ישראל, זרע יעקב, שמטתו שלימה (ויקרא רנב לו, ה)^{צד}, שאפילו הגרוע שבהם
מעולה הרבה מהמובחר שבאומות העולם^{צד}.

ענין החורבן נקבע במסכת גיטין ובפרק הניזקין
כמו שאמרו בפרק הניזקין^{צד} (גיטין נו). ששם מדבר מהחורבן, שהוא תכלית שפלות
מעלת ישראל, כשיורדין עד לעפר בחטאותם (ראה מגילה נו). דעל כן נקבע כל הענין
במסכת גיטין ובפרק הניזקין.

וידוע^{צד} כי חז"ל קבעו כל דבר בתלמוד במקום הראוי ולא על צד ההודמק^{צד}. ולפי

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^{צד} לשון הגמ' (דפוסים שלנו משוכם ע"י הנמורה, והעמקנו ע"פ ספרים ישנים) "... בלעם הוא דלא אתי לעלמא דאתי, הא אחריני אתו (ופירש
רש"י: הא שאר נכרים, אלו, כלומר, מדקא חשיב חנא דמתנינן בלעם שהיה נכרי צהדי הדיוטות, וקאמר דאין לו חלק, מכלל דשאר נכרים יש להם חלק). מתניתין מני, רבי
יהושע היא, דתניא רבי אליעזר אומר 'ישוּבו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים' (פיהלים ט, יח), 'ישוּבו רשעים לשאולה',
אלו פושעי ישראל, 'כל גוים שכחי אלהים', אלו אומות העולם, דברי רבי אליעזר. אמר לו רבי יהושע וכי נאמר 'בכל גוים',
והלא לא נאמר אלא 'כל גוים שכחי אלהים'. אלא, 'ישוּבו רשעים לשאולה' מאן נינהו, 'כל גוים שכחי אלהים'. (ופירש רש"י,
משמע אלא אותם השוכחים אלוה כגון בלעם ויש"ו ושכמותם, אצל אחריני אלו, כדאמרין ברש פירקין [לא]: ורעו זרים לאננס וכו' נכר אכריכס, לעולם הבא).
והלכה כרבי יהושע, וכדפסק הרמב"ם (משנה פ"ג ה"ה) "... חסידים אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא".

^{צד} וכפי שמשבחו הפסוק (בראשית ו, ט) "... נח איש צדיק תמים ..." (שם ג, ב) "... כי אתך ראיתי צדיק לפני..." ובמדרש
(בראשית רנב, בראשית כו, ב) "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים (פיהלים א, ב), 'אשרי האיש' - זה נח ... 'אשר לא הלך בעצת
רשעים' - זה דור אנוש, 'ובדרך חטאים לא עמד' - זה דור המבול, 'ובמושב לצים לא ישב' - זה דור הפלגה. 'כי אם בתורת
ה' חפצו' - אלו שבע מצות שנצטווה, 'ובתורתו יהגה יומם ולילה' - שהגה דבר מתוך דבר". ועוד.

^{צד} ראה במדרש משנת רבי אליעזר (פרשה ו עמוד 121) "... חסידים אומות העולם, כיון שהן עושין שבע מצוות שנצטוו בני נח
עליהן, הן וכל דקדוקיהן, הן נקראים חסידים. במה דברים אמורים, כשעושין אותן ואומרים, 'מכח שצוה אתנו אבינו נח מפי
הגבורה' אנו עושין, ואם עשו כן, הרי הן יירשו העולם הבא כישראל, ואף על פי שאינן משמרין את השבתות והמועדות,
שהרי לא נצטוו עליהן". (ראה ברמב"ם סוף פ"ח מהלכ' מלכים שהביא דין זה. וראה בנזיר ומפרכים שממנו על מקור דיו - שהנזיר שקיימו שבע המצוות בשביל האוי
דיקא. ובקריית מלך לרמ"ק ז"ל שמוקדו הוא ממדרש זה [שנמנהל ונדפס רק לאחרונה]).

^{צד} לשון המדרש "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר..." (ויקרא כו, מז). ...למה
נאמר באברהם וביצחק 'אף', ולא נאמר ביעקב 'אף'. על ידי שהיתה מטתו שלימה לפניו. אברהם יצא ממנו ישמעאל וכל בני
קטורה, יצחק יצא ממנו עשו וכל אלופי אדום, אבל יעקב מטתו שלימה, כל בניו צדיקים, הו"ד (בראשית מז, יא) 'כלנו בני איש
אחד נחנו'". (הרי שמרע יעקב לא יא שם פסוק).

^{צד} וכפי דמרגלא בפומיה דאדמור"י בעלזא זצ"ל בשם המגיד הגדול ממעזריטש זי"ע (והוא משמש בספרים רבים. [והוא בספר ילקוט
ישעיה, סוטה מז: המייחס הדברים למהר"ש מנעלה, ששמעם מרבו רבי שלמה לוצקער המגיד מסקאלה, ששמעם מרבו המגיד ממעזריטש. אמנם הדברים לא מובאים בספרו 'מגיד דבריו
לעקיף']). שפירש את דברי הגמ' (ר"ה כג:) "מעולם לא ראתה חמה פגמתה של לבנה", ש'חמה' הרמז לאומות העולם המונין
לחמה, ו'לבנה' הרמז לישראל המונין ללבנה (ראה חספתא סוכה פ"ב ה"ו, ועוד). וזהו שמעולם לא ראו אומות העולם הפגם
שבישראל, שכן הפחות שבישראל הוא מעולה מהגוי הנעלה ביותר - 'דער ערגסטער יוד איז בעסער ווי די בעסטער גוי'".

^{צד} לשון הגמ' במעשה דאונקלוס הגר, "אזל אסקיה לבלעם בנגידא. אמר ליה מאן חשיב בההוא עלמא א"ל ישראל.
מהו לאידבוקי בהו, א"ל לא תדרוש שלומם וטובתם כל הימים ... אזל אסקיה בנגידא ליש"ו הנוצרי. א"ל מאן חשיב בההוא
עלמא, א"ל ישראל. מהו לאידבוקי בהו, א"ל טובתם דרוש רעתם לא תדרוש, כל הנוגע בהן כאילו נוגע בבבת עינו... תא חזי
מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות העולם".

^ק לשון הגמ' "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים, כשהן יורדין יורדין עד עפר, וכשהן עולין עולין עד לכוכבים".
(וכ"ה במדרשים טפסים).

^{קא} רבינו מביא יסוד זה כמה פעמים בספריו, שקיבל כן. ראה בקומץ המנחה (פ"ב ס"י עט ד"ה וצוהר דורש) "... כאשר קיבלתי
שיש שייכות לכל מאמר אל הענין המדובר והנראה בפרק ומסכתא שבא בו, ולא דבר ריק הוא ...". וראה בקומץ המנחה (לח
ו, עמ' כד) "... וקיבלתי דכל המאמרים בגמרא אף על פי שכפי הפשט נראה דנמשכו אגב גררא. מכל מקום על האמת יש להם
שייכות גמור להמקום שנקבעו שם. ושם הוא עיקר מקומם הראוי". (הרבה פעמים בדברי רבינו 'קיבלתי' הכוונה לרבו הרה"ק רבי מרדכי יוסף מאז'צאל
זצ"ל. ואף כאן יש המשערת כן [מפארת ירוחם, לייגר עמ' לה]. וזוין שמי השילוח [להרה"ק מאז'צאל, ח"ב עמ' נט, מס' יומא] אכן מוצא לצאר הקשר בין ענין ה'מן' המוכר במסכת
יומא בפרק יו"ט [ראה הערה הבאה]).

שהחורבן בגירושין^ק, וכמו שנאמר^ד (ירמיה ג, ב) 'הן ישלח איש את אשתו וגו'', וכמו שאמרו ז"ל^ה (בראשית רבה יט, ט) דנידונו בגירושין, על כן מקומו בגיטין. ולפי שעל האמת אמר הכתוב^ו (ישעיה ג, א; ואלה ספרי האזינו טו) 'איה ספר כריתות אמכם וגו''. על כן הפרק הפרטי שנקבע בו סיפורים אלו אינו בפרק המדבר בגיטין וגירושין, רק בפרק 'הניזקין', כי החורבן אינו אלא ניזקין. וכמו שאמרו^ז (נבא קמא ס:) על פסוק (שמות כג, ה) 'כי תצא אש', דהקב"ה המבעיר הבערה בציון, ועתיד לשלם היזקן כמשפט התורה.

אפילו בשעת החרבן, שפלותן של ישראל, ניכר מעלת ישראל על פני אומות העולם וכן מה שנקבע מאמר זה ד'תא חזי מה בין וכו'' שם בענין החורבן, ודאי כי זה מקומו הראוי. כי אז היה התגלות דבר זה^ח (ראה סנהדרין קס.), שאפילו הפושעי ישראל שהרבו כל כך לפשוע, עד שנידונו בגירושין, גם הם לא נעקר שם 'ישראל' מהם על ידי

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

[יש המציינים בזה לדברי הרמב"ם (בהקדמה לפירוש המשניות, ד"ה והרביעי) "והרביעי, דרשות המתאימות לענין כל פרק שיוזמן שראוי בו הדרש. והענין הרביעי הזה כלומר הדרש שהובא התלמוד, אין לחשוב שהוא קל חשיבות, או שתועלתו מעטה, כי הוא לתכלית גדולה מאד, במה שהוא כולל מן הרמזים העמוקים והענינים הנפלאים". (ואם כי ודאי לפי פשוטו המונה "כל פרק שיוזמן, היינו לפרק זמן. אמנם ע"פ רמז יש בדבר, שחז"ל הפאילו הדרשות לפרק' המסוים נמשכת)].

ק' ראה עוד בדברי רבינו (ענין יו"ט, ה) "... ועל רמז זה נזכר כל ענין ה'מין' ביומא בפרק יום הכפורים, מפני שהמה ענין אחד ... וכמו כן כל ענין האגדות שנזכרו בגמרא כל אחד יש לו שייכות לאותו ענין. כמו מתן תורה במסכת שבת בפרק רבי עקיבא, כי לדברי הכל בשבת ניתנה תורה לישראל. ופרק רבי עקיבא ירמז על תורה שבעל פה כי רבי עקיבא היה השורש של בחינת תורה שבעל פה ... וגם אגדות החורבן נזכר במסכת גיטין, בפרק הניזקין, כי ענין החורבן הוא כמו גירושין למראה עין ופרק הניזקין יורה על דרש כי תצא אש וגו' ... ואגדות שלמה המלך ע"ה שהיה מלך והדייט במסכת גיטין בפרק מי שאחזו ... כי ענין טירוד שלמה ממלכותו היה נראה גם כן כענין גירושין. ופרק מי שאחזו קורדיקוס ירמז שהיה רק לפי שעה על ידי הרוח של השד אבל בעצם היה בשלימות מלכותו תמיד. וכמו כן ענין אגדות המן יש לה שייכות דייקא ליום הכפורים כנ"ל". קומץ המנחה הנ"ל "ובזהר (פ"ב פ"א קמ"א) דורש (פניני הנש"ה) 'ירך' על סמכי אורייתא כיון שמעמדת הגוף ... ובוזה תבין מה שאמרו בפרק גיד הנשה (חולין כג) ליבעי רחמי אתכליא על עליא ... שייכות המאמר לענין הפרק". ישראל קדושים הנ"ל "... מקום מאמר זה דלימוד סדר המדריגות להשגת רוח הקודש דתורה שבעל פה, שלא עשה כן לכל גוי. ... נקבע במסכת עבודה זרה שהוא ההרחקה מהעמים ומרוח הטומאה שלהם".

ק' ראה מעשה רוקח (מסכת גיטין) "אני אומר שרבינו הקדוש סידר יסוד מסכת זו על כנסת ישראל שנתגרשו בעונותיהן ב' פעמים ... ולכן יסדו חז"ל במסכת זו מעשה החורבן ...". [נראה בקובץ שפתי צדיקים (קובץ י' עמ' י) הביאו מעין רעיון זה מהרה"ק ר' אהרן מקוידנוב זצ"ל].

ק' לשון הפסוק "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד, הלא חנוף תחנף הארץ ההיא, ואת זנית רעים רבים, ושוב אלי נאם ה'".

ק' לשון המדרש "א"ר אבהו בשם ר' חנינא כתיב (פסוק א, י) 'והמה כאדם עברו ברית', המה כאדם הראשון, מה אדם הראשון הכנסתיו לתוך גן עדן וצויתיו ועבר על צויו, ודנתי אותו בשלוחין ובגרושין, וקוננתי עליו איכה, ... אף בניו הכנסתים לארץ ישראל, וצויתים ועברו על הצויו, דנתי אותם בשלוחין ובגרושין, וקוננתי עליהם איכה...".

ק' לשון הפסוק "כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו...". ובספרי "עתידיה כנסת ישראל שתאמר לפני הקדוש ברוך הוא ... רבונו של עולם כבר כתבת (ירמיה ג, ב) לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר, הישוב אליה עוד. אומר לה, כלום כתבת אלא 'איש', והלא כבר נאמר (פסוק יא, ט) 'כי אל אנכי ולא איש'. דבר אחר וכי גרושים אתם לי בית ישראל והלא כבר נאמר (ישעיה ג, ב) 'כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו'".

ק' לשון הגמ' "כי תצא אש ומצאה קוצים" - תצא מעצמה, 'שלם' המבעיר את הבערה - אמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם את הבערה שהבערתי, אני הציתי אש בציון, שנאמר (ישעיה ג, ב) 'וציאת אש בציון ותאכל יסודותיה', ואני עתיד לבנותה באש שנאמר (ירמיה ג, ט) 'ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה'".

ק' לשון הגמ' "שמואל אמר, באו עשרה בני אדם וישבו לפניו (לפי הניבא). אמר להן, חזרו בתשובה. אמרו לו, עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום. אמר לו הקדוש ברוך הוא לנביא, לך אמור להן 'אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו, הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיתכם שלחה אמכם'. ... והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם'. אמר רב נחמן כל כי האי ריתחא לירתח רחמנא עלן ולפרוקינן".

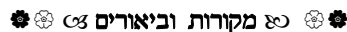
זה (ראה סנהדרין מד.)^פ, להיות חס ושלום 'ככל הגוים בית ישראל'^י (מלשה"כ יחזקאל כה, ח). 'והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' 'כי ביד חזקה וגו' י"א (יחזקאל כ, לז-לג). שבעל כרחם הם ישראל המקודשים לעבודתו יתברך.

שורש קדושת ישראל, ע"י קדושת שבת דקביעא וקיימא וזהו ע"י ידי הקדושה דשבת, הקביעא וקיימא בלב כל הנפשות מבני ישראל.

שמירת שבת אצל האבות

האבות שמרו התורה ושבת

[ז] וכל האבות שמרו כל התורה כולה עד שלא ניתנה^י (קידושין פג; יומא כח; תנא דבי אליהו רצה פ"ו; גרמא רצה ויגש נה, ג; ועוד). ומסתמא גם השבת בכללם^י, כי יצאו מכלל בן נח שהוזהרו מלשבות^י. כי הם זכו לברכת 'בכל מכל כל'^י (צנא צמא ז). שהוא קדושת

קט לשון הגמ' "חטא ישראל" (יהושע ז, יא) - אמר רבי אבא בר זבדא אף על פי שחטא ישראל הוא (חטא ישראל) - מדלא אמר 'חטא העם' עדיין ע"ס קדושת עולם - רש"י, אמר רבי אבא היינו דאמרי אינשי אסא דקאי ביני חילפי אסא שמיה, ואסא קרו ליה". קי לשון הפסוק "... הנה ככל הגוים בית יהודה". ולפי פשוטו הכוונה "בטלה אהבת הקדוש ברוך הוא מהם ונמאסו לתת ביד נבוכדנצר כשאר האומות" (לשון רש"י). והוא לשון מליצה בספרים רבים, כאילו הוא מאמר בני ישראל (ראה הערה הנאה) "נהיה כגוים".

ק"א לשון הפסוקים "והעלה על רוחכם היו לא תהיה, אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן; חי אני נאם אדני אלקים, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם: והוצאתי אתכם מן העמים, וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בם, ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה: והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: ... והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית".

ק"ב כלומר, דהענין שאפילו הגרועים שבישראל עדיפי על הטובים שבאומות, על כרחך אינו מצד מעשיהם. [שבוודאי פעמים שמעשיהם של רשעי ישראל גרועים הרבה ממעשי חסידי אומות העולם]. אלא הוא מצד קדושה שבקרבם, שהוא מצד הקב"ה, ואין תלוי במעשיהם כלל. וקדושה זו - שהקב"ה משפיע לבני ישראל בלי קשר למעשיהם - הוא קדושת השבת, ש'קביעה וקיימא', ואין תלוי במעשה התחתונים (כפי שהנבחר לעיל רש"י מאמר ז). ובייחוד לפי מה שביאר רבינו לעיל (ר"ס א"ח ט), שענין קדושת השבת, הוא קדושת הקב"ה בעצמו, שהוא לבם של ישראל. וזה אכן מתאים להסביר את 'שורש קדושת ישראל', שאין שייך בו שום פגם.

ק"ג אודות אברהם אבינו ע"ה מובא במשנה קידושין (פ"ד) "מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא נתנה שנאמר (גנאש"ט כו, ה) 'עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת מצותי חקותי ותורותי'". וכן אודות שאר האבות ראה בגמ' יומא "אמר רבי חמא ברבי חנינא מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם ... אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר 'ואברהם זקן בא בימים'. יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר 'ויהי כי זקן יצחק'. יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר 'ועיני ישראל כבדו מוקן' ... אמר רב קיים אברהם אבינו כל התורה כולה שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקלי וגו' ... קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר 'תורת' אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה". וכן הוא במדרש רבה "... ללמדך שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו, ועד עכשיו לא נתנה תורה וכתוב באברהם 'וישמור משמרת' ... ר' יונתן שר הבירה אמר אפילו עירובי תבשילין היה אברהם יודע..."

וכן מפורש לגבי כל האבות אודות קיום התורה, בתנ"כ "אברהם קיים כל מה שכתוב בתורה. שנאמר 'עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת מצותי חקותי ותורותי'. יצחק קיים כל מה שכתוב בתורה והושלך לפני אביו כשה לטבח. שנאמר (גנאש"ט כז) ויעקב את יצחק בנו וגו'. יעקב קיים כל מה שכתוב בתורה שנאמר (ש"ט ל) ויאמר יעקב וגו' הסירו את אלהי הנכר וגו'.... יוסף קיים כל התורה כולה ... התורה לא ניתנה להם והם קיימו אותה מאליהן". (וידיק בלשון המדרש שם, שמואל גס אודות אדם, נת, ויהודה שקיימו המורה, אלל לא מוצא שקיימו כל המורה. ונשנה מהלכות יוסף שקיימו כל המורה, ע"ש).

ק"ד ראה במחזור ויטרי (פ"י קל"ט) "ולפי שהאבות שמרו שמירת שבת. שכן הוא אומר (גנאש"ט כו) וישמור משמרת וגו'. וקיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין. שני תורות. תורה שבכתב ותורה שבעל פה. וא"ו (ש"ט יח) כי ידעתינו למען אשר יצוה את בניו. זה יצחק. ואת ביתו. זה יעקב. וכולן שמחו בשמירת שבת....". וכן הוא באורחות חיים (ח"א דין סדר חפלת מנחה של שבת) ובכלבו (פ"י מ) "והר' נתן ז"ל כתב לפי שהאבות שמרו שבת נקבעו בה באברהם כתיב (גנאש"ט כו, ה) וישמור משמרת פירוש שמר אפילו ערובי תבשילין, וכתוב (ש"ט יח, יט) 'אשר יצוה את בניו' זה יצחק. וביעקב כתיב (ש"ט לג, יח) 'ויחן את פני העיר' נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום הדה אמרה ששמר יעקב את השבת - בראשית רבה".

ק"ה כוונת רבינו לשאלה הידועה שדנו בה האחרונים, כיצד נאמר על האבות הק' שהם שמרו שבת, הלא היה זה קודם

השבת^י, המקבלת שפעה ממדת 'כל', כנודע^י (זה"ק ח"צ רעו; זה"ח מולדות מה:).

שבת מרומז אצל יעקב אבינו – שורש ישראל

ובפירוש ברמז הכתוב, נמצא ביעקב^י (ראה נראשית רנה יא, ז). כמו שאמרו ז"ל^י (נראשית רנה עט, ו) על פסוק (נראשית לג, יח) 'ויחן יעקב', שקבע תחומין. שהוא^י שזכה

❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁

מתן תורה, טרם שנתנה מצוות השבת לישראל-לעולם, וא"כ הכל היו בכלל האיסור לשבות בשבת, שנאמר 'יום ולילה לא ישבותו', וכנו"ל. ופרשו בזה האחרונים כל אחד לפי דרכו וסגנונו, ואכמ"ל. [נציין מקורות אחדים שדנו בזה. ראה פרשת דרכים (דק האמרי דקט, ב); פנים יפות (גמ, ד"ה יוס); החיד"א (דגש לפי, עק כוונה); חידושי מהר"ם שיק (פסחדין נח: גשם החמ"ס); הערוך לנר (ש"ת נטן זיון ח"א ס"י קט); פרשת דרכים זוטא (לגעל מלך העומר, דקט, ב); בית האוצר (להגריי ענייל מערכת ב - אבות, כלל ב); ועוד רבים].

ומסגנון דברי רבינו נראה שכוונתו לתרץ, שאפילו אם נניח שמצד הדין היה להם דין 'בן נח' לגבי שאר דיני תורה (כפי שמוכח ממדרשים שונים, ומדברי המפרשים שנקראים שונים והגו דין 'בן נח'), מכל מקום לגבי שבת, מכיון שהם זכו לעיקר קדושת השבת (כפי שמוכח שזו למידת 'כל' שהיא שבת), שוב אין בהם האיסור לשבות בשבת. וכנראה כוונת רבינו על פי דבריו לעיל (סוף אות ה), שהאיסור לנכרי לשבות, נובע ששבת היא ברית בין הקב"ה לישראל, ומי מכניס ראשו ביניהם. ולכן האבות, שהם זכו לקדושת השבת מאת הקב"ה, שוב אין בהם חשש זה.

ואגב נציין, שמעין רעיון זה - שלמרות שהיה להם דין 'בן נח', הותר לאבות לשבות בשבת - מובא גם בחידושי רבי חיים הלוי מבריסק (פטינא, ס"י מל), כמובן לפי דרכו וסגנונו. ותורף דבריו, שאף דמצד ה'דין' היה להם כ'בן נח', מ"מ מצד ה'חפצא' היו כמו ישראל, אלא שלא נצטוו במצוות. וכיון שהאיסור לנכרי לשבות בשבת, מתבאר בדברי הרמב"ם (מלכ"ס פ"י ה"ט) שהוא כעושה דת חדשה, הרי האבות שהיו בגדר 'חפצא' של ישראל, למרות שלא היו מצווים, לא היה בשמירת שבתם כ'דת חדשה', ומותר. עיי"ש. (יש למלא דמיון בין הדברים, שהאיסור נהגה דת חדשה, היינו שמכניס ראשו בין הנכרים של הקב"ה וישראל. ויפגל' של ישראל, היינו שזו לקדושת השבת. דוק!).

וראה עוד לקמן (אות נ), שרבינו יבאר הענין בפן נוסף, עיי"ש.

קט' לשון הגמ' 'תנו רבנן, שלשה הטעמים הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מעין העולם הבא, אלו הן, אברהם יצחק ויעקב. אברהם דכתיב ביה 'בכל', יצחק דכתיב ביה 'מכל', יעקב דכתיב ביה 'כל'. שלשה לא שלט בהן יצר הרע, אלו הן, אברהם יצחק ויעקב, דכתיב בהו 'בכל מכל כל'... תנו רבנן, ששה לא שלט בהן מלאך המות, ואלו הן, אברהם יצחק ויעקב... דכתיב [בהו] 'בכל מכל כל'... ופירש"י ז"ל 'בכל מכל כל' - באברהם כתיב (נראשית מ, ב) 'וזה ברוך את אברהם בכל'. ביצחק כתיב (נראשית מ, ג) 'ואוכל מכל', ביעקב כתיב (נראשית לג, יח) 'וכי יש לי כל'. כלומר לא חסרו שום טובה... 'בכל מכל כל' - לא חסרו שום כבוד...".

ק"י רבינו (פרי דק ראה, יב) למד זאת מגמרא הנ"ל, וז"ל "... ושבת הוא מעין עולם הבא כמו שאמרו בברכות (מ:): ואמרו (נבא נבא ח'.) שלוש הטעמים בעולם הזה מעין עולם הבא מדכתיב בכל מכל כל. ודרשו אחר כך שלא שלט בהן יצר הרע ושלא שלט בהן מלאך המות שהכל אחד...".

ק"ח לשון הזה"ק "זכור את יום השבת לקדשו, ברזא דברית, דהוא יסוד, דאחיד ביה יוסף, ועל דא אקרי שבת, דהא יוסף 'כל' אקרי, שבת נמי 'כל', דכל ענוגא ותפנוקא נפיק מניה לקיימא עלמין כלהון" (והוא צוהר חדש, משא, ע"ג). לשון זוהר חדש "... בשבתא לקבל צדיק יסוד עולם דאקרי 'כל' ואקרי 'שבת'".

וראה ברבינו בחיי (נב א, ב) (על דרך הקבלה: 'כל אשר נשמת רוח חיים באפיו', מלת 'כל' רמז למדת 'כל' אשר בה נתברך אברהם אבינו ע"ה, והיא הספירה העשירית, ומשם פורחות הנשמות, וזה שתקנו רבותינו ז"ל לומר ביום שבת 'נשמת כל חי', וזהו: (שמות לג, יז) כי בו שבת וינפש, והוא מעין הברכות ויסוד החיים, וזהו: (נראשית ג, ג) ויברך אלהים את יום השביעי...". (אבות האם 'כל' הוונה למידת 'יסוד', או 'למלכות' - ומהו נחיתת שבת, אכמ"ל. [ראה פרדס רימונים, שער כג פכ"א, עק שבת]).

ק"ט כלומר שאף שכל האבות שמרו שבת, וכנו"ל מדברי הראשונים, מכל מקום רק אצל יעקב אבינו מצאנו זאת בפירוש מרומז בפסוק אודות השבת. משא"כ אצל שאר האבות. כגון אצל אברהם לא מוזכר ענין שבת, רק מובא 'תורות', הכולל גם תורה שבע"פ ותקנות חז"ל, הכוללים גם מצוות ערובין, שהוא מדיני שבת. וכן אצל יצחק. וכנ"ל.

והדברים מודגשים בדברי חז"ל במדרש רבה "ר' יוחנן בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת, ירש את העולם במדה שנאמר (נראשית י) 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו'". אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת, שנאמר (נראשית לג) 'ויחן את פני העיר', נכנס עם דמדומי חמה, וקבע תחומין מבעוד יום, ירש את העולם שלא במדה, שנאמר (נראשית מ) 'וזהו זרעך כעפר הארץ וגו'".

ק"ז ז"ל המדרש 'ויחן את פני העיר', נכנס בערב שבת עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין מבעוד יום הדא אמרת שמר יעקב את השבת קודם שנית".

קכא כלומר, למהלך רבינו, שענין שמירת השבת תלוי בקדושת השבת. (דק מי שזכה לקדושת השבת - קדושת הקב"ה המאיר בו, הוא הכחא לשמור שבת, וכנ"ל), מובן שדייקא אצל יעקב אבינו, שבו מצאנו את ענין שלימות הקדושה, רק אצלו מצאנו בתורה שירומז בו ענין שמירת השבת.

בהתגלותי בשם 'ישראל' (נראשית לה, י), ולקדושת ישראל, בת זוגו של שבת. ואחרי התגלות שם זה דישראל, כי שרית וגו' (נראשית לג, כט), שהוא משתרר בעליונים ותחתונים (ראה נראשית רנב, עמ, ג) בכח אלהות שבקרב, שהוא קדושת השבת, שהרגיש בקרב לבו, דה' יתברך צור לבבו.

אברהם אבינו אב לזרע ישראל

וגם אברהם נקרא 'ישראל', כמו שאמרו ז"ל (נראשית רנב, סג, ג). ואף שהיה תחילה לגרים, כמו שאמרו בריש חגיגה (ג), זכה לשם 'איתן האזרחי' (נראשית נט, טו), להיות 'אזרח בישראל' (ראה זו"ק וימי לו, ונאור המטה שס). ואף שאצלו היה זה עדיין

מקורות וביאורים

קב היינו לאפוקי מאברהם אבינו, שענין זה היה אצלו בהעלם, כדלקמן.

קב לשון הפסוק "ויאמר לו אלהים שמך יעקב, לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, ויקרא את שמו ישראל".

קב דשם 'ישראל' חוץ ממה שמורה על ענין ה'שררה', כפשוטו לשון הפסוק (דלקמן), הוא גם מורה על שלימות מדרגת הקדושה. [ראה בזה"ק (ושם קעג): "תא חזי, יעקב קרי ליה קודשא בריך הוא 'ישראל', דכתיב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו, ... לעיל אוקימנא 'ישראל' דהא אשתלים בכלא בדקא יאות, וכדין אסתלק בדרגיה ואשתלים בשמא דא, ועל דא 'ויקרא את שמו ישראל' והא אתמר. (מחמם קעד). "דאמר ר' שמעון דלא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל, מאי 'ישראל' שלימותא דכלא"].

קב כפי שהתבאר לעיל (אות ה).

קב לשון הפסוק "ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל". רבינו מפרש את הפסוק בתרין אנפין. 'שרית עם אלהים ועם אנשים' - היינו שנשתרר על עליונים ותחתונים. וכן 'שרית עם אלהים' היינו שכח השררה נובע מ'עם אלהים', כוח האלהות שבקרב. (וכפי שזכר בהערות האות מהמדרש). קב לשון המדרש "כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל" - נתגוששת עם העליונים ויכולת להם, ועם התחתונים ויכולת להם.

קב המשך המדרש שם "דבר אחר, 'כי שרית עם אלהים' - את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה" (היינו דהמדרש מפרש 'עם אלהים', שכיכול יעקב אבינו הוא עם אלהים ממש. זה עולה בקנה אחד עם פירושו של רבינו [בהערה קודמת]).

קב כפי שבהתבאר לעיל (אות ה), שענין קדושת השבת, הוא קדושת הקב"ה המעיר בקרב לבבם של ישראל, עיי"ש.

קל רבינו ממשיך לפי דרכו, שקדושת השבת שייך רק למדרגת 'ישראל'. א"כ מה זה שמצאנו אצל שאר האבות - אברהם ויצחק ששמרו שבת (ומג'ג), והלא שמירת שבת אינה מותרת אלא ל'ישראל'. ולכן מבאר שאף אצל אברהם ויצחק (כמונא נמדרש דלקמן, אלא שרבינו מתייחס רק לנאמרה), מצאנו שהיה להם מדרגת 'ישראל'. אלא שאצלם היה ב'העלם'. [ולכן ענין שמירת שבת מוכרח בפירוש רק אצל יעקב אבינו, ואילו אצל שאר האבות הוא ב'העלם' (מג'ג), כיון שמדרגת 'ישראל' היה אצלם ב'העלם'].
קל לשון המדרש "... יעקב נקרא שמו ישראל דכתיב (נראשית לג, כט) 'לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל'. יצחק נקרא שמו ישראל, דכתיב (שמות ה, ב) 'ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב'. אברהם נקרא ישראל, רבי נתן אמר מילתא עמיקתא היא (שמות יב, ט) 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים [ובארץ כנען ובארץ גושן] שלשים שנה וארבע מאות שנה'".

קל אשר לכאורה 'גרים' אינם נחשבים מזרע 'ישראל'. [כפי שמורה פשוטו הפסוקים בתורה, המונים את 'ישראל' והגרים בנפרד. כגון. (נמדרג יב, י) 'והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם'. (נמדרג לה, טו) 'לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם'. ועוד].

וראה בהמשך הדברים אשר רבינו יביא דאף הגרים 'בשם ישראל יכנו', עיי"ש.

קל לשון הגמ' "דרש רבא מאי דכתיב (ש"ה ש"ס י, ג) 'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב' כמה נאין רגליהן של ישראל בשעה שעולין לרגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב שנאמר (מסילס מ, י) 'נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם, אלהי אברהם, ולא אלהי יצחק ויעקב, אלא 'אלהי אברהם' שהיה תחילה לגרים".

קל לשון הגמ' "אמר רב 'איתן האזרחי' זה הוא אברהם, כתיב הכא 'איתן האזרחי' וכתיב התם 'מי העיר ממזרח צדק'".

קל לפי פשוטו הכוונה שיצא מגדר 'גר', ונכנס לגדר 'אזרח' - שהוא 'ישראל'. וכפי שבפסוקי התורה מובא ה'אזרח' בהגדרה השונה מ'גר' - כגון (שמות יב, מט) "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם", (נמדרג טו, כט) "האזרח בבני ישראל ולגר

בהעלם, יצא להתגלות בפועל אחר שיצא ממנו יעקב וזרעו^ל. ונתגלה כי הם לבד זרעו, כמו שאמרו ז"ל^{קלח} (נדרים לא). על פסוק (נחשית כא, יז) 'ביצחק יקרא וגו'.

אברהם אבינו אב לכל העולם - הגרים

ואף על פיקלם שהיה אב לכל העולם כולו^{קמ} (נרכות יג), היינו רק לגרים שבכל האומות (ע"פ ירושלמי ניכורס פ"א מ"ד)^{קמא}, אשר 'בשם ישראל יכנו'^{קמב} (ע"פ ישעיה מד, ה; אבות דר"נ פל"ו), יכולים לומר 'אבותינו' על אברהם אבינו ע"ה^{קמג} (ירושלמי שס; ש"ע ונו"כ לו"ס נג, יט), שהיה אב לגרים^{קמד} (תנחומא נ, ו). והם כקטנים הנולדים^{קמה} (יצמות כג; ממ; ועוד) בתואר גר, וליקרא בשם ישראל מעתה (יצמות מז:)^{קמו}. דאף גר שחזר לסורו דינו כישראל מומר, כמו

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

הגר בתוכם. ועוד. (וראה נהפך הנהגה משמעות עין 'אורח ציטוט').

קל' דהיינו שזכה לקדושת ישראל. לשון הוזה"ק "פתח ר' יהודה ואמר (מסלס פט, ב) 'משכיל לאיתן האזרחי', האי תושבחתא אברהם אבינו אמרה, בשעתא דאשתדל בפולחנא דקודשא בריך הוא, ועביד חסד עם בני עלמא דישתמודעון כלא לקודשא בריך הוא דקודשא בריך הוא שליט על ארעא...". ופירש באור החמה (לרבי אברהם אזולאי) "אברהם אבינו אמרה, דהיינו 'איתן האזרחי', ו'אזרחי' היינו שנעקר מעבודה זרה ונעשה 'אזרח' להקב"ה ... אמנם ישראל דבקים בקדושה, נקראים 'אזרח בישראל', שהוא מושרש באור העליון הזורח תמיד. אזרח - א' אחדותו יתברך זרח והאיר בו, לכן אברהם נקרא 'אזרחי שנדבק בקדושה'.

קל' ראה בשל"ה הק' (תולדות, מורה אור אות כג וילין) "... יתבאר מדרש תמוה בבראשית רבה בפרשה זו, זה נוסחו: '... יעקב נקרא שמו ישראל... יצחק נקרא שמו ישראל, ... אברהם נקרא ישראל...'. ... כבר כתבתי בפרשת חיי שרה (אות יג) ענין 'בכל' 'מכל' 'כל', מאברהם יצא קליפת ישמעאל, וכן בנו הוא עשו, ומיצחק יצא קליפת עשו ... אבל אברהם בעצמו הוא עצם מעלת ישראל, ויותר מעלתו ממעלת שאר האבות. והענין שמו ישראל הוא יותר בנעלם וביותר עליה ודקות למעלה, ושם 'אברהם' היא על שם אב המון נתתיך בגוים (שם י, ט), והוא ענין 'נשיא אלהים אתה בתוכנו', שפירושו כי כן נאחזים בשרשם. ... 'יעקב' נקרא 'ישראל', כי שם יעקב בפנימיותו מורה על ענין ישראל, רק ששם 'ישראל' יותר ויותר עילוי מעל מדרגת האבות, בנעלם היה ישראל, ולא נתגלה שם זה רק ביעקב, כי יצא ממנו אומה שלמה שהיא ישראל".

קלח לשון המשנה "שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות העולם". ובגמ' 'והאיכא ישמעאל, כי ביצחק יקרא לך זרע' כתיב. והאיכא עשו 'ביצחק' ולא כל יצחק.

קלט רבינו בא להבדיל בין נח - שהוא האב והשורש לאומות העולם וכנ"ל (ריש אות ו), ואפילו (שם) אב גם לאומות העולם וגם לשלל (ומלוקט), ובין אברהם אבינו, שאף שהוא 'אב כל העולם כולו', אין לו שייכות לאומות העולם, והוא 'ישראל', והוא רק אב לגרים, שאף הם בגדר 'ישראל', כפי שיביא רבינו.

קמ לשון הגמ' "אברהם הוא אברהם" בתחלה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו". וראה רבינו בחיי (נ, י, ט) "כי אב המון גוים נתתיך. היה אברהם אבינו ע"ה אב העולם, כאדם הראשון שהיה אב המון גוים שכל התולדות משתלשלות ממנו, וכן מצינו באברהם שנקרא אדם, ממה שדרשו רז"ל: (ב"ר י, ו) "האדם הגדול בענקים" (ישעיה י, ט), זה אברהם".

קמא לשון המשנה שם "הגר מביא ואינו קורא שאין יכול לומר (נדרים ט, ג) 'אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו' ... וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל וכשהוא בבית הכנסת אומר אלהי אבותיכם". ובירושלמי שם "תני בשם רבי יהודה, גר עצמו מביא וקורא מה טעם (נחשית י, ט) 'כי אב המון גוים נתתיך'. לשעבר היית אב לארם ועכשיו מכאן ואילך אתה אב לכל הגוים". הרי שענין 'אב לכל הגוים', נאמר לגבי הגרים.

קמב לשון הפסוק "זה יאמר לה' אני, וזה יקרא בשם יעקב, וזה יכתב ידו לה', ובשם ישראל יכנה". ופרשו חז"ל באדר"נ (ומנח נפיש"י שס) "ובשם ישראל יכנה אלו גרי אמת".

קמג בירושלמי הנ"ל נקטינן "רבי יהושע בן לוי אמר הלכה כרבי יהודה. אתא עובדא קומי דרבי אבהו והורי כרבי יהודה". וכן הוא בב"י וש"ע ונו"כ לגבי הלכות תפילה, מדברי הראשונים.

קמד לשון המדרש "ורבותינו אמרו חביב הגר ... אמר הקדוש ברוך הוא אני מחבב את הגרים, והרשעים הללו באים להזדווג לאברהם אבי הגרים אוי להם שטופם ליפול לפניו".

קמה לשון הגמ' (בב, א) "אמר רב נחמן גרים הואיל ואתו לידן נימא בהו מלתא ... אחין מן האב מעדיין לכתחלה. אממר אמר אפילו אחין מן האם נמי מעדיין לכתחלה ... גר שנתגייר כקטן שנולד דמי". (ממ:) "תניא רבי חנניא בנו של רבן גמליאל אומר מפני מה גרים בזמן הזה מעוניין ויסורין באין עליהן מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח. רבי יוסי אומר גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ...".

קמו לשון הגמ' בסדר הגרות "טבל ועלה, הרי הוא בישראל לכל דבריו". וראה רמב"ם (אסורי ביאה פ"ג ה"ז) "כל האומות

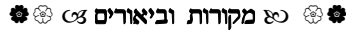
שואמרו ביבמות קמ"ז (ס"ט), דנפקע ממנו שם גיות.

מה שאין כן נח, הוא אב לאומות, מצד היותם בגיותם.

שמירת שבת דאדם הראשון

אדם הראשון אב לכל העולם, ישראל ואומות העולם

[ח] ואדם הראשון הוא האב העולם קמ"ח כולופס, וגם לישראל. ולא עוד אלא שעיקר יצירתו בשבילם, ולהיות אב להם לבד. רק מצד הקליפה הקודמת להפריקם, גרם

כולם כשיתגייירו ויקבלו עליהן כל המצוות שבתורה, והעבדים כשיתחררו, הרי הן בישראל לכל דבר, שנאמר (במדבר טו, טו) 'הקהל חוקה אחת יהיה לכם וולגר הגר, חקת עולם לדתיתכם ככם כגר יהיה לפני ה'.'

אמנם יש להוסיף שכל זה לגבי חיוב מצוות שבישראל, ולהכנס ולהחשב בקדושת ישראל, אמנם להיות עליו שם 'ישראל' לגמרי, אין הגרים בכלל. וכמובא בחז"ל במקומות שונים. כגון (יבמות ק"ב) 'גר דן את חבירו דבר תורה ... ואם היתה אמו מישראל דן אפי' ישראל. ולענין חליצה עד שיהא אביו ואמו מישראל שנאמר (דברים כ"ה, י) 'ונקרא שמו בישראל'. או לגבי מוציא שם רע (כחצות מד): 'דתני אמי 'בתולת ישראל', ולא בתולת גרים'. ועוד רבים. (ולכאורה זהו כוונת רבינו לעיל, שהקשה שהלא אברהם אבינו מחילה לגרים [וא"כ אינו בגלל 'ישראל' לגמרי], ותיקן ששאינו אברהם שנמשך כ'אורח', וכו'. ומוכח דשאר הגרים אינם לגמרי בגלל 'אורח' בישראל'. וכוונת רבינו בדבריו כאן רק לנצל, שמה שהגרים נמשכים בישראל [ע"פ לגבי דיעים מסוימים], הוא בגלל שהם מתייחסים אחר אברהם אבינו - אב המון גוים, האב לכל האומות. וממנו ירשו את 'חלק הישראל' שבהם. אבל אברהם אבינו עצמו, נמשך לגמרי כישראל' ואין בו שייכות לאומות העולם. [אלא שענין זה היה אצלו בהעלם, ודלקמן].

קמ"ז לשון הגמ' "טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דבריו" - למאי הלכתא, דאי הדר ביה, ומקדש בת ישראל, ישראל מומר קרינא ביה, וקידושו קידושין'.

קמ"ח שהרי תולדות כל הדורות יוצאים ממנו. ואף בלשון חז"ל מכוונה בין 'אבות העולם' [ראה כגון (בראשית רבה ח"א ש"ה, נח, ד) 'קריית ארבע שנקברו בה ד' צדיקים אבות העולם, אדם הראשון, אברהם, יצחק ויעקב']. (וראה עוד בהערות לעיל שהבאנו מדברי רבינו בחיי, אודות ההשוואה בין אדם הראשון ואברהם אבינו להיותם אבות עולם). וראה בהערה הבאה.

קמ"ט בעמקם של דברים הכוונה שכל הנשמות של כל הדורות נכללו בו.

בדברי חז"ל מובא כמה וכמה פעמים אודות 'ספרו של אדם הראשון', שנכתבו בו כל הנשמות העתידים לבא לעולם. [ראה כגון (ענינה ז"ה ה) "אמר ריש לקיש מאי דכתיב 'זה ספר תולדות אדם וגו'', וכי ספר היה לו לאדם הראשון. מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא הביא לו ספרו של אדם הראשון והראה לו כל הדורות שהן עתידין לעמוד מבראשית עד תחיית המתים, דור ודור ומלכיו, דור ודור ומנהיגיו, דור ודור ונביאיו, אמר לו כל אחד ואחד התקנתיו מאותה שעה". (ויקרא רבה, ח"א, טו, כ) "אמר רבי תנחום ברבי חיאיא ואמר רבינו רבנן אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנפשות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן האמויות בספר של אדם הראשון הזה" (בראשית ה, ב) זה ספר תולדות אדם".

בוהר הק' (ק, י): מודגש הענין, שלא רק שהיו הנשמות העתידות 'כתובות' בספר זה, אלא שכבר היו מצויות בפועל בשעת בריאת אדם הראשון. "תא חזי דאמר רבי שמעון כתיב 'זה ספר תולדות אדם', וכי ספר הוה ליה. אלא אוקמוה דקודשא בריך הוא אחמי ליה לאדם הראשון דור דור ודורשיו וכו', היאך אחמי ליה, אי תימא דחמא ברוך קודשא דאינון זמינין למיתי לעלמא, כמאן דחמא בחכמתא מה דייתי לעלמא, לאו הכי. אלא חמא בעינא כלהו, וההוא דיוקנא דזמינין למיקם ביה בעלמא כלהו חמא בעינא, מאי טעמא בגין דמיומא דאתברי עלמא כלהו נפשאן דזמינין למיקם בבני נשא כלהו קיימיין קמי קודשא בריך הוא בההוא דיוקנא ממש דזמינין למיקם ביה בעלמא" (בא וראה, דאמר רבי שמעון, כתיב 'זה ספר תולדות אדם', וכי ספר היה לו. אללא העמידהו, שהקב"ה הראה לאדם הראשון דור ודור ודורשיו. כ"ל הראה לו. אם תאמר שראה צדוק הקודש, שעמדין ללא לעולם, כמי שרואה בהכמתו שמה שיצא לעולם. אינו כן. אלא ראה בעיניו את כולם. ונאמרו דמות שעמדין לעמוד בו בעולם, כולם ראה בעיניו. מהו הטעם, בגלל שמיוס שגורא העולם, כל הנפשות העמדין לעמוד בבני האדם, כולם עומדים לפני הקב"ה באותו דמות שעמדין לעמוד בו בעולם).

ובספרי המקובלים מוסבר הענין יותר (ע"פ מדרש משא, שינוי בהערות דלקמן) שכל הנפשות העתידות לבוא היו כלולות באדם הראשון. ראה כגון בשער הגלגולים (הקדמה ו) "ודע, כי מתחלק לרמ"ח איברים, על דרך גופו הנכלל מן רמ"ח איברים. גם יש בו בחי' אחרות, והם מבחי' כמה מיני שערות התלולים בו לאין קץ. והנה כל נצוצי פרטי הנשמות שבעה"ז, כולם הם מבחי' אלו שיש באדם הראשון כנוצר. ואמנם אלו הפרטים והבחי' הנז', נמשכו אח"כ בגופות האנשים הנולדים מן אדם הראשון. ואלו הפרטים הם הנקראים אצילינו שרשי הנשמות, להיותם כולם נמשכות משם מבחי' אלו של אדם כנוצר. והנה לדעת עתה כל איש ואיש, מה שרש של נשמתו, צריך שידע ויכיר, במי נתחלקו כל פרטי נצוצות איברים ושערות של אדם הראשון, וזה יקרא שרשי הנשמות הבאות ממנו, וכן בכל אבר ואבר, ע"ד מה שדרשו חז"ל בפסוק איפה היית ביסדי ארץ" (עיי"ש באריכות). פרדס רמונים (שער ס פ"ק כ"ג) "... בעת שהאציל הקב"ה נשמת יציר כפיו האצולה, היתה כלולה מס' רבוא נשמות. שאין דור פחות מס' רבוא, ... והנה בהיות נשמתו כלולה מאותם ס' רבוא כל עוד שהיו האנשים הולכים ומתרבים היתה נשמתו מתפשטת בהם ולעולם אין נשמה שלו חסרה דבר. וזהו הטעם קנס המיתה לכל הבאים אחריו כי כלם חטאו במעשה ההוא. והוא הולך ומצטער בכל הנשמות..." (עיי"ש באריכות). ועוד.

ק"י ראה בוהר ק" (רע"א מהימנא פתחם רל"ה) "... והיינו 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו' ואוקמוה רבנן, דלית אדם אלא ישראל, הדא הוא דכתיב (יחזקאל ל', ל"א) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אתם אדם ולא אומות העולם. ובגין דא (תהלים קמ"ט, ד) 'ישמח

לחטאקב, ושיצאו ממנו גם אומות העולם^{קנ} (ראה ליקוטי מורה, מהלס לז).

ועל כן^{קד} הוא לא הוזהר מן השבת כנה, וגם לא נצטווה בשמירתו^{קנה} כזרע ישראל.

אדם הראשון השיג קדושת שבת מצד שורש ישראל שבו ומכל מקום השיג קדושתו^{קני}, מצד שורש נפשות דישראל, שכולם כלולים בנפשו ותלויים באיפתו^{קני} (שמות רבה מ, ג; מנמוא משא, יז). זכה להרגיש הקדושה בשבת הראשון,

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

ישראל בעושו^{קנ}. [וראה גם זוה"ק (נחשית מד). "ובגין יעקב דאיהו ישראל אתמר 'ויברא אלהים את האדם בצלמו' ..."].

^{קנא} ענין 'קליפה קודם לפרי', מובא בספרי המקובלים כהסבר מדוע קדמו אומות העולם לפני ישראל. ראה בספר הליקוטים (להלן, פר' תולדות) "ויצא הראשון אדמוני, זה סוד עולם התורה תחילה, ואח"כ הבהו. כי הקליפה קודמת לפרי, בסוד (נחשית ט, ג) 'והארץ היתה תהו', ואח"כ 'בהו וחושך על פני תהום', אלו הם הקליפות שיצאו ראשונה, ואח"כ הפרי...". וראה בשל"ה הק' (שער האומות עין יז טז) "ודע, כי ענין יצר טוב ויצר הרע, הוא כדמות יעקב ועשו, שלפי הנגלה עשו הוא הבכור מאחר שיצא ראשון, אבל באמת יעקב הוא הבכור הטפה ראשונה, כמו שפירש רש"י פרשת תולדות (נחשית כה, טו), ועשו שיצא ראשונה הוא הקליפה הקודם לפרי, שהוא יעקב".

[ומקורו בדברי זוהר הקדוש (משפטים קט:), המבאר שבכל ענין הסטרא אחרא קודמת לקדושה. - "תא חזי כל אינון עובדין דעביד קודשא בריך הוא ואקדים ההוא דלבר, מוחא אקדים במחשבה, ובעובדא ההוא דלבר, דהא כל קליפה מסטרא אחרא הוי, ומוחא מן מוחא, ותדיר סטרא אחרא אקדים ורבי ואגדיל ונטיר איבא, כיון דאתרבי זרקין ליה לבר (לוי מ, יז) 'ויכין רשע וצדיק ילבש' וזרקין לההיא קליפה ומברכין לצדיקא דעלמא...". (וראה נלקוטי מורה, פר' נחשית)].

^{קנב} ראה שער הגלגולים (הקדמה ג) "דע, כי כאשר חטא אדם הראשון, נפגמו כל הנצוצות, של נפשו ורוחו ונשמתו. הענין הוא במה שנודע, כי כמו שגופו של אדם, כלול מכמה נצוצות, ברמ"ח איברים ושס"ה גידים, ויש כמה נצוצות בראשו, וכן בעיניו, וכן בכל אבר ואבר, כן הנפש ההיא. וכמו שדרשו במדרש תנחומא, ובמדרש רבה בפרשת תשא על פסוק 'איפה היית ביסדי ארץ' ... וכשחטא, אז נפגמו רוב הנצוצות של נפשו ורוחו ונשמתו ונתעברו בין הקליפות ... ואמנם בכל דור ודור, יוצאות קצת נצוצות ההם, ובאים בגלגול בעולם הזה, הכל כפי בחינת מחצב נשמות הדור ההוא, או מנצוצי הראש, או מנצוצי העין וכיוצא, ונתקנים בעוה"ז". (וראה עוד שם הקדמה ג, והקדמה יז).

^{קנג} לשון ליקוטי תורה (להלן, ט), "והנה כשברא הקב"ה את אדם הראשון, כל הנשמות שנכללו בו לא היו אלא נשמות ישראל, ואם לא היה חוטא לא היו האומות יוצאין לעולם, ואחר שחטא נתעברו בו נצוצות אומות העולם, וזהו 'אדם אתם' ישראל לבר היו כלולין נשמותיהם באדם הראשון".

^{קנד} כלומר מכיון שבאדם הראשון היה כלולים גם נשמות ישראל - אשר שייכים לשבת, מצד אחד. וגם נשמות אומות העולם - אשר אין להם שייכות לשבת, מצד שני.

^{קנה} רבינו נקט בפשיטות דאדם הראשון לא נצטווה על השבת. שכן בדברי חז"ל (סנהדרין טו; נחשית רבה טו, ו) המונין את המצוות שנצטוו בהם אדם הראשון, אין שבת ביניהם.

אכן יש לציין שיש בדברי המדרש שאדם הראשון נצטווה על השבת, וכדאיתא בבראשית רבה (טו, ה) "ויניחהו נתן לו מצוות שבת, כמה דאת אמר (שמות ט) 'וינח ביום השביעי'. 'לעבדה' - 'ששת ימים תעבוד'. 'ולשמרה' - (דברים ה) 'שמור את יום השבת לקדשו'". (וראה נפשות דרכים, דרך האחרים, דרוש ראשון, הן אי ניתן להניח ראיה ממדרש זה, שהיה לו דין 'שלא' להקל. ומסקי, שמכיון שהיה זה טרם שהיה נח שלא ישבות, אין מכאן ראיה).

ואם לא נימא שהמדרשים חלוקים. ניתן לבאר, שמה שכתבו שינתן לו מצוות שבת, אין הכוונה שנצטוו בזה דרך חיוב, אלא שהקב"ה גילה לו ענין השבת, והמעלה שיש בשמירתה. (וזה ענין דברי רש"י, שאף שלא נצטוו על השבת, השיג את קדושתה). וראיה להבנה זו במדרש, ניתן להביא מהמשך דבריהם שם שכתבו "דבר אחר, 'לעבדה ולשמרה' אלו הקרבנות שנאמר (שמות ג) תעבדון את האלהים, וכתוב (נחמדנ כח) תשמרו להקריב לי במועדו". ואף בזה לא מצאנו שיהיו הקרבנות מהמצוות שנצטוו בהם בני נח. ומאידך מצאנו במשך כל הדורות, מנח ואילך שהקריבו קרבנות לה', והיה לריח ניחוח (נחשית ט, כה). וע"כ שהכוונה שהקב"ה גילה ל את ענין עבודת הקרבנות, למרות שלא נצטוו בהם. וה"ה לגבי השבת....

^{קני} כפי שנתבאר לעיל (פס' ד) עיי"ש ובמקורות המצויינים.

^{קני} לשון המדרש "מהו 'ונודע אשר הוא אדם' (קלם ג, ט), עד שאדם הראשון מוטל גולם הראה לו הקדוש ברוך הוא כל צדיק וצדיק שעתידי לעמוד ממנו, יש שהוא תלוי בראשו של אדם, ויש שהוא תלוי בשערו, ויש שהוא תלוי במצחו, ויש בעיניו, ויש בחוטמו, ויש בפיו, ויש באזנו, ויש במלתין [זה מקום הנוסח], ותדע לך בשעה שהיה איוב מבקש להתנוכח עם הקדוש ברוך הוא ואמר (לוי כ, ג) דמי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפני משפט, הקדוש ברוך הוא משיבו אתה מבקש להתנוכח עמי (לוי כ, ד) 'איפה היית ביסדי ארץ', מהו איפה, א"ר שמעון בן לקיש אמר לו הקדוש ברוך הוא איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו או במצחו או באיזה אבר שלו, אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתנוכח עמי, הוי איפה היית ...".

שומר או מזמור שיר ליום השבת. כמו שאמרו ז"ל^א (נראשית רצה כג, יג; פרי דרזי אליעזר פ"ט; עוד) דהוא יסדו. אלא שנשכח, וחזר משה רבינו ע"ה (שם, ושם), וקבעו באחד עשר מזמורים^ב (מדרש מהלים ג, א; ילקוט מהלים תממא)^פ.

שבת אצל האבות היה בהעלם, ואצל ישראל בגלוי

אצל האבות שבת היתה בהעלם

[ט] והיינו^א שבהטאי הדורות^ב נשכח קדושת יום השבת מלהיות בהתגלות בלבבות בני ישראל. שאף האבות ששמרוהו, היה בהעלם. ואף אצל יעקב אבינו ע"ה, אף דכבר נרמז בכתוב, הוא גם כן עדיין בהעלם, שאין כתוב מפורש רק בדרך רמז.

כל דבר התגלותו בעולם כפי התגלותו בתורה

וכל דבר כפי מה שהוא בכתוב, כך היה התגלותו בעולם^ב. מה שהוא מפורש היה

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

קנ" לשון המדרש "ויצא קין מלפני ה'", ... פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדיןך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע. מיד עמד אדם הראשון ואמר 'מזמור שיר ליום השבת וגו'', א"ר לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו'.

לשון פרד"א "ביום בערב שבת נכנס אדם הראשון בגן עדן ... בערב שבת גרש ויצא ... בא יום השבת ונעשה סגור לאדם הראשון, ... ובזכות יום השבת נצל אדם מדינה של גיהנם. וראה אדם כחה של שבת, אמר לא לחנם ברך הקדוש ברוך הוא את השבת וקדש אותה. התחיל משורר ומזמור ליום השבת, שנאמר (תהלים ג, ב) 'מזמור שיר ליום השבת'. רבי ישמעאל אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח בכל הדורות, עד שבא משה וחדשו...".

קנ" היינו דאמרו חז"ל שאחד עשר מזמורים, ממזמור תהלים צ', הפותח ב'תפלה למשה', ואילך, נאמרו על ידי משה רבינו. ומכיון ש'מזמור שיר ליום השבת' (תהלים ג) הוא ביניהם, אף הוא נאמר על ידי משה. ועל כן, אף שנוסד ע"י אדם הראשון, חזר ונאמר על ידי משה, לאחר שנשתכח.

קס ז"ל מדרש תהלים "אחד עשר מזמורים אמר משה כנגד אחד עשר שבטים, ... מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' (תהלים ג, ב), כנגד שבטו של יהודה, שאמרה הפעם אודה את ה'...". ז"ל הילקוט "א"ר לוי בשם ר' חייא בר חנינא, י"א מזמורים שאמר משה בתכסיס של נבואה אמרן ולמה לא אמרן בתורה אלא אלו דברי תורה ואלו דברי נבואה...".

קס"א רבינו בא לבאר מהו הענין ש'נשתכח' מזמור שיר ליום השבת מימי אדם הראשון, עד שחזר ונתחדש על ידי משה רבינו ע"ה.

קס"ב ענין ה'חטאים' המשכיחים את השבת יובנו לאור דברי רבינו עד הגנה (ראה אות ה, ועוד) שענין התגלות קדושת השבת הוא הרגשת הקב"ה השורה בלבם של ישראל. הרי מובן, שעל ידי החטאים הגורמים לריחוק והסתלקות השכינה, ובה שוב אין מרגישים את הקב"ה/קדושת השבת.

ואכן מצאנו בחז"ל המתארים כיצד בני האדם בחטאיהם הרחיקו את השכינה יותר ויותר. עד שבאו האבות, וחזרו וקרבו את השכינה לארץ, - וזהו ענין הרגשת השבת שהיה אצל האבות, אלא שעדיין לא היה בשלמות הראוי, ולכן היה אצלם השבת בהעלם. עד שבימי משה חזרה השכינה לארץ - וזהו הענין שבימי משה, חזר השבת להיות בהתגלות.

וז"ל המדרש (שיר השירים רצה ה, א; ומע"ז דרש פסיקתא דר"ס) "... חטא אדם הראשון ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון, חטא קין נסתלקה לרקיע השני, חטא אנוש נסתלקה לרקיע השלישי, חטא דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי, חטא דור המגדל נסתלקה לרקיע החמישי, חטא אנשי סדום נסתלקה לרקיע השישי, חטא המצריים בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי. כנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידה לארץ, וזה אברהם הורידה משביעי לששי, עמד יצחק והורידה מששי לחמישי, עמד יעקב והורידה מחמישי לרביעי, עמד לוי והורידה מרביעי לשלישי, עמד קהת והורידה משלישי לשני, עמד עמרם והורידה משני לאחד שהוא ראשון, עמד משה והורידה לארץ...". (ביאור זה כמובן דענו, הוא על פי דברי רבינו לקמן [אות כג], ושם מובא קצת נאמן אחר

אותם נח והאבות ע"ה).

קס"ג יש המביאים כדמות ראייה ליסוד זה. מדברי הגמ' (יומא טז:) "אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה, אתא משה אמר (דברים י, י) 'האל הגדל הגבר והנורא'. אתא ירמיה ואמר, נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו, לא אמר 'נורא' (ירמיה ג, י). אתא דניאל אמר, נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו, לא אמר 'גבור' (דניאל ט, ז). אתו אינהו ואמרו (משפטים ט, ג), אדרבה זו היא גבורת גבורתו, שכובש את יצרו שנותן ארץ אפים לרשעים, ואלו הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות". הרי, שלמרות שוודאי גם הנביאים ידעו שהקב"ה הוא 'גבור' ו'נורא', כפי שמוזכר בתורה. מכל מקום מכיון שבזמננו ראו שלא היה ענין זה ב'גלוי' בעולם, לא באו אצלם בטוי זה בכתוב. שכן הגלוי בתורה, והגלוי בעולם, כרוכים זה בזה.

בהתגלות מפורש, ומה שברמז היה ההתגלות רק בדרך רמז, והמשכילים יבינו. כי 'די לחכימא ברמיזא' (ע"פ מדרש משלי כג, טו; רע"מ פנחס רנט: קס"ד), ולא בגלוי גמור. וכך כל מה שבדרך הדרש, ובדרך הסוד.

יעקב אבינו לא מת' לא מתגלה בפועל בפשיטות

כענין ששמעתי על הא ד'יעקב אבינו ע"ה לא מת' (מעניי: ה:), שאמר 'מקרא אני דורש'. שלא היה התגלות גמור בפשט הכתוב, רק בדרך הדרש. וכן היה התגלות הענין בפועל לא נגלה לעין כל בפשיטות^{קס"ד}, רק דורשי רשומות המעמיקים הבינו. וכיוצא בזה בכל ענינים.

שבת בא לידי גלוי ע"י משה רבינו

וכן ענין השבת לא נתגלה בפירוש בכתוב, ולהיות הקדושה מתגלת בפועל בלבבות בני ישראל. עד שבא משה רבינו ע"ה, וזכה להיותה מתנת חלקן^{קס"ד} (טו"ז א"ס רפא; אצורה שחרית של שנת), על ידי שבירה לישראל במצרים מעצמו, כמו שאמרו ז"ל^{קס"ח} (שמות רנ"ה א, כח).

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

רבינו מרז"ב יסוד זה. שכפי שיש בתורה כמה וכמה אופני גלוי, פשט רמז וכו', כן גם הוא הגלוי בעולם. דהיינו שדבר שמתגלה בתורה רק באופן נסתר יותר, אף גלוי בעולם בא באופן נעלם ונסתר יותר. ^{קס"ד} לשון המדרש "הוא דאמר מתלא, לחכימא ברמיזא, לשטיא בכורמיזא". [וברע"מ שם מתבאר שהרהור - חכמה, ומחשבה - בינה. ו'לחכימא א' - חכמה) ברמיזא'. ולענינו למדנו, שענין שבא ברמיזה, גלוי הוא בעולם נעלה יותר, 'חכמה'. ולא בעולם המעשה...].

^{קס"ה} לשון הגמ' 'רב נחמן ורבי יצחק הוו יתבי בסעודתא אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק לימא מר מילתא ... אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן, יעקב אבינו לא מת. אמר ליה, וכי בכדי ספדו ספדינא וחנטו חנטיא וקברו קברייא. אמר ליה, מקרא אני דורש שנאמר 'ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים', מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים".

^{קס"ו} היינו כשם שבתורה לא מובא על דרך הפשט שיעקב אבינו לא מת, ורק על דרך הדרש נדרש כן. כן גם הגלוי לעיני בני אדם. שה'פשט' של יעקב אבינו אכן נפטר. ורק ה'דרש' של יעקב אבינו, לא מת...

ככל הנראה כוונת רבינו למימרת ה'חידושי הר"ם' (ספר חוט, ושלם) "יעקב אבינו לא מת וכו'". ופריך 'וכי בכדי חנטו כו' וספדו. ומשני ליה, 'מקרא אני דורש כו', זרעך, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים'. על זה מרמזים הרשעים, מאי שני ליה. אולם מבקשי ה' יבינו כל. כי יש בתורה פשט רמז דרוש סוד, כידוע נגד ד' עולמות. וזה נוהג בכל דבר. גם באדם יש פרד"ס, פשוט הגוף והנפש כמו שהוא. והוא עולם העשייה. ויש רוח, שהוא הציור שבו, וענינו שהוא רמז, והוא 'יצירה' כו'. ודרוש, שהוא עולם הבריאה, שהוא 'לכבודי בראתיו, נקרא נשמה. וחיה על שם חיים ... וזה אמר, שכפי הפשט שלו מת. אבל ענין דרוש וסוד שלו לא מת. וזה דשני 'מקרא אני דורש', שרוחו וכוהו (- היינו הדרש' של) עדיין חי בכל איש מ'ישראל'.

^{קס"ז} לשון הטור 'פירוש' ישמח משה', כשהיו אבותינו במצרים וראה משה כובד השיעבוד שהכבדו עליהם בקש מפרעה שיתן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו, ונתנו לו, ובחר ביום השביעי. וכאשר נצטוו על יום השבת שמח משה שבחר בו, וזהו 'ישמח משה במתנת חלקו'. לשון אבודרהם "... עוד טעם אחר, לפי מה שאומר במדרש שבשעה שיצא משה אל אחיו וראה בסבלותם ולא היה להם מנוחה נתקשה לו הדבר הרבה, והלך ואמר לפרעה, אדוני המלך, דרך העולם אדון שיש לו עבדים הוא רוצה בקיומם ואתה רוצה לכלות את עבדיך. אמר לו היאך, אמר לו, מתוך שאתה משתעבד בהם תמיד ואין להם מנוחה יכלו. אלא תן להם יום א' בשבוע שינוחו בו ויתחזקו ויוכלו לסבול השעבוד. אמר לו, בחר להם אי זה יום שתתעבד להם מנוחה בכל שבוע. אמר לו, תן להם יום השבת, מפני שכל מלאכה שיעשו בו אין בהם סימן ברכה, לפי ששולט בו שבתאי. והיו נוחין בו בכל שבוע מסבלותם. וכשיצאו ממצרים ניתן להם השבת, וכיון שראה משה שהסכימה דעתו לדעת יוצרו שמח שמחה גדולה, ולכך תקנו ישמח משה במתנת חלקו".

^{קס"ח} לשון המדרש "וירא בסבלותם", ראה שאין להם מנוחה. הלך ואמר לפרעה, מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים. אמר לו, לך ועשה להן כמו שתאמר. הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח".

משה זכה לקדושת שבת, והשפיע זאת לבני ישראל
כי הוא מצידו כבר הרגיש קדושה זו בלבס, כי זכה לקדושת להיות 'איש אלהים' (ע"פ דברים
לג, א; תהלים נ, א; ועוד) ו'בעלה דמטרוניתא' (זו"ק נראשית כא;; וימי ללו; תרומה קלו:) בנודעא.
ורצה להכניס קדושה זו בכל הלכות של זרע ישראל.

ועל ידי זה זכה שיבנה על ידו כל קומת הכנסת ישראל, להיות קומה שלימה
 (ראה תיקוני זהר כא, נ:), ואומה מיוחדת (ע"פ שמואל ב' ז, כג; תנחומא יטן שלח, הוספה טו), אומה
 ישראלית. ואזכורו כל כנסת ישראל להיות בת זוגו דשבת, שנמסרה לכולם.

אילו היה אדם הראשון זוכה לשבת שניה, היה 'שבת שבתון'

שבת ראשונה דאדם הראשון היה רק באתערותא דלעילא

[י] קיימכו שכל בריאת העולם ואדם הראשון היה על ידי אתערותא דלעילא, כי
'אדם אין' (מלש"כ נראשית ג, ה) לעבוד באתערותא דלתתא, להמשיך על ידי זה

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

קסט ראה בדברי רבינו לעיל (מאמר ג, נמסרתינו ריש אות יט, ובהערות שס) אודות חלקו של משה רבינו בקדושת השבת.
 קע כלומר מאחר שמשה רבינו זכה לדביקות בשכינה, להיות 'בעלה דמטרוניתא', התגלה בלבבו קדושת הקב"ה - היא
 קדושת השבת כנ"ל.

קפא לשון הוזה"ק (נראשית) "יעקב בעלה דמטרוניתא הוה, מית יעקב אודווגה ביה במשה...". (ויח) "ת"ח מה כתיב
 (דברים לג, א) 'וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים', מאריה דבינתא מאריה דמטרוניתא, כמה דכתיב (נמסר ל' ד) 'אשה
 יקימו ואישה יפרנו', דהא (נמסר ג, א) 'כלת משה' כתיב. (מחמס קלו:) "...וסליקו דמטרוניתא עם בעלה, ודא איהו 'תפלה למשה
 איש האלהים', אתחברותא ואתדבקותא דאתא בבעלה". וראה גם בזה"ק (ואלא כג:) באריכות.

קעב וזהו הכוונה בדברי המדרש הנ"ל, שמשה רבינו בחר והנחיל את השבת לישראל [עוד בהיותם במצרים, טרם
 שנצטוו עליה ע"י הקב"ה].

קעג דברי רבינו משתמע לתרין אנפין, ושניהם אמת. הן, שעל ידי זה, שזכה להיות 'בעלה דמטרוניתא', זכה לבנות
 קומת 'כנסת ישראל' - מלכות. [ראה זוה"ק (ויקרא ד) 'ת"ח כד נחתת שכינתא למשכנא כתיב כלת משה חסר ו', כלת משה
 ודאי ואוקמוה, אבל רזא דמלה כלת משה דא כנסת ישראל..."]. וכן, דעל ידי זה שמסר והנחיל את השבת לישראל,
 זכה לזקוף ראשיהם של ישראל (ע"פ לשון תנחומא משא סוף פ' ג), ולהקים קומתם של כנסת ישראל [ראה קהלות יעקב (עק היק) "], כמו
 שכתב הרב ז"ל **דמשה רבינו ע"ה יורד בכל שבת ומעלה נשמות ישראל**].

קעד היינו שכל כלל ישראל ביחד הם 'קומה שלימה' של דמות אדם. [לשון תיקוני זהר "..." דאית בישראל דאינון רישין
 - רישי עמא, ומנהון עיינין - הדא הוא דכתיב 'והיה אם מעיני העדה', ואית מנהון לבא - דאינון לקבל שבעין סנהדרין ומשה
 ואהרן על גבייהו... אבל אחרנין דאינון כשאר אברין..."].

קעה לשון הפסוק "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם...". לשון המדרש "לאיזו אומה
 עשיתי זה ששעשיתי לכם, לא עשיתי אתכם אומה מיוחדת בעולם, והפרשתי אתכם מכל האומות...". והכוונה לענייננו,
 אומה יחידה ומיוחדת, השונה מן האומות, אשר רק לה יש קשר עם הקב"ה, וזה ענין קדושת השבת המאיר בהם, שאין
 לאומות שייכות עמהם (כ"ל אות ה).

קעו היינו שיצאו מכלל 'בני נח' (שארין נשיות השנה, ואין להם קשר עם קדושה), ונכנסו בכלל 'ישראל', אשר קדושים בקדושת
 השבת, וכנ"ל.

קעז כלומר, שבתחילה זכה רק משה להיות בחינת 'בעלה דמטרוניתא', - בן זוגה (וכ"ל בהערות). אולם לאחר שהנחיל את
 השבת לישראל, וכל ישראל זכו להרגיש את קדושתה בקרבם, זכו כולם להיות בחינת 'בת זוג' דשבת...
 קעח כפי שנתבאר לעיל (אות ה).

קעט רבינו חזר כעת לבאר את ענין שבתו של אדם הראשון. דהנה מצד אחד ביאר רבינו לעיל (אות ט), שאדם הראשון
 היה מעין מדרגה ממוצעת בין ישראל לאומות העולם, [מאחר שיש בו הן שורש נשמות ישראל, והן שורש נפשות האומות
 (למסר הטהור)], ולכן מצד אחד לא נצטווה על השבת, ומצד שני לא הוזהר שלא לשבות. אמנם מאידך ביאר רבינו לעיל (אות ז)
 שאדם הראשון זכה לקדושת השבת, ואפילו לאחר חטאו, דבר המיוחד לישראל בלבד (כפי שנתבאר לעיל אות ה) [ואף זכה לקדושת
 'שבת ראשונה', שהיא כולה מאת הקב"ה בלא מעשי התחתונים, כנ"ל]. ע"כ מבאר רבינו, שבשעה ההיא נתגלה באדם
 הראשון, שורש ישראל שבו, ולכן זכה אז לקדושת השבת.

קפ לשון הפסוק "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ,

אתערותא דלעילא^א (ראס עץ חיים שער לט דרוש ז). כך^ב גם אחר חטא אדם הראשון, שנידון בגירושין ושילוחין, כישראל בחורבן, כמו שאמרו ז"ל^ג (נחלשית רנה יט, ט). כי הוא השורש לכל ישראל^ד, ונתגלה בו השורש לקדושת ישראל אף אחר שחטאו, שנתגלה אחר החטא כנ"ל^ה. ועל ידי זה זכה להשיג קדושת השבת דקביעא וקיימא, שמצד ה' יתברך לבד, בלא אתערותא דלתתא הקודמת.

שבת שניה, שבת שבתון ויום הכיפורים
וזהו בשבת הראשון. ואלמלי זכה לשמור עוד שבת השניה^ו, היינו ההשגה שמצד

❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁

ואדם אין לעבד את האדמה". ומשמעותו לעניננו, שלא היה אדם הראוי העולם לעורר אתערותא דלתתא, להביא להשפעות מלמעלה. (ראס הענין הנ"ל)

ח"ל הריקאנטי בביאור פסוק זה "יש לך להתעורר על מה שעוררתך כבר, כי כל הדברים העליונים בהגלות נגלה בעולם השפל דוגמתם. וכפי התעוררות הנעשה למטה כך נעשה למעלה, ועל כן העולם העליון צריך לשלימות עולם התחתון, ואם חס ושלום התחתונים אינם בשלימות הנה הפגם ההוא עולה במסילה העולה נוכח בית אל ויגבהה ופוגם גם במרכבה העליונה ... זהו 'אדם אין', כלומר צורת האדם העליון לא נשלמה..." עיי"ש באריכות.

קפא כלומר למרות שבדרך כלל צריך להקדים 'אתערותא דלתתא', וזה מעורר 'אתערותא דלעילא' להשפיע לתחתונים [כמובא בזה"ק (ף פס.) - "... באתערותא דלתתא אשתכח אתערותא לעילא, דהא לא אתער לעילא עד דאתער לתתא, וברכאן דלעילא לא משתכחי אלא במה דאית ביה ממשא ולא אוהו ריקניא ..."]. אבל בבריאת העולם לא היה כך, מאחר שעדיין לא היו הברואים שיעוררו את 'אתערותא דלתתא', ולכן הכל היה בהתעוררות מלמעלה.

ח"ל עץ חיים "והנה הזווג הראשון שהיה בעת בריאת העולם היה ע"י נס, בבחירתו יתברך וברצונו הפשוט. כמו שכתוב בזה"ק פ' רבות (פ"ד פ"ו; ח"ג קע"ח) 'כד סליק ברעותיה למברי עלמא כו'. וצריך להבין על מה בכל פעם שמדבר בבריאת העולם או בתחלת אצילות מדבר בלשון זה 'כד סליק ברעותיה'. אך הענין הוא ... והוא כי אי אפשר ל'אבא ואימא' שידווגו אם לא על ידי 'מיין נוקבין', שהם ה'זעיר ונוקביה', שהם הבנים ראשונים שלהם. כי זהו ענין 'אדם אין לעבוד את האדמה', כי אין עבודה וזריעת האדמה, שהיא נקבה העליונה, נעשית אלא ע"י האדם, המעלה מיין נוקבין. וא"כ בפעם ראשון שנברא העולם, לא היה אפשר להבראות, כי הרי עדיין לא היו זעיר ונוקביה נבררין ועולין בבחי' מיין נוקבין, וא"כ גם הזווג עליון לברא את העולם לא היה יכול להזדווג, לכן עלה ברצונו הפשוט, ובבחירתו ית', שאפילו בלתי העלאת מיין נוקבין נזדווגו, והאציל את עולמו. אמנם אחר שכבר נולדו 'זעיר ונוקביה', אז משם ואילך אי עוד שום זווג זוג למעלה רק ע"י העלאת מיין נוקבין".

קפב רבינו מבאר כאן תוך הענין, מה שיש להתקשות, כיצד יתכן שאדם הראשון זכה לקדושת השבת 'דקביעא וקיימא' שכל כולה מאת הקב"ה, בלא מעשי התחתונים (כ"ל פ"ד ז'). הלא קיי"ל שלא יתכן 'אתערותא דלעילא' בלא שיוקדם לה התערותא דלתתא (כ"ל פ"ד ז'), ואף השפעת השבת ד'קביעא וקיימא' צריך שיוקדם לה הכנה ד'ששת ימי המעשה' (כ"ל פ"ד ז' פ"ד ז'). ולזה מבאר רבינו, ששונה הדבר ב'שבת ראשונה', שאז עדיין 'אדם אין', שלא היה ראוי לעורר 'אתערותא דלתתא', ועל כן היה ההשפעה באתערותא דלעילא בלבד, כפי שהיה בריאת העולם ובריאת האדם.

קפג לשון המדרש "א"ר אבהו בשם ר' חנינא כתיב (פסוק ז, י) 'והמה כאדם עברו ברית', המה כאדם הראשון, מה אדם הראשון הכנסתיו לתוך גן עדן וצויתיו ועבר על צווי, ודנתי אותו בשלוחין ובגרושין, וקוננתי עליו איכה, ... אף בניו הכנסתים לארץ ישראל, וצויתים ועברו על הצווי, דנתי אותם בשלוחין ובגרושין, וקוננתי עליהם איכה..."

קפד כפי שנתבאר לעיל (פ"ד ז').

קפה היינו דמעלת שורש ישראל, שלמרות שחטאו הם עדיין במעלה עליונה, נתגלה בעת החרבן. וכפי שהובא לעיל (פ"ד ז') באריכות. וענין זה נתגלה אצל בשעת החטא, שנידון בגירושין וכו', כמו ישראל. נמצא שאז נתגלה אצלו שורש ישראל הטמון בו, ולכן זכה לקדושת השבת, שהוא בשורש קדושת ישראל וכו"ל.

קפז לא מבואר מדברי רבינו, מנין לנו שאדם הראשון שמר רק 'שבת ראשונה', ולא 'שבת שניה'.

[יתכן שכונתו לדבריו דלעיל (פ"ד ז'), שאדם הראשון תיקן 'מזמור שיר ליום השבת', ואח"כ נשתכח עד שנתחדש בימי משה. הרי שנשתכח ממנו ענין שבת לאחר שבת הראשונה (ש"י ח"ק סמוכות). או יתכן שכונתו לדבריו דלעיל (פ"ד ז') שאדם הראשון היה ממצע בין ישראל ל'אומות העולם', ועל כן לא נצטווה על השבת, עיי"ש. וע"כ דייקא לגבי שבת ראשונה, מצאנו אצלו בדברי חז"ל שנהג בו, אבל לא לשאר שבתות. או יתכן שרבינו למד כן מצד התוצאה, שהרי אמרו חז"ל (ש"ס קס"ג), שאלמלי שמרו ישראל 'שתי שבתות' מיד נגאלין. וכיון שראינו שאדם הראשון לא הביא ל'תיקון השלם'. על כרחך שלא שמר 'שתי שבתות'. ונהג רק ב'שבת ראשונה'.

השתדלותו, אחר האתערותא דלתתא בששת ימי המעשה שבנתיים^{קפז}, היה זוכה על ידוק^{קפח} לקדושת 'שבת שבתון' דיום הכפורים^{קפט}, שהיה אחר שבת השניה. כי יום ששי שנוצר בו אדם הראשון היה ראש השנה^{קצ} (פסיקמא דר"כ כג, צמדנר רצה א, י), ונמצא היה יום הכפורים ביום ראשון שאחר שבת השניה ליצירתו. ומקלעי אז 'תרי שבי בהדדי' (ראה רש"י סנהדרין יג,; מוס' פסחים נח:)^{קצא}, דלא עבדינן כן האידנא^{קצב} (ראה סוכה מד:). ולא היה כן אלא בתחילת הבריאה כנ"ל.

לעתיד לבוא יזכו ל'שבת שבתון' - התגלות קדושת ישראל

לעתיד יהיה התיקון ביתרי שבי בהדדי

[יא] וכמדומה לי כי כן יהיה גם כן לעתיד^{קצג}, בביאת בן דוד, שיחזרו לקבוע על פי

מקורות וביאורים

קפז ענין 'שבת שניה', שבאה ע"י השתדלות האדם לאחר השפעת הקב"ה ב'שבת ראשונה', התבאר לעיל בדברי רבינו במאמר ב' (ראה צמחדורמינו אות יד, ועוד).

קפח היינו ששמירת 'שני שבתות', מביאה לתיקון השלם. [ונעתיק לשון רבינו במאמר ב' (צמחדורמינו אות יד, ע"ש) "ועל זה אמרו (שבת קמח:): 'אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין'. היינו 'שבת ראשונה' שמצד הקדושה דקביעא ביה מה' יתברך, שעל ידי זה יוכל לבוא אחר כך להשתדלותו בקדושה בימי החול, ולזכות אחר כך ל'שבת שניה', שמצד השתדלותו בימי החול. ואלמלי משמרין שניהם כהלכתן, ולהגיע לתכלית הקדושה דיום השבת אז היו זוכין מיד להיות חרות מן השיעבוד ומיצר הרע..."]

קפט שהוא מורה על 'עולם החרות' ותיקון השלם, וכפי שנתבאר לעיל (אות ז).

קצ לשון פסיקתא דר"כ 'תני ר' אליעזר בעשרים וחמשה באלול נברא העולם. ואתיא דרב כהדא דתני ר' אליעזר, דתניא בתקיעתא דרב זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וגו'. כי חק לישראל הוא משפט וגו', על המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע, איזו למות ואיזו לחיים, וביריות בו יפקדו להזכירם חיים ומות, נמצאת אומר בראש השנה נברא אדם הראשון...". לשון המדרש "... מתשרי מנו להם עשרים שהוא ראש השנה לבריותיו של אדם הראשון...".

קצא לשון רש"י (צדד תג האסיף) "... דהא מעיקרא מסדרינן לירחא דסיתוא, כי היכי דלא ליקלע תשרי באד"ו, משום דאתו תרי שבי בהדדי, ומשום שביעי של ערבה דלא ליקלע בשבת...". לשון התוס' (ד"ה גאלי) "... דאע"ג דהיו מקדשין על פי הראייה היו נוהרין שלא יבאו תרי שבי בהדי הדדי...". [וראה לקמן (אות יב) ובהערות, מה שנביא בענין 'תרי שבי אהדדי']

קצב לשון 'האידינא' דנקט רבינו, דזהו מוסכם לכולי עלמא לפי סדר לוח שלנו, שלא יחול בשום פעם יום הכיפורים ביום הסמוך לשבת. וכפי שמובא ברמב"ם (קידוש החודש פ"ז הל' א, ז) וברטור (א"ח מה), ועוד. אמנם כוונת רבינו דאף בימי חז"ל שהיו מקדשים על פי ראייה, ג"כ נהגו כן (וכפי שפירש רש"י שלא היה 'תרי שבי אהדדי' אלא צמח צריחת העולם), וכפי שאיתא בגמ' שיטות שסברו כן. ואלו דברי הגמ' 'כי מקלעינן יום טוב ראשון (של סוכות) בערב שבת מדחי דחינן ליה, מאי טעמא כיון דאיכלע יום טוב הראשון של חג להיות בערב שבת, יום הכיפורים אימת הוי, בחד בשבת, הלכך דחינן ליה. ומי דחינן ליה והא תנן חלבי שבת קריבין ביום הכיפורים... לא קשיא, הא רבנן הא אחרים היא... " (פירש"י "מתניין רבנן דפליגי דאחרים, ואמרי מעבדין חמשה ללוק, הלך ראש השנה צערי שבת לא מיקלע, דחינן ליה. והך מתניין דאמרי מיקלע ולא אמרינן דחינן, אחרים היא דאמרי אין מעבדין את חמשה ללוק). ורבינו סידר את דבריו לפי שיטת חכמים. [והטעם שסדרו שלא יחול לעולם יום הכיפורים ביום הסמוך בשבת, מבואר בגמ' (ד"ה כ), שהוא משום 'מתיא' וירקיא', עיי"ש].

קצג היינו שיהיה ראש השנה בערב שבת, כמו בבריאת העולם. ויום הכיפורים ביום ראשון, שלאחר שבת שניה.

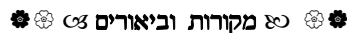
לידיעה בעלמא. אם יקדשו על פי ראייה, בכדי לקבוע את ראש השנה בערב שבת, צריך שיהיה ראית הלבנה החדשה חודש תשרי בלילה הקודם (הלילה שנין יום חמישי ליום ששי). ויבואו עדים לפני ב"ד שראו את הלבנה החדשה. אם נשפוט את כללי אפשרות ראית הלבנה החדשה כפי שמובא ברמב"ם הלכות קידוש החודש, (ועל מנח הלכנה כפי שמוסד כיום, על פי צדיקות מדויקות), יצא לנו אפשרות כזו, בשנים הקרובות הבעל"ט - בשנת תשעח, תשעז, תשצח. (ישנה גם אפשרות רחוקה טפלה, אם יראה הלכנה החדשה צערי שבת ביום קודם בין השמשות, ויפיקו לקדש את החודש טרם שמשך היום - בהנחה שנמשך עם תקנת ריב"ז לקבל עדים כל היום טלו [ראה ד"ה כה: וצפירוש השנים צמחשנים שס]. אפשרות כזו מהיה נשים משפא, משנב. [זה חלוי כמובן צמחשמה הידועה מתי הוא זמן 'צין השמשות'. וכפי לשטת ר"ת יתכן כאן לאפשרות נוספת]).

[כל האמור, הוא בהנחה שלא ישתנו סדרי בראשית בימות המשיח, וכפי שפסק הרמב"ם (פ"ג מהל' מלכים ה"א) כדעת הסובר כן. (ח"ל א"ל יעלה על הדב שמימות המשיח יעטל דבר צמחשמה של עולם, או יהיה שם חידוש צמחשמה גמלי, אלא עולם צמחשמה נוסף)].

הראיה קצרה.

ואז קצרה, כשיזכו לתכלית התיקון קצרה, שיכופר הכל, גם 'עטיו של נחש' (מלשון הגמ' שנת נה:: ראה זו"ק וירא קיג:: מי שרה קמו:: ועוד) קצרה, וחטא אדם הראשון קצרה (נראשית רנה יב, ו; ועוד), שיבולע המות לנצח קצרה (מלש"כ ישעיה כה, מ; מו"ק נח:). וזהו יהיה ביום הכפורים, שיוקבעו 'תרי שבי בהדריי כבבריא את העולם.

התיקון יהיה ע"י יחיד ששבי - משיח, שישפיע לכל העולם ובאותו י"א עשרת ימי תשובה יהיה משיח, שהוא נשמת אדם הראשון כידועי,

קצרה מדברי רבינו כאן עולה שיחזרו לקדש על פי ראייה, עוד טרם 'תיקון השלם'. שהרי לדבריו תכלית התיקון יהיה ביום הכיפורים, ואילו קביעות ר"ה זה לא יתכן לפי חשבוננו, כמובא בהערות קודמות. ולזה יש לציין לדברי הרמב"ם (קידוש המזבח פ"ה ה"ז) "ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על הראייה ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על חשבון זה שאנו מחשבין בו היום ואין נזקקין לראייה". הרי שענין החזרה לקדש על פי ראייה תלוי בחידוש הסנהדרין. ומבואר בדברי הרמב"ם (פ"ה י"ג סנהדרין פ"א מ"ג) "ואני סבור שהסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח, וזה יהיה מסימניו, אמר 'ואשיבה שופטין כבראשונה ויועצין כבתחלה ואחרי כן יקרא לך עיר הצדק'. וזה יהיה בלי ספק כאשר יכשיר ה' לבות בני אדם וירבו במעשה הטוב ותגדל תשוקתם לה' ולתורתו ויתרבה ישרם לפני בוא המשיח כמו שנתבאר בפסוקי המקרא". [אמנם לכולי עלמא כל זה חלק סדר הגאולה השלימה, כהקדמה לביאת המשיח (מדברי הרמב"ם ה"ל), וזה שתלה רבינו הדבר 'בביאת בן דוד'. (גם בדברי הראשונים מובא הענין, דמזרח הקידוש על פי ראייה יהיה רק ציגות המשיח, ראה כגון נספח המאורות [מענות כט] "... שהרי ט' באל לא מני למיקלע ביום ו', אלם כמקדשין על פי ראייה, וזה יהיה לעמדי לימות המשיח, ולא יהיה הכל [= האגלות כחודש אל] בטל ...)].

קצרה היינו, בביאת משיח בן דוד.

קצרה ראה עץ חיים (שער י"ט פ"ג) "... והנה אלו המלכים עדיין לא נגמרו להתברר עד ימות המשיח, כי אז יובררו לגמרי, והסיגים יתבטלו, בסוד 'בלע המות לנצח' והטוב שבהם יתברר ויתחבר עם הקדושה, אשר בהמשך זמן זה מתברר מעט מעט בכל יום, ובביאת המשיח יושלמו להתברר".

קצרה עטיו של נחש הוא כנוי לחטא אדם הראשון שהביא מיתה לעולם. וכלשון הגמ' - "ארבעה מתו בעטיו של נחש" ופירש"י "בעצתו של נחש שהשיא לחוה".

בדברי המקובלים, מיוחס ל'נחש' כוחות הרע. ובעת 'תיקון השלם', שיבוטלו כוחות הרע, יתוקן 'חטא אדם הראשון', שבא 'בעטיו של נחש', ויבוטל המיתה שבאה לעולם בגין כך. ראה בזה"ק (וי"א קיג:קיד) "בכה רבי שמעון ואמר ווי לעלמא דאתמשך בתר דא דהא מן ההוא יומא דההוא חויה בישא דאתפתה ביה אדם שליט על אדם ושליט על בני עלמא איהו קאים למסטי עלמא, ועלמא לא יוכל לנפקא מעונשיה עד דייתי מלכא משיחא ויוקים קודשא בריך הוא לדמיכי עפרא דכתיב 'בלע המות לנצח' וגו' וכתוב (זכריה י') 'ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ'". ובזה"ק (פ"י ש"ה קס) " ... וכל רוח מסאבא בנחש אתדבקו ואתיין לעלמא, ולית מאן דישתויב מניה בעלמא, דהא איהו אשתכח עם כלא, עד זמנא דזמין קודשא בריך הוא לאעברא ליה מעלמא כמה דאתמר דכתיב 'בלע המות לנצח' ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים וגו'".

קצרה כמובא בדברי חז"ל, שחטא אדם הראשון - והקלקול לעולם שבא בעקבותיו - יתוקן בביאת משיח בן דוד. וז"ל המדרש " רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר אף על פי שנבראו הדברים על מליאתן כיון שחטא אדם הראשון נתקלקלו, ועוד אינן חוזרין לתקונן עד שיבא בן פרץ...".

קצרה לשון המשנה "... אבל לעתיד לבא הוא אומר 'בלע המות לנצח', ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים וגו'".

י ענין 'תרי שבי אהדדי' - שבת ויום הכיפורים. ע"פ המבואר (מקו"י זו"ר מה, פה) שענין 'שתי שבתות', היינו שבת עילאה ושבת תתאה. ["... אינן 'תרי שבתות', עליהו אתמר 'ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת וגומר' תרין זמנין אדכיר הכא 'שבת', לקבל שכינתא עלאה ותתאה]. וזה ענין שבת ויום הכיפורים - שבת עילאה ושבת תתאה, כפי שהתבאר לעיל (אות ד ובהערות, ע"ש). ושמירת 'שתי שבתות', מביאות לתיקון השלם (ע"פ שנת קי"ז; יוצא לקמן).

[בספד"ק (ראה נועם מנדס אמור, ועינימי, ודודש ליה"כ שחל בשנת; בני יששכר משיח ו, ח) מובא שענין 'שתי שבתות' היינו שבת ויום הכיפורים. אלא שהם פירשוהו לפי דרכם על יום הכיפורים שחל בשבת, עיין בדבריהם. ורבינו מפרשו על שבת ויום כיפורים הסמוכים].

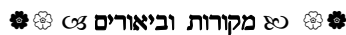
ראי היינו שבין ראש השנה שחל בע"ש ובין יום הכיפורים שחל ביום ראשון. וביניהם 'שתי שבתות' כדלקמן.

יב שהרי התיקון השלם, והגאולה תלוי בתשובה [כפי שהובא דעות אלו בגמ' (סנהדרין ז:)] ובמקומות רבים בדברי חז"ל. וכן נפסק להלכה (רמב"ם פ"ז ה"ה ממשנה) "ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הביטחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין". ועל כן הזמן המתאים להכנה זו הוא בימים המסוגלים לתשובה, ומשיח צדקנו - ה"יחיד ששב" (מלקמן), יגרום לכל ישראל לשוב בתשובה. והתיקון השלם שבא בעקבותיו יהיה ביום הכיפורים.

יג ספר הפליאה (ד"ה ושם) "תוכיח שאדם הוא דוד הוא משיח, א"ל בני אותיות דאדם, יוכיחו אדם דוד משיח".

ה'יחיד ששב"י" (ע"פ יומא פו:), שיגרום בכוחו תשובה לכל הנפשות (ראה מולדות יעקב יוסף, נשא) יי, שהם רק התפשטות מכה נפש שלוי. ומוחלין אחר כך ביום הכפורים לו ולכל העולם כולו, כמו שאמרו בפרק יום הכפורים (יומא פו: ה"ג). על ידי שמירת שתי השבתות שבנתיים"י, כמו שאמרו בפרק כל כתבי"י (שנא קמ:), ד'אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין"י (סו).

בסוכות יהיה נצוח גוג ומגוג, הכוללים שבעים אומות ואז ביום הכפורים שאחר השבת השניה, יהיה המחילה הגמורה, שיוזכו בסוכות שאחריו לניצוח האומות"י (ע"פ זכריה יד, א-טז ונמפרשים). דעל כן מפטירין בשבת חול

ריקאנטי (בראשית א, טו. נסוד 'עשה אדם') "... אולי כוונתם היתה לרמוז למה שכתוב (יחזקאל לו, כה) 'ודוד עבדי נשיא להם לעולם'. וראשי תיבות מאדם - א'דם ד'יד מ'שיח יודיעוך סוד זה". עמק המלך (שער טו, פ"מג) אודות דוד המלך "כי הוא עצמו היה גלגול אדם הראשון, והוא יהיה עצמו משיח בן דוד ויתקן חטא אדם הראשון עד קצהו". ועוד מקורות רבים.

וראה בספר הליקוטים להאר"י הק' (פ' האזינו) " .. וסיבת חטאו של אדם הראשון, היה בסיבת הנשמות שהיו כלולים בו מכל מין ומין, מהם צדיקים מהם רשעים, מהם גזלנים מהם גרגרנים, ומצידם נתאוה לאכול מן העץ, א"כ לא היה מצדו כ"כ החטא, כי אם בסבתם. ועב"ז עשה תשובה, כי לולי החטא היה נצחי לעולם, ובחטאו נאמר לו כי ביום אכלך מות תמות. ולולי בא יום השבת והגין עליו, היה מת באותו יום, ... ולהיות שעשה תשובה, בק"ל שנה שישב בגיחון עד צוארו... ומ"ש כי ביום אוכלו מות ימות, בדוד הע"ה, שלזה הסיבה היה ראוי להיות נפל, וימת ביומו, כי היה אדם עצמו. ולולי שנתן לו אדה"ר השבעים שנה מימיו, היה מת. ובהיות ששב בתשובה שלמה, ותיקן מה שעיוות, לא די שלא מת, אלא חי וקיים, כי דוד חי וקיים הוא... ועוד לא די זה, אלא כי יהיה הפך מאדם הראשון, כי אדם הראשון הביא המות על כל העולם, וכולם מתו, וע"י התיקון יבא דוד ויעשה משיח, ויחיה כל המתים. כי זהו אד"ם, אותיות, "אדם דוד" משיח. ...".

יד על פי דברי הגמ' "היה רבי מאיר אומר גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה, מוחלין לכל העולם כולו שנאמר (הושע יד, ה) 'אֲרַפָּא מִשׁוּבָתָם אֶהְיֶה נְדָבָה כִּי שָׁב אֲפִי מִמֶּנּוּ'. 'מהם' לא נאמר, אלא 'ממנו'.

יה לשון ה'תולדות' "... דאמרו בש"ס (פ"ד ד') 'ישראל לא היו ראויין לאותו מעשה, ודוד לא היה ראוי לאותו מעשה אלא שאם חטא יחיד וכו'... ונ"ל דיבואר ... על פי משל א', שנשלח בן מלך מאביו ולא היה יכול להחזירו, עד שהוצרך שר אחד לפשוט בגדי החשובים, ולבש בגדי פחותי הערך, כדי שיתחבר עם בן המלך שנעשה הדיוט מן פחותי הערך וכו'. ... והענין הוא, כמ"ש (ויקרא ה, א) 'אשר נשיא יחטא לאשמת העם', כי כל דור ודור ודורשיו הם שורש א', כמו משה רבינו ע"ה עם דורו, כן כל דור ודור לפי דורשיו, ודורשיו לפי דורו כמ"ש בש"ס דעירובין (טו), וה"נ חטא הדור גרמו אשמת ראש הדור כגון כאלו, ששורש אחד להם, ואז כשירד ראש הדור למדריגתן, ולבש לבושי הדור, שהם בגדי פחותי הערך, ואז יש התחברות מה ביניהם ... ואז כשיושב ועל כולם אתו עמו. וזה נראה לי פירוש הש"ס (יומא פו: ה') 'יחיד השב מוחלין לו ולכל העולם'. ולכאורה הוא סותר שם ש"ס הסמוך דכל א' צריך לשוב בפני עצמו וכו', ... ולדברינו אתי שפיר, כשנלכד הראש בחטא, שהוא סיבת הרבים, ובתשובתו שכולל בעצמו כל האנשים שהם במדריגות האלו שהם כאיברי השכינה, ... ואז מוחלין לו ולהם, ואתי שפיר".

י' היינו שכל הנשמות הם משורש אדם הראשון (כ"ל אות ט ובהערות, וכן בהערה קודמת מספר הליקוטים, אודות חטאו ומשובו של אדם הראשון). והם משורש נשמת 'משיח' שהוא מנהיג הדור (ראה הערה קודמת, ועוד).

י"ז היינו בין ראש השנה - שהוא בערב שבת כמו בבריאת האדם, ואז יתעורר התיקון לחטא אדם הראשון (שהיה צריך שבת), על ידי משיח, שהוא נשמת אדה"ר ויתקן את חטאו, כנ"ל. וזה יביא שכל ישראל ישובו בתשובה כראוי, כנ"ל. ועל ידי כך ישמרו את שתי השבתות (שנין ד"ה לוי"ט) כהלכתם, וזה יביא לתיקון השלם, שיהיה ביום הכיפורים שלאחר שבת שניה.

יח לשון הגמ' "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלים שנאמר (שפיט טו, ד) 'כֹּה אָמַר ה' לְסָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שַׁבָּתוֹתַי וְכָתִיב בְּתִרְיָהּ (שם, ט) 'וְהִבִּיאוּתִים אֶל הָרָקָדְשִׁי וְגו'".

יט לשון הגמ' "אמר רבי יוחנן כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו שנאמר (שפיט טו, ג) 'אֲשֶׁרִי אֲנֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת וְגו' שומר שבת מחללו' אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'".

[רבינו מוסיף מימרא זו (אף שצריך להיות אודות הגאולה כ"כ שנתים הוא מהממלא הקדמת), בכדי לחזק הענין המתבאר, שענין הגאולה ותיקון השלם תלוי בתשובה ותיקון העוונות - עד לתיקון חטא דורות הקודמים (שנאמר 'להשכים את השבת', כלעיל [י"ח אות ט], וחטא אדם הראשון. ולכן מוסיף מימרא זו, שראינו בשמירת שבת יש תיקון לחטא דור אנוש. ודבר זה הוא בחזרה בתשובה (כמונא) נסוד אדם רשע כ"י נמנ)].

י"ז זכריה (יד, א-ג) "הנה יום בא לה' וחלק שללך בקרבך. ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ... ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב". ושם (פסוק טו) "והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם, ועליו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות, ולחג את חג הסוכות". ובארו המפרשים (ד"ק) "לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאות הבורא יתברך מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום". (מלחמה דה) "... לפי שבחג הסוכות תהיה המגפה הזאת לכן

המועד סוכות במלחמת גוג ומגוג" (עור לו"ם תל; ועוד). דידוע"י (תנחומא קרמ, יז) שהוא גימטריא שבעים, שהוא הכולל מכל שבעים אומות. כי אז יתקבצו כל האומות נגד ישראל.

תיקון חטא אדם הראשון, ע"י הבירור בין ישראל לאומות שאז"י יהיה הבירור הגדול בין ישראל לכל האומות (ע"ז ז-ג), ד"ה ברד ינחנו"י (דנ"ס לז, יז; ופרי שס), שיהיו רק הם 'גוי אחד בארץ' (יחזקאל לו, כז). ויבורר לעין כל דרך בשבילים נברא העולם"י (ויק"ר לו, ד; שש"ר ז, ג; זו"ס יתרו סג; ועוד) ואדם הראשון"י.

מקורות וביאורים

יבואו בכל שנה להיות לזכרון" (מל"ס) "... כי מפלת גוג תהיה בחג הסוכות ויעלו לחוג החג לזכרון הנס שנעשה ביום ההוא". ר"א בברייתא (מנילה לז), דשבת חוה"מ סוכות מפטירין במלחמת גוג ומגוג (יחזקאל לח). ומובא בטור "והכי אמר רב האי שבעתי מפי חכמים כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונצחת גוג ומגוג בתשרי ומשום הכי בניסן מפטירין העצמות היבשות ובתשרי ביום בא גוג". וכן מובא בשאר ראשונים. [כגון ח"י הר"ן (מנילה שס) "... בתשרי 'והיה ביום ההוא ביום בוא גוג'. שאותה מלחמה תהיה בסוכות". ארחות חיים (הלכות קריאת ס"ת נח). כלבו (ס"ז, ק) רע"ב (מנילה שס) "... שמסורת בדינו דתחיית המתים עתידה להיות בפסח, ומלחמות גוג ומגוג בסוכות".

ר"ב לשון המדרש "גוג ומגוג בגימטריא שבעים, שהם שבעים אומות". ובלקוטי תורה (להל"ה, פ' שמות) "ענין גוג ומגוג, עולה ע', כנגד כל הע' אומות, כי אז ימלוך גוג ומגוג על כל ע' אומות, וכלם יבאו יחד על ישראל, וכשיגאלו מידם אז יהיה הושענא רבא..."

ר"י היינו בחג הסוכות - בעת מלחמת גוג ומגוג הנ"ל.

וכפי שמתואר בגמ' אופן הבירור בין ישראל לאומות העולם, (והעמיק רק קטנים קטנים הנוגעים לענינו). "לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ס"ת ומניחו בחיקו ואומר למי שעסק בה יבא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין אומות העולם בערבוביא ... כלום יש בכך מגיד זאת, ואין זאת' אלא תורה ... מיד יצאו בפחי נפש ... אומרים לפניו רבש"ע כלום נתת לנו ולא קיבלנוה ... מיד אומר להם הקדוש ברוך הוא ... שבע מצות שקיבלתם היכן קיימתם ... אומרים לפניו, רבש"ע, ישראל שקיבלוה היכן קיימנוה. אמר להם הקדוש ברוך הוא אני מעיד בהם שקיימו את התורה ... שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה כולה ... מכך יבאו ויעידו בהן בישראל שקיימו את התורה כולה ... אמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה. אמר להן הקדוש ברוך הוא ... מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה ... מיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא שנאמר ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו ... רבי יוסי אומר לעתיד לבא באין אומות העולם ומתגייירין ... כיון שרואין מלחמת גוג ומגוג, אומר להן על מה באתם, אומרים לו 'על ה' ועל משיחו' שנאמר 'למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק וגו'', וכל אחד מנתק מצותו והולך, שנאמר 'ננתקה את מוסרותימו וגו'', והקב"ה יושב ומשחק..."

ו'בירור' זה, יהיה בחג הסוכות (כמשמעות הגמ', שיטתו אולם במלות סוכה. וכן הוא גש"י זכריה יד, טז, נבאור הפסוק המ"ל).

ר"י לשון הפסוק "ה' ברד ינחנו ואין עמו אל נבר". ובדברי חז"ל נדרש, אודות הבירור בין ישראל ואומות העולם. לשון הספרי "ה' ברד ינחנו, אמר להם הקדוש ברוך הוא כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום, כך אני עתיד להושיב אתכם יחידים לעתיד, ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום". ובמדרשים "... הה"ד זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה, למחר כשיגיע הקץ מה הקדוש ברוך הוא עושה, מביא את האור ושורף חוץ לה הה"ד 'והיו עמים משרפות שיד', ומה כתיב בהו' ה' ברד ינחנו" (ויקרא רבה כג, ה). "כיון שעשו מסתלק מן העולם, הקדוש ברוך הוא וישראל משתיירין, שנאמר ... ה' ברד ינחנו ואין עמו אל נבר" (תנחומא לו, ג). ובזוה"ק (רע"א מהמנא משפטים קכ): "בהוא זמנא יתער נשר ויתפרש גרפהא על ערבובי דאומין ועשו וישמעאל דאינון עמלקים, וערבוביא בישא דישאל, וטריף לון דלא ישתאר חד מנייהו, לקיים מה שנאמר בישראל י"י ברד ינחנו ואין עמו אל נבר".

ר"י לשון הפסוק "ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם..." פסוק זה נדרש על הבירור דלעתיד - זוה"ק (מלכות קמ"ה): "... דאתברך יעקב מאבוי, שרי עליה כל אינון ברכאן, ואתקיימו ביה ובבנוי לעלם ולעלמי עלמין, מאינון אתקיימו בהאי עלמא וכלהו יתקיימו לזמנא דמלכא משיחא דכדין יהון ישראל גוי אחד בארץ ועם אחד לקודשא בריך הוא, הדא הוא דכתיב 'ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ', וישלטון לעילא ותתא דכתיב (דניאל ו) 'וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי' דא מלכא משיחא..." (ישו גס פסוק מפורסם [שמאל ז' ג, כג] יומי כעמך ישראל גוי אחד נאמר... המונח נחלל פעמים רבות. אולם פסוק זה מדבר על יצאת מצרים ועל העבר. ואילו רבינו מדבר על התיקון לעמדי, ולכן העדפנו לציין לפסוק ציחוקא, שגורא לא המיון רבינו).

ר"י לשון המדרש (מקומי) "א"ר ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל דכתיב (בראשית ו, א) 'בראשית ברא אלהים', ואין ראשית אלא ישראל, שנאמר (ירמיה ג, ג) 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה' (שיר השירים) "... העולם לא נברא אלא בשביל ישראל..." וזה"ח 'לורעא דישאל עבדי ... דאינון איקרון אדם, דכתיב 'ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם'. ובגינהון אתברי עלמא הה"ד קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. דאינון עאלו במחשבה עד לא אתברי עלמא..."

ר"י כפי שהובא לעיל (ר"ש אות ח, ובהערות שס).

וזהו תיקון חטא אדם הראשון לגמרי^{יח}, כאשר יהיה כל האומות היוצאים ממנו משרפות סיד^{יט} (ישעיה לג, יז), ולא ישאר מזרעו אלא ישראל. שעל זה היה הבריאה, כפי מה שהאלהים עשה האדם ישר^י (קהלת ז, כט; מדרש אגדה צלאשית ג, כז) יכא.

בני 'אדם' – אלו ישראל, דאברהם אבינו אבי אומה ישראלית מתקן אדם הראשון ועל כן נאמר^{יב} (נמדנר נד, יז) 'וקרקר כל בני שת', ולא אמר 'בני אדם', כי 'בני אדם' הם ישראל^{יג} (יצמות סא. ועוד), (ראה נח ישראל פ"ס) יכד.

שאף על פי שאברהם אבינו ע"ה הוא אב הראשון לאומה הישראלית^{יד}, והוא כגר שנתגיייר^י (מגינה ג.), שהוא כקטן שנולד (יצמות כז.; מנח; ועוד) יכז, ואין לו אבי^{יז} (צ"ק פמ.

מקורות וביאורים

י"ח ראה ליקוטי תורה (להלן, מהל"ס ג), "והנה כשברא הקב"ה את אדם הראשון, כל הנשמות שנכללו בו לא היו אלא נשמות ישראל, ואם לא היה חוטא לא היו האומות יוצאין לעולם, ואחר שחטא נתערבו בו ניצוצות אומות העולם, וזהו 'אדם אתם' ישראל לבד היו כלולין נשמותיהם באדם הראשון". ולכן להשלמת תיקון חטא אדם הראשון, צריך לחזור הדבר כמו קודם החטא, שרק נשמות ישראל יוצאים מאדם הראשון.

י"ט לשון הפסוק "והיו עמים משרפות שיד, קוצים כסוחים באש יצתו". ובמדרשי חז"ל (נמדנר נה חקט יט, לג; תנחומא שם כה) "אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בעולם הזה אתם מכלין את האומות קימעה קימעה, לעתיד לבא אני מבערן בבת אחת שנאמר 'והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים באש יצתו'".

יכ לשון הפסוק "... אשר עשה האלהים את האדם ישר, והמה בקשו חשבנות רבים". ונדרש בחז"ל אודות אדם הראשון קודם ולאחר חטאו. (ראה קהל נה על הפסוק שם. וצוה"ק אמור קו. גאריט). וראה הערה הבאה.

יכא לשון המדרש "ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו. שלא היה לו אלא לב אחד לטובה, והוא עשה שיהיה לו ב' יצרים יצר טוב ויצר הרע. ואני בראתי אותו לישראל לבד, ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים...". (המג"ל של המדרש העיר שנגרסה חסר כאן, שלא ראה קשר בין הדברים. אולם למהלך רבינו הדברים שוליס כפתור ופת. שכן כאשר נגד האדם ישר, טרם חטאו [כמוצא נהערה הקודמת] - לא נגד אלא לישראל לבד. אולם לאחר חטאו, כאשר הביא כוחות הרע בעולם [- יצר הרע, כמוצא כאן נמדנר], אז נאלו אומות העולם. [יתכן שחסר נמדנר המסקנה שלאחר חטאו נאלו האומות, ואולי נמחק מחמת היראה].

יכב לשון הפסוק "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת". ופירושו "לפי הפשט זהו מלך המשיח" (רש"י), "כל בני שת - כל האומות, שכלם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון". וכן תרגום אונקלוס "וישלוט בכל אנשא".

והנה המפרשים דנו בב' קושיות, א' מדוע נקט 'בני שת' ולא 'בני אדם' (ראה רש"י; אברבנאל; חזקוני חיים פנהדין ז; ועוד). ב' דלכאורה לשון זה כולל גם את ישראל שהם מצאצאי שת (ראה בעלי המוס; רבינו חיים פלגיא; ועוד). ותוצאו כל אחד לפי דרכו. ורבינו מתוך קושיא חזקא בחברתה, דבכוונה לא נקט 'בני אדם', בכדי להוציא את בני ישראל.

יכג לשון הגמ' " ... שנאמר (יחזקאל נה, לא) 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם', אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם".

יכד לשון המהר"ל "ואמר 'ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת והיה אדום ירשה וגו' ... וזה מפני שבא הכתוב לומר כי ישלוט בכל אדם. ולא אמר 'כל בני אדם', ובה היה כולל הכל, כי זה לא שייך ... דאין לומר 'וקרקר כל בני אדם', שהרי ישראל ישארו, וישראל יקראו בני אדם יותר מן האומות, כמו שאמרו אתם קרויים 'אדם', ואין האומות קרויים 'אדם'. ולכך אמר 'וקרקר כל בני שת', כי אותם שהם נקראים 'בני שת' לא יהיו נשארים".

יכה רבינו בא לבאר מדוע נקראו ישראל 'בני אדם', הלא לכאורה האומה הישראלית מתחילה מאברהם אבינו, ואין להם ייחוס של דורות הקודמים, וכפי שמפורש בגמ' (מנחם לא) "קונם שאיני נהנה לבני נח מותר בישראל ואסור באומות העולם - וישראל מי נפיק מכלל בני נח, כיון דאיכדש אברהם איתקרו על שמה". ומבאר רבינו שאכן למרות שאין מתייחסים לדורות שקודם אברהם, מכל מקום 'אדם הראשון' הוא יוצא מן הכלל, להתייחס אחריו, מכיון שהוא ניתקן ע"י אברהם אבינו. ונחשב גם מאבות האומה הישראלית.

יכו לשון הגמ' "אלהי אברהם שהיה תחילה לגרים".

יכז לשון הגמ' (נב) "אמר רב נחמן גרים הואיל ואתו לידן נימא בהו מלתא ... אחין מן האב מעדיין לכתחלה. אממר אמר אפילו אחין מן האם נמי מעדיין לכתחלה ... גר שנתגיייר כקטן שנולד דמי". (מנח) "תניא רבי חנניא בנו של רבן גמליאל אומר מפני מה גרים בזמן הזה מעוניין ויסורין באין עליהן מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח. רבי יוסי אומר גר שנתגיייר כקטן שנולד דמי ...".

יכח לשון הגמ' "גר ... אין לו חיים למעלה".

(ועוד), ואין מתייחס אחר אבותיו נח ושת"י. מכל מקום הוא מתייחס אחר אדם הראשון.

אלא שהוא נקרא 'האדם הגדול בענקים' (יהושע יד, טו), שהיה גדול מאדם הראשון (צמדנר רצה יג, ג). וכמו שאמרו ז"ל (נחשית רצה יד, ו), שבא אחריו לתקנו, ועל כן לא נברא תחילה, שאם יקלקל מי יתקן. היינו דגם הוא נקרא 'אדם הגדול', ושהוא שורש לבריאת האדם בעולם. וכן אמרו (נחשית רצה יב, ט; וז"ק לך פו): על 'בהבראם' (נחשית ג, ד) – באברהם. ואדם הראשון נתקן ונצרך באבהן, כדאיתא בזוה"ק (רע"מ פנחס לז; מיקו"ז סט, קיא; ועוד).

התעוררות אדם הראשון לתשובה - הכנה לקדושת השבת, ולשבת דלעתיד

אלמלי חטא אדה"ר היה התיקון השלם

[יב] ואילו לא חטא אדם הראשון (ויקרא רצה כו, ד), או שהיה זוכה לתקן חטאו לגמרי, היה זוכה לשוב לגן עדן, ולאכול מעץ החיים, ושיחיה לעולם (ע"פ נחשית ג

מקורות וביאורים

רבט רבינו נקט דייקא 'נח' ו'שת'. נח - על פי דברי הגמ' נדרים הנ"ל (וראה לעיל ריש א"ח ו). ושת - על פי הפסוק 'וקרקר כל בני שת' שאינו כולל זרע אברהם וכו"ל.

ל לשון הפסוק 'ושם חברון לפני קרית ארבע, האדם הגדול בענקים הוא...'. ונדרש בחז"ל בכמה מקומות, שהכוונה לאברהם אבינו. (ראה יושלמי שנת פט"ז ה"א; שמות רצה יח, כה; וועד). וראה במסכת סופרים (הפס"ה א פ"א ה"א) "האדם הגדול בענקים, הגדול, היה אברהם אבינו גבוה יותר מענקים, בענקים, זה אברהם אבינו שהיה גבוה קומתו כנגד שבעים וארבעה אנשים...".

ללא לשון המדרש "א"ר תנחומא בר אבא 'גאות אדם תשפילנו' (משלי כג, כג) - זה אדם הראשון... 'ושפל רוח יתמך כבוד' (ס"ט) - זה אברהם שהשפיל רוחו ואמר (נחשית יח, ט) 'ואנכי עפר ואפר'. לכך קרא אותו הקדוש ב"ה 'האדם הגדול בענקים' שם זה גדול מן אדם הראשון".

לג לשון המדרש "את האדם" - בזכותו של אברהם. א"ר לוי 'האדם הגדול בענקים', זה אברהם. למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקדוש ברוך הוא, שמא יקלקל, ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחלה, שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו".

לד ראה רבינו בחיי (ק"י, ה) "כי אב המון גוים נתתיך. היה אברהם אבינו ע"ה אב העולם כאדם הראשון, שהיה אב המון גוים, שכל התולדות משתלשלות ממנו, וכן מצינו באברהם שנקרא אדם, ממה שדרשו רז"ל 'האדם הגדול בענקים' זה אברהם".

לז לשון המדרש "אמר רבי יהושע בן קרחה 'בהבראם' - באברהם, בזכותו של אברהם". לשון זוה"ק "..." הדא הוא דכתיב 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם' אל תקרי 'בהבראם' אלא 'באברהם', באברהם מתקיים עלמא". [הרי דאברהם אבינו נכנס תחת אדם הראשון להיות שורש ותכלית בריאת העולם. והוא תיקונו של אדם הראשון].

לה רעיא מהימנא - "דאדם הראשון דאתחבר באבהן". תיקוני זוה"ר "..." בגין דא אתגלגל אדם בתלת אבהן, דאינון ענפין דאילנא וגופא ואיבא דאילנא, ואתתקן מה דאעקר".

לו רבינו חזון כהן לבאר ענין שבתו של אדם הראשון, שהוא ענין התעוררות התשובה, [ששייך רק בישראל].

לז לשון המדרש "ר' יהודה אומר אם יאמר לך אדם, שאלו לא חטא אדם הראשון ואכל מאותו העץ היה חי וקים לעולם (היינו שיתמה על כך, כיצד יתכן זאת), אמור לו אתה, כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וקים לעולם". וראה גם בדברי הרמב"ן (נחשית ג, ח), בביאור הפסוק '... ביום אכלך ממנו מות תמות', המביא בשם חכמי הטבע, שהאדם מעותד למיתה מטבע בריאתו, עיי"ש. ואח"כ מביא "ועל דעת רבותינו, אלמלא שחטא לא מת לעולם, כי הנשמה העליונית נותנת לו חיים לעד, והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד, והוא יקיים אותו לעד, ...". ורבינו בחיי (כד הקמח עין אלג ב) "... וידוע כי המיתה נגזרה על אדם הראשון שהיה שורש העולם ועיקר כל התולדות ואין אחד מהן יכול להמלט ממנה כי בחטאו מת. ואלמלא חטאו היה חי לעולם כמלאכי השרת וכן דוד אומר (תהלים פ"ב) אני אמרתי אלהים אתה ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו. יאמר כוונתי בששת ימי בראשית בבריאת האדם להיותכם מלאכים גופנים בארץ בדמיון מעלה, וזהו שהזכיר אלהים אתה ובני עליון כלכם ולא אמר כאלהים וכבני עליון לפי שהכוונה להיותם מלאכים ובני עליון ממש כענין חנוך ואליהו שהיו מלאכים גופנים, אכן כאדם תמותון בחטאו של אדם שסיבב מיתה לעצמו ולזרעו עד סוף כל הדורות". (הארכנו בהעמקת ענין זה, המאמץ לדגמי רבינו לקמן סוף אות יד, אודות החיים לעולם כמלאכים).

לח רבינו נקט בדוקא 'לגמרי', שכן בדברי חז"ל יש מקורות שונים. מצד אחד מבואר שאדם הראשון לא חפץ לשוב

(כז-כ), ויבולע המות שנגזר עליו.

התעוררות תשובה לאדם הראשון

וזהו שאמר (בראשית ג, כז) 'ועתה פן ישלח ידו ואכל וגו'', ואמרו ז"ל רמב"ם (בראשית רבה כה, ו) "אין 'ועתה' אלא תשובה". שבוזה היה ההתעוררות לתשובה, שעוררוהו מלמעלה.

אדם הראשון זכה להתעוררות תשובה מצד שורש ישראל

כי דבר זה שה' יתברך מקבל שבים חידוש הוא שחידשה תורה לבני ישראל. ולא עשה כן לכל גוי רמב"ם (מלש"כ מהל"ס קמו, כ), כדאיתא בתנחומא רמב"ם (האזינו ד). ואדם הראשון מצד שהוא שורש ישראל, היה מועיל לו תשובה.

מקורות וביאורים

בתשובה למרות שהקב"ה ציפה ממנו לעשות זאת, (ראה בהערות הנלוות וכן), במדרשים (נמדרש רבה נשא יג, ג) "... א"ר תנחומא בר אבא 'גאות אדם תשפילנו' זה אדם הראשון כיצד בשעה שעבר אדם על צויו של הקדוש ברוך הוא ואכל מן האילן ביקש הקדוש ברוך הוא שיעשה תשובה ופתח לו פתח ולא בקש אדם הה"ד (בראשית ג) ויאמר אלהים הן האדם וגו' א"ר אבא בר כהנא מהו ועתה אלא שאמר לו הקדוש ברוך הוא אפי' עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך ואמר אדם אי אפשרי הקדוש ברוך הוא אמר ועתה ואמר אדם פן אי אפשרי א"ר שמעון בן לקיש כיון שיצא אדם מן הדין התחיל מחרף ומגדף הוי גאות אדם תשפילנו לפי שנתגאה על הקדוש ברוך הוא מעשות תשובה השפיל אותו וגרשו מגן עדן..."

ומאידך במקורות אחרים מובא שאדם הראשון שב על חטאו. ראה כגון בפרקי דר"א (פ"ב) "... באחד בשבת נכנס אדם במי גיחון העליון עד שהגיע המים עד צוארו, ונתענה שבע שבתות ימים עד שנעשה גופו כמין כברה. אמר אדם לפני הקדוש ברוך הוא, רבון כל העולמים העבר נא חטאתי מעלי וקבל את תשובתי, וילמדו כל הדורות שיש תשובה ואתה מקבל תשובת שבים. מה עשה הקדוש ברוך הוא, פשט יד ימינו והעביר את חטאתו מעליו וקבל את תשובתו". וראה גם בגמ' (שחיזין יא:) "היה רבי מאיר אומר אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה..."

ונראה מסדר הדברים, שאכן בתחילה אדם הראשון לא נתן ליבו לשוב בתשובה, ורק לאחר שקיבל את ענשו, שם ליבו לחומר הענין, ונתעורר לשוב בתשובה. אולם מאחר שהיה זה כבר 'לאחר מעשה' לא היתה תשובתו כראוי בשלימות, ולא הועילה לתקן את חטאו לגמרי. (ראה בשלי"ה הק', מסכת ר"ה מורה אור, לו. שיעור כעין זה, שלמות שאלם הראשון שם במשנה, מ"מ כיון שהיה זה לאחר שנמשש במטא, נ"ך ויזון ויזון טספ ע"ש). וזה כוונת רבינו כאן, וכן בהמשך דבריו.

רמב"ם בפסוקים מבואר 'ויאמר ה' אלקים ... פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם ... ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים'. ובמפרשים מבואר (ראה הערה הנלוות), שהיה זה בעקבות שלא רצה לשוב בתשובה. ומשמע שאילו היה שב היה בתשובה "היה זוכה לשוב לגן עדן, ולאכול מעץ החיים, ושיחיה לעולם" כלשון רבינו.

רמב"ם כן משמעות המפרשים ודברי חז"ל, שהקב"ה היה חפץ שאדם הראשון ישוב בתשובה ויודה על חטאו, ואז היה מוחל לו. אולם מאחר שלא עשה כן, גזר עליו את ענשו. ראה במדרש (בראשית, בהערה הנלוות; נשא, בהערה קודמת), שמפורש שרק לאחר שאדם הראשון סירב להענות לפתח שפתחו לו בתשובה, אז נגזר עליו שלא יוכל לאכול מעץ החיים, וגורש מגן עדן. וראה עוד במדרש אגדה (בראשית ג, יג) "... הקדוש ברוך הוא פתח לו 'המן העץ וגו' שהיה רוצה שיתודה על חטאיו, כי כשיאמר חטאתי הקדוש ברוך הוא מוחל לו, אבל לא עשה כן ... כיון שראה הקדוש ברוך הוא שלא פתח בחרטה התחיל שואל לאשה מה זאת עשית, והיה חפץ שתאמר חטאתי שימחול להם, כשם שעשה לדוד שאמר חטאתי (ש"ג יג יג), והשיב הנביא לפי שהודיתה גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שם שם), והיא לא עשתה כך ...". וכן הוא במפרשים, בביאור הפסוקים - ספורנו (ס) "נתנה לי מן העץ ... ובזה יחס אשמותו לקונו, תמורת התשובה שהיתה ראויה לו, כמו שעשה דוד באמרו אל נתן 'חטאתי'". ערבי נחל (בראשית דרוש יט) "... וכן הענין באדם הראשון, היותו יציר כפיו ית"ש היה מהראוי כאשר שאלו ה' המן העץ כו' (ג, ב) אמור יאמר, אמנם חטאתי, ולהיות החטא רב בעינו, ואז לא היה נענש כלל ...".

רמב"ם לשון המדרש "ועתה פן ישלח ידו - א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקדוש ברוך הוא פתח של תשובה. 'ועתה', אין ועתה אלא תשובה, שנאמר (דברים י, יג) 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגו'". והוא אומר 'פן', ואין פן אלא לאו. אמר הקדוש ברוך הוא ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים, אתמהא, ואם אוכל הוא חי לעולם, לפיכך 'וישלחוהו' אלהים מגן עדן". (ומעין זה במדרש נשא, בהערות קודמות).

רמב"ם לשון הפסוקים "מגיד דבריו דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. לא עשה כן לכל גוי ...". והנה לפי פשוטו ודרשות חז"ל הכוונה על משפטי התורה, שלא נמסרו [ואסור ללמד] לאומות (תניינא יג, ועוד). אמנם בספרי חסידות מובא זאת אודות חק ומשפט התשובה, שלא נמסר לאומות וכדלקמן (ראה בני יששכר פס"י י, יח).

רמב"ם לשון המדרש "... כתיב (נמדרש ג, טו) 'ישא ה' פניו אליך' וכתוב אחד אומר (דברים י, יח) 'אשר לא ישא פנים', עושה תשובה נושא לו פנים, יכול לכל תלמוד לומר, 'אליך', ולא לאומות העולם".

רמב"ם כפי שנתבאר לעיל (אות ט, ואות י, ועוד).

אבל הוא לא ידע עדיין מכוּחה של תשובה^ה (צלאשית כז, יג). ועל זה עוררוהו מה', במה שגרשוהו מגן עדן 'פן ישלח ידו וגו'', מכלל שיש יכולת בידו על זה^ה.

אכילת יעץ החיים, היינו תורה תבלין ליצר הרע המביא לתשובה
ובודאי אין אכילת עץ החיים דבר סגולה שיוכלו לבטל בה גזירת ה' יתברך
דמיתהרם. וכבר אמרו ז"ל^{רמ"ח} (נרכות לז; ערכין כו; פד"א פ"ג) 'אין עץ חיים אלא תורה',
שהוא תבלין ליצר הרע^מ (קידושין ז:). 'ועתה', אחר החטא, יש לחוש על ידי תשובה, 'פן
ישלח וגו'.

אדם הראשון נגזר שימנע ממנו התשובה, כמו ישראל בשעת החורבן
והמשפט היה למנוע ממנו". כמו לישראל בחורבן 'השמן לב העם וגו' 'עד אשר אם
שאו ערים וגו' (ישעיה ו, י-א). וכך הוא נתגרש מגן עדן, שהוא דוגמת החורבן, כמו
סמ מקורות וביאורים

^{רמה} לשון המדרש "... ויצא קין מלפני ה'... פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדייך, אמר לו, עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר, כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר (פסלים 6, 5) מזמור שיר ליום השבת וגו'".

ימו כלומר הגלוי בפסוק שהיה אפשרות בידו לאכול מעץ החיים (שהיא המטרה בלמקום), לולי שגורש מגן עדן. מוכח שיש בידו הכוח והאפשרות לשוב בתשובה. [יש להשוות בזה לדברי חז"ל (ברכות לג.) "... כיון שאמר 'הרף ממני ואשמידם' אמר משה, **דבר זה תלוי בי** מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים "...]. כלומר שהגלוי שהקב"ה 'חושש' בכיכול פן האדם יעשה איזה פעולה, נועד למעשה היהודי לאדם שיש בכוחו לעשות זאת]. (שהרי הקב"ה הוא כל יכול, ויכול למנוע את האדם לעשות כל שירצה. ואם הקב"ה כביכול 'חושש' שאדם יעשה איזה דבר. הרי זה הוכחה שהקב"ה מאפשר לו לעשות זאת, ובעצם גלוי הדבר, יש כאן רמז שמפץ שיעשה זאת).

רמז הנה מדברי המפרשים, משמע ממשטות הדברים שהחשש שמא יאכל מעץ החיים, ובכך לא ימות, ויתבטל ח"ו גזירת הקב"ה (נבאליט ג' ח') 'ביום אכלך ממנו מות תמות'. [ראה רמב"ן "ועתה פן ישלח ידו - רצה הקדוש ברוך הוא שתתקיים גזירתו במיתת האדם, ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה..." חזקוני (פירוט ג) "אמר הקדוש ברוך הוא כבר נקנסה מיתה עליו וגזרתי על עץ החיים שכל האוכל ממנו יחיה לעולם ואם יאכל האדם ממנו איך יתקומו ב' גזירות הללו לפיכך נכון שאטרדנו מגן עדן". רבינו בחיי "ועתה פן ישלח ידו. כלומר כיון שחטא וגזרתי עליו מיתה צריך אני למנוע ממנו עץ החיים כדי שלא תתבטל גזרתי". ועוד]

אמנם רבינו אינו מרוצה בזה. וכי 'היד ה' תקצר' להמציא אופנים שלא תתבטל גזירת הקב"ה, (למעט מן האדם לאכול ממנו, וא לנצל את סגולת עץ החיים וכו' וכו'). [וכפי שכבר דנו בזה המפרשים, ובארו לפי דרכם. ראה כגון ברמב"ן - שלא רצה ליטול ממנו הבחירה "והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו" (וראה גם בעמ"ר נקא). חזקוני - "ועתה פן ישלח ידו גלוי וידוע לפניו כי גם בתוך הגן יכול הקדוש ברוך הוא לשמור את האדם שלא יקח מעץ החיים אלא כנגד מדת הדין שהיתה מקטרגת עליו לנסותו ...", עיי"ש. פסיקתא זוטרתא "פן ישלח ידו. לא ישלח ידו, כמו פן תאמר בלבבך (שם ג, י), ולא שהוא מי שמפחד פן ישלח ידו אלא דבר ברור הוא, לא ישלח ידו לאכול מעץ החיים להיות חי לעולם. ועוד].

וע"כ מפרש רבינו, שענין החשש מאכילת 'עץ החיים' היה שישוב בתשובה, ואז אכן ראוי לו שיבטל ממנו גזירת המיתה (כלומר שאין נדרש משום ציטוט גזירת הק"ה, אלא מלכתחילה כן הגזירה הייתה שהמיתה היא עונש על החטא, ובאשר חזר בתשובה, אין כאן חטא, ואין כאן מיתה). אלא שהקב"ה לא חפץ בזה, ולכן גרשו מגן עדן. גם בראשונים מובא - לפי דרכם - רעיון זה, שענין 'עץ החיים' היה 'רפואה' למכה שבאה ע"י חטא עץ הדעת. ראה חוקוני (פ' ב) "ואת"ה הלא כתיב לעיל כי ביום אכלך ממנו מות תמות והנה עבר הוא על הצווי ואכל ממנו ואיך יוכל לחיות לעולם, אלא י"ל עץ החיים היה סם חיים ורפואה לאוכל מעץ הדעת". (וראה גם בצעלי המוסר, ונראה שם).

^{רמב} לשון הגמ' 'ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר (משל ג, יח) 'עץ חיים היא למחזיקים בה''.^א אכן שם אין מבואר ביחס ל'עץ החיים' שבגן עדן. והדברים מבוארים בפרד"א "ומהו 'לעבדה ולשמרה', אלא לעסק בדברי תורה, ו'לשמר את דרך עץ החיים', ואין עץ החיים אלא תורה, שנאמר 'עץ חיים היא למחזיקים בה'."

רמט לשון הגמ' "כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל, בני, בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו". ולענינו הכוונה, שע"י שיאחו בתורה - עץ חיים - יוכל להתגבר על יצר הרע, ולשוב בתשובה.

יג את התשובה. [הבטוי 'למנוע', היינו ליטול ממנו לחלוטין את האפשרות לתיקון שלם ע"י התשובה. (ראה ברמב"ם [נל] משנה פ"ד ה"ו] חילוק בין דברים 'מעכשיו' אם המשובה, שרק יש עיכובים אבל יש אפשרות להעקש ולתקן ע"י תשובה. ובין דברים 'מועשי' אם המשובה, שמקורן אם האפשרות לחלוטין].

ינא לשון הפסוקים "השמן לב העם הזה, ואזוני הכבד, ועיניו השע, פן יראה בעיניו, ובאזוני ישמע, ולבבו יבין ושב ורפא לו. ואמר, עד מתי אדני, ויאמר, עד אשר אם שאו ערים מאין יושב, ובתים מאין אדם, והארמה תשאה שממדה".

שאמרו ז"ל ריב (נלאשית רצה יט, ט) 'מה ישראל נידונו בגירושין וכו' ובגן עדן היה נקל לו לשוב ולאחוז בעץ החיים זו תורה. ועל כן גורש, 'פן וגו', כי היה המשפט 'השמן וגו' 'פן יראה וגו' 'ולבבו יבין ושב וגו'.

ומכל מקום על ידי זה גופו היה התעוררות לו לתשובה, כי מזה שגורש 'פן וגו', ילמד להבין שאם ישוב התשובה מועלת.

אתערותא דאדם הראשון, הכנה לקדושת השבת בעוה"ז ובעוה"ב ועל ידי אתערותא זו, זכה להשיג קדושת שבת הראשון (נלאשית רצה כג, יג) ריב. והוא היה הכנה למה שזכו בני ישראל אחר כך למתנת השבת לגמריי, מצד העולם הזהי. והוא הכל הכנה ליום שכולו שבת' דלעתיד לבואי (ממל פ"ז מ"ד; ר"ה ל"א), שהוא ההגעה לשבת העליוני, בבינה שבלב, והכרה הברורהי בה' יתברך שאין עוד מלבדו' (דברים ז, ל"א).

מזון רוחני - חיות הבריאה

בעוה"ב, זיו שכינה - מזון הרוחני

[יג] ואזינים אין אכילה ושתיה גופנית דעולם הזהים (אזיני פ"א; נכנס יז). רק 'לחם

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

וברמב"ם (סלמות משונה פ"ו ה"ג) "ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה, הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו', וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, כלומר חטאו ברצונו והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא..."

ריב לשון המדרש "א"ר אבהו בשם ר' חנינא כתיב (ספ"ג, ו) 'והמה כאדם עברו ברית', המה כאדם הראשון, מה אדם הראשון הכנסתיו לתוך גן עדן וצויתיו ועבר על צווי, ודנתי אותו בשלוחין ובגרשין, וקוננתי עליו איכה, ... אף בניו הכנסתים לא"י, וצויתים ועברו על הצווי, דנתי אותם בשלוחין ובגרשין וקוננתי עליהם איכה..."

ריב לשון המדרש "ויצא קין ... פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר (ספ"ט, ט) מזמור שיר ליום השבת וגו'". הרי שע"י שנתעורר לתשובה, זכה להשיג 'מזמור שיר ליום השבת'

[ענין הארת שבת, שהיא ההתעוררות לתשובה, מבואר רבות בספרי חסידות. ראה כגון מאור עינים (ספ"ג ד"ה א"ה) "שעיקר התשובה הוא על ידי שמירת השבת, שאינו יכול לבוא לתשובה גמורה אלא על ידי שבת, שהוא אותיות תשב, שהוא המקרב ומשיב את האדם לבוא ב"ה". קדושת לוי (פ"ג ד"ה לו יצא) "והענין הוא, ששבת מרמז על התשובה, כי 'שבת' אותיות 'תשב', נמצא בשבת קודש עושים ישראל תשובה..." ליקוטי מוהר"ן (נ"ג, ו) "וע"י הארת שבת, נתעורר העולם לתשובה מאהבה. כי שבת בחי' תשובה, בחי' (דברים ז) ושבת עד ה' אלקיך". ועוד].

ריב לגמרי, היינו מפני שאדם הראשון לא זכה לקדושת השבת לגמרי, כפי שנתבאר לעיל (פ"א, ט).

ריב היינו 'שבת תתאה', שהיא בעולם הזה (וכמוהו משנה עילאה, שלעמך לנא - ראה הערה הסאה).

ריב לשון המשנה אודות שיר של יום "... בשבת היו אומרים 'מזמור שיר ליום השבת', מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים".

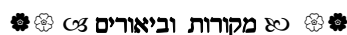
ריב ענין 'שבת העליון' ב'בינה שבלב', והוא שבת שלעתיד לבא, התבאר לעיל (פ"א, ט) עיי"ש ובהערות.

ריב שמידת בינה (ג) שבת העליון (ג) הוא ההכרה בלב שאין עוד מלבדו. [נראה בתיקוני זוהר (פ, קכ"ג): אודות שמות הקודש השונים "... ואית אחרא, דשלטנותיה איהו בתרין אברין - במוחא (ג) תלמא (ד) ובלבא (ה) ויעליה אתמר כי י"י הוא האלקי"ם אין עוד מלבדו"'].
ריב היינו לעתיד לבא, בעולם הבא, יום שכולו שבת.

ריב לשון אדר"נ "... יום שכולו שבת, שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משא ומתן, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן, ונזונין מזיו השכינה, שנאמר (שמות כ, י"א) 'ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו', כמלאכי השרת". לשון הגמ' "מרגלא בפומיה דרב, לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה, שנאמר 'ויחזו את

שמלאכי השרת אוכלין^{רסא} (ע"פ אדר"ג סס; שמות רצה לג, ד; וראה יומא עה:), דהיינו 'זיו השכינה'. וכמור"ב שאמרו (נרכות סד.)^{רס"ב} על פסוק (שמות יט, יב) 'לאכול לחם לפני האלהים', דנהנה מסעודת תלמיד חכם כנהנה מזיו השכינה. וכמו שאמרו בנדרים^{רס"ד} (כ:) 'מאן מלאכי השרת – רבנן'.

ו'לאדם שטוב^{רס"ה} (ראה קהלמ ג, נו), מטעמין מפרי מעשיו שבעולם הבא, בעולם הזה^{רס"ו} (ע"פ קידושין מה.). וזהו^{רס"ז} אכילת המן שזכו לו דור המדבר, שהוא גם כן לרבי עקיבא^{רס"ח} (יומא עה:) 'לחם שמלאכי השרת אוכלין'. ואף דרבי ישמעאל אמר לו טעית וכו' עיין שם,

האלהים ויאכלו וישתו^{רס"ט}.

^{רס"א} היינו דבאדר"ג הנ"ל מבואר דבעוה"ב 'ניזונין מזיו השכינה ... כמלאכי השרת'. הרי ש'זיו השכינה' הוא מזון מלאכי השרת. וכן מפורש במדרש (שמו"ר) "... לפי שאין מלאכי השרת ניזונין אלא מזיו שכינה שנאמר (שמות ט, ו) 'ואתה מחיה את כולם'". אכן עצם הבטוי 'לחם שמלאכי השרת אוכלין' מבוסס על פי גמ' יומא, שיובא בהערות הבאות אודות המן.

^{רס"ב} רבינו מחזק את דבריו, ש'זיו השכינה' - הוא מזון הרוחני של מלאכי השרת. שאכן נדרש גם לגבי תלמידי חכמים - הנחשבים כמלאכי השרת, שסעודתם נחשבת כנהנה מ'זיו שכינה'.

^{רס"ג} לשון הגמ' 'ואמר רבי אבין הלוי, כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה, שנאמר (שמות יט, יב) 'ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים', וכי לפני אלהים אכלו, והלא לפני משה אכלו. אלא לומר לך, כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה, כאילו נהנה מזיו שכינה'.

^{רס"ד} לשון הגמ' "אמר אמימר, מאן מלאכי השרת, רבנן ... ואמאי קרו להו מלאכי השרת, דמציני כמלאכי השרת".

^{רס"ה} לשון הפסוק 'כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנס לתת לטוב לפני האלהים...'. ובמדרש שם, נדרש דוגמאות שונות, כיצד רשעים כנסו ממון ונכסים, והכל בא לידי ה'אדם שטוב' (נמרוז לארסס, אפימלך לנחם, לנן לעקב, הכעניס לשרלל נאי הארץ, סמריי לחוקי, המן למרדכי). ועכ"פ לעניננו למדנו ש'האדם שטוב' מקבל פרי מעשיו הטובים כבר בעולם הזה.

^{רס"ו} לשון הברייתא "דרש בר קפרא, רגון לא עלתה בידו אלא רגונותא, ולאדם טוב מטעמים אותו מפרי מעשיו". וביאורו שמטעמין לו מפרי מעשיו **בעולם הזה**. לפי פשוטו הכוונה, שמידות רעות - חוץ ענשם לעוה"ב - מזיקות לאדם כבר בעולם הבא, (וכפי שאמר ר'גון לא עלתה בידו וכו') ואילו מידות טובות - חוץ שכרם לעוה"ב - יש בהם תועלת בעולם הזה. וכן בארו המפרשים כל אחד לפי דרכו וסגנונו - (המאירי) "אמר, מטעמין לו לאדם **מפרי מעשיו בעולם הזה**". (מהר"ב) "וע"כ **מטעמין לו בעולם הזה מפרי מעשיו הטובים אלו והקרן קיימת לעוה"ב**". (המקדש) "אבל אדם טוב, שנעשה לו יצה"ר לטוב, מטעמים אותו מפרי מעשיו, וטוב לו **בעולם הזה** ובעולם הבא".

ורבינו בספריו (בכמה מקומות: ישראל קדושים ו, ח; מחשבות חרות יט; פרי נדק לג בעומר ג; נדקת הדיק רכז; ועוד) מוסיף לבאר הענין 'מטעמים', שמשמעותו 'טעימה' מתוך סעודה שלימה העתידה להיות. והיינו **שבעולם הזה נותנים לו מעין שכרו שבעולם הבא**. על דרך המובא בגמ' (נרכות יז.) 'עולמך תראה בחיך'.

וכן הם כוונת דבריו כאן. שעל פי דבריו, שבעולם הבא נהנין מ'זיו השכינה', שהוא 'מזון מלאכי השרת'. הרי דור המדבר, שהיו בגדר 'אדם שטוב' (וכנ"ל בשם המדרש), זכו למעין מזון זה בעולם הזה, והוא ה'מן', שאף עליו מובא שהוא 'לחם שמלאכי השרת אוכלין'.

^{רס"ז} ביאור ענין ה'מן', שהוא בעצם 'זיו השכינה', מזון של מלאכי השרת. והוא יהיה ההארה לעתיד לבא, מובא בדברי הרמב"ן (שגלח טו, ו). ונעתיק מעט מדבריו לעניננו. "ודע כי יש במן ענין גדול, רמזהו רבותינו במסכת יומא (כאן מעמיק לשון הגמ' שנהפכה הפאה) ... והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא, **שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה ... והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך, ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת ניזונין מדבר אחד**. ור' ישמעאל תפשו מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם מתולדת האור שהרי קיומם באור העליון עצמו. ... ואמרו במכילתא (לפני פסוק סה) היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא. ... **שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון**, כמו שאמרו (נרכות יז.) אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם והן נהנין מזיו השכינה. ... ורמזו על קיום בני העולם הבא, ורמזו על עיקר המן....".

^{רס"ח} לשון הגמ' 'נתנו רבנן 'לחם אבירים אכל איש' (פסילים עה, סה) **לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו**, דברי רבי עקיבא. ובשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל, אמר להם, צאו ואמרו לו לעקיבא, **עקיבא טעית, וכי מלאכי השרת אוכלין לחם**, והלא כבר נאמר (דברים ט, ט) 'לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי'. אלא מה אני מקיים 'אבירים', לחם שנבלע במאתים וארבעים ושמונה אבירים".

אלו ואלו דברי אלהים חיים (ע"פ ערוזין יג; גיטין ו: ר').

האדם כולל את כל הבריאה, ובעבודתו מביא שפע ומזון לכל הבריאה
כי האדם שנברא ב'צלם אלהים' (בראשית א, כז; שם ט, ו), שישם זה היא הנוכח
במעשה בראשית, שבו היה כל הבריאה. למדנו שהוא כולל צלם ודמות הבריאה
כולה (ראה זו"ק שלם קנט; ועוד).

וכמו שהאדם צריך למזון לקיום חיותו, כך כל הנבראים ונוצרים ונעשים צריכים
לדבר המקיים חיותם. וזהו נטיעת הגן בבריאת עולם (זו"ק אחרי נח; בראשית כד.) 'עץ'

מקורות וביאורים

רסט רבינו בהמשך דבריו, יסביר את הויכוח ביניהם, וכיצד שני השיטות עולות יפה (ראה לקמן סוף אות יד, ואות טז).
רע וראה לעיל (מאמר א אות ג, ונמקדות המילים שם בהערות), בביאור ענין 'אלו ואלו דברי אלקים חיים' ואכמ"ל.
רעא לשונות הפסוקים "יברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו ונקבה ברא אתם". "... כי בצלם
אלהים עשה את האדם". וכבר דנו הקדמונים, מדוע מכונה באדם בכינוי 'צלם אלקים' דייקא, ולא שם אחר משמות
הקודש, ואכמ"ל (ראה מה שהנחנו בזה בהערות לעיל [מאמר א אות ג]). ורבינו מפרשו לפי דרכו, שהכוונה לרמז שהאדם כולל את כל
הבריאה (שם) הוא נברא בשם 'אלקים' דייקא).
רעב בכל ששת ימי בראשית לא מוזכר שם אחר, רק שם 'אלהים', וחז"ל עמדו על כך (ראה בראשית רבה יג, ג, שהעירו שהשם 'מלא' -
ה' אלקים, מוכר בראשונה רק לאחר מעשה בראשית). ובארו זאת באופנים שונים (ראה כגון רש"י בראשית א, א ד"ה ברא אלקים; פסיקתא וזוטרא בראשית ב, ד; ועוד).
עכ"פ שם 'אלקים' הוא שם של מעשה בראשית.
רעג לשון הוזה"ק "ת"ח כתיב 'יברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו', רוא דמלה, תלת עלמין אית
ליה לקודשא בריך הוא דאיהו גניז בגווייהו, עלמא קדמא ... עלמא תניינא ... עלמא תליתא ... כגוונא דא 'בצלם אלהים
עשה את האדם' כדין אית ליה תלת עלמין, עלמא קדמא ... עלמא תניינא ... עלמא תליתא...". [וראה גם בזה"ק (נמנע
קט.) "ר" אבא פתח 'יברא אלהים את האדם בצלמו וגו'' האי קרא אתמר, ת"ח בשעתא דברא קודשא בריך הוא לאדם עבד
ליה בדיוקנא דעלאי ותתאי והוה כליל מכלא..."].
רעד לשון - 'נבראים נוצרים ונעשים' - הם עולמות 'בריאה יצירה עשיה'. [עולמות אלו מקבלים השפעתם מעשר
ספירות דעולם האצילות, וזהו 'מזונם וחיותם' שהזכיר רבינו. ושפע זה תלוי לפי מעשי האדם, וכדלקמן. וזהו שמבאר רבינו
שהאדם הוא 'עץ החיים' המשפיע מזון לכל הבריאה].
[ענין זה הוא מיסודות הקבלה, ואכמ"ל להאריך במקורות הדברים. ונעתיק על קצה המזלג. אודות העולמות אבי"ע -
"... כל ברין אינון מנייהו ע"י בריאה, ומנייהו ע"י יצירה, ומנייהו ע"י עשיה. וספיראן אף על גב דכלא ברא ויצר ועבד בהון,
לא אתקרי בהו בריאה ויצירה ועשיה כתתאי, אלא אינון באורח אצילות..." (זו"ק יתרו טז). אודות חיות האדם מתקן
עולמות בי"ע - "... תא חזי, קודשא בריך הוא ברא ליה לבר נש ברוח דחכמתא ... כמה דתא אמר (ישעיה מ, י) 'כל הנקרא
בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו', ולכבודי בראתיו דייקא ... דהא כבוד דלתתא רוא דבורסיא קדישא לא אתתקן
לעילא אלא מגו תקונא דבני עלמא ... הדא הוא דכתיב ולכבודי בראתיו, ... כגוונא דכבוד עלאה דתקונין אלין ביה, בריאה
לסטר שמאלא, יצירה בימינא ... עשיה באמצעיתא ... ועל דא בראתיו יצרתיו אף עשיתיו בתקונא עלאה", (זו"ק פדמוס קנה) -
וראה עוד בהערות הבאות].

רעה אגרא דפרקא (פסד) "כי כל נברא יצטרך למזון להחיותו, שלא יתקיים בלי זה, ואפילו מלאכים צריכים למזון
רוחני...". אגרא דכלה (בראשית, ד"ה כהן יס פסוקה [לפני פסוק ו]) "... בכאן נשפע מזון וחיות לכל הנבראים, כי גם הנבראים העליונים
הם צריכים מזון וחיות בכל יום תמיד [ע"פ שער הכללים]". וז"ל עץ חיים (שער הכללים סוף פ"ג) "... וע"י זוג חכמה ובינה (א-ב)
ואימם) מתהוין מלאכין ורוחין קדישין ומתהוים נשמות מלאכים עליונים, ואין כוונתנו נשמות ממש, אלא חיותם והוא אור
השופע בהם להחיותן כמ"ש 'ואתה מחיה את כולם' (נחמיה ט, ו. וראה ראשית חכמה שער היחל פ"ב), מחיה לכולם וזהו תמיד... ולפיכך
לא מתפרשין לעלמין, כי הם צריכין לתת מזון ומחיה לעליונים לעולם ועד .. אמנם זוג תפארת ומלכות (- עיר וקניז) להיות
נשמה לתחתונים. וזהו לפרקים ולעתים מזומנים ..." (ע"פ שער).

רעו היינו 'עץ החיים' שבתוך הגן, הוא הנותן מזון ומחיה את כל הבריאה. והאדם אשר בצלם אלקים (שהוא שושן של כל
הבריאה), הוא בעצם 'עץ החיים' שנותן מזון ומחיה את כל הברואים. (כמונח בזה"ק בהערה הבאה).

רעז לשון זוה"ק (אמרי) "... ונהר יוצא מעדן ותניין מה שמיה דההוא נהר ... בספרא דרב המנונא סבא חיים שמיה, דמתמן
נפקין חיים לעלמא ... ההוא אילנא רבא ותקיפא, דמזון לכלא ביה, אקרי עץ חיים, אילנא דנטע שרשוי באינון חיים...".
(בראשית) "... ובגין יעקב דאיהו ישראל אתמר 'יברא אלהים את האדם בצלמו', בדיוקנא דמאריה, בני חיי ומזוני מסטרא
דעמודא דאמצעיתא, דאיהו בני בכורי ישראל, ואיהו עץ החיים, ואיהו אילנא דמזון לכלא ביה. ובגין דא אינון ישראל מזונא
דיליה...".

החיים בתוך הגן' (נראשית ג, ט), ד'מזון לכולא ביה' (מלש"כ דניאל ד, ט; שם יט).

והאדם נוצר 'לעבדה ולשמרה' (נראשית ג, טו). כי כל הנבראים כולם תלויים באדם, שהוא תכלית הבריאה כולה. ובעבודתו לה' יתברך הוא ממשיך שפע לכל הבריאה, וההיפך בהיפך חס ושלום.

ו'כל עמל אדם לפיהו' (קהלמ ג, ז). ופשוטו על האכילה, שהפה הוא המקבל המאכל לקיום חיותו. ועל זה כל עבודת האדם לקיום חיותו, וחיות כל העולם כולו. ד'כל העולם כולו לא נברא אלא בשבילו, ו'לצוות לו', והוא שקול נגד כולם' כמו שאמרו בברכות (ו:), כי כולם תלויים בו.

פרי עץ הגן בלא יגיעה, לחם הרוחני-תורה-עץ הדעת ביגיעה

לחם הרוחני – תורה

[יד] וחז"ל פירשו בפרק חלקיה (סנהדרין ט:): 'לעמל תורה'. 'כיר' לא על הלחם

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

רע"ה לשון הפסוק "ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה". וביאורו לפי פשוטו (כפי שגזרו הראשונים על אדם), שהוטל על האדם לעבוד עבודת הגן, למען יהיה לו פירות טובים למזון ולמאכל. ולפי אשר הביא רבינו, דענין 'עץ החיים', היינו 'מזון לכולא ביה', היינו מזון לכל הבריאה. נמצא א"כ, שכאשר הוטל על האדם לעבוד ולשמור את פרי עץ הגן, הכוונה שתפקידו של האדם להביא במעשיו מזון וחיות לכל הנבראים.

רע"ה מהר"ל (ד"ר חיים, פ"א מ"ג) "יש לך לדעת כי הנבראים כולם תלויים באדם, שהם נבראים בשביל האדם ...". (עיי"ש באריכות).

ר"ה לשון הפסוק (שפי"ה מה, יג) "אנכי עשיתי ארץ, ואדם עליה בראתי...". וברד"ק שם "זכר האדם, כי הוא ממונה עליה, והוא ראש בריאות הארץ, וכל הנבראים בה בעבורו". ובוזה"ק (יג"ה י"ג) "אמר ר' יצחק לרבי יהודה, הא תנינן דכד ברא קודשא בריך הוא עלמא, עבד עלמא תתאה כגוונא דעלמא עלאה, וכלא דא לקבל דא, ואיהו יקריה לעילא ותתא, אמר רבי יהודה הכי הוא ודאי, וברא אדם על כלא הדא הוא דכתיב 'אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי', אנכי עשיתי ארץ ודאי, מ"ט עשיתי ארץ בגין דאדם עליה בראתי דאיהו קיומא דעלמא למהוי כלא בשלימו חר".

רפ"ה ראה בכתבי האר"י (שער מאמרי רש"י, פק"ה שיה) "דע כי הנה כל הנבראים שבעולם הזה יש על כל אחד מהם מלאך אחד ושומר ושר עלי בשמים ... ועל ידי השר הזה הממונה עליו נמשך החיות והשפע אל הנברא הזה. והנה השר הזה אינו יכול להשפיע בו עד שהוא יאמר לפני השי"ת השירה הראויה אליו כפי מקורו ועל ידי כן ישפיעו בו ואחר כך הוא ישפיע חיות ומזון אל הנברא הזה ... לפי שנודע כי בצלם אלהים עשה את האדם, ולכן כמו שכל העליונים תלויים ונאחזים בשיעור קומתו יתברך, הנקרא 'אדם העליון היושב על הכסא', כן כל הנבראים התחתונים שבעולם הזה הם תלויים ונאחזים בשיעור קומת אדם התחתון וכולם מתברכין על ידו. ולכן כשהאדם אומר בכל יום אותם השירות ... הנה הוא גורם שפע ומזון לכל הנבראים התחתונים, כי כולם תלויין בו".

רפ"ה לשון רש"י שם "כל עמל האדם - בשביל פיהו הוא, שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא". אלשיך שם "כל עמל אדם לפיהו - לתת לתוך פיהו לאכלה". [וראה רמב"ן (ד"ה ס: פ"ד ודע)] "... כי האוכל הוא העיקר, דכתיב כל עמל האדם לפיהו". ורבינו לפי דרכו, ד'אוכל' ו'מזון' הכוונה לחיות ושפע וכנ"ל, הרי ש'כל עמל האדם' - תפקידו בעולם הזה, הוא להביא מזון ושפע רוחני. וכפי שמביא רבינו ש'כל העולם' תלוי באדם. א"כ תפקיד האדם להביא מזון ושפע לכל הברואים, וכנ"ל.

רפ"ה לשון הגמ' "ואמר רבי חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים ... 'כי זה כל האדם' (קהלמ יג, יג), אמר רבי אלעזר, אמר הקדוש ברוך הוא כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר, שקול זה כנגד כל העולם כולו. רבי שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר, כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה".

רפ"ה את ענין 'עמל אדם' הנו"ל.

רפ"ה לשון הגמ' "אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא, שנאמר (פ"ה ג, ז) 'כי אדם לעמל יולד'. איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא, כשהוא אומר (משלי טו, ט) 'כי אכף עליו פיהו', הוי אומר לעמל פה נברא. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, כשהוא אומר (ישע"ה ג, ח) 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיו', הוי אומר לעמל תורה נברא".

רפ"ה רבינו בא לבאר את הגמ' הנו"ל. דלפי פשוט המפרשים, הרי דרשת הגמ' עוקרת את הפסוק מפשוטו, ודורשת אותו באופן שונה. שהרי לפי פשוטו 'עמל אדם לפיהו', הכוונה למאכל ומזון וכנ"ל (פ"ה יג). [וכן הפסוק במשלי הנו"ל 'כי אכף עליו פיהו', הכוונה למזון, וכפי שפירש"י (משלי טז, ט) 'כי אכף עליו פיו' - כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל או עמלו עומדת לו]. ואילו חז"ל דרשוהו 'פיהו', היינו דיבור בפה, בדברי תורה. אמנם רבינו לפי דרכו מבאר, שאף לדרשת חז"ל 'פיהו' הכוונה למזון, אלא שהכוונה ל'מזון הרוחני' - חיות הפנימי. וכפי שנתבאר לעיל. וזהו שמביא רבינו מדברי האר"י הק', שאף

לבדו יחיה האדם, כי אם על מוצא פי ה' (דברים ט, ג) שבלחם כידועי^פ (שער הכוונות יו"כ לז' ט; ליקוטי מו"ק עקנ; ועוד). ועל התורה נאמר^פ (משלי ט, ה) 'לכו לחמו בלחמי', שהוא עיקר הלחם המקיים חיות האדם^פ, כמו שכתוב^פ (דברים לז, מז) 'כי הוא חייכם'.

תורה באה ביגיעה, והעיקר בתורה שבע"פ

ובקללת אדם הראשון נאמר (נחשית ג, יט) 'בזעת אפך תאכל לחם'. ואז נגזר היגיעה בדברי תורה גם כן^פ, כמו שאמרו ז"ל^פ (נחשית טג:) על פסוק (משלי ג, ג) 'מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אפים וגו'', בחמאה של תורה. והעיקר בתורה שבעל פה, שצריך יגיעה גדולה, כמו שאמרו במדרשי^פ (מנחמא נח, ג).

מקורות וביאורים

במזון הגשמי, ג"כ אין החיות אלא מחלק הרוחני שבו. וא"כ אף בדרשות חז"ל ועוד, כאשר מתייחסים ל'מזון' הכוונה למזון הרוחני. [ובאן הכוונה לתורה, וכפי שיתבאר בהמשך].

^פ שער הכוונות - "... וזהו סוד מה שאמר הכתוב 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כו' ר"ל כי ... אדם חיים וניזונים ע"י הלחם הגופני, שהוא סוד ג' היות העולים בגימטריא לחם ... אבל אינו על הלחם הגופני לבדו, רק בשיתוף מוצא פי ה' שהוא פנימיות ורוחניות בסוד הבל היוצא מפי ה' המשתתף עמו, וזהו מה שנאמר 'כי לא על הלחם לבדו' והוסיף מלת 'לבדו' לשלול שאינו לבדו רק בשיתוף מוצא פי ה'...". ליקוטי תורה "... וכן המזון והלחם שהאדם אוכל יש לו חיות, והחיות הוא הדיבור שיצא מפיו ית' בעת הבריאה, כשאמר תוצא הארץ כך וכך, אותו ההבל הוא דבר שיש בו ממש ... וע"ז מתורץ קושיא א' שאין אפשר שלחם החומרי זן חלק הנפש שבאדם שהוא רוחני ואם אין אדם אוכל לחם ולא שום מזון כמה ימים ימות ברעב ותצא נשמתו ממנו ואם יאכל לחם יחיה והאין אפשר שהלחם יעמיד נשמה הרוחנית ... שיש חיות אל המזון שהוא חלק רוחני שבו להחיות חלק רוחני של חיות האדם, וזה שנאמר 'ויאכילך את המן' הרוחני 'להודיעך' כי לעולם אין מי שיוזן את האדם אלא חלק רוחני שבו. וזה שנאמר 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם' היינו מה שיצא מפיו יתברך בבריאה להוציא מן הארץ כל דבר ודבר אותו הדיבור נכנס באותו המזון והוא זן ומחיה את האדם...".

^פ וראה במדרשים רבים בראשית רבה (מג, ו) "רבנן אמרי תורה גילה לו שנאמר 'לכו לחמו בלחמי'". (שם ע, ה) "לחם, זו תורה דכתיב 'לכו לחמו בלחמי'". ועוד רבים.

^פ רמב"ם ראה בספר הבדיר (קפד, הוצא ציקלוגי וישנ לז, ט) "... והוא כתיב בתורה 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי יחיה האדם' ... כי בעולם החשך האדם חי על הפת, אך בעולם האור לא יחיה על הלחם לבדו, אלא על מה, הוי אומר 'על כל מוצא פי יי יחיה האדם'. ומאי ניהו 'מוצא פי יי', הוי אומר יחיה בתורה דהיינו מוצא פי יי".

^פ לשון הפסוקים "... שימו לבבכם לכל הדברים ... לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת. כי לא דבר רק הוא מכס כי הוא חייכם". [ובירושלמי (פאה פ"א ה"א; שניית פ"א ה"א; ועוד), ובמדרשים (נחשית נה א, יד) נדרש על עמל ויגיעת התורה דייקא - "כי לא דבר רק הוא מכס כי הוא חייכם" - ואם 'רק' הוא 'מכס', למה שאין אתם יגיעין בו, 'כי הוא חייכם' אימתי הוא חייכם, בשעה שאתם יגיעין בו" (חזקת סהקדמה לדברי רש"י סהקדמה)].

^פ רצא ראה מנורת המאור (לרי אלנקוה, פ"ה, - מלמד מו"ק) "... ואין דברי תורה מתקיימין אלא מתוך צער גדול, וכל הזוכה לאכול מלחמה של תורה קודם יתיגע בה, שנאמר 'בזעת אפך תאכל לחם'. וגרסינן במס' ברכות בפרק הרואה מקום (ס:) 'הסכת ושמע ישראל'. אמר להם משה לישראל, כתתו עצמיתם על דברי תורה". והשווה לפנים יפות (נחשית, טז) "ובמ"ש 'בזיעת אפך תאכל לחם', רמז על התורה שנקראת לחם, דכתיב 'לכו לחמו בלחמי', ע"י חטא אדם הראשון לא נתבררה התורה עד ימות המשיח, כמ"ש (שם קלז). אין בן דוד בא עד שלא יהיה משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד, וצריך יגיעה רבה לברר הלכה א', ... וזהו שאמר הכתוב בזיעת אפך תאכל לחם שהיא יגיעה רבה...". אגרא דכלה (שם) "בזעת אפך תאכל לחם ... הרמז בו ללחמה של תורה שצריך להוציאה בזיעת אפו כמקובל מהאר"י ז"ל ... וזהו בזיעת אפך תאכל לחם, לחמה של תורה". [והכוונה להמובא בפרע"ח (שער הסנהם הלימוד פ"ה) "גם ראיתי כשהיה קורא בהלכה בין החברים, היה מקשה בכח ער שהיה נלאה מאד, ומזיע זיעה גדולה, ושאלתיו למה עושה כן, והשיב לי, כי עסק ההלכה הוא לשבר את הקליפה, שהוא סוד קושיות, ולזה צריך שיטריח האדם מאוד..."].

^פ רצב לשון הגמ' "אמרי דבי רבי ינאי מאי דכתיב 'כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא אפים יוציא ריב'. במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה. 'ומיץ אף יוציא דם', כל תלמיד שכוועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק וזכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. 'ומיץ אפים יוציא ריב', כל תלמיד שכוועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק וזכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות".

^פ רצב לשון המדרש "יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שבחר בישראל ... ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות, ופרשום בתורה שבעל פה וגלה אותם לישראל, ... ועל שבעל פה נאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ... שלא תמצא תורה שבעל פה אצל מי שיבקש עונג העולם תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה אלא במי שממית עצמו

יגיעת התורה, לבירור טוב מרע, שנעשה בעקבות חטא עץ הדעת
זוה נעשה'די על ידי אכילת 'עץ הדעת טוב ורע', שמוכא בזוהר הק'ר' (נלאשית מ:);
מיקוני זהר נו, נא). 'דאיתיהבת אורייתא מסיטרא דעץ הדעת כשר ופסול טהור וטמא וכו'."
שהוא הלבוש שנתלבשה בו התורה בעולם הזה'י, להיות תבלין ליצר הרע שבלבי'י
(קידושין ל:), הנמשך מאכילת עץ הדעת'י (רש"י נלאשית ג, כה; זוה"ט מ"ג ע"ג). ועל זה איתא
בזוהר הק'ר' (נלאשית מ:). על פסוק (שמות א, יד) 'וימררו את חייהם וגו'', "בחומו' – דא קל
וחומר, 'ובלבנים' – דא לבון הלכתא", שהוצרכו לעבודה גדולה ומירור חיים, לעמוד על
התורה שבעל פה.

עץ הדעת – חטה, כ"ב אותיות התורה שבאים ביגיעה
ואיתא' בסנהדרין' (ע:). דעץ הדעת חטה היה. וידוע' (מיקוני זהר טז, נא); זוה"ק נלק

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

עליה ... לפי שלא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ ... שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול
שהוא משולה לחשך, שנאמר 'העם ההולכים בחשך ראו אור גדול' (ישעיה ט) - אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול שהקב"ה
מאיר עיניהם באיסור והתר בטמא ובטהור ... ללמדך שכל מי שאוהב עושר ותענוג אינו יכול ללמוד תורה שבע"פ לפי שיש
בה צער גדול ונדוד שינה, ויש מבלה ומנבל עצמו עליה לפיכך מתן שכרה לעה"ב ...".

רצ' כלומר דהצורך ביגיעה ללימוד התורה, נעשה בעקבות חטא 'עץ הדעת'. שטרם החטא, היה התורה מ'עץ החיים'
שכולו טוב. אולם לאחר חטא 'עץ הדעת טוב ורע', נתערב בו טוב ורע (שהוא צ' הדדים שנתורה, איסור והיתר, טהור וטמא, וכו'), וצריך לברר
על ידי היגיעה בין הטוב לרע. ראה בזוה"ק (רע"מ דהר קא). "... מערב טוב עם רע, עבר על מימרא דמאריה דאמר (נלאשית ז מ)
'ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו' ... חזר בתיובתא, אשתדל באורייתא ואפריש טוב מרע, דאינון אסור והתר טומאה
וטהרה כשר ופסול, בדא אתפרש רע מטוב, דאתמר ביה 'ויצר' יצירה לטב ויצירה לביש, באורייתא אפריש לון קודשא בריך
הוא". (וראה גם בהערות הנלוות).

רצ' לשון זוה"ק "... לעילא בעץ חיים תמן לית קליפין נוכראין, ... אבל בעץ דלתתא אית קליפין נוכראין ... וקליפין
דיליה מסטרא דא 'טוב' ומסטרא דא 'רע'. ודא אסור והתר כשר ופסול טומאה וטהרה, ... אבל עץ חיים לא אתקרי איהו.
אלא הכי הוא רזא דמלה 'ויצר' חד יצירה דטוב וחד יצירה דרע, דא איהו עץ הדעת טוב ורע..."

ובתקוני זהר "כמה דגרים אדם ... ובגין דא 'לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו', דא אחרא, דלית איהי בת
זוגיה, מסטרא ד'עץ הדעת טוב ורע', באסור והיתר טומאה וטהרה כשר ופסול דם טהור ודם נדה. ובגין דא אוקמוהו 'זכה
נעשה לו עזר לא זכה כנגדו'. דאסתלק מניה אתתא דאיהי עץ החיים ... דאיהו הוה 'חרות על הלוחות' חירו ממלאך המות
חירו משעבוד מלכיות חירו מכל מרעין בישין ... אסתלק מיניה ואתייהב ליה אחרא מסטרא דסיהרא ... דאיהי פלגו דילה
חיים עותרא, ופלגו דילה מות עניותא..." (מרגס [לא מילה במילה]: כמה גרס האדם בנטא, שנתנה לו אשה אחת, שאינה בת זוג, מלך 'עץ הדעת טוב ורע',
שם זה איסור והיתר טומאה וטהרה וכו' [היינו דא טוב ודא רע]. חזו זכה 'עזר' [דא טוב], לא זכה 'כנגדו' [דא רע]. שנתלקה ממנו האשה 'עץ החיים' [שטלו טוב], שהוא חרות
ממלאך המות ושעבוד מלכיות וכל מקרים רעים. ונתנו לו אשה אחת מלך הלגנה, שאינה חיים ועושה, וחזיה מות ועניות).

רצ' היינו דתורה שבעל פה, והקשיות והתירוצים ביגיעה בירור חלקי התורה, הוא הלבוש שנתלבשה בו התורה
בעוה"ז. [ראה בזוה"ק (נפולטון קנז). המתבאר שהתורה מתלבשת בלבושים כשיורדת לעולם הזה. (עיי"ש באריכות. ומוקף הדגרים
שקיומי המורה הם הלגנות, המורה והמנוחות הם הגוף, ויש גם נשמה - סודות המורה, ונשמה לנשמה). וראה (רע"מ דהר קי). אודות תושבע"פ וקשיות
ותירוצים שהם מלבושי המלך, ולא מגופו - "... ולא כל נביאים שקילין, דאית נביאים דנבואה דלהון בלבושין דמלכא, והכי
הוא אורייתא דבעל פה, כמה מארי ספקות ופרוקין בלבושא דמלכא, ואית אחרנין דסלקין יתיר ...".]

רצ' לשון הגמ' "... כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל, בני בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם
עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו".

רצ' היינו שיצר הרע נמשך מעץ הדעת. לשון רש"י ז"ל אודות אדם הראשון, "... לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ
ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע". לשון זוה"ח "... דביומי דחול שלטא עץ הדעת טוב ורע, דאיהו אדם ד'ויצר
אדם' ביצר הטוב וביצר הרע, ... ואיהו 'עץ הדעת טוב ורע' דחב ביה אדם".

רצ' לשון זוה"ק "... ואי עבר על אורייתא אתשקין ממיריו דאילנא דרע דאיהו יצר הרע ... כגוונא דא אמרו מארי
מתניתין (שמות א, יד) 'וימררו את חייהם בעבודה קשה' בקושיא, 'בחומו' בקל וחומר, 'ובלבנים' בלבון הלכתא, 'ובכל עבודה
בשדה' דא ברייתא, 'את כל עבודתם וגו'' דא משנה, אם תייבין בתיובתא אתמר בהון (שמות טז, כה) 'ויורוהו יי' עץ' ודא עץ
חיים וביה 'וימתקו המים'..."

ש רבינו מוסיף כעת סמך נוסף, לחלק בין התורה שלאחר החטא, משורש עץ הדעת, שנתערב טוב ורע, וצריך יגיעה
לבררו, ובין התורה שלפני החטא, משורש עץ החיים, שהיה טוב גמור, ולא היה צורך ביגיעה לבררו. וזהו שמצאנו שבגן
עדן היו 'פירות עץ הגן', שהם מתוקנים נאכלים בלא יגיעה. ואילו 'עץ הדעת' היה חטה, שצריך יגיעה רבה, ב"א מלאכות

קפס:) דחטה בגימטריא כ"ב, שמוזה שורש כ"ב אותיות התורה. דעל כן נמשך מזה דעת לתינוק, כדאיתא (פסדריק) שם. שאז נעשה חיות האדם וקיומו מעץ הדעת, שהוא החטה ודגן, שממנו עושין לחם, והוא מזון האדם. ד'כל סעודה נקרא על שם הלחם' (נשי ויקרא נא, י), שהוא עיקר המזון. שמעץ הדעת טוב ורע, שבחרו אדם הראשון, על ידי הסתת הנחש, למזונו.

פרי הגן - בלא יגיעה, עץ הדעת - ביגיעה

והאלהים עשה האדם ישר' (קסלמ ז, כט), שיהיה מזונו מפרי עץ שבתוך הגן ומעץ החיים' (נרשט ג, טז-יז), שאינו צריך יגיעה לתקנם לאכילה. כי הפרי כמות שהוא היא ראויה לאכילה. וכן אינו צריך לטרוח בזריעתו בכל שנה, ואד יעלה והשקה' (ז, ו).

מקורות וביאורים

הפת, עד שיהיה ראוי ומתוקן לאכילה. וזה רומז על האמור. (ע"פ דברי רבינו בהמשך, וכן במקומות שונים בספריו, ואכמ"ל).

שא לשון הגמ' "דתניא רבי מאיר אומר אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו, גפן היה ... רבי יהודה אומר חטה היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואימא עד שיטעום טעם דגן...". ופירש' "שאינן התינוק יודע וכו' - ומדקרי ליה הדעת טוב ורע, שמע מינה היינו חטים".

שב לשון תיקון "חטה אילנא איהו דאכל מניה אדם קדמא, ואיהו לא אפיק מתמן חלה, ובגין דא לא חל ביה ה', ושריא ביה ח' ט', וגרים ליה מותא ... רזה דחטה דמתמן חלה, חט"ה איהו רזא דעשרין ותרין אתון דאורייתא". לשון זזה"ק "מה חטה כלל דכ"ב אתון".

שג לשון רש"י ז"ל "כל סעודה קרייה לחם, כמו (ויאל ה, ו) 'עבד לחם רב'".

שר כלומר שרק לאחר חטא עץ הדעת, נקבע שיהיה ה'לחם' עיקר מזון האדם. וטרם החטא היה מזונו מפירות האילן, שבתוך הגן. ולפי הרמז שחטה מרמז על כ"ב אותיות התורה. הכוונה שרק לאחר החטא, נקבע לנו התורה כפי שמתלבשת אצלנו, הצריך יגיעה לבררה. ואילו לפני החטא היה התורה באופן נעלה יותר, שלא היה צריך יגיעה לבררה. וכפי שיבאר רבינו בהמשך.

שה רבינו מדגיש שהיה זאת 'על ידי הסתת הנחש', בכדי להדגיש שבחירה זו, שמזון האדם יהיה מ'חטה' (וכדמו למורה כפי שממלגשת אצלנו) אינו התכלית הרצוי. וכאשר יתוקן חטא הנחש, ויהיה תיקון השלם (כלא לעיל אומ יא ובהעמות), יחזור הדבר לקדמותו, באכילת פרי עץ הגן. וכפי שיבאר רבינו בהמשך.

שו לשון הפסוק "אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים". ובדברי חז"ל בכמה מקומות נדרש אודות אדם הראשון קודם חטאו. [ראה כגון בקה"ר (ספ) "... ישר היה, שנאמר 'אשר עשה האלהים את האדם ישר', וכתוב (נרשט ג, כ) 'הן האדם היה כאחד ממנו', כאחד ממלאכי השרת, וכיון שנעשו שנים, 'המה בקשו חשבונות רבים'". וכן בתנחומא (נרשט, ו) 'ויאמר ה' אלהים הן האדם' - זה שאמר הכתוב 'לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר', לא בראו הקדוש ברוך הוא שנקרא צדיק וישר את האדם בצלמו, אלא כדי להיות צדיק וישר כמוהו...". ועוד].

שו לשון הפסוקים "ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, ועץ החיים בתוך הגן, ועץ הדעת טוב ורע... ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו...".

שח שאין זקוק לכל מלאכות תיקוני הפת [נ... המעמר והדש והזורה הבורר הטוחן והמרקד והלש והאופה" (ע"פ ממ"י שבת ע"א)], שהרי אוכלים אותו כמות שהוא. [וכן מבאר רבינו שאין צריך מלאכת 'הזורע והחורש' (ספ), שהרי צומח מחדש בכל שנה (כלא הפסד הנאה). ונותר רק מלאכת 'הקוצר' - הוא ליקוט הפירות, וראה בהמשך שאכן מלאכה זו היא ה'עבודה' שנצטווה בה אדם הראשון].

שט ראה בגמ' (נדרים נ"א), דהגדרת 'עץ' הוא "היבא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואז והדר מפיק", שאף שלוקטים הפירות, הענפים חוזרים ונותנים פירות נוספים.

שי לשון הפסוק "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה". והכוונה, שלא נאמר שאד"ג פרי העץ אין צריך נטיעה בכל שנה, אבל סוף סוף זקוק להשקאת מים, והוא זקוק ליגיעה ולטירחה. ולזה מציין רבינו הפסוק, שאף לא היה צריך להשקאת אדם כלל.

עבודת האדם בגן עדן – לאכול מפרי הגן

וכל עבודת האדם בגן עדן 'לעבדה' (נלשית ג, טו) – במצוות עשה, 'ולשמרה' – במצוות לא תעשה (זוה"ק נלשית כז). ש"י. המצוות עשה הוא ש"י מה שנאמר לו (נלשית ג, טז) 'מכל עץ הגן אכל תאכל'. וכבר העיר בזה גם כן הרמ"ע (עשרה מאמרות, מאמר מקור דין, ח"ג פ"ה ופ"ז), וכתב ש"י דזו מצות עשה שנצטוו עליה אדם הראשון, ולא זכה לקיימה, על ידי חטאו, כי גורש מגן עדן (נלשית ג, מד), ותתקיים לעתיד לבוא ש"י (מאמר שזמות ה', ח"ג). וזהו עבודתו בגן, בלקיטת פירותיו ש"י הראוים לאכילה, ולאכלם.

ואכילתם לקיים מצות ה' יתברך, שיצר האדם שיצטרך לאכילה לקיום החיות, היא כאכילת קדשים ותרומה ש"י, דנקרא עבודה. כמו שאמרו ש"י (פסחים עג): דהיא עבודה דזמן

❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁

שיא רבינו בא לסדר את ביאורו בכוונת הפסוקים. דהנה על דרך הפשט, כוונת הפסוק 'וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה', הכוונה על עבודת ושמירת הגן. וכן ביארו הראשונים מפרשי הפשט, כל אחד לפי דרכו. [ראה כגון ראב"ע, "לעבדה - להשקות הגן. ולשמרה - מכל החיות". רד"ק, "שיעבוד האדמה ההיא בנכוש ובעדור, בירקות ובאילנות למאכלו, ולשמרה מחיות ומעופות כפי כחו". חזקוני, "לעבדה - להשקותה. ולשמרה - שלא ירמסוה רגלי בהמה וחיה". ועוד].

אמנם רבינו לפי דרכו אינו מרוצה ממהלך זה, שהרי לדבריו לפני חטא היה מזונות האדם באים בלא טירחא ויגיעה מפרי עץ הגן וכנ"ל. ואכן מצאנו בחז"ל ובמפרשים שתמדה על הפירוש הפשוט הנ"ל. וכמובא בפרקי דר"א (פ"ג; ומונא רבינו נחיי על הפסוק) "ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ומה עבודה היה בתוך הגן, שאמר לעבדה ולשמרה. שמוא תאמר יש מלאכה בגן עדן, שיזמור לכרמים, ולחרש ולשדד את האדמה, או לעמר או לקצר, והלא כל האילנות נצמחין מאליהן. שמוא תאמר יש מלאכה בגן עדן להשקות את הגן, והלא נהר מושך ויוצא מעדן, שנאמר (נלשית ג, י) 'ונהר יצא מעדן'. ומהו 'לעבדה ולשמרה'. אלא לעסק בדברי תורה ולשמר את דרך עץ החיים. ואין עץ החיים אלא תורה...". (ועיין גם גאור החיים הק' על פסוק זה). וכן במדרשי חז"ל נוספים (ראה נלשית רנה סט), שהכוונה בעבודת ושמירת תורה ומצוות (ראה גם נהגרות הנאות, ועוד).

אכן, סוף סוף מדרשים אלו הם על דרך הדרש, שהרי פשוט הפסוקים מדובר על עבודת ושמירת הגן, ולא על תורה ומצוות שאין להם קשר עם הגן ועציו. על כן משלב רבינו בין הפירושים. שאכן מדובר על עבודה ושמירה - מצות עשה ולא תעשה. אלא שהמצוות מתייחסות לפירות הגן, היינו המצוה לאכול מפירות הגן, והשמירה שלא לאכול מעץ הדעת האסור באכילה (וכפי שיונא נהגרות הנאות מדברי הקדמונים שפרשו ק).

שיב לשון זוה"ק (נלשית כז). "... 'לעבדה' בפקודין דעשה, 'ולשמרה' בפקודין דלא תעשה". ודומה לזה בספרי עקב (ס' מה, מונא נד"ק על הפסוק, וראה גם נלשית כז). "... 'לעבדה' זה תלמוד, 'ולשמרה' אלו מצות.

שיג פסיקתא זוטרותא (סג) "לעבדה ולשמרה. המצות שציוהו, שנאמר ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל". רבינו בחיי (סג, טז) "ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל. על דרך הפשט, הוזהר אדם בכאן בשתי מצות, מצות עשה ומצות לא תעשה: מצות עשה, מכל עץ הגן אכל תאכל, מצות לא תעשה, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו". ועוד.

שיד לשון הרמ"ע (פ"ה) "... מה שצווה והוזהר והותרה אבינו הראשון מפיו יתברך, כי אמנם מה שאמר 'מכל עץ הגן אכול תאכל' - זו מצות עשה ... וכל האכילה האמורה בפסוק הזה בתורה ובמצות הכתוב מדבר, שאלו זכינו היתה אותה האכילה נחשבת לנו כאכילת קדשים וכהנחת תפילין. ... 'ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו' - זו מצות לא תעשה...". (פ"ז) "... ואולם קודם חטאו של אדם ... צווה על האכילה מכל עץ הגן חוץ מעץ הדעת, כמו שנצטוו הכהנים באכילת הקדשים ... ונמצאנו נהנים באכילתן מזיוו יתברך שאמר ונעשה רצונו, והוא נחת רוח לפניו. והיו אמנם עצי הגן מוכנים לפי שעתם בעבודת האדם שצווה לעבדה...".

שטו פרט זה אינו מובא במקורות הנ"ל. ומצאתיו במאמר שבתות ה' לרמ"ע (נדפס לראשונה מרכב, ונראה לזה כיון רבינו; בחלק שני, לפני חלק ה' יחודים, ד"ה הדן) "הדרן לסעודה המזומנת לצדיקים ... ומצות עשה אחת כמאמרה, שלא קיים אדם הראשון, והוא 'מכל עץ הגן אכול תאכל', ראויה שתתקיים עכ"פ לו ולצדיקים כולם באותו שעה...".

שטז ורבינו מוסיף כאן שהעבודה הוא 'ליקוט' הפירות. רצה לקרב את הפירוש בפסוק (כמונא נהגרות דלעיל) יותר לדרך הפשט, שמדובר על עבודה (מל"ט - מל"ט) בתוך הגן (ולא רק אכילה), ומאידך לאור האמור שהגן לא היה זקוק לשום טיפוח, לכן העבודה מתייחסת רק ללקיטה, שהוא חלק ממצות אכילת הפירות.

שיז לפי פשוטו הכוונה לאכילת עץ החיים שבגן עדן, שכיון שהיה מצוה באכילתו, הר"ז כאכילת תרומה וקדשים, (וכמונא נהגרות דלעיל בשם הרמ"ע, שעלו מתבסס רבינו).

אמנם רבינו כלל כאן יסוד נכבד נוסף! ונקדים היסוד אשר חידש רבינו (ראה פרי עדיק נלשית ט, ומונא נהגרות מקומות נספרי), ואלו דבריו "וכתיב 'ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע'. ואמרנו, שהיה כח זה של עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע בכל עצי

הזה. והם קדשי שמים, שמסירתא דעץ הדעת טוב ורע, מה שנתקדש לחלק גבוהים. והרבה גבוה מהם הוא קדושת אכילת פרי עץ הגן, שאינם מסירתא דעץ הדעת.

"ולשמרה" שב במצות לא תעשה, היא שלא לאכול מעץ הדעת.

מלאכים שאין בהם מיתה, יניקתם מעץ החיים

ואזכא היה זוכה לאכול מעץ החיים, שהוא התורה שבכמו שהוא למעלה, מסירתא דעץ החיים שבו. 'וחי לעולם' שבו (נראשית ג, כג), כמלאכים שבו, שאין בהם מיתה שבו (נראשית ו, כג; צמדנר ו, כג; ועוד). כי יניקתם מעץ החיים שבו (ראה וזה"ק שמו"ט ג).

מקורות וביאורים

הגן. ואם היה טועם מעץ החיים היינו שלא בהנאת הגוף אז היה מרגיש בכל אכילתו מכל העץ שהיה אוכל קדושת עץ החיים והיינו אכילה בקדושה ... אבל כיון שאכל מעץ הדעת היינו שהרגיש הנאת הגוף באכילה, על ידי זה נעשה ערוב, וכל אכילות שאכל הרגיש מעץ הדעת טוב ורע, הנאת הגוף וזה ענין עטיו של נחש. עכ"ל. ותורף הדברים לענינו, דענין 'עץ החיים' היינו אכילה לשם שמים בלבד, שלא לשם הנאת הגוף, ואילו 'עץ הדעת' - ערוב טוב ורע, היינו אכילה שמעורב בה הכוונה להנאת הגוף.

ולפי זה כוונת רבינו כאן, דאכילת 'עץ החיים', היינו אכילה שאדם אוכל לשם שמים, דהיינו רק לצורך לקיים ולהברות גופו, כי כן ייסד מלכו של עולם בטבע האדם שיוצרך לאכילה ושתיה לקיום גופו, ובלא כוונה להנאת גופו. מכיון שבאכילתו זו הוא מקיים רצון ה' בתכלית הבריאה, הרי אכילה זו, למרות שהיא אכילת הרשות, נחשבת כאכילה של מצוה ממש, וכעבודת אכילת תרומה וקדשים. וזהו שכתב רבינו כאן "ואכילתם לקיים מצות ה' יתברך, שיצר האדם שיצטרך לאכילה לקיום החיות, היא כאכילת קדשים ותרומה". ודוק.

שיח לשון הגמ' "ותרומה היכא איקרי עבודה. דתניא מעשה ברבי טרפון שלא בא אמש לבית המדרש, לשחרית מצאו רבן גמליאל, אמר לו מפני מה לא באת אמש לבית המדרש. אמר לו, עבודה עבדתי. אמר לו, כל דברין אינן אלא דברי תימיה, וכי עבודה בזמן הזה מנין. אמר לו, הרי הוא אומר (נמצי י"ט) "עבדת מתנה אתן את כהנתכם וזהו הקרב יומת", עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש".

שיט כלומר, דתרומה וקדשים בזמן הזה, הם אכן 'קדשי שמים', מכל מקום הם מסירתא דעץ הדעת טוב ורע. דהיינו דבעולם הזה יש תעורבות טוב ורע, וצריך לברר את הטוב מהרע. והתרומה והקדשים הוא בירור חלק הטוב, חלק לגבוה מתוך כל המאכל. וע"כ אף שהוא חלק הטוב, מ"מ בא מתעורבות ובירור טוב ורע. [משא"כ 'עץ החיים', שכולו טוב, ולא היה בו חלק רע כלל]. (ע"פ ה"פ חומה' בירור הטוב מהרע, מובא גם בדברי רבינו קומץ המנחה ח"א, י' ועוד).

שב רבינו חזר לבאר את מסקנת הדרש בפסוק (לאחר שהאריך לנאר ענין 'לעבדה' מלות האכילה - וכי"ל בשם הקדמונים).

שבא היינו אילולי חטאו באכילת 'עץ הדעת טוב ורע'.

שבב 'עץ חיים' הכוונה לתורה, ראה לעיל (אות יב, ובהערות).

שבג 'עץ חיים' - שהכוונה לתורה באופן הנעלה, שכולו טוב בלא תעורבות רע, הובא בהערות לעיל, (אודות הסורה מסירתא דעץ הדעת).

שבד לשון הפסוק "פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים, ואכל וחי לעולם". (ואם כי הפסוק מדבר לאחר חטאו, שהקביה לא חפץ שיאכל מעץ החיים ויחיה לעולם. ע"פ למדנו מזה, שאילו היה אוכל מעץ החיים לפני חטאו, שאל היה מותר, [אף מקיים מזה] נאכילת עץ החיים, היה אכן חי לעולם).

שבה ראה ראב"ע (האזינו לג, נט) "והאוכל מעץ החיים 'וחי לעולם' כמלאכי השרת". [וראה עוד לעיל (ר"ט אות יב) מה שהבאנו בהערות ענין 'וחי לעולם' כמלאכים, לולי חטא אדם הראשון].

שבו לשון המדרש (ויאל) "המלאכים היו יודעים שהם חיים וקיימים לעולם". (שם) "אף מלאכי השרת שחיהם חיי עולם...". וראה גם תהלים (פס, ו-ו) "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם. אכן כאדם תמותון...". ופירש"י (ע"פ גמ' ע"ז ה) "אלהים אתם - מלאכים. כשנתתי לכם את התורה, נתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד בכם. אכן כאדם תמותון - אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו".

שבו ז"ל הוזה"ק "ואילנא דחיי קיים במציעות גנתא, דענפוי חפיון על כל אינון דיוקנין ואילנין ובוסמין דבגנתא במאנין דכשרן, ותטללין תחותיה כל חיות ברא וכל צפרי שמיא ידורון תחות אינון ענפין". (תרגום: ועץ החיים באמצע הגן, שענפיו חופין על כל אלו הצורות והצמחים שגנן, כגלים כשרים, ומללין תחתיו כל חיות השדה, וכל צפרי השמים גרים תחת אותם ענפים). ופירש ב: "דיוקנין הם הנשמות של צדיקים, ואילנין הם המלאכים, ובוסמין הם הפרצופין...".

[אמנם יצויין לרע"מ (פמ"ט רנ"ג) דיניקת המלאכים הוא מחלק ה'טוב' של עץ הדעת (ולא מעץ החיים; ורק הצדיקים מסטרא דעץ החיים) "למלאך דאכיל על פתורא, דקרבינ על פתוריה מכל מין ומין, סלת ובינוני ופסולת, ואיהו פליג מפתוריה לכל מארי סעודתא לכל חד כדקא יאות על ידי ממנן דיליה, ומההוא נהמא דאיהו סלת, דמלאך אכיל איהו מני למיהב לאינון דרחימין גביה... האי איהו מסטרא דאילנא דחיי, אבל מסטרא דעץ הדעת טוב ורע מני למיהב בינוני למלאכים, ופסולת לשדין

ועל כן אמר ר' ישמעאל^{שכח} (יומא עה:) 'וכי מלאכי השרת אוכלים לחם וכו', כי לחם נקרא הבא מחמישה מיני דגן, שהם מסיטרא דעץ הדעת, שהוא מין חמה ודגן.

הבנה לתורה באכילה הראויה - אכילת המז

צריכים הכנת הלב ביראת שמים לקנות התורה

[טז] ואמרושכס ז"ל (מכילתא דרשב"י טז, ד; מכילתא דר"י, ויסע, ז; תנחומא נשלם כ) של ד' לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מזן, ושניים להם אוכלי תרומה'.

כישל צריך להיות כלי מוכן לקבל דברי תורה. וכמו שנאמר (משלי יז, טז) 'למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב איז', ופירשו^{שלב} (יומא עז:) על תורה בלא יראת שמים. דוהו עיקר מה שה' יתברך שואל^{שלב} (שבת לא:), 'כי אם ליראה' (דברים י, יז), ד'רחמנא ליבא בעי^{שלב} (סנהדרין קו; רע"מ תלא רפא:).

מקורות וביאורים

ומזיקין, דאינון משמשין לסוסון ולפרשיין דמלכא. (תרגום: משל למלך, שאוכל בשולחן, ומקרינן על שלחנו מכל מין ומין, סלת, בינוני, ופסולת. והוא חולק משלחנו לכל בעלי הסעודה, לכל אחד כראוי לו, ע"י הממונה עליו. ומאוחזו לחם שהוא סלם, שהמלך אוכל ממנו, הוא נותן לאוהביו - הצדיקים. וזהו מזל עץ החיים. אבל מזל של עץ הדעת טוב ורע, נותן את היסודי [היינו היסודי שבעד הדעת] למלאכים. והפסולת [הרע] שבעד הדעת לשדים ומזיקין, שהם משמשים לסוסי ופגשי המלך). וכן ברע"מ (תנא רפא:): "כד קודשא בריך הוא נחית לשלטאה על עץ הדעת טוב ורע, דאיהו טוב - מטטרוין, רע - סמאל שד מלכא דשדים. מטטרוין - מלאך, מלכא דמלאכים. אבל מטטרא דאילנא דחוי, שדי איהו יסוד...". רצ"ע, וי"ל, ואבכמ"ל.

ועכ"פ לענינו, כוונת רבינו שמלאכי השרת יניקתם מ'עץ החיים', היינו דאין להם תערובות טוב ורע, אלא כולו טוב, (וכפי שיבאר רבינו צהנמן), וזהו ענין 'עץ החיים' (כ"ל). וזה אכן מצאנו במלאכים, שאין להם יצר הרע (שנא מטטרא ד'עץ הדעת טוב ורע' - וינזיל) וכפי שמובא בחז"ל במקומות שונים (שבת פט; נרלאים רבה דלקמן; ועוד).

שכח לשון הגמ' הובא לעיל (אות יג, ובהערות).

רבינו חזון לדבריו דלעיל (ס), ד'אלו ואלו דברי אלקים חיים', ומיישב כעת את שיטת ר' ישמעאל. שלמרות שהתבאר לעיל (ס) ש'מזון' המלאכים, הוא היה ה'מן'. מכל מקום מובן טענת ר' ישמעאל. שכן המן היה 'לחם', וענין ה'לחם' שבא מחטה, וצריך עמל ויגיעה לתקנו, מורה שהוא משורש 'עץ הדעת' המעורב טוב ורע, שצריך בירור. ואילו 'מזון' מלאכי השרת, אין מעורב בהם טוב ורע, ושורשם מ'עץ החיים' כנ"ל. (ורבינו צהנמן יבאר גם שיטת ר' עקיבא - ראה הערה הבאה).

שכח רבינו חזון כעת לבאר שיטת ר' עקיבא (הג"ל אות יג, וראה הערה קדומה), דעל ידי אכילת ה'מן' - אכילה הראויה בקדושה, אכן נעשה הברור, ונשאר רק 'לב אחד', רק הטוב, כדוגמת מלאכי השרת.

של לשון המכילתא "... ר' אליעזר אומר לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. הא כאיזה צד, היה אדם יושב ושונה ואינו יודע מאין יאכל וישנה ומאין ילכש ויתכסה, הא לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן שנייה להן לאוכלי תרומה". לשון התנחומא "... מכאן היה רשב"י אומר לא נתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן, שלא היה להם צורך לא למלאכה ולא לסחורה, הא כיצד היה יושב ודרוש ולא היה יודע מהיכן היה אוכל ושוטה ומהיכן ללבוש ולכסות, הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם תרומה".

שלא רבינו מפרש מהו ענין 'אכילת המן, ותרומה' כתנאי ללימוד התורה. [שלפי פשוטו (שלא היה צורך לא למלאכה ולא לסחורה), א"כ מהו דנקט דייקא אכילת המן ותרומה, הו"ל למימר שלא ניתנה תורה אלא למי שפרנסתו מצויה בהרחבה' וכיוצא ב. וע"כ שיש איזה מעלה נוספת בעצם אכילת המן ותרומה]. וע"ז יבאר רבינו, שתנאי מוקדם ללימוד התורה הוא הכנת הלב בקדושה. ואכילה בקדושה מכינה את הלב לקדושה, ואילו אכילה לשם תאוה מרחיקה זאת ממנו. וזהו הרמז בתנאי דאכילת 'מן ותרומה', שמורה על אכילה בקדושה וכראוי, שהוא אכן תנאי מוקדם לתורה.

שלב לשון הגמ' "אמר רבי יונתן מאי דכתיב 'למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב איז', אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהן יראת שמים".

שלג לשון הגמ' "אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר, אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר 'ועתה ישראל, מה ה' אלהיך שואל מעמך, כי אם ליראה וגו'". וכתיב (איוב כח, כח) 'ויאמר לאדם, הן יראת ה' היא חכמה וגו'', שכן בלשון יוני קורין לאחת הן".

שלד לשון הגמ' "אמר רבי, ארבע מאה בעיני דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר. אמר רבא רבותא למבעי בעיני (רבותא למבעי בעיני - וללמוד מורה רחמנא לנא בעי, רש"י) ... אלא הקדוש ברוך הוא ליבא בעי, דכתיב 'וה' יראה ללבב'". לשון הזה"ק "... יהא רעוא דיליה, דיחשיב לי כבר, דעובדין דילי לגבי קודשא בריך הוא ושכינתיה יהון לגביה כבא דאשתדל בהון בתר אבוי ואמיה, דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה רוחיה ונשמתיה, וכל מה דהוה ליה הוה חשיב לון לאין, למעבד בהון רעותיה דאבא ואמא, ולמפרק לון בהון, ואף על גב דידענא דכלא ברשותיה, רחמנא לבא בעי". (תרגום חפילת רע"מ: יהי רצון מלפניו, שיחשוב אומי כן, שמעשי לנבי הקדיש ושינימו יהיו כן שמשדל אחר אביו ואמו, האובד אותם יותר מגופו נפשו רוסו ונשמתו, וכל מה שיש לו חשוב כ'אין', ככלי לעשות בהם רצון אביו ואמו,

ו'האדם יראה לעינים' (שמואל א' טז, ז), היינו החכמה. שהסנהדרין נקראים' (ראה ספרא, פרשתא דמונה, ד, ז; צנא צמרא ד; ועוד) 'עיני העדה' (צמדנר טו, כד). 'וה' יראה ללבב' (שמואל סס), שהעיקר הוא זיכור הלב לקבל חכמה.

הכנת הלב ע"י אכילה בקדושה

ודבר זה הוא על ידי אכילה בקדושה. כמו שאמרו' (צנא צמרא ינ: ד'לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד'. וה'שני לבבות' דקודם, הם יצר רע ויצר טוב. וכדתנן' (צרכות מד.) על פסוק (דברים ו, ה) "בכל לבבך" – בשני יצריך". וכן אמרו' (צראשית רנא מת, יא) על פסוק (צראשית ית, ה) 'וסעדו לבכם', דמלאכים שאין להם יצר הרע, אין להם אלא לב אחד.

וכן על ידי אכילה שבקדושה, שממנו הוא חיות הלב, ששם משכן 'הדם הוא הנפש' (ויקרא יז, א; דברים יב, כג) שנעשה על ידי מזון האדם. וכפי המזון בן הוא הדם שב והנפש החיוני שבלב. ועל ידי אכילת קדשי שמים שב בקדושה, 'אין לו אלא לב אחד'.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

ולפדות אותם צהם. ואף שיעמי שהכל צרשמו [של הקב"ה], סקיה ספן צנא [דלח מספיק צדיעה, אלח נרץ גם הסגמ הלנ].

שלה לשון הפסוק "... כי לא אשר יראה האדם, כי האדם יראה לעינים, וה' יראה ללבב". ורבינו מפרשו כך, שהאדם חושב שכל תפקידו הוא לקנות חכמה - 'עינים', אולם הקב"ה דורש שיוקדם לזה טהרת הלב.

שלו לשון הספרא על הפסוק (ויקרא ד, יג) "ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל..." - "עדת ישראל' יכול בכל העדה הכתוב מדבר, תלמוד לומר כאן 'עדה' ולהלן נאמר [צמדנר לה, כד] 'שפטו ה'עדה', מה עדה אמורה להלן צ"ד, אף כאלן צ"ד. לו מה עדה אמורה להלן צ"ג אף כאלן צ"ג. חל 'עדת ישראל', העדה המיוחדת שבישראל, ואילו זו, זו סנהדרין גדולה סיועמא צלממא סגומא. ודל צדינו צמיי סס "... כי סנהדרין וסגומא וסגומא סס עיני העדה, וסגומא סגומא (שפיה כט, י) 'ויעצם את עיניכם את הנביאים'". לשון הגמ' אודות הורדוס שהרג את חכמי ישראל "... הוא סימא עינו של עולם, דכתיב 'והיה אם מעיני העדה'".

שלו לשון הגמ' "א"ר אבדימי דמן חיפה קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד". ולפי פשוטו הכוונה, שלפני אכילתו אינו מיושב בדעתו ומבולבל (יכמה לצנות, שאינו מספיק לדעת שלימה - רש"י), ולאחר אכילתו מתיישבת דעתו. ורבינו מפרשו לפי דרכו, שלאחר אכילה בקדושה וטהרה, זוכה להיות 'לב אחד' - טהרת הלב, וזיכומו מהרע, להקב"ה.

שלה לשון המשנה "... שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו' בכל לבבך - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע".

שלט לשון המדרש "א"ר אחא 'וסעדו לבכם' אין כתיב כאן, אלא 'וסעדו לבכם' הדא אמרת אין יצר הרע שולט במלאכים".

שמ ואגב נציין, שענין 'אכילה בקדושה' מיוחד לענין 'לחם שמלאכי השרת אוכלים', כגדרש בזה"ק (ו"ו רות מנ). "הכי אמר רב המנונא סבא, מאי דכתיב 'לחם אבירים אכל איש'. לחם דמלאכי השרת אוכלים. למאי נפקא מניה אלא מה מלאכי השרת אוכלים בקדושה ובטהרה ובנקיות אף ישראל בן צריכינן לאכול בקדושה ובטהרה". (וכי צריקאנו עקב מ, י). [ואם כי עיקר הדרשה שם הוא אודות נטילת ידיים, מ"מ המשמעות הפשוטה לאכול 'בקדושה וטהרה' לא זזה ממקומה].

שמא ראה כוזרי (מאמר ג, ט) במשל הקרבנות "... אך מאכלם לנפשותם, כמו שעכול האצטומא והכבד כאשר היה נתקן, ואח"כ יתקן הצלול ממנו בלב, והצלול שבצלול ברוח, יתקן הלב והרוח והמוח במזון ההוא, ויתקנו גם כן כלי העכול ושאר האברים ברוחות ההולכות אליהם דרך הדפקים והעצבים והורידים השוכנים. וכללו של דבר, שיהיה המזון כולו מתוקן ומזומן לקבל הנהגת הנפש המדברת ... והענין האלהי לא יחול כי אם בנפש מקבלת השכל, והנפש לא תתחבר כי אם ברוח חם טבעי, אי אפשר לו בלתי מקור שיקשר בו, כהקשר הלה בראש הפתילה. דמיון הפתילה היא הלב, והלב צריך אל משך דם, והדם לא יתהוה כי אם בסבת כלי העכול, על כן הוצרך אל האצטומא הכבד ושמייהם...". [וראה עוד בדברי השל"ה הק' (צהערום סגומא), אודות התקשרות הנפש בגוף ע"י האכילה].

שמב רמב"ן (אגרת הקדש פ"ד) "דע כי כפי מזון כל דבר, כן יהיה הגוף הניזון ... ואחר הקדמה זו, דע שבהיות הדם מזון הגוף ונהפך לגוף, והדם הוא כפי טבע המזון שנעשה ממנו, ראוי לך לדעת כי בהיות המזון עב ועכור יהיה הדם הנעשה ממנו עב ועכור, ואם המזון הוא נקי זך וטהור יהיה הדם כמותו...".

שמג רבינו נקט הלשון 'קדשי שמים', למרות שאין מדובר כאן באכילת קדשים דייקא, וזאת על פי היסוד המובא כמה פעמים בספריו, שהאוכל לשם שמים, נחשב כל אכילתו כ'קדשי שמים'. [ראה כגון (שאל קדושים ה) "... ויש שרוצה להקריב תמידין וביבורים, ואם כן נעשה בקדשי שמים, ובודאי האכילה מלא קדושה באוכל קרבנות שמוסיף קדושה הרבה ואין שום חשש...". (ואם מחשבות מרין ט, דאפילו ה'מומרות' אפשר לתקן להיות קדשים, עיי"ש)].

לאביו שבשמים שמר (ע"פ צרכות נז.; סוכה מה:).

אכילה שלא כהוגן, מרחיקה מהקדושה

וההיפך בהיפך שם. כמו שאמרו בברכות (נב.) 'מלי כריסי זני בישי' שמו. וכמו שנאמר שמו

(דברים ח, יז-יט) 'פן תאכל ושבעת וגו' ושכחת וגו' (ספרי האזינו שם, טו).

אכילת המן, הכנה למתן תורה

ועל כן שם קדם אכילת מן למתן תורה. כמו שמובא בזה"ק שם (ויאל קמ:). 'ישראל לא

ידעו ולא אשתמודעו במלין דלעילא עד דאכלו לחם עילאה וכו' לחם מן השמים' יעוין שם.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

ויסוד הדברים מובא באריכות בשל"ה הק' (שער האותיות, קדושת האכילה, קנא) "ולפעמים האכילה בסוד הקרבן, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (תניינא סו.) 'עכשיו השלחן של אדם מכפר', והוא במקום קרבן. הענין, כי האכילה יש בה גופני ורוחני, כמו שכתבתי לעיל (בשם האלהי הארי ז"ל פירוש הפסוק (דברים ח, ג) 'על כל מוצא פי ה' יחיה האדם' דברי האריה"ק הובאו בהערות, לעיל אות יד), אשר על כן חיבור הנפש עם הגוף על ידי המאכל, רוחניות המאכל מחזיק כח הנפש, וגופניות המאכל מחזיק כח הגוף, וזהו בתנאי 'צדיק אכל לשבע נפשו' (משלי יג, כה), רצוני לומר, שמדקדק באכילה שהוא מן המותר בפיו, שאין שום ספק וחשש איסור בו, ואינו אוכל אלא כדי חייו, ותכליתו בה חיים כדי לעבוד את בוראו, לעסוק בתורה ובמצות. וגם מלחמו נותן לדל, ... אז נקרא סעודת מצוה. ועל בחינה זו נצטוו לאכול, כי כל אכילתו הוא מזבח כפרה קרבן, כדלקמן. אבל 'לדעת טוב ורע', סוד 'כי תאודה הוא לעינים כו', לא תאכל' (בראשית ג, ו).

שמר ע"פ דברי הגמ', ד"ל אחד, הכוונה ייחוד הלב להקב"ה. (נתיבות) "הרואה לולב בחלום, אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים". (סוכה) "רבי לוי אומר, כתמר. מזה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים".

שמה היינו כשאוכל בשביל למלאות תאוותנו, מגביר כח יצר הרע. [אולי ניתן לדייק בכוונת רבינו, שהוא 'להיפך' ממש. כלומר, שכאשר אוכל לשם תאוה, יש לו רק 'לב אחד' - ליצר הרע. (וכזה יונת, הגמ' דלעיל 'לאחר שאל שמה אין לו אלא לב אחד'. ולא מוזכר בגמ' שום רמז שמדובר דוקא באכילה לשם שמים. אכן להמנוח יחא, שכל אכילה שהיא, יש אחריה רק 'לב אחד', היינו מנגיד כח אחד משני היצרים. אלא ששקול ועומד, אם יאכל לשם שמים, יגביר כח יצר הטוב, ואם אוכל לשם תאוה, מנגיד כח יצר הרע].

שמו ופירוש רש"י"ל "מילוי הכרס הוא ממיני חטאים הרעים".

שמו לשון הפסוקים "פן תאכל ושבעת ... ובקרך וצאנך ירבינ ... ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך...". ודרשו חז"ל בספרי "וישמך ישרון ויבעט" - לפי שובע, מרדים. וכן אתה מוצא באנשי דור המבול, שלא מרדו בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך מאכל ומשתה ... וכן מצינו באנשי סדום שלא מרדו אלא מתוך מאכל ... וכן אתה מוצא באנשי מדבר שלא מרדו אלא מתוך מאכל ומשתה ... אמר להם משה לישראל כשאתם נכנסים לארץ אין אתם עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתייה ומתוך שלווה, שנאמר 'פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירבינו ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך'. וכן אתה מוצא בבנינו ובבנותינו של איוב שלא באה עליהם פורענות אלא מתוך מאכל ומשתה ... וכן אתה מוצא בעשרת השבטים שלא גלו אלא מתוך מאכל ומשתה ... וכן אתה מוצא לימות המשיח שאין עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתייה, שנאמר 'וישמך ישרון ויבעט ויטש אלה עשהו'".

שמח כלומר, דמאחר שלצורך התורה צריך שיהיה לאדם 'לב אחד' להקב"ה. לכן הקדימו את המן למתן תורה, דכן ענינו של המן הוא לעשות 'לב אחד להקב"ה'.

שמו לשון זוה"ק ".... דבר נש כד נפיק להאי עלמא, לא ידע מדי עד דאטעים נהמא, כיון דאכיל נהמא אתער למנדע ולאשתמודעא. כך כד נפקו ישראל ממצרים, לא הוו ידעי מדי, עד דאטעים לון קודשא בריך הוא לחם מהאי ארץ דכתיב (וי) 'ארץ ממנה יצא לחם', וכדין עאלו ישראל למנדע ולאשתמודעא ליה לקודשא בריך הוא. וינוקא לא ידע ולא אשתמודעא עד דטעים נהמא דהאי עלמא, ישראל לא ידעו ולא אשתמודעו במלין דלעילא עד דאכלו לחם עלאה, וכדין ידעו ואשתמודעו בההוא אתר. ובעא קודשא בריך הוא דינדעון ישראל יתיר בההוא אתר, דאתחזי להאי ארץ ולא יכול, עד דטעמו לחם מההוא אתר, ומאן איהו 'שמים', דכתיב (שמות טו, ז) 'הגני ממטיר לכם לחם מן השמים'. וכדין ידעו, ואסתכלו בההוא אתר, ועד דאכלו לחם מההוא אתר לא ידעו מדי ולא אשתמודעו". (תרגום: כאשר אדם יוצא לעולם הזה, אינו יודע דבר עד שטועם לחם, וכיון שאוכל לחם מתעורר לדע ולהבין. כך כאשר ישראל יצאו ממצרים לא ידעו דבר, עד שהטעים להם הקב"ה לחם מאותו ארץ ... וזה נכנסו ישראל לדע ולהבין להקב"ה. והיכל לא ידע ולא מבין עד שטועם לחם של עולם הזה, ישראל לא ידעו ולא הבינו דברים עליונים, עד שאכלו לחם עליון, ואז ידעו והבינו מאותו מקום. והקב"ה ראה שידעו ישראל יותר מאותו מקום, שראו אותו 'ארץ', ולא יכלו עד שטעמו לחם מאותו מקום, ומאן 'שמים', כמו שכמו 'הגני ממטיר לכם לחם מן השמים', ואז ידעו והסתכלו באותו מקום. ועד שאכלו לחם מאותו מקום לא ידעו כלום, ולא הבינו).

המן, 'נובלות בינה' - לב אחד להשיית

ו'לחם' לא נקרא אלא מחמשת מיני דגן^א (מלה פ"א מ"א; ועוד). ועיין שם בזוהר בסוף עמוד א'שנב. ויש 'לחם מן השמים' (שמות טז, ד) שאף שהוא מסיפרא דעץ הדעת, הוא מצד הטוב^ב שבדגן (ראה ליקוטי תורה, תהלים פד).

והתורה היא נובלות חכמה העליונה, כמו שאמרו בבראשית רבה^ג (יז, ה; מד, יז). והמן הוא נובלות בינה^ד העליונה^ה (ראה שער הכוונות יוס הכפורים, דרוש ג). שגם הוא מעשרים ושתים אותיות, שהוא יסוד החטה כנ"ל, דעל כן נקרא 'לחם'. אלא שעשרים ושתים אותיות התורה, הם נמשכים מאותיות החכמה שבמוח^ו, וכן הם משפיעים

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^א רבינו בא כעת להסביר ענינו של ה'מן', ולפשר בין שיטת ר' ישמעאל, ור' עקיבא. שמצד אחד המן הוא אכן 'לחם' - דמהותו ממין דגן, 'חטה', שבא מסטרא ד'עץ הדעת', וכנ"ל, (ובזה אנו 'לחם של מלאכי השבת', שהם מעץ החיים). אמנם מצד שני, הוא מה'טוב' ש'בעץ הדעת', ומהותו לעשות 'לב אחד להקב"ה', שזה ענינם של המלאכים, ובוה נחשב כ'לחם של מלאכי השרת'.

^ב שכן לשון המשנה "חמשה דברים חייבין בחלה, החיטים והשעורים והכוסמין ושיבולת שועל והשיפון. הרי אלו חייבין בחלה, ומצטרפין זה עם זה, ואסורים בחדש מלפני הפסח, ומלקצור מלפני העומר..." ובירושלמי שם כמה וכמה דרשות, מדוע דוק לגבי ה' מיני דגן אלו נאמרו כל הדינים הללו. והצד השווה למסקנא, דרך חמשה מינים אלו קרואים 'לחם'. ונעתיק דרשה אחת "רבי שמואל בר נחמן שמע כולחון מן אהן קרייא (שע"י כח, כה) 'ושם חיטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו'. 'ושם חיטה' - אלו החיטים, 'שורה' - זו שובולת שועל... 'שעורה' - אלו השעורים. 'נסמן' - זה השיפון. 'וכוסמת' - זה הכוסמין. 'גבולתו' לחם. עד כאן גבולו של לחם".

^ג שכן בזה"ק שם מסופר שפגשו אדם משונה מ'ארקא' (אחד משבע ארצות) ושאלו אותו על מקומו ומעשיו. ואח"כ הוא חזר ושאל אותם "מה שמיה דארעא דאתון בה. אמרו ליה 'ארץ', בגין דהכא ארץ החיים שריא, דכתיב (ויק' כח, ה) 'ארץ ממנה לחם', מהאי יצא לחם, בשאר ארעא לא יצא לחם, ואי נפיק לאו משבעת המינים". הרי שלחם שאינו משבעת המינים (דהיינו מיני דגן, שהרי אין עושים לחם משאר פירות), אינו נחשב 'לחם'.

(רבינו מוסף ראה זו מדברי הוה"ק, להוסיף שלא רק מצד הגדרת הדין, אין שם לחם רק על מיני דגן. אלא גם מצד המהות הפנימית, שם לחם הוא רק על מיני דגן. ולכן אף כאשר אנו דנים 'על לחם מן השמים', שממנו אנו עשוי מחטים ארזיים, מ"מ מהותו הפנימית, הוא ממין 'חטה', [ומשום 'עץ הדעת' שהיה חטה].

^ד שכן בדברי האר"י הק' מבואר שהמן היה כולו 'טוב', ולא היה צריך לבירור. וזו"ל "כי עיקר אכילת האדם לצורך בירור, כי כשאוכל מתדבק בנשמתו ניצוץ הקדושה, והפסולת דוחה אותה לחוץ. ועל כן היה המן נבלע באיברים, שהיה כולו בירור גמור בלי שום פסולת".

^ה שכן ויצוין ליערות דבש (ויק' דרוש ו) המפשר אף הוא - לפי דרכו וסגנונו - שהיה במן חלק 'עץ הדעת', אבל היה 'טוב' בלא צורך לבירור. ואלו דבריו "אבל הענין, דע כי לחם מארץ הוא עץ הדעת, דקי"ל (נפיק מ) חטה היה, ויש בו קמח חלק טוב ... ומוץ ותבן חלק חמורים וסוסיים, חלק רע. וגם קמח נתערב ויש בו חלק טוב וחלק רע על ידי חטא אדם, ומוזה בא אפילו לחם שאוכל אדם נתברך על ידי אכילה ולעיסה וברכה וברכת המזון, שחלק טוב נזכר ללב ועיקרי אדם לנפשו, והוא הנותן חיות לאדם, כי חלקו בחיים עץ החיים, וחלק רע הוא קיא צואה בלי מקום, הם מותרות, ולית ביה חלק קדושה כלל. אמנם המן בא לישראל קודם שיאכלו לחם הארץ לזככם, והוא כי המן היה חלק חיצוני קצת מ'עץ הדעת', אבל תוכו כולו מעץ חיים. ועץ הדעת 'נחמד למראה' (י' כלומר שהיה זו חלק המפתה לרע), אבל המן לא היה נחמד למראה כלל, ותוכו כולו חיים למוצאיהם. ולכן זכו בו דור המדבר, שזכו למעמד הנבחר מתן תורה ומראות אלהים...". [וראה עוד בבני יששכר (מאמר השנמות ג, ג) האם המן לא היה זקוק לבירור כלל, או כאשר התעלה למעלה נוספת, הווק לבירור, עיי"ש].

^ו שכן לשון המדרשים "רבי חנינא בר יצחק אמר ג' נובלות הן, ... רבי אבין מוסיף עוד תרתין, ... נובלת חכמה של מעלה, תורה". (וראה הערה הבאה).

^ז שכן ענין 'נובלות בינה', לא מוזכר במדרשי חז"ל. אכן בדברי האר"י הק', וכן בשאר ספרי המקובלים מובא הבטוי 'נובלות בינה' - שכינה' (ומיוחס למדריש חז"ל). וז"ל עץ חיים (שער הכללים פ"ב) "...וזהו יסוד שאמרו רז"ל 'נובלות חכמה שלמעלה תורה ונובלות בינה שלמעלה שכינה', כי אור שנפל ונובלת מאור חכמה עליונה שהוא 'אבא', ממנו נעשה התורה שהוא 'זעיר אנפין'. ומה שנפל מבינה שהיא 'אמא', ממנה נעשה שכינה, 'נוקביה'". (ולענין נקט רבינו לשון זה, שהימן, הוא משתלשל ויורד מ'זעיר'. ראה הערה הבאה).

^ח שכן לא נעתיק את אריכות ועומק לשונו. ונעתיק רק תמצית הדברים, כפי שמובא בקהלת יעקב (עין מן) "מן - כתב הרב בדרוש יום הכיפורים, כי מן שאכלו ישראל במדבר בא ממוח בינה דאמא ... ויורד ומתלבש בחסד דאבא ... ומשם משתלשל, וניזונים ממנו מלאכי השרת וישראל במדבר".

^ט שכן עמק המלך (ש"ה פ"ח) "וכשראו חכמה ובינה ... נתייראו ... ומרוב היראה נסדקו לארכן, וירד האור הזה מהן למטה

חכמה במוח^{שם}. והמן המשכתו מאותיות המחשבה שבלב^{שם}, וכן הם משפיעים חיות להלב, להיות רק לב אחד לה' יתברך, דוגמת מלאכי השרת שאין להם אלא לב אחד. ועל כן קראו רבי עקיבא 'לחם ש'מלאכי השרת אוכלין', שבוזה יכולין להתדמות למלאכי השרת, ולגרש היצר הרע מהלב.

אלא שמכל מקום גם דברי רבי ישמעאל אמת, כי של מלאכי השרת לא נקרא 'לחם' כלל. כי רק ה'ארץ ממנה יצא לחם' (ליוז כח, ה; זוה"ק וילא קט.)^{שם}, דעל כן^{שם} אומרים (נוסח נרכה הפת) 'המוציא לחם מן הארץ' (נרכה לה.).

תורה שבשמים, ותורה שבארץ

משה רבנו השיג התורה לפני ההתלבשות בלבושים

[טז] ומשה^{שם} רבינו ע"ה כשעלה למרום נאמר^{שם} (שמות לד, כח) 'לחם לא אכל'. כי שם השיג התורה כמות שהוא בעולמות העליונים, טרם שנתלבשה בלבוש זה שמסיטרא ד'עץ הדעת' שבידינו, משהורידה לארץ (ראה שפתי כהן שס)^{שם}. ואין עליה שם

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

... ואלו האורות נקראו נובלות ... ונסדקה חכמה בסוד חסה, ואמא (- ניה) בסוד שעורה ועל אלו הנובלות אמרו חכמינו ז"ל, 'נובלות חכמה של מעלה תורה, נובלות בינה שכינה', היינו פירוש, שמאותו האור שנובל מחכמה נעשה פרצוף זעיר אנפין, שהוא תורה שבכתב, וחטה גימטריא כ"ב אותיות של התורה, ומנובלות בינה נעשה שכינה, פירוש מאותו האור שנובל מבינה, היינו נבנית שכינה שהיא נוקביה של זעיר אנפין.

^{שם} כלומר, ששורש התורה מ'חכמה' (מעשר ספירות), וכן ההשפעה על האדם הולמד הוא 'חכמה' (נמידות האדם). ולפי זה יסביר רבינו, שאכילת ה'מן' ששורשה ב'בינה', גם משפיעה במידות האדם את ה'בינה'-ליבא, להיות לו לב אחד להקב"ה. ^{שם} המן משתלשל מ'בינה' (כח"ל נהירות), ובינה היינו ה'לב'. [ה'חכמה' מיוחסת ל'מוח', ואילו ה'בינה' מיוחסת ל'לב'. כדכתיב (ישעיהו י, י) 'ולבבו יבין', ובגמ' (נרכה טא) 'לב מבין'. וכן מובא בזה"ק פעמים רבות, וכלשון 'פתח אליהו' (הקדמה מיקוי זכר ח).] ... "חכמה מוחא, איהו מחשבה מלגו, בינה לבא, ובה הלב מבין". ^{שם} לשון הזה"ק הובא בהערות למעלה.

^{שם} כבר דנו הקדמונים אודות נוסח ברכת 'המוציא לחם מן הארץ', מה ענין הלחם ל'ארץ'. ובראשונים (אגודה; ראה נרכה לה, ושיעור שם, ועוד) כתבו שמבוסס על הפסוק (מלכים קד, יד) 'להוציא לחם מן הארץ'. אלא שבוזה עבר השאלה לפסוק מדוע קשרו את הלחם ל'ארץ'. ובדברי המפרשים יש כמה וכמה הסברים לכך [ראה מהר"ל (נחיות עולם, נתיב העצמה פ"ז); ב"ח (אדם קטן, ד); ועוד רבים. וראה בדברי האר"י הק' (שער המלות טק), המפרש שקאי על ארץ עליונה (ניה), וארץ תחתונה (מלכות) המוציאת שפע ומוזון לעולם]. הצד השווה, שמדברי כולם למדנו, שלכן תקנו הברכה בנוסח זה, מפני ש'לחם' מקושר ל'ארץ' דייקא (וכפי שהצ"ח רבינו ע"פ הזה"ק).

ועל כן, ה'מן', למרות שהיה 'לחם מן השמים', מכל מקום שמו 'לחם' מוכיח שיש בו חלק ה'ארץ'. ואין שייך לומר עליו שהוא מוזן מלאכי השרת.

^{שם} רבינו ממשיך לאור האמור - ש'לחם' ענינו ב'ארץ' דייקא, ולא בשמים. ומלאכי השרת, אינם אוכלים 'לחם'. וכעת מבאר חילוק הענין בין התורה ש'בשמים', טרם שנתלבשה בלבושים הארציים, ובין התורה שנתלבשה ב'ארץ', שהיא הקרויה 'לחם', שלא זכו לה המלאכים.

^{שם} בדברי חז"ל מתבאר, שלא אכל 'לחם', כדי להדמות למלאכים. [ראה (יומא ע"ה): 'וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר (דברים ט, ט) 'לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי'". (יב טו): "לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם"]. ולאור דברי רבינו עד הנה, שמוזן מלאכי השרת אינו 'לחם', אלא הוא טרם שנתלבש ב'עירוב טוב ורע', שע"י עץ הדעת. הרי לפ"ז גם המסופר על משה רבינו שלא אכל לחם, אלא השיג השגות התורה [כמובא במדרש (שמות נכח, ח) ה) "לחם לא אכל" - אבל מלחמה של תורה אכל, 'ומים לא שתה' - אבל מימיה של תורה שתה"], על כרחך שהתורה שהשיג, היה כהשגת המלאכים, טרם שנתלבש ב'עץ הדעת טוב ורע'.

^{שם} לשון שפתי כהן "... יכולין לומר 'ויהי שם עם ה' לחם לא אכל' לומר שלא למד שם התורה כפשטה אלא כמו שהיו לומדים אותה המלאכים, כי אי אפשר ללמוד שם שום גשמות והאיל ואין שם גשמות ... ולזה ישב ארבעים יום לחם לא אכל שהוא פשטי התורה, מאחר שפשט החומר, ומים לא שתה שהם דברי אגדות ... אבל כשיצאו לכתובה לבשו חומר, וכשהורידם משה אז נתלבשו חומריות של זה העולם ...".

'לחם' ו'מים' שם. והיה כמלאכי השרת, להשיג בתורה מסיטרא דעין החיים.

משה רבינו במרום היה כמלאך, והוריד את התורה לארץ

אלא שדבר זה שם הוא לו רק בהיותו בשמים ממעל. ו'השמים שמים לה' (מסלם קטו, טז), ואינו משכן לבני אדם שם (ראה סוכה ה.). ועל כן שם נהפך אז גופו להיות מלאך שם (ראה יומא ד; ד; דברים רנא יד, ד; ועוד), כאלהיו וחננוך שם. וכאדם הראשון קודם החטא, שלא טעם עדיין מעין הדעת שהוצרך ל'כתנות עור' שם (נראה ג, כא; וזה"ק פקודי רמב"ם; ועוד), רק היה

מקורות וביאורים

שם רבינו מוסיף כאן 'מים' (למרות של הוכח ענינו עד הנה). שאף זה הוכח בפסוקים הנ"ל אודות משה רבינו ע"ה "לחם לא אכל ומים לא שתה". ואף המשלת התורה ל'מים', מבואר בחז"ל (ויאלווי בפסוק), שהוא מורה על השתלשלות התורה, משרשו הנעלה בגבהי מרומים, על לצורתו כאן בעולמינו השפל. וזהו הכוונה שמשה רבינו לא שתה 'מים', היינו שזכה לתורה טרם שנתלשלה ממקום גבוה למקום נמוך.

[דברי חז"ל (פסוק ז. ועוד) "למה נמשלו דברי תורה למים, דכתיב (ישעיה נה, ה) 'הוי כל צמא לכו למים', לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך אף דברי תורה...". וביאר בתניא (פ"ד) "... ולכן נמשלה התורה למים 'מה מים יורדים ממקום גבוה למקום נמוך כך התורה' ירדה ממקום כבוד שהיא רצונו וחכמתו יתברך ואורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד ולית מחשבה תפיסא ביה כלל. ומשם נסעה וירדה בסתר המדרגות ממדרגה למדרגה בהשתלשלות העולמות עד שנתלשבה בדברים גשמיים וענייני עולם הזה"].

שם כלומר, דענין השגת התורה כמו המלאכים (נראה מעורבות טוב ורע), לא יתכן (ללא חטא אלהי) לאדם בגוף הגשמי. ולכן זכה להם משה רק בהיותו במרום, שאז נתמרק גופו ונהפך להיות כמלאכים. (וכפי שינין רצו מקורות שונים לזה).

שם לשון הגמ' "תניא רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם'... ולא עלו משה ואליהו למרום והכתיב 'ומשה עלה אל האלהים'. למטה מעשרה. ... והכתיב 'מאחז פני כסא פרשו עליו ענני', ואמר ר' תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו. למטה מעשרה. מכל מקום 'מאחז פני כסא' כתיב, אישתרובי אישתרב ליה כסא עד עשרה ונקט ביה". (וראה הערה הבאה).

שם דברי רבינו, הם כיישוב ותיורן לבאר דברי חז"ל. שמצד א' מבואר (ראה הערה קודמת), דמאחר ש'השמים לה', והארץ לבני אדם, לא יתכן שעלה משה למרום ממש. ומאידך במקומות אחרים בחז"ל מבואר ש'משה כן עלה למרום'. [ראה כגון (פ"ט) "לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם". וראה גם (שמות רנא יב, ג) "'כל אשר חפץ ה' עשה וגו'" (מסלם קטו, ו), אמר דוד אף על פי שגור הקדוש ברוך הוא 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם' - משל למה הדבר דומה, למלך שגור ואמר בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי, כך כשבא הקדוש ברוך הוא את העולם, גזר ואמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. כשבקש ליתן התורה בטל גזירה ראשונה ואמר התחתונים יעלו לעליונים, והעליונים ירדו לתחתונים ואני המתחיל שנאמר (שמות יט, ט) 'יריד ה' על הר סיני' וכתיב (שמות נה, ה) 'ואל משה אמר עלה אל ה'...'". ועוד].

ולזה מחלק רבינו, שאכן בהיות משה בגופו לא יתכן שעלה למרום. אולם עלייתו למרום היתה כאשר גופו נהפך להיות כמלאך.

[ובדומה לזה מצאנו לרבי יהודה החסיד (ספר גמטריאות שדפס לאמונה מנתי, סי' קנ) "'אלוה שם בקרבו את רוח קדשו' (ישעיה סג, יא) אעפ"כ לא עלה גוף של משה למעלה, אך רוחו, ונראה דמותו בין המלאכים; וכל אחד ואחד לימד לו חכמה, (שם פט). ... וכן אין דבר חוצץ בפני הנשמה"].

שם לשון הגמ' "ויקרא אל משה... רבי נתן אומר לא בא הכתוב אלא למרק אכילה ושתייה שבמעיו, לשומו כמלאכי השרת". לשון המדרש על הפסוק (דברים ג, ה) "... משה איש האלהים" - "א"ר תנחומא, אם 'אלהים' למה 'איש', ואם 'איש' למה 'אלהים'. אלא ... בשעה שעלה לרקיע 'אלהים', כשם שאין המלאכים אוכלין ושותין, אף הוא לא אוכל ולא שותה". (ובפירושו עין יוסף [סג] "... בעת קבלת המורה, בעת שהיה במקום, היה ממש מטנה בשם אלהים, כמלאכי מרום, בלי אכילה ושתייה"). וראה מהרש"א (פסוק יג, ד"ה ונבר) "... כי כבר נעשה משה גם בחייו דבר רוחני כמלאך כמ"ש 'לחם לא אכל'".

שם אודות אליהו - בפסוק (מלכים ב' ג, ה) מבואר "... ויעל אליהו בסערה השמים". ועל פי מדרשי חז"ל, שנעשה מלאך, [כגון (פסוקי ד-יא פ"ח) "שנקרא אליהו זכור לטוב מלאך הברית" (מלאכי ג, ה)]. ועוד רבים].

אודות חנוך - בפסוק (נחלת אלהים ה, נה) מבואר "ויתלהך חנוך את האלהים, ואינו, כי לקח אתו אלהים", וע"פ מדרשי חז"ל שנעשה מלאך, [כגון (מדרש אגדה סט) "ואינו כי לקח אותו אלהים - לפי שהיה צדיק, הקדוש ברוך הוא לקחו מבני אדם ועשה אותו מלאך, והוא מטטרוך". ועוד רבים].

אכן בספרי המקובלים מתבאר שרק 'גופם' נעשה כמלאכים, אבל מדרגת נפשם רוחם ונשמתם גבוה הרבה יותר (ראה פסוק רימונים שער ד פ"ב גמטריאות; וראה ילקוט חסד עין מלאכים אות קס, ע"פ כמדי הארזי; עליה הק' עשרה מלכות, מלמד שני, נהגה). וזהו שדייק רבינו ש'גופו נעשה מלאך כאלהיו וחננוך'.

שם לשון הפסוק לאחר חטא אדם הראשון "ועש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם". ובזוה"ק, ש'כתנות

לו 'כתנות אור' שני (נראשית זכא ב, יב; זוש"ק נראשית לו); וזיהרא עילאה שני (זוש"ק נראשית נב; שממנה הגיע גם לחנוך שני (זוש"ק ש"ס טו); ומשה רבינו ע"ה ברקיע (זוש"ק נח סו; שמות יא: שני, כנודע שני) (ראה שער הגלגולים הקדמה לא ואילך; ועוד).

✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻

עור' שנתנו להם, הוא תמורת 'כתנות אור' שהיה להם קודם החטא. לשון זוה"ק "ותא חזי, אדם הראשון כד הוה בגנתא דעדן הוה מתלבש בלבושא כגוונא דלעילא, ואיהו לבושא דנהורא עלאה, כיון דאתתרך מגנתא דעדן ואצטריך לגוונין דהאי עלמא מה כתיב 'ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם', בקדמיתא הוו כתנות אור ... כיון דאתתרך מתמן אצטריך למלבושא אחרא, כדין ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור".

שני לשון המדרש "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" - בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב 'כתנות אור' אלו בגדי אדם הראשון". לשון זוה"ק "... הדא הוא דכתיב כתנות עור, בקדמיתא הוו כתנות אור דהוו משתמשין בהו בעלאין דלעילא".

שני לשון זוה"ק "... ועד לא חטאו הוו שמעין קלא מלעילא והוו ידעי חכמתא עלאה וקיימי בקיומא דזיהרא עלאה ולא דחלי". ולאחר החטא (זוש"ק ס) "... ידעו כי ערומים הם, דאברו זיהרא עלאה דהוה חפי עליהו, ואסתלק מנייהו, ואשתארו ערומים מניה".

שני לשון זוה"ק, "כד ברא קב"ה לאדם הראשון אעיל ליה בגנתא דעדן בחד לבוש יקר דנהורא דגן עדן ... עד דאתפתיא כדין, ואתפתי לבתר אדם, ופרחו אינון לבושין מיניה וסליקא נשמתא זיהרא דאספקלריא דלעילא מיניה ואשתאר ערום מכלא הוא ואתתיה. כיון דחשיב תשובה לבתר דאתתרך מגן עדן ואתקיים לבר חס עליה קב"ה ועבד ליה לבושין אחרנין ... וההוא זיהרא דנשמתא עילאה דפרחה מניה סליקא לעילא והוה גניזא בחד אוצר ... כיון דאתא חנוך, ההוא זיהרא עילאה נשמתא קדישא נחתת ביה, והוה חנוך בההוא רבו עילאה דשבק מניה אדם...".

שני אודות 'זיהרא עילאה' - לשון זוה"ק (ס) "תא חזי, כד סלקין נשמתין לאתר צרורא דחיי ... כמה דיהבי לנשמתא לבושא דמתלבשא ביה למיקם בהאי עלמא, הכי נמי יהבי לה לבושא דזיהרא עלאה למיקם ביה בההוא עלמא ... ת"ח משה לא יכיל לקרבא לאסתכלא במה דאסתכל אלא כד אתלבש בלבושא אחרא ...". (שמות) "רמו דלא אשתמודע משה בזהרא עלאה עד ג' ירחים, דכתיב (שמות יט, ב) 'בחדש השלישי' דהא כדין אתיהיבת תורה על ידיו ושכינתא אתגליא ושריא עליו לעיניהו דכלא דכתיב (ס, א) 'ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יי'...' [וראה גם במגלה עמוקות (ואסתקן אופן ט) "... גם רמו שתי עליות שעלה משה לה, זימנא קדמא דסליק קבל לוחות ראשונות, שזכה למדרגה גדולה של אדם הראשון זיהרא דחכמתא עילאה..."].

ואודות 'כתנות אור' שזכה אז משה - ראה ברבינו בחיי (נראשית ג, כב) "וע"ד המדרש: (זכר ב, ט) כתנות עור, בתורתו של רבי מאיר היה כתוב כתנות אור. והכוונה שהלבישם הקדוש ברוך הוא מיני מעלות ומאורות מן האור העליון שהיו בגן עדן, כעין משה שזכה להן בהר". וראה בעמק המלך (שפר יג, פ"ט) "ואור פניו של משה, הוא מסוה 'כתנות אור', שתקן משה רבינו ע"ה, וכבש הרע שבקלקלו של אדם נקרא 'כתנות עור', הוא סוד עץ הדעת טוב ורע". וראה גם בשל"ה הק' (שער האמיות, עמוד) "...זהו מה שרמו כאן, משה רבינו ע"ה היה עניו מכל האדם, הוא אדם קדמא, על כן זכה משה רבינו ע"ה לקירון אור (שמות ג, ט), שהוא סוד כתנות אור, שהופשט מאדם וניתן למשה".

שני בכתבי האריז"ל מתבאר כיצד נתחלק 'זיהרא עילאה' של אדם הראשון, לחנוך, אליהו, וקין והבל - אשר חלקיהם נתחלקו בנשמות רבות, וחלק הבל, אצל משה רבינו. ונעתיק מקצת מדבריהם.

לשון שער הגלגולים "הנה אדם הראשון היו לו נפש מעשיה, ורוח מן יצירה, ונשמה מן הבריאה ... ואלו השלשה שהם מעולם האצילות, נקראים זיהרא עילאה דאדם, ... וכבר נתבאר בוזהר, כי קודם שנולדו קין והבל, חטא אדה"ר, ואז נסתלקה ממנו זיהרא עילאה, שהם שלשה חלקי האצילות הנזכרים ... והנה כשהוליד קין והבל, אז נתנה נפש דאצילות, שנסתלקה מאדם, ונתחלקה בשניהם בקין והבל ... אמנם הרוח דאצילות של אדם הראשון, לקחו אליהו הנביא ז"ל, ולכן עלה בשמים, ולא מת כשאר בני אדם, כי היה דומה למלאך ה' צבאות, ולא לבני אדם, ואח"כ נעשה מלאך בשמים כנודע ... וחלק הנשמה של אצילות, לקחה חנוך בן ירד, ולכן היה מלאך בשמים, הנקרא מטטרו"ן כנודע. ולכן לא מת כבני אדם גם הוא".

ראה גם בספר הליקוטים (נראשית פ"ג) "סוד זיהרא עילאה שהיתה לאדם הראשון. דע, כי הנה אדם הראשון קודם שחטא היה לו זיהרא עילאה ... והנה חנוך זכה ונטל סוד הנשמה דזיהרא עילאה דאצילות, ולכן היה מלאך בשמים, שהוא מטטרו"ן שר הפנים. ואליהו ז"ל שהוא פינחס, זכה ונטל סוד הרוח דזיהרא עילאה דאצילות, ולכן זכה ג"כ להיות מלאך כמו חנוך, ולא מת והוא חי וקיים. והנפש דזיהרא עילאה דאצילות, נטלה קין והבל, כדי לתקן איזה דבר מהפגם אחר שנתערב טוב ברע...".

והנה אודות קין והבל, וכיצד נתחלקו ניצוצי נשמותיהם מבואר בשער הגלגולים (ס, ופריקס הנאס) באריכות. ועכ"פ לעניננו, מבואר בוזה"ק (מקווי זוה"ק סו, ט; ועד) "... ואחזי ליה קודשא בריך הוא גלגולא דיליה בכל דרא ודרא איך הוה אויל מצדיק לצדיק עד שתין רבוא עד דמטי לההוא דאתמר ביה (נראשית ג, א) 'בשגם הוא בשר' בשגם זה הבל ואוקמוה קדמאי בשגם דא משה...". ובשער הגלגולים (קדמה לד; ופריקס מקומות נכס) "... והנה משה תחלה היה הבל בן אדם הראשון, ואח"כ נתגלגל בשת, ואח"כ בנה, ואח"כ בשם בן אדם הראשון...". ועיי"ש כיצד תיקן משה רבינו חלקו. וראה גם בשער הפסוקים (נראשית ד' ט) "... והנה גם משה רבינו ע"ה, נכלל באדם, בסוד (משל ג, ד) 'מה שמו ומה שם בנו' כי תדע, אדם - הבל, וכאשר

אבל משה רבינו ע"ה היה במעלה יותר מחנוך^{שע}. כי היה יכול לחזור ולירד למטה, ולהוריד גם התורה עמו, שתוכל להתלבש בלבושי עולם הזה^{שע}. 'והארץ נתן לבני אדם'^{שפ} (תהלים קטו, טז).

התורה נקבעת לפי התלבשותה בארץ

וכן התורה משהורידה לארץ, הרי היא מסורה לבני אדם^{שפא}. ד'לא בשמים הוא'

✻ ✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻ ✻

משה זכה בהם ותקנם, ודאי שאדם הראשון עצמו נשלם ונתקן בהם, ונודע כי משה מבחר הנבראים, ולכן הוא תקן פגם אדם הראשון, מה שלא תקן שום צדיק אחר בעולם^ש.

^{שע} אודות מדרגת חנוך ומשה רבינו ע"ה, מי גדול, יש בזה חילוקי דעות. ראה ברבינו בחיי (חמ"א הנדסה לה, ה), דפשיטא ליה דמשה רבינו גדול - "ורבים שואלים, משה שנתנה תורה על ידו איך הזכיר בו הכתוב מיתה, והלא מצינו מי שלא הגיע למעלתו והוא חי וקיים לעולם כענין חנוך ואליהו, אבל הענין...". ראה במדרש תלפיות (עקב טו) "מערכת האלקות (נח"א פ"ט) כתב חנוך היה במדרגה יותר גדולה משה ואליהו. אמ"ה, כפי דברי הזהר לא משמע כן...". אכן בכתבי האר"י הק' (לקוטי מו"ק, נדל"ש) "ויתהלך. דע כי כשמת חנוך היה יותר גבוה ממדרגת משה, כי הוא רבו של משה, ... וגם כי הוא השיג 'חיה', ומשה 'נשמה'... וראוי היה משה שיזכה למלאך, אך שגרם החטא בעבור ערבות ערב רב שהיה רוצה לתקנם ולא תקנם, וחנוך לא היה רוצה לתקן דורו כי קודם מתן תורה לא היו ערבים זה בזה...". ומאידך במקומות אחרים בספרי המקובלים מצאנו דמשה גדול. ראה בגן במגיד מישורים (חמ"א הנדסה, ע"ה) "... והא אית לך למשקל ק"ו מחנוך דאתמר עליה שנעשה בשרו כידודי אש ולפידי אש למימרא דאדוכך גופיה ממש, וכל שכן גופיה דמשה. אלא דגופיה דמשה אתסלק יתיר...". וראה בספר מאיר לארץ (לרבי מאיר גיקיאלס, ממקובלי טורקיה, פ"ד נדל"ש, על מדרש רנ"ה פ"ה) "וכן משה רבינו ע"ה, שזכה לזיהרא עילאה יותר עליונה מחנוך ואליהו, (ע"ה שאלה"ך נדנ"ו). ואכמ"ל בכל צדדי השיטות והראיות בזה.

מדברי רבינו כאן, נראה שנוטה להכריע כדעת הסוברים דמשה גדול. משום 'כי היה יכול לחזור ולירד למטה'. [היינו למרות שהיה כ'מלאך' במרום (מ"ג) לא הפריע לו זאת לחזור למטה לעולם הזה]. והשווה לדברי האברבנאל (מל"ס 6, יט, ב) "... אמרו שמשה עלה אל האלקים, ואליהו עלה בסערה השמימה ואין בזה שווי ולא הדמו, לפי שמשה עלה אל האלקים, ר"ל שנתדבק בו יתברך בהיותו באלה החיים הגשמיים, וברדת השם על הר סיני ויקרא אל משה מתוך הענן ושב אל המחנה, כי הענינים המדיניים לא היו מפרידים דבקו, ואליהו עלה לשמים בעת מותו כשאר החסידים, וכמו שנאמר בחנוך ... היה הנס האלקי יותר גדול לאין שיעור בהתדבקותו בהיותו בזה העולם חי בגוף ונפש ובהדבקו עמו יתברך לא במלאך, משישוער בהפרדו מאלה החיים, כי הנפשות כלם ישארו אחר המות והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה".

ורבינו הוסיף עוד במעלת משה רבינו יותר מחנוך "ולהוריד גם התורה עמו". אף שבפשטות כוונת רבינו, על מעלת משה שהוריד תורה לארץ, והנחילה לתחתונים, וכפי שיבואר בהמשך. מ"מ ניתן גם להטות את דברי רבינו על דרך העבודה. שאף אם נניח, כדעת הסוברים שמדרגת חנוך גדולה יותר, שנהפך למלאך. מכל מקום מעלת משה רבינו גדולה יותר, שויתר על מדרגה זו, בכדי שיוכל להנחיל את התורה לתחתונים. והשווה בזה לדברי החת"ם סופר הידועים (מו"ק נ"פ) "פיתוחי חו"מ הקדמה ל"ד" (יד) "... מי לנו גדול מחנוך, אשר מעוצם תשוקתו ודביקותו ב'ה' ... חדל מהיות אדם, ונתעלה להיות כאחד מצבא מרום ... ולא מצאנו באברהם אבינו ע"ה שנוצרך עפרוריתו כל כך. אך לא מצד פחיתות וחסרון נפשו לא הגיע אל המעלה הזו, לא, כי אם אברהם אבינו היה עושה כאשר עשה חנוך להתבודד עצמו מחברת בני אדם, התעלה גם הוא להיות ממלאכי אל. ואשר לא עשה כן, הוא כי התבונן בחכמתו כי לא באלה חפץ ה', שישלים האדם את נפשו לבד, ואת אנשי דורו ישאיר אחרי תרבות אנשים חטאים ומכעיסים ה', כמקרה אשר קרה לדורו של חנוך דורו המבול ... כי מה יתן ומה יוסיף האדם, אם יוסיף מלאך אחד על אלפי רבבות מלאכי מעלה...".

^{שע} אודות התורה, והשתלשלותה בלבושה בעולם הזה. נעתיק את דברי התניא (פ"ק ד) "מה שכתוב בזהר, דאורייתא וקב"ה כולא חד, פ"י דאורייתא היא חכמתו ורצונו של הקדוש ברוך הוא והקב"ה בכבודו ובעצמו כולא חד ... ואף דהקב"ה נקרא 'אין סוף', ולגדולתו אין חקר, ולית מחשבה תפיסא ביה כלל, וכן ברצונו וחכמתו ... הנה על זה אמרו במקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו, וצמצום הקדוש ברוך הוא רצונו וחכמתו בתרי"ג מצות התורה ובהלכותיהן ובצורפי אותיות תנ"ך ודרשותיהן שבאגדות ומדרשי חכמינו ז"ל בכדי שכל הנשמה או רוח ונפש שבגוף האדם תוכל להשיג בדעתה ולקיימן כל מה שאפשר לקיים מהן במעשה דבור ומחשבה ... התורה ירדה ממקום כבוד שהיא רצונו וחכמתו יתברך ואורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד ולית מחשבה תפיסא ביה כלל. ומשם נסעה וירדה בסתר המדרגות ממדרגה למדרגה בהשתלשלות העולמות עד שנתלבשה בדברים גשמיים וענייני עולם הזה, שהן רוב מצות התורה ככולם והלכותיהן, ובצורפי אותיות גשמיים בדיו על הספר עשרים וארבעה ספרים שבתורה נביאים וכתובים, כדי שתהא כל מחשבה תפיסא בהן...".

^{שפ} רבינו בא לפרש את הפסוק 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם'. שהתורה הק' בצורתה הישמיית, היא רק ב'שמים לה'. אולם בצורתה ה'ארצית', לאחר שנשתלשלה להתלבש בדברים ארציים, ניתנה לבני האדם.

^{שפא} דרשות הר"ן (דרוש החמש, ומו"א יק"ו ז' נספחים נ"ט) "אבל הענין כך הוא, שכבר ידוע שכל התורה שבכתב ושבעל פה נמסרה למשה ... ומסר בו כלל אשר בו יודע האמת, והוא 'אחרי רבים להטות' (שמות כג, ג), וכן 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך' (דברים י"ז, ב) ... כפי הנראה לחכמי הדור ההוא. שכבר נמסרה להם ההכרעה, כאמרו (שם ט - ט"ו) ובאת אל הכהנים הלויים

(דברים ל, יג), רק כפי מה שיאמרו חכמים בעולם הזה שפ"ב (נצח מזיעה נט;; תמורה טו.). וכמו שנאמר שפ"ב (דברים יז, יא) 'על פי התורה אשר יורוך וגו'.

ודבר זה נתאוו לו מלאכי השרת שפ"ב (ראה שנה פמ;; ועוד), ונתקנאו על דבר זה, שמעתה

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, וכו' לא תסור. הרי שנתן רשות לחכמי הדורות להכריע במחלוקת החכמים כפי הנראה להם, ואפילו אם יהיו הקודמים מהם גדולים מהם ורבים מהם ... ועל זה הדרך יתפרש מה שאמרו בפרק השוכר את הפועלים (כ"ט פ.) בעובדא ד'רבה בר נחמני הוה יתיב אגונדא דדקלא וקא גריס, שמע במתיבתא דרקינא אם בהרת קדמה לשער לבן טמא, ואם שער לבן קדמה לבהרת טהור, ספק הקדוש ברוך הוא אמר טהור וכולהו מתיבתא דרקינא אמרו טמא, אמרי מאן נוכח, נוכח רבה בר נחמני דהוא יחיד באהלות... אמר טהור טהור' ... וזו ההגדה צריכה ביאור, כי באמת לא היו משימים פקפוק במה שהשיגו מהשם יתברך שהיה מטהר, וידעו בבירור שהוא האמת ולא זולתו, אם כן היאך אמרו טמא, עד שהוצרכו להכרעתו של רבה בר נחמני. אבל הגדה זו מתפרשת על הדרך שכתבנו, כי עם היותם יודעים שספק טהור על דרך האמת, היו אומרים טמא, כיון שהכרעת התורה נמסרה להם בחייהם, ושכלם היה מחייב לטמא, ולכך היה מן הראוי שיהיה טמא אף על פי שהוא הפך מן האמת, שכן מחייב השכל האנושי, ... כמו שלא טיהרו בעלי מחלוקתו של ר' אליעזר, אף על פי שנתנה עליהם בת קול מן השמים שהלכה כדבריו (ראה הערה הבאה), ולא נסתפק להם שהענין מאת השם יתברך, כמו שלא סופק על אלו, ואף על פי כן אמר ר' יהושע אין תורה מן השמים...".

(וראה עוד במהרי"ל, נאך הגולה, סוף נאך הכניע, צניאור צ' עונות היל' (דר' אליעזר, ודרכה) נאופן דומה, לפי סגנונו).

שפ"ב לשון הגמ' (כ"ט) אודות 'תנורו של עכנאי', שנחלקו רבי אליעזר וחכמי ישראל בדינו. "... השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם, ולא קיבלו הימנו. אמר להם ... אם הלכה כמותי, מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה, מה לכם אצל רבי אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר, 'לא בשמים היא'. מאי 'לא בשמים היא', אמר רבי ירמיה, שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה 'אחרי רבים להטות'. אשכחיה רבי נתן לאלהו, אמר ליה, מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא. אמר ליה, קא חייר ואמר, נצחוני בני, נצחוני בני". (תמורה) "אמר רב יהודה אמר שמואל שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, אמרו לו ליהושע שאל. אמר להם 'לא בשמים היא' ... אמר ר' יצחק נפחא, אף חטאת שמתו בעליה נשתכחה בימי אבלו של משה, אמרו לפנחס שאל. אמר להם 'לא בשמים היא'".

שפ"ב לשון הפסוקים "... ובאת אל הכהנים הלויים, ואל השפט אשר יהיה בימים ההם, ודרשת והגידו לך את דבר המשפט. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך ... על פי התורה אשר יורוך, ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". ודרשו חז"ל (ספרי טז, קמ) "... 'ימין ושמאל' - אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל, ועל שמאל שהוא ימין, שמע להם". ובספר החינוך (מנחה טז) בשרשי מצוה זו "... אלהינו, שהוא אדון כל החכמות השלום. ובכל דור ודור גם כן שנשמע אל החכמים הנמצאים ... ועל דרך האמת והשבח הגדול בזאת המצוה אמרו זכרונם לברכה לא תסור ממנו ימין ושמאל, אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין לא תסור ממצותם, כלומר שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים אין ראוי לנו לחלוק עליהם אבל נעשה כטענתם, וטוב לסבול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו שבוזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי. ומפני ענינים אלה נמסרה כוונת התורה אל חכמי ישראל ...".

שפ"ב לשון הגמ' "ואמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מה לילד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא. אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, 'מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו, ה' אדינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים' (מסילת שם, טז-טז). אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה החזיר להן תשובה ... אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה 'אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים' אמר להן למצרים ידרתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם ... שוב מה כתיב בה 'לא תרצח לא תנאף לא תגנב', קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם, מיד הדוד לו להקדוש ברוך הוא הוא ...". (וראה בגמ' נאמן דומה בשם הש"ס רנ"ה ט, ג). [ולחלן יבאר רבינו את תשובת משה רבינו].

התורה מסורה לבני אדם^{שפ}. וכמו שאמרו לענין קביעות ראש השנה^{שפ} (שמות רז טו, ז; דברים רז טו, ז), דהקב"ה משיב למלאכים 'אני ואתם נלך לבית דין של מטה'.

ישראל זוכין לעמקי התורה, בגלל יגיעתם ועמלם

[יז] והשיבם^{שפ}, 'כלום יצר הרע יש ביניכם וכו'', וכמו שאמרו^{שפ} בפרק רבי עקיבא

(שבת פט.).

התורה של בני ישראל צריכה עמל ויגיעה, ועי"כ זוכין לעמוד על תעלומותיה היינו, דמסירת התורה לבני ישראל אינו אלא כפי לבושה זה שמתלבשת בו בעולם הזה, מסימרא דעין הדעת^{שפ}, ד'הארץ נתן לבני אדם'^ש. וצריכה יגיעה והשתדלות בני אדם לעמוד על עיקרה ושורשה. ומסור להם לעמוד על כל מעמקיה וכל תעלומותיה, על

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^{שפ} השווה למימרא המפורסמת של 'בית הלוי' (פ' יתרו; ומשם לנדרים מהלכותיוס) "להבין הענין ביקשו שיתן להם התורה, וכי סלקא דעתם שהם יקיימו המצוות שבה והרי הם תלויים בגוף. רק הענין ... והתורה ניתנה לישראל שיהיו הם דורשים אותה וכפי שהם מסכימים, על פי הכללים כן הוא האמת. וכמו שאמרו בבבא מציעא 'לא בשמים היא', רק היא כמו שמסכימים בית דין שבזה העולם. וזהו שרצו המלאכים וביקשו שיתן להם התורה, ולא להאדם, ויהיה האמת כמו שהם ידרשוה...".

וכן הם דבריו של הרד"ק ר' יחיאל מאלכסנדר זצ"ל (מונח בספרו של ננו, 'שמח ישראל' לשונות) "על הגמ', בשעה שביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל, אמרו המלאכים 'מה אנוש כי תזכרנו כו'... עיי"ש בארוכה כל הענין. ולכאורה הלא חזר הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבל התורה, ואמאי לא קטרגו המלאכים אצל כל האומות... אולם האמת הוא, כי מבואר במדרש (פ' משפטים) שלכל אומות העום לא רצה ליתן רק מצוות גולמיות, היינו שלא יהא להם שום כח לחדש דבר, רק מה שישמעו מפורש. אבל לישראל מבואר במדרש, שכשהמלאכים שואלים להקב"ה מתי נתקדש החודש, ואומר להם אני ואתם נלכה לב"ד של מטה ... וכן בכל המצוות וכל פירושי התורה, מבואר בדרשות הר"ן בארוכה, שניתן לישראל כח הפירוש ... ועל זה קטרגו המלאכים....".

וכן הוא ב'תפארת יעקב' (לרי יעקב גוונטהייט אב"ד וורשא, הקדמה למסכת גיטין) "גרסינן בשבת בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת ... וראוי לנו להתבונן במאמר הזה, המה עלתה על דעתם של מלאכי השרת שיתנן להם התורה לקיים מצוותיה... לכן נראה לי שנתכוון בעל המאמר הזה לומר, לפי שיש בקבלת התורה שני דברים, האחד הוא קבלת המצוות ... והשני הוא שניתן להם התורה במתנה ... וענין מתנה זו, שישלטו בה הם, ויחדשו בה דברים והם גופי תורה. כמו שאמרו פרק הזהב 'לא בשמים הוא' ... הרי שנתנה תורה לישראל לדון בה על פי שכל האנושי, וכאשר יאמרו כן יקום ... ועל דבר זה ערערו מלאכי השרת, שהם רצו שישראל יקיימו מצוות התורה כפי אשר יסכימו עליהן מן השמים...".

^{שפ} לשון המדרש (ב) "החדש הזה לכם" - אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולם אימתי אתה עושה את המועדות, שכן כתיב (דניאל ד, יז) 'בגזירת עירין פתגמא'. אמר להם אני ואתם מסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה שנא' (תהי' טו, ג) 'אקרא לאלהים עליון, לאל גומר עלי'. וכן הוא אומר (ויקרא כג, ד) 'אלה מועדי ה' מקראי קודש וגו' אתם' - בין בזמנן בין שלא בזמנן, אין לי מועדות אלא אלו. אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, לשעבר היה בירי, שנאמר (תהי' קד, יט) 'עשה ירח למועדים', אבל מכאן ואילך הרי מסורה בידכם, ברשותכם. אם אמרתם הן, הן. אם אמרתם לאו, לאו. מכל מקום יהא החדש הזה לכם. ולא עוד אלא אם בקשתם לעבר את השנה הריני משלים עמכם, לכך כתיב (שמות יג, ג) 'החדש הזה לכם...'. (ואחמקן) "אשר לו אלהים קרובים אליו" (דברים ג, י) א"ר יוחנן כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא לומר אימתי ראש השנה ואימתי יום הכפורים, הקדוש ברוך הוא אומר להם, לי מזה אתם שואלים, אני ואתם נלך אצל בית דין של מטה, מנין דכתיב 'אשר לו אלהים קרובים אליו', 'אשר לו אומה קרובה', אין כתיב כאן אלא 'אשר לו אלהים קרובים אליו', הוא וכל פמליא שלו. אמר רבי יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא עד שלא נעשית אומה שלי, 'מועדי ה', מכאן ואילך 'אשר תקראו אתם'."

^{שפ} רבינו בא לבאר הענין מדוע וכיצד אכן זכו ישראל, שימסר להם התורה להקבע כפי דעתם. וכיצד יתיישב זאת בתשובת משה רבינו כפי שהובא בגמ' - 'כלום יצר הרע יש ביניכם'. (נדרים הלוי, וישימת ישראל הנדל, לא פקדו כלל את משנת הגמ'. ובתפארת יעקב הקציר שזכות זו נקבעת לישראל משום שזכרכו ציורים במזמרים, וכן משום שאין המלאכים מתמלאים צניני עולם הזה, ככדי שיקבעו דיני התורה לפי דעתם. עיי"ש). ומבאר רבינו שענין חידושי ובידורי התורה, באים ע"י היגיעה בתורה לברר ולהפריד הטוב מהרע, והפרי מהפסולת. והתורה שישנה אצל המלאכים, שאין בה תערובת רע (מג"ל) - 'שאין בהם יצר הרע', אין שייך ענין זה.

^{שפ} לשון הגמ' הובא בהערות לעיל (סוף אות טו).

^{שפ} המעורב טוב ורע, שיש בו קושיות ותירוצים, ועמל ויגיעה לבררה (כפי שנתפאר לעיל אות יד).

^ש היינו התורה בצורתה ה'ארצית' (כג"ל אות טו בהערות), היינו לאחר שנשתלשלה לארץ (כג"ל אות יד).

ידי עמלם ויגיעתם בה (סנהדרין נט; ונרש"י שצ"א). ועל דרך 'עובד אדמתו ישבע לחם' שצ"ב (משלי יב, יא; שם כח, יט), **שאי אפשר לאכול 'לחם' אלא על ידי זיעת אפים** (ע"פ זרעית ג, יט). ו"מ"ץ אף יוציא חמאה' (משלי ל, לג) של תורה"י (זרכות סג:).

ועל כן ב"תחילה נקרא (מהלס א, ב) 'תורת ה', ואחר כך 'תורתו' (עבודה זרה יט). כי תורה נמשלה לחלב" (מעניט ז; דברים רנב ז, ג), והוא התורה שבכתב (זוה"ק ויחי רמ.), כתינוק היונק משידי אמו" (ספרי האזינו שפא; ערוזין נד:). ומן החלב מוציאים חמאה, בהכאת אדם בשמנונית שקולטין מעל גביו, להתאסף יחד גושים השמינים, שמתהווה שמנונית

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

שצא לשון הגמ' "אמר רב יצחק בר אבודימי מאי קרא שנאמר 'נפש עמל עמלה לו, כי אכף עליו פיהו', הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר". ופירש"י "תורה עומלת לו, שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה, וכל כך למה מפני שאכף, שכפף פיהו על דברי תורה".

שצב ודרשוהו חז"ל על היגיעה בתורה (פסיקתא וזוטרא וימי מט, טו) "'למס עובד - 'עובד אדמתו ישבע לחם', זו תורה". ובראשונים (מאלי סנהדרין נח:): "לעולם יהא אדם שוקד על דלתות התורה, וקובע עצמו בלמודה, ואל יטעה עצמו לומר 'לא יגעתי ומצאתי'. דרך צחות אמרו 'עובד אדמתו ישבע לחם' - אם עוטה אדם עצמו כעובד לאדמה, ישבע לחם, ואם לאו, אל ישבע לחם, והוא הדין בלחמה של תורה". (דברי נחמי, נד הקמת עין חמדה) "ובמדרש 'עובד אדמתו ישבע לחם' - אם יגיע אדם בתורה ישבע לחם, שנאמר (שם ט) 'לכו לחמו בלחמי' ... ענין המדרש הזה, כי יקרא התורה לחם, לפי שהיא מזון הנפש, כשם שהלחם הוא מזון הגוף. וכנה היגיעה בתורה בשם עבודה, על שם כי עבודת האדמה יגיעה רבה שממנה חיות הגוף, כן התורה צריכה יגיעה וממנה חיות הנפש. והודיענו בזה שאם יגע אדם בתורה כיגיעת האדם באדמה, אין ספק שישבע מלחמה, וכמו שאמר (מגילה ו:): 'יגעתי ומצאתי תאמין'".

א ראה לעיל (אות יד, ובהערה) שהבאנו דברי המפרשים שדרשו את הפסוק 'בזיעת אפך תאכל לחם', שהכוונה שאי אפשר לזכות ל'לחם' - תורה, אלא ביגיעה וזיעת אפיים, עיי"ש.

ב לשון הגמ' "אמרי דבי רבי ינאי מאי דכתיב 'כי מיץ חלב יוציא חמאה'... במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משידי אמו עליה...".

ג כלומר סיבת 'מסירת התורה לבני ישראל', שתהיה 'שלהם', הוא בגלל **טירחתם ויגיעתם בה** (ראה הערה הבאה).

ד לשון הגמ' "ואמר רבא בתחילה נקראת על שמו של הקדוש ברוך הוא, ולבסוף נקראת על שמו (של אבותו) מלמד **שעמו** נה" - נש"י), שנאמר 'בתורת ה' חפצו, ובתורתו יהגה יומם ולילה' (צמורו - משמע של כל אדם - נש"י)".

ה לשון הגמ' "אמר רבי אושעיא **למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו**, במים וביין ובחלב, דכתיב (ישעיה נה, א) 'הוי כל צמא לכו למים וכתיב לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב' לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה". לשון המדרש "רבנן אמרי בחמשה דברים **נמשלה התורה במים וביין ובדבש ובחלב ובשמן** ... בדבש ובחלב מניין (שיר השירים ד, יא) 'דבש וחלב תחת לשונך'...".

ו לשון זוה"ק "דא אורייתא יין וחלב, תורה שבכתב ותורה שבעל פה". ופירש במקדש מלך ש'חלב' היינו תורה שבכתב (שהוא 'לנן, מזד החסד), ויין' תורה שבעל פה. [וראה גם ברמב"ן (שיר השירים א, יא) שכתב כן. וכן דעת רבינו חיים ויטאל (עין הדעת טוב, משפטים ד"ה אס נגפון), קהלת יעקב (עין חלג) ועוד רבים. (מאלין יש המפרשים איפכא, ד'חלב' היינו מושבעי, ראה עטרת נצי על זוהר שם; אספקלריא המאירה שם [שהביא ב' הדעות]; קהלות יעקב ערך ספר, ועוד; ואכמ"ל. ואנו צאנו לצאר דברי רבינו. [וכבר הבאנו בהערות למאמר ט"ו צאצ א, אות ו. שרבינו נקט כדעת המקדש מן עיי"ש]).

ז רבינו בא להסביר מדוע דייקא תורה שבכתב נמשל לחלב (המקורות בהערה הקודמת מתייחסים לענין מזד הקבלה). דתורה שבכתב הוא לימוד פשוט ומפורש, כפי שנמסר למשה מפי הגבורה, ואילו תורה שבעל פה הוא לימוד שמתברר ע"י קושיות ותירוצים, תמיהות ופירושים, עד לבירור המסקנא הנכונה. ולכן דומה תורה שבכתב לחלב - ורבינו מוסיף, **לחלב שתינוק יונק משידי אמו** - שהוא מאכל פשוט כמות שהוא, ומבלי תיקון או יגיעה להכינו. ותורה שבע"פ - לפי זה - הוא החמאה שיוצא מהחלב ע"י בירור השומן. והוא 'מיץ אף יוציא חמאה, שע"י היגיעה מוציאים את ה'חמאה' - תורה שבעל פה, מתוך ה'חלב' - תורה שבכתב.

ח לשון הספרי "יונק" (דברים לג, כה), מלמד שהיו **יונקים דברי תורה כיונק זה שיונק חלב מרדי אמו**. לשון הגמ' "דדיה ירוך בכל עת" (משלי ה, יט) - למה נמשלו דברי תורה כדד, מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם". ועוד. (ככל המקורות אשר מדמין המורה לחלב שתינוק יונק מאמו, אין מוכרח מורה שצנכב דייקא. ואדרבה, במקורות רבים מלאנו שדרשו 'שני שדין' [שיר השירים ד, ה; ז, ד] על מורה שצנכב ומורה שצנכב פס. [ראה ראב"ע שם; רד"ק יחזקאל טו, ז; דרשות ר"י אבן שועי, ריש פרשת צא; עקידת יצחק אמור, סו; ועוד]. ורבינו שהוכיח זאת רק לגבי מורה שצנכב, הוא על פי שילוב המקורות המוכרים לעיל).

החמאה^ט. וכך התורה שבעל פה מה שתלמידי חכמים מוציאים בפלפולם מתוך התורה שבכתב^י.

העמל להפריד הימוץ והתבן - הפסולת מצד היצה"ר

וידוע^י בזוהרי"ש (רע"א מהימנא פנחס רכו; תיקוני זהר סט, קיד.) דיש 'מוץ ותבן' דאורייתא. והוא מה שנאמר (הושע יד, י) 'ופושעים יכשלו בם', בדברי תורה עצמו^י (ראה צנא צנא פט:). דלמשמאילים היא סמא דמותא^י (שנת פמ:).

וצריך השתדלות אדם, לדושי ולזרות ולהבר בדברי תורה. עד שיוכל לאסוף ולברור גרעיני החטים מתוך המוץ ותבן, וקרטי הסולת מתוך הפסולת המקיף, מצד התלבושות שבעץ הדעת טוב ורע, בקליפה הסובבת וקודמת לפרי.

✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻

^ט שו"ת הריב"ש (קנא, מונא צבי א"ס תקי) "... אחרי החליבה הם מוציאין החמאה מתוכה ביום טוב, וכמ"ש 'כי מיץ חלב יוציא חמאה' ... מה שמוציאין החמאה מן החלב, גם זה אסור משום בורר דהרי הוא כמחבץ, שהוא המעמיד חלב בקיבה, וגם זה מעמיד שומן החלב ונעשה חמאה ע"י טורח גדול ...". פרי מגדים (א"א ש"ט, יא) "... שמוציא החמאה מחלב, ... היינו שמכה בכח בחלב עד שנעשה חמאה".

^י השווה לאגרא דכלה (משא ד"ה וילמר) "... והנראה, כל תורה שבעל פה אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש רמוזה הכל בתורה שבכתב ... והנה למשה נגלה אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ... ונגלה לו רמיותם בתורה היכן הוא, אבל משה לא למד כל זה לישראל, רק התורה בכללה ועיקרי הדינים וההלכות, אבל הרמיות מדקדוקי המצוה היכן הם נלמדים מהתורה, זה לא למד להם, כי זה שייך לשורשי הנשמות שבכל דור, שכל אחד יוציא מן הכח אל הפועל מהתורה 'מיץ חלב וחמאה' השייך לשורש נשמתו ...".

^{יא} רבינו חזון לבאר מהו השייכות בין עמל ויגיעת התורה, ליעץ הדעת טוב ורע. שעיקר הפלפול בתורה הוא לברר את הטוב מהרע, וה'אוכל' מתוך הפסולת. ויתעורבת טוב ורע' שבתורה, בא בעקבות חטא עץ הדעת. מהדוגמאות שמביא רבינו עולה שיש בתורה גם 'פסולת גמורה' שהוא 'סמא דמותא' ל'פושעים שיכשלו בה', שצריך לבררם (- מן ומקן), חוץ מפלפול בכדי לברר את אמיתות התורה מתוך פטטיא דאורייתא (- יזיר קרטי הסולת ממון פסולת המקיף). וזהו על פי דברי זוה"ק (בהערה נאה) בסוגי הקליפות השונות - סוגי הפסולת השונים.

^{יב} לשון רע"מ בביאור הקליפות השונות "... תרין קליפין אלין, מוץ ותבן דחטה. קליפא תליתא דקיקא, לקבל סובין דחטה, דהכא איהו מתדבק בחטה ולא יכיל לאתפרשא מתמן עד דטחנין ליה בריחייא, דאינון לקבל טוחנות דפומא דבר נש, דצריך למטחן בהון מלין דאורייתא, עד דיהון כקמח סלת נקיה, ובנפה דאיהי שפה, אתבריר פסולת דאיהי סובין דאורייתא עד דישתכח הלכה סלת נקיה". (תרגום: שני קליפות אלו [שנחשלו שם בצריכות, הם כנגד] 'מון ומקן' שנחטה. והקליפה השלישית, הדקה, כנגד 'סובין', שנחטה. שכלן מתדבק בחטה, ואינו יכול להתפרד משם עד שטוחנין אותו צרחים - כנגד השניים הטוחנות כפה האדם [העוסק בתורה], שצריך לטחון בהם דברי תורה עד שיהיו כקמח סולת נקיה. וכן לנקות] ננפה, שהיא השפה [השפתיים העוסקות בתורה], נחבר הפסולת, שהוא ה'סובין' שנחטה, עד שלא ההלכה כפולת נקיה). לשון תקו"ז "... ווי לון לבני נשא טפשייא, אטימין לבא, סתימי עינא ... אלין אינון בעיין דלא מסתכלין ולא ידעין אלא בתבנא דאורייתא, דאיהי קליפה מלבר, ומוץ דילה ... דחכימין דאורייתא, מארי דרזין, זרקין תבנא ומוץ דלבר, ואכלין חטה דאורייתא, דאיהי מלגאו, כ"ב אתון דאורייתא דסלקין לחושבן 'חטה'".

^{יג} בגמ' הביאו דינים אודות רמאיות שונות שעשו הרמאים. "על כולן אמר רבן יוחנן בן זכאי, אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר. אם אומר שמא ילמדו הרמאין. ואם לא אומר, שמא יאמרו הרמאין אין תלמידי חכמים בקיאים במעשה ידינו. איבעיא להו, אמרה לא אמרה. אמר רב שמואל בר רב יצחק אמרה, ומהאי קרא אמרה 'כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם'. ובארו הראשונים, 'ופושעים יכשלו בם', היינו שילמדו מדברי התורה כיצד לרמות.

^{יד} לשון הגמ' "אמר רב חננאל בר פפא מאי דכתיב (משלי מ, ו) 'שמעו כי נגידי' אדבר', למה נמשלו דברי תורה כנגיד לומר לך מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות אף דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות. היינו דאמר רבא למיימינים בה סמא דחיי, למשמאילים בה סמא דמותא". [ובמהרש"א (סא) "למיימינים בה" - היינו לשמה, ולמשמאילים בה" - היינו שלא לשמה. וכי האי גוונא דרשו בפרק בא לו (יומא עב:) 'וזאת התורה אשר שם וגו' (דברים ז, מד) - זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות כו"'].^י

^{טו} רבינו נקט דוגמאות מהמלאכות השונות בסדר אפית הפת (המונח שנת פ"ז מ"ג) שענינם הפרדת הפסולת מהאוכל מלאכת 'דש, זורה, בורר, מרקד'. נלדוש - 'דש', ו'לורות' - זורה, 'להבר' - לברור - בורר, 'קרטי הסולת מתוך הפסולת' - מרקד (ראה ירושלמי שם 'מרקד' - קמח מלמטן וסולת מלמעלן. וראה עוד מנחות ע"ו; ונר"י (סא)).

הנראה שרבינו נקט בכוונה הדוגמאות מסדר ל"ט מלאכות. שכן לפי הידוע (ראה ראשית חכמה, שער הקדושה פ"ג אות י; שו"ת מנחם מנחם, מורה אור קד; ויטורל נתיקוני זהר מה, פה) ענין היגיעה בל"ט מלאכות בתיקון העולם, באו לאדם בעקבות חטאו בעץ הדעת. ולכן כאשר רבינו נקט את הצורך ביגיעה בבירור התורה, שבא בעקבות חטא עץ הדעת, נקט בכוונה המשל מל"ט מלאכות דייקא.

עיקר התורה שבאה ביגיעה – תורה שבעל פה

ועיקר התורה^{טז} הוא התורה שבעל פה^{טז} (סמ"ק מ"ז קה; כד הקמח, עין מורה), שהוא המגלה תעלומות התורה שבכתב. וכמו שאמרו בשמות רבה^{טז} (מז, א; תנחומא משא, לד), ד'עתידין אומות העולם לתרגם התורה יונית וכו', 'מי שמסטורין שלי בידו וכו'. ודבר זה הוא 'מורשה לקהלת יעקב' (דברים לג, ז) בלבד^{טז} (סנהדרין נט), להיות התורה מסורה להם, כפי מה שהם יבררו הדבר מתוך פלפולם וחכמתם.

עמל ויגיעת התורה, בא ע"י יצה"ר שאינו שייך במלאכים

ודבר זה בא ונתחדש רק על ידי היצר הרע. שיש התלבשות דטוב ורע, וצריכים המיימינים לברור 'דרך צדיקים' ו'דרך רשעים'^{טז} (ע"פ מהלס א, ו) שלא יכשלו בהם.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^{טז} רבינו בא לבאר, דלכאורה לאור האמור, שכל ענין 'תורה שבעל פה', שמחדשים ישראל ע"י עמלם ופלפולם, בא ע"י יגיעתם להפריד ולברר את הפסולת - מוץ ותבן וסובין, הקליפות שבאו על ידי חטא עץ הדעת. ולפי זה יש לתמוה מה ראו המלאכים לקנאות את ישראל, ולרצות לזכות בחלק תורה זה. הלא לכאורה עדיף להם התורה ה'שמימית', מסיטרא ד'עץ החיים', שלא נתערבו בו כל הקליפות, ואין כל צורך לכל העמל והיגיעה לברר הפסולת. ע"כ מביא רבינו שלמעשה עיקר התורה היא תורה שבעל פה, שרק על ידה אפשר להשיג את התורה שבכתב, והיא עיקר 'מסטורין' של הקב"ה. ולכן נתאוו לה המלאכים. אלא שלמעשה, כיון שאין להם יצר הרע, ואין להם אפשרות להגיע לבירור זה, אין יכולים להשיג את ענין 'תורה שבעל פה'.

^{יז} לשון הסמ"ק "ואל תחשוב כי עיקר התורה בכתב, כי אדרבה עיקרה אותה שבעל פה. ועל תורה שבעל פה נכרת ברית (נתיב ס:), דכתיב (שמות לג, ט) 'כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית'. והן אוצרו של הקדוש ברוך הוא, כי היה גלוי לפניו שהיו ישראל עתידין להיות גולין בין האומות, ויעתיקו הגוים ספריהם, לפיכך לא רצה שתכתב, כי לעתיד לבא הגוים ירצו לקבל שכר ממה שלמדו תורה, והקדוש ברוך הוא אומר להם מי שמסתרים שלי בידו, פירוש אוצר, יקבל שכר...". לשון רבינו בחיי "... כי עיקר התורה היא תורה שבעל פה, שאין תורה שבכתב יכולה להתבאר כי אם ע"י תורה שבעל פה" (ראה שם באריכות). והוא יסוד בדברי רבינו (דפסי לילה, ט) "וזה דבר גדול ויסוד התורה, כי באמת עיקר התורה הוא תורה שבעל פה, כי מה שבכתב אין לאדם תפיסה בו אלא על ידי תורה שבעל פה".

^{יח} הלשון שהביא רבינו הוא במדרש תנחומא, (ומדרש רבה ש"ן רכ"ט, י"ט עין דומה). ז"ל התנחומא "א"ר יהודה בר שלום כשאמר הקדוש ברוך הוא למשה 'כתב לך', בקש משה שתהא המשנה בכתב. ולפי שצפה הקדוש ברוך הוא שאומות העולם עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראין בה יונית, והם אומרים אנו ישראל, ועד עכשיו המאזנים מעויין. אמר להם הקדוש ברוך הוא לאומות העולם, אתם אומרים שאתם בני, איני יודע, אלא מי שמסטורין שלי אצלו הם בני. ואיזו היא, זו המשנה שנתנה על פה, והכל ממך לדרוש...". ז"ל מדרש רבה "בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא בסיני ליתן תורה לישראל, אמרה למשה על הסדר, מקרא ומשנה תלמוד ואגדה ... אפילו מה שהתלמיד שואל לרב אמר הקדוש ברוך הוא למשה באותה שעה. מאחר שלמדה מפי הקדוש ברוך הוא, אמר לו, למדה לישראל. אמר לפניו, רבש"ע, אכתוב אותה להם. אמר לו, איני מבקש ליתנה להם בכתב, מפני שגלוי לפני שאומות העולם עתידים לשלוט בהם, ולטול אותה מהם, ויהיו בוים בגוים. אלא המקרא אני נותן להם במכתב, והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה, שאם יבואו אומות העולם וישתעבדו בהם, יהיו מובדלים מהם".

^{יט} לשון הגמ' "ואמר רבי יוחנן נכרי שעוסק בתורה חייב מיתה, שנאמר 'תורה צוה לנו משה מורשה', לנו מורשה ולא להם". [ע"פ משמעות סדר דברי רבינו, נראה שבא להדגיש "בלבד", היינו לא רק למעט אומות העולם, אלא גם למעט את המלאכים. שכן התורה שבע"פ נמסרה רק לישראל להמציאה בעמלם].

^כ כלומר ענין תערוכת 'טוב ורע' שיש בתורה, בא ע"י 'חטא עץ הדעת', שהוא הענין שנכנס בהם יצר הרע (כ"ל א"ת יח, ובהערות). [ויתכן גם שכוונת רבינו להוסיף שעצם פלפול התורה, וחידויות דשמעתתא לליבון ההלכות, בא מכח יצר הרע (ש"א נמלצת) וכמובא בזה"ק (מדרש הנעלם מולדות קלח). "... חייך, הכי אצטריך יצר הרע לעולם כמטרא לעולם, דאלמלא יצר הרע חידויות דשמעתתא לא ליהוין"].

^{כא} של"ה הק' (מולדות אדם, בית המדרש, רמ"ג) "... הבחירה נתונה לאדם להתעורר איזה כח שירצה. והאלהים עשה את האדם ישר' (קלח ג, כט), וציווהו שלא יעורר כח הרע, ומכח חטאו היה לרעת טוב ורע (נפלאות ג, כט), ומזה נמשך השכר והעונש ... וכן ענין התורה הנמשכת מזה הרצון, כוללת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, אסור ומותר חייב וזכאי, ... והנה קודם עשיית אדם איזה ענין, הן טוב הן רע, כבר היו מוכנים אלו הדרכים ... הרי יש 'דרך צדיקים' ו'דרך רשעים', ושורש כולם הרצון העליון ... ואם היה האדם נשאר ישר, ולא היה מתעורר כח הרע, אזי היו ראויים ... להיותם בענין אחר ממה שהם עכשיו, כי היה נפתח מקור הטוב... ולאחר שחטא, ופתח המקור מענין אחר מטוב ומרע ...".

ועל כן אין לזה שייכות למלאכים, שאין להם יצר הרע^כ (נחשית רזה מם, יא).

היגיעה בתורה מפני לבושה בעקבות חטא האדם

אדם קודם חטאו גדול ממלאכים

[ית] ואדם הראשון קודם החטא, היו מלאכים נרתעים ממנו^כ (אומות דר"ע [נוסח ז, אמצ"ט]), וביקשו לומר לפניו קדושי^כ (נחשית רזה מ, י), מפני 'צלם אלהים' שעליו^כ (ראה זוה"ק נח ס:). כי מדריגתו גדולה ממדריגתם^כ, וכמו שאמרו^כ (סנהדרין גג). דגדולים צדיקים ממלאכי השרת.

ורק אחר שחטא, וגורש מגן עדן לארץ התחתונה^כ, חשבו עצמם^כ במעלה יותר ממנו. ועל כן אמרו^כ (תהלים מ, ז-ה) 'מה אנוש וגו'', ו'תנה הודך על השמים' (שנח פס:).

שורש האדם מאותיות התורה, וע"י חטא האדם גם התורה מתלבשת בלבושים אבל באמת שורש נפש האדם הוא מאותיות התורה (ראה שער הגלגולים הקדמה ז; ועוד)^כ. וקודשא בריך הוא ואורייתא וישראל חדלי^כ (ראה זוה"ק אחרי עג). וכשעל ידי חטא

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

כב לשון המדרש "א"ר אחא 'וסעדו לבבכם' אין כתיב כאן, אלא 'וסעדו לבכם', הדא אמרת אין יצר הרע שולט במלאכים".

כג לשון המדרש "ותשת עלי כפר" (תהלים קלט, ה) מלמד שבתחלה נברא האדם מן הארץ ועד הרקיע, וכיון שראו אותו מלאכי השרת נזדעזעו ונרתעו מלפניו, באותה שעה עמדו כלם לפני הקדוש ברוך הוא ואמרו לפניו רבונו של עולם שתי רשויות יש בעולם אחת בשמים ואחת בארץ, מה עשה הקדוש ברוך הוא באותה שעה, הניח ידו עליו והמעטו והעמידו לאלף אמה".

כד לשון המדרש "אמר רבי הושעיא, בשעה שברא הקדוש ברוך הוא אדם הראשון טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש ... מה עשה הקדוש ב"ה, הפיל עליו תרדמה, וידעו הכל שהוא אדם".

כה לשון הזוה"ק "אילו אפיק אדם תולדות מגנתא דעדן (היינו קודם חטאו) ... אפילו מלאכי עלאי לא קיימי קמיהו בנהורא וזיוא וחכמתא, כמה דאת אמר (נחשית א, ט) 'בצלם אלהים ברא אותו'. אבל כיון דגרים חטאה, ונפק איהו מגנתא דעדן ועבד תולדות לבר, לא אתקיימו בעלמא ולא הוי כדקא חזי".

כו בענין זה - אודות מדריגת האדם שיותר מהמלאכים, האריך השל"ה הק' (עשרה מאמרות, מאמר ז [אות סא ואילן]), ביריעה נפלאה להביא שיטות הראשונים והפילוסופים, ושיטות המקובלים, ולבאר הענין הדק היטב, ואכמ"ל. עיי"ש ותמצא נחת.

כז לשון הגמ' "אמר רבי יוחנן גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת שנאמר (דניאל ג, טז) 'ענה ואמר, הא אנא חזי גברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא, וחבל לא איתי בהון, ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין'. ופירש"י "דברישא חשיב לתלתא צדיקי ומלאך לבסוף".

כח ראה ליקוטי תורה (נחשית) "ונבאר מעלת אדם הראשון קודם שחטא ... וסוד הענין דע כי אדם הראשון היה כולל כל הנשמות כולם. והנה קודם שחטא היה גבוה ממה שהוא עתה ... והנה אחר שחטא הוריד כל העולמות למטה ממקומם ומדרגתם והורידם כמו שהם עתה ... ובוזה תבין מעלת אדם הראשון קודם שחטא, שאז היה גופו יותר ממה שהוא עתה מטטרו"ן ... ואחר שחטא, אז ירדו כל העולמות, ואז מה שהיו מתחלה מן העליונים הוא עתה מן התחתונים. כי אז היה גופו מגן עדן ... ועתה גופו מארץ ישראל תחתונית, שהוא מזה העולם ... גם זהו מה שכתוב (דניאל מהימנא קדושים פג) דנהירו דגופו דיליה יתיר מכל אינון מלאכין, וכל גופו נהיר יתיר ממלאכים ... כיון שחטא אז, היה אזעיר גרמיה, ואיצטריך לגופא דבשרא, וזה היה כי הקטין את עצמו ממה שהיה תחלה".

כט רבינו דייק לכתוב 'חשבו עצמם', שכן לקושטא דמילתא, גם היום - לאחר חטא אדם הראשון - עדיין ישראל גדולים מהמלאכים. ואם כי גוף האדם שפל יותר (כ"ל נהירה קודמת, ועוד), הרי בעצם נשמתו, גדול יותר (ע"פ מה שניאר בשלה"ק המזין נהירה קודמת, ע"פ פרדס רמונים, עיי"ש נחריכות).

ל לשון הגמ' הובא לעיל (נחשית סוף אות טז).

לא לשון הרח"ו "דע, כי כללות כל הנשמות הם ס' רבוא ולא יותר. והנה התורה היא שרש נשמות ישראל, כי ממנה חוצבו, ובה נשרשו. ולכן יש בתורה ס' רבוא פירושים, וכלם כפי הפשט. וס' רבוא ברמו. וס' רבוא בדרש. וס' רבוא בסוד. ונמצא, כי מכל פירוש מן הס' רבוא פירושים, ממנו נתהווה נשמה אחת של ישראל. ולעתיד לבא כל אחד ואחד מישראל, ישיג לדעת כל התורה כפי אותו הפירוש המכוון עם שרש נשמתו, אשר ע"י הפרוש ההוא נברא ונתהווה כנוכח. וכן בגן עדן אחר פטירת האדם, ישיג כל זה. וכן בכל לילה כאשר האדם ישן, ומפקיד נשמתו ויוצאה ועולה למעלה, הנה מי שזוכה

ירד קומת אדם השלימה לארץ^י (ראה חגיגה יב.), ממילא ירד עמו גם התורה^י והשכינה^י. שגם כן 'בא משה והורידה לארץ^י' (מדרש משלי ט, לא, י).

התורה והשכינה מתלבשות ביכתנות עורי, כפי שמלבש האדם והכלי הוכרח להתלבש באותו הלבוש ו'כתנות עור' שנתלבש בו אדם הראשון (נראה ג, כא). כן נתלבשה התורה להכתב על גבי עורות^י בהמות^י (ראה אור יקר, שער ז

✻ ✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻ ✻

לעלות למעלה, מלמדים לו שם אותו הפירוש, שבו תלוי שרש נשמתו...". (ע"ש באריכות, והנה בשליה הק' נראה, מורה אור ז, ובשאר ספיקו). לב לשון הוזה"ק 'דתנינן ג' דרגין אינן מתקשרין דא בדא, קודשא בריך הוא אורייתא וישראל' (ע"ש באריכות). (וראה בשליה הק', חלק 'תולדות אדם', שנתפס לנאר עין זה). וראה גם בזה"ק (ואמתן רס): "... וישראל אחיד לון קודשא בריך הוא לעדביה לחולקיה, לאתאחדא ביה ממש, ויהיב לון אורייתא קדישא, בגין לאתאחדא בשמיה".

לג לשון הגמ' "אמר רבי אלעזר אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע שנאמר (דברים ז, ג) 'למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ [ולמקצה השמים]' (על הארץ ולמקצה השמים - על הארץ הים, ומגיע לשמים - רש"י) וכיון שסרח הניח הקדוש ברוך הוא ידיו עליו ומיעטו...". וראה גם במדרש (נראה רנה י, ו) "ששה דברים שנטלו מאדם הראשון, ואלו הן .. וקומתו, ... א"ר אבהו באותו השעה גזעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של מאה אמה".

לד ראה של"ה הק' (תולדות אדם, בית חכמה [תניינא], קפה) "... כמו שהתורה בשרשה, כולה שמותיו יתברך ... ונשתלשלה זה לעומת זה ונתגשמה, כן מעשי המצות ... חיי הנשמות, ששים רבוא נשמות ישראל מששים רבוא אותיות התורה (עשרה מאמרות, לרמ"ע מפאנו, מאמר הנפש ח"ג פרק ה - ו), כי משפט אחד להתורה ולאדם המקיימה, כי התורה נתגשמה, ובעילוי מעלות יותר ויותר היו התיבות מאירות, כן האדם, אם לא חטא לא היה חומרו רק שכלי, וימלאה הארץ דעה' (ושעיה יא, ט), אף הארציות שבו. ... ואילו לא חטא האדם, ונשאר בגן עדן 'לעבדה ולשמרה' (נראה ג, טו), ודרשו רבותינו ז"ל (והר' נראה שם; מקרא כא, כג), וזהו מצות עשה ולא תעשה, היה מקיימם בבחינה אחרת יותר רוחני, כמו שכתב הפרדס בשער הנשמה (שער לא פ"ו), עיין שם. והאדם והתורה עולים בקנה אחד ... רמ"ח אברים ושס"ה גידים נגד תרי"ג מצות (והר' ח"א קע; ח"ב קסה); וששים רבוא נשמות, נגד ששים רבוא אותיות"

לה כפי שהביאו חז"ל בכמה מקומות (לגבי ימלא), שבכל מקום שירדו ושגלו, ירדה וגלתה שכינה עמהם. [ראה כגון בספרי (נפולותן פד) "... כן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדים כביכול שכינה משתעבדת עמהם ... וכן את מוצא שכל מקום שגלו שכינה עמהם ... וכשהם חוזרים שכינה חוזרת עמהם". במדבר רבה (פרשת נשא ז, י) "חביבין ישראל שכל מקום שגלו שכינה עמהם ... וכשהן פוזרין שכינה עמהם...". מכילתא (נשא ג) "... משל למלך שהלך בנו למדינת הים ויצא אחריו ועמד עליו, הלך למדינה אחרת ויצא אחריו ועמד עליו, כך ישראל כשירדו למצרים ירדה שכינה עמהם...". ועוד רבים].

לו לשון המדרש (פ"ח) "... בתחלה היתה תורה בשמים... ואח"כ עלה משה והורידה לארץ ונתנה לבני אדם". (פ"ח) "... זו היא התורה ... שהיתה לפני לפני, וזכה משה והורידה למטה לארץ". (וראו מפרשה - לפי דרכו במאמר זה, היינו שהיה לה 'ירדה' להחליט בענינים 'אריים', וכפי שהתבאר לשל באריכות).

[ויש לציין, דרבינו הזכיר כאן גם 'הורדת השכינה לארץ'. ובטוי 'בא משה והורידה לארץ' אודות השכינה, אכן הוזכר במדרש לגבי משה רבינו. ומסתבר שרבינו נקט לשון זה כ'לשון מושאל' על פי המדרש. [וזה"ל (שיר השירים רנה ה, ה) "... ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה? ... חטא אדם הראשון ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון ... כנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידה לארץ, ... עמוד משה והורידה לארץ". (והוא כמובן לשון מושאל נגד. שהרי במדרש זה מובאר שבעה נקודות המעשים נסתלקה שכינה מן הארץ, ולפי המעט היה מקומה נאר. ואילו דברי רבינו הם להיפך, שאלו נקודות המעשים ירדו לארץ, גלתה שכינה עמהם לארץ. ופשוט).]

לז רבינו מוסיף להביא ראיה ליסוד, שירידת והשללת לשלוח התורה והשכינה לארץ, באה בעקבות ירידת האדם. שכן גם מצאנו לפני 'כתנות עור', שכמו שניתנו זאת למלבוש האדם, כן גם מצאנו אצל השכינה והתורה שמתלבשות ב'כתנות עור' בגין כך.

לח לשון הברייתא (מסכת ספר מורה פ"א ה"א) "... הלכה למשה מסיני שיהו כותבין על עורות בהמה טהורה ועל עורות חיה טהורה ותופרין בגדין טהורין וכורכין בשערות טהורים".

לט לשון הרמ"ק (אור יקר שער ז ס' ט, כך ג' דף נח; ע"ש שם באריכות לפי דרכו עין 'כתנות אור', ועין 'כתנות עור' שגלו לאחר המעט. ובמקו דבריו) "... וכל העבודה שהיתה ראויה לאדם הראשון בכתנות אור, ירד ונעשה בכתנות עור ... כל המצוות היו רוחניות בכתנות אור, ונתלבשו בגשמי בכתנות עור, וזה חסד ורחמים להקב"ה על בראיו, שהלביש תורתו והגשימה בגשמיים הזה, כדי להשלים אדם הראשון במקום ירידתו בחטאו. ואלו הם כתנות עור, שתהיה סוד שיעור קומה העליונה מתגשמת בלבוש העור ... ויתחדו הספירות בסוד התפילין מעור החיה והבהמה הגשמיים, והלולב מאילנות העפריים ... והמשכן והמקדש ... מעשה עור הנחש ועפר החומר. וכל זה סוד כתנות עור שהפליא היוצר בחכמתו, והלביש התורה בכתנות עור גויל ספר תורה ...".

[ונעיר שספר זה כנראה לא עמד לפני רבינו, (והפס' רק נשים האחרונות מן כ"ח). ולא מצאתי מקור נוסף לרעיון זה (אודות התלבשות ספר המורה ב'כתנות עור') וכנראה כיון רבינו כן מדרשנו הרחבה. ויצוין עוד, שנמצא מעין זה בזה"ק אודות עורות ורצועות התפילין - (נראה שם): "... ורצועין דתפילין, עלייהו אתמר, ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם". (מקין זהר כא,

ס' מ). והשכין השכינה במשכן תחת עורות תחשים ואילים מאדמים (תקוני זהר סד, נה). הכל רמז ל'כתנות עור' שמתלבש האדם בעולם הזה.

תורה מן השמים ללא יגיעה, תורה בלבושים ביגיעה

'ורכולי עלמא בשבת ניתנה תורה' (שנא פו:). ואז אין זמן עבודה ויגיעה כלל, רק יום מנוחה ותענוגים (ראה גרסאות מעט; תנאומא וירא א; ועוד). כי התורה מצד עצמה שהיא מן השמים, הרי אין צריכה לעמל ויגיעת בני אדם כלל. רק משירדה לארץ, ונתלבשה באותיות וצירופים תיבות השייך לבני אדם יושבי ארץ, צריכה לעמל ויגיעה לעמוד על מסטורה.

הצורך ביגיעת התורה בגלל חסרון יראת שמים

ומכל מקום אמרו (דברים נה יא, ו) 'חייכם כל התורה כולה דבר קל הוא, שכל מי שיש בו יראת שמים הרי כל התורה והחכמה נתונים בלבו'. כי כל מה שצריך ליגיעה הוא מפני חסרון היראת שמים שבלב. דכש'לב אין, אז התורה שבו רק כ'מחיר ביד כסיל לקנות חכמה' (ע"פ משלי יז, טז; יומא עז:).

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

נח: "... דא משכא - טוה דתפלי, דאתמר בהון ויעש י"י אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם". (וראה גליה סק' במדבר מורה אור; ועוד). אכן אין הדמיון עולה יפה. שכן כאן המדובר שהתורה עצמה נתלבשה ב'כתנות עור', ואילו כוונת הוזה"ק שעורות התפילין, הם 'כתנות עור' שנתלבש בהם אדם].

מ לשון תיקוני זהר " ... בגין דאתפשטו מ'כתנות אור' אדם וחוה, ובגין דא סמכוני באשיות ב'כתנות עור', דאינון לקבל 'עורות אילים מאדמים' וכו'".

מא בגמ' לשון הברכה שהתקינו חז"ל "ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל". ובמדרש " ... והשבת נתנה לישראל לקדושה לענג ולמנוחה ולא לצער ...". ועוד מקורות רבים. שמהות השבת הוא המנוחה והעדר עמל והיגיעה.

ומכיון ש'שבת נתנה תורה', מורה על הקשר בין מתן תורה לשבת, הרי יש לנו הוראה ברורה, שמהותה של תורה היא במנוחה, ולא בעמל ויגיעה. והא שראינו עד הנה, שבכדי להשיג התורה, ולקנות אותה להיות מסורה לנו, זה רק ע"י עמל ויגיעה. מצב זה נוצר רק בעקבות חטא עץ הדעת, שהביא לעירוב טוב ורע והתגברות היצר הרע כנ"ל. ואילו מצד מהותה של תורה, היא ניקנית בלא עמל. וזהו פרי 'עץ החיים', שהוא בלא עמל - כפי שנתבאר לעיל (ראה יד) עיי"ש. וזהו מזון של המלאכים, שהם ניוונים מסטרא דעץ החיים (כפי שנתבאר שם). וזהו שמבאר רבינו שכהנה לקבלת התורה (המורה שלנו - שו"ת נגדושה, המגריס עמל ויגיעה), היה באכילת המן, מזון המלאכים, שהוא מושרש התורה ה'שמימית'.

מב תניא (פ"ד) " ... צמצם הקדוש ברוך הוא רצונו וחכמתו בתרי"ג מצות התורה ובהלכותיהן ובצורפי אותיות תנ"ך ודרשותיהן שבאגדות ומדרשי חכמינו ז"ל בכדי שכל הנשמה או רוח ונפש שבגוף האדם תוכל להשיג בדעתה ולקיימן ... התורה ירדה ממקום כבוד ... ומשם נסעה וירדה בסתר המדרגות ממדרגה למדרגה בהשתלשלות העולמות עד שנתלבשה בדברים גשמיים וענייני עולם הזה שהן רוב מצות התורה ככולם והלכותיהן ובצורפי אותיות גשמיות בדיו על הספר עשרים וארבעה ספרים שבתורה נביאים וכתובים כדי שתהא כל מחשבה תפיסא בהן ...". וראה פרדס רמונים (שער האומות פ"ג; מוצא בשלי"ק, מולדות אדם בית אסתר, קמח) " ... האותיות הנכתבות הם גשמיות, והנקראות על פה הם רוחניות. וזהו טעם תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כי תורה שבכתב רוחניות במקום גבוה, וצריך תיק להתלבש אורה באותיות גשמיות, אבל תורה שבעל פה היא עצמה תיק ואינה צריכה אל לבוש התיק כלל".

מג כלומר, דלא נימא דכעת, לאחר שהתורה כבר נתלבשה בצורתה הגשמית בירידתה לארץ, הרי עכשיו מהותה של תורה היא לקנותה על ידי יגיעה. ולזה מבאר דאף כיום 'מהותה' של תורה לא נשתנה - שאין בה צורך ליגיעה. והעמל והיגיעה הוא רק 'אמצעי' להגיע לתורה.

מד לשון המדרש "אמר רבי אליעזר איזו היא הברכה שבירך משה בתורה תחלה, 'בא"י אמ"ה אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה', ולא אמר 'בעמליה', ולא אמר 'בהוגיה', אלא בעושיה, באלו שהן עושין את דברי תורה. 'בעושיה' - אדם אומר למדתי חכמה ולא למדתי תורה, מה אעשה אני שם, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, חייכם כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא כל מי שמתירא אותי ועושה דברי תורה, כל החכמה וכל התורה בלבו. מניין שנאמר (מלאכי יא, י) 'ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם'. (מלאכי יט, י) 'יראת ה' טהורה עומדת לעד', (מלאכי נח, נח) 'יראת ה' היא חכמה וגו'".

מה לשון הפסוק, "למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה, ולב אין". וחז"ל דרשוהו על הלומד בלא יראת שמים - "אמר רבי יונתן מאי דכתיב 'למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה, ולב אין' אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים,

הייגיעה' בכדי להכניס יראת שמים בלבבו, ועי"כ יוכל לזכות לתורה ועל זה"י צריך ליגיעה, להכניס יראת שמים בלבבו" (ראה מניח אגרת הקודש פ"ח). וכפי כניסת היראת שמים בלבבו, כן כניסת חכמת התורה" (ראה משלי ז, ד-ה).

התורה לאוכלי המן ותרומה, אכילה משלחן גבוה לזיכוד ביראת שמים ועל זה"י היה ירידת המן קודם - 'לחם מן השמים'. רק כשירד למטה נתלבש בתואר וישם 'לחם' נ"י, ובמקורו בשמים הוא מזון למלאכים"י. ועל ידי זה נזדככו הלבבות ביראת שמים ולהיות כמלאכים"י. ונעשה כלי קיבולי לאכול אחר כך מ'לחמה של תורה"י.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

שעוסקין בתורה, ואין בהן יראת שמים". ממשמעות הדברים נראה שרבינו דורש את הפסוק כך - למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה? כלומר מדוע צריך הכסיל לשלם מחיר רב - בעמל ויגיעה - על קנייתו את החכמה. והתשובה לכך י'לב אין', שמאחר שאין לו יראת שמים, צריך להתאמץ ולקנות התורה ביגיעה.

מ"ו רבינו מוסיף כאן פן נוסף. עד הנה היה מובן שהיגיעה היא בתורה עצמה. [אלא שהצורך נקבע בעקבות החטא, ולולא החטא, וכן למי שיש לו יראת שמים, אין לו צורך ביגיעה]. וכעת מבאר רבינו באופן שונה, שמאחר שאי אפשר לקנות התורה ללא יראת שמים, לכן נזקקים ליגיעה בכדי להכניס יראת שמים בלב האדם, ובעקבות היגיעה והיראה, יכנס החכמה בלב האדם. (ולפי זה יתכן שפגש לקנות המורה אין צורך ביגיעה - שכן המורה מלך מהותה [משורש עץ החיים] - היא ללא יגיעה, והיגיעה הוא רק להכניס יראת שמים בלב האדם. אמנם אף למהלך זה, יתכן שהיגיעה היא בלימוד המורה בקושיות ודיוורים כו"ל, אלא שמתקם היגיעה אינה כתנאי לזכות בתורה עצמה. אלא היגיעה נועדה לזכך את האדם בכדי שיכנס יראת שמים ללבו. וה'יראה' היא התנאי לקנין התורה).

מ"ז לשון התניא "... כמו היראה, ששואלין עליה 'יגעת ביראה' ו'אוי לבשר שלא נתייגע ביראה' כמ"ש בראשית חכמה (שער היראה פ"ב, אות לו). **וכתיב ביראה** 'אם תבקשנה ככסף וגו'', **מלמד שצריכה יגיעה רבה** ועצומה כמחפש אחר אוצרות". (וילא עוד בדברי רבינו לקמן [אות יט, ובהערות סט], אודות העמל הנלך לקניית היראה).

מח לשון הפסוקים "אם תבקשנה ככסף, וכמטמונים תחפשנה. אז תבין יראת ה', ודעת אלקים תמצא". [תבין' - היינו 'בינת הלב' (כנ"ל כמה פעמים). וכלומר שכאשר האדם מתייגע (- מנקש ככסף ומחפש כמטמונים) ומכניס יראת ה' בלבו, אז זוכה 'למצא' (- בלא יגיעה) דעת אלקים (- המורה)].

מט רבינו חזר כאן למימרא (כנ"ל ר"ס אות טו) שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן ותרומה עי"ש מה שביאר רבינו בו. וכעת מתקשרים הדברים היטב (וכפי שגער בהערות הנאות).

י שהוא מורה על 'תורה שבשמים' - התורה השמימית טרם שגשתלשלה בלבושיה בירידתה לארץ, שאינה צריכה עמל ויגיעה לקנותה, כנ"ל (אות טז, ועוד).

יא כפי שנתבאר לעיל (אות יד), שענין 'לחם' הוא מורה על דבר הנקנה בעמל וטירחה, משורש 'עץ הדעת' (אות יד, טו).

יב שמוזנם מ'עץ החיים', פרי הגן, שבא בלא עמל ויגיעה (כנ"ל סוף יד).

יג כנ"ל (אות טו), שע"י הזיכוך באכילה בקדושה, נעשים כמלאכים שיש להם רק 'לב אחד', עי"ש.

יד כמבואר (ס"ט אות טו). וכן מבואר כאן, שרק ע"י הזיכוך בהכנסת יראת שמים ללב, יכולים אח"כ לזכות לתורה.

יה נראה שכוונת רבינו להשוות בין ה'מן', שכאשר הוא בשמים הוא מזון המלאכים (ש"ס'י 'לחם'), ובהשתלשלותו לארץ נעשה ל'לחם' (כנ"ל). כן גם התורה, בהיותה בשמים, היא בצורתה השמימית, ורק בירידתה לארץ הוא מתלבשת בצורתה המצריכה יגיעה. וע"י אכילת המן, ששורשה 'מן השמים', יכול לקנות התורה שאף היא כן.

[ויתכן עוד שכוונת רבינו ליסוד המובא בספרי חסידות (ראה נעם אלימלך ויקרא; ליקוטי שו"ת ד"ה משך; נ"י ישכר סיון א, ח) "דהנה הנשמה שהיא תחת כסא הכבוד אז היא יודעת להשכיל כל התורה כדאיתא בגמרא (מ"ה ז'): ומלמדין אותה כל התורה כולה וכיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו. ויש ליתן טעם לשבח לזה ... וזהו ההכרחי ללמדה כל התורה כולה, כי אילו זה לא היה באפשרי להנשמה בבואה אל הגוף החומרי להתגבר עליו לשבר תאוותו וההכרחי ללמדו כל התורה שעל ידה יכול לשבר כח ותאוות הגוף: ועוד אם לא היו מלמדין אותו לא היה באפשרי לקבל וללמוד אחר כך את התורה לכן מלמדין אותה מתחילה כדי שאחר כך בנקל תוכל לקבל וללמוד התורה ... אך אף על פי כן נשאר הרושם שנרשם בו בזה שהיו מלמדין אותו כל התורה, וצריך האדם לעבוד בכל כחו והתאמצותו לעורר את הרושם הנרשם בו...". וע"כ מעי"ז, כהכנה לקנות את התורה בשעת קבלת התורה, הייה צורך לקנות מתחילה רושם בליבם כעין התורה, ואשר מועיל לזכך את גשמיותם, ואח"כ יוכל בקבלם את התורה לעורר רושם זה. וזהו הייה המטרה באכילת המן, שענינו כמו התורה - כנ"ל, ומועיל לזכך הגשמיות].

יתרומה, משולחן גבוה, המשכת שורש נשמות ישראל וישיניים להם אוכלי תרומה, שהם 'לחם מן הארץ' (נמדנר טו, יט), אלא שנתקדש על פי ה' יתברך להיות עליו שם 'קודש' (נצמות עה; קידושין נג). שאכילתו כאוכל משולחן גבוה (ראה ספרי קרם קיט; רמז'ס תרומות יב, יט), שהוא השולחן שמלאכי השרת, פמליא של מעלה, ניוזנין ממנו.

ומשם המשכת שורש נשמת ישראל, כמו שנאמר (ירמיה ג, ג) 'קודש ישראל לה' ראשית תבואתו' (ראה שמות רנב מט, צ).^{נב}

לאחר היגיעה בששת ימי המעשה, זוכין ליראה וחכמה בלא יגיעה בשבת

ששת ימי המעשה - הכנת הפרנסה

[יט] וכל עמל האדם בששת ימי המעשה הוא לצורך פרנסתו. וכמו כל פעולת ששת ימי בראשית, הכל להכין לצורך האדם. שכל העולם כולו לא נברא אלא

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

ני הוא המשך מדרשי חז"ל (המ"ל אות טו). והנה לפי ביאורי רבינו לעיל - שאכילת המן מורה על אכילה בקדושה, מובן שמעין מדרגה זו - 'שנים להם' היא גם באכילת תרומה. אכן לפי הסברו של רבינו כעת, שענין ה'מן' הוא 'לחם מן השמים' שנשתלשל לארץ, יש צורך לבאר מה שייר זאת בתרומה. ולכן מבאר רבינו שאף תרומה יש בה ענין 'שלחן גבוה' - שהוא מזון המלאכים. וגם 'שורש נשמת ישראל' הוא מ'תרומה', וזה מוכח שאף שורש התרומה הוא 'מן השמים'.

נז לשון הפסוק (לגני מנות מלה, שהא 'תרומה' - ראה מעלה טו: ועוד) 'וזהה באכלכם מלחם הארץ, תרימו תרומה לה'.' הרי שתורומה מיוחס ל'לחם הארץ' דייקא (לאפוקי 'לחם מן השמים' - ראה הערה הבאה).

נח ראה רבינו בחיי (ס) 'ומה שהזכיר לשון "מלחם הארץ", הוצרך לומר כן לפי שבמדבר היו אוכלים לחם השמים שהיה קדוש, ולכך צוה כי כשיבאו לארץ ויאכלו מלחם הארץ שיקדשו אותה במצוה, והיא מצות חלה. ועל כן הזכיר בו את השם, ואמר: "מלחם הארץ תרימו תרומה לה'".

נט לשון הגמ' (נצמות) "... כתיב (ויקרא יב, ד) 'בכל קדש לא תגע' לרבות התרומה". (קידושין) "הרי תרומה דכתיב 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתו'... ההוא בישראל כתיב. ולא ממילא שמעת מינה?" (פירש"י -נצמיה מדכתיב 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתו, תרומה הס לה, וזו תרומה נמי היא קדש לה'). ורבינו (ט, ה), מוסיף וגם אכילת תרומה איקרי קודש - על פי (גמ' מ"ק כה) "רבי אלעזר הוה קאכיל תרומה, איתחזי ליה, אמר ליה תרומה קא אכילנא, ולא קודש איקרי?"

ס לשון הספרי (בהקדמת פרשת כ"ד מנחת כהונה) "ויאמר ה' אל אהרן ... אני חלקך ונחלתך" - על שולחני אתה אוכל ועל שולחני אתה שותה. לשון הרמב"ם "נתן תרומה לכהן ... וכן אסור להן שיחטפו תרומות ומעשרות ... אלא נוטלין בכבוד, שעל שלחן המקום הם אוכלין ועל שלחנו הם שותים, ומתנות אלו לה' הם והוא זיכה להן, שנאמר 'ואני נתתי לך את משמרת תרומותי'".

זוצריך להעיר, שמה שכתב רבינו שתורומה היא מ'שלחן גבוה', היינו מצד קדושת התרומה ומעלתה, (וכילי מדברי הרמב"ם), אבל מן הפן ההלכתי, שיחשב 'משלחן גבוה' (ולא 'ממון בעלים', ועוד נפק"מ), פשוט משמעות הגמ', שתורומה אינו נחשב מ'שלחן גבוה'. (ראה ענין נצמות פז; וכן סמימת הש"ס נצמה מקומות שהא רק בקדשים - ראה קידושין נב: ועוד. וראה מוס' שנת כד: ד"ה לפי, שאינא שס פלוגמא; וראה הגהות מרדכי ב"ב תרנ"ט; ועוד.)

סא היינו 'שלחן גבוה'. [ענין 'לחם לפני האלקים' - מזון מלאכי השרת, הוזכר לעיל (ראה ריש אות יג; ובהמשך המאמר אודות המן). ומכיון שהתרומה היא מ'שלחן גבוה', היא גם משורש זה].

סב משורש ה'תרומה'. (ענין שורש נצמה ישראל, שגא משורש חלה ותרומה - ראה ברמב"ן בראשית א, א; רבינו בחיי שלח טו, כ).

סג לשון המדרש "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם" - זו כנסת ישראל שהיא תרומה, שנאמר 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה'.

סד כלשון הפסוק (קהל ג, ז) "כל עמל אדם לפיהו".

סה בפסוק (שמות כ, ט) "ששת ימים תעבד, ועשית כל מלאכתך". ופירש הרמב"ן "ענין 'עבודה' - היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש וכיוצא בה ... ועשית כל 'מלאכתך' - אשר היא לצורך גופך ולהנאתך". (היינו דשס הימים הוא המון לעמול על כל מני צרכי האדם, וכפי שיבאר רבינו).

סו וראה (סנהדרין לה). "תנו רבנן אדם נברא בערב שבת, ומפני מה ... כדי שיכנס לסעודה מיד. משל למלך בשר ודם, שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה, ואחר כך הכניס אורחין" (הרי שכל פעולת ששת ימי המעשה, הוא לצורך 'סעודת' האדם).

בשבילו ולצרכו^{טז} (סנהדרין לה). ואפילו מה שבשמים ממעל, המאורות להאירם^{טז}, וכיוצא. וכל הצרכים בכלל פרנסה^{טז}.

ששת ימי המעשה ללא עמל ויגיעה

והקב"ה לא ברא בעמל ויגיעה^{טז} (ישעיה מ, כח), אלא במאמר בלבד^{טז} (מכילתא פ' י; ספרי האזינו זל, מ). וכן אילו זכה אדם^{טז}. וכמו שאמרו סוף קידושין^{טז} (פג), ש'הרעותי את מעשי, וקפחתי את פרנסתי. ואכילת המן^{טז} וכן 'שניה לה תרומה' לא הוצרכו לעמל ויגיעה^{טז} (מנחם זשלם כ), רק ללקוט ולהכין לאכול^{טז} (ראה יומא עה). והיה די להם מעשה מועטת הזו, לעשייה דששת ימי המעשה^{טז}.

מקורות וביאורים

טז לשון המשנה "לפיכך נברא אדם יחידי ... לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילו נברא העולם". וראה גם תנחומא (פ' שמ"ג) "כשבא הקדוש ברוך הוא את עולמו היתה שמחה גדולה לפניו, שנאמר (בראשית ב' 6) ... 'וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד'... ואמר לא בראתי את הכל אלא בשביל האדם ...".

טז ראה ראב"ע (בראשית שיעור אחר, ר"ש פ"א) "... המאורות שהם עליונים והם נזכרים בפרשה הזאת, והכתוב למה הזכירם. רק בעבור היותם למאורות ברקיע השמים ולאורות ולמועדים לצורך האדם...". רבינו בחיי (עקב י' יז) "הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה. ... יתכן לומר שבא לרמוז שהעולם השפל הזה עיקר המציאות שלו, ופסוק מלא הוא: (בראשית א', יז) 'יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ', באר: כי הגלגלים עם היותם נבראים עצומים הכוונה בהם לצרכי המין הזה ... כי חכמי המחקר מודים שמציאות הגלגלים בשביל האדם ...".

טז לפי פשוטו הכוונה, שכל צרכי האדם הגשמיים בכלל 'פרנסה', והיינו שמה שכתב רבינו ש'כל עמל האדם בששת ימי המעשה הוא לצורך פרנסתו, לא קאי דוקא על מזון, אלא לכל צרכיו. [ראה למשל (פניני ג') 'גשמים היינו פרנסה'. וראה רש"י (נחמן י"ג) 'פרנסה - היינו כל שאר צרכיו'. ובכתובות (ס"א) 'פרנסה - נדוניא'. ובתוס' (ב"ב ק"ט: ד"ה מ') 'פרנסה היינו מלבושים וצרכי נישואין'. ראה שו"ע (מ"מ ס', ג; ט"ז פ"י דנתי הלאשונים) 'מלבושים הוא בכלל פרנסה'. ועוד].

אכן כוונת רבינו כאן להוסיף גם 'צרכים הרוחניים', שאף הם בכלל פרנסתו וכדי חייו. ומשמעות הדברים, שאף היגיעה בדברים הרוחניים, הם מעמל ימי המעשה דייקא. ואילו מצד תכליתם ב'שבת', הם באים ללא יגיעה.

"לשון הפסוק "... אלהי עולם ה', בורא קצות הארץ, לא יעף ולא ייגע..."

טז לשון המכילתא "שכשבא הקדוש ברוך הוא את העולם לא בראו אלא במאמר, שנאמר (פסלים ג', ו) 'בדבר ה' שמים נעשו'". ומע"ז לשון הספרי.

טז היינו כל אדם, אילו זכה היו כל קניניו - הגשמיים והרוחניים - שצריך לקנות בששת ימי המעשה, נקנים לו בלא עמל ויגיעה. שהרי עמל האדם בששת ימי המעשה הם כדוגמת ששת ימי בראשית. וכמו בהקב"ה יצר את עולמו ו'קונה הכל', בלא עמל ויגיעה, כך גם האדם הנברא ב'צלם אלקים', מצד מהותו היה צריך לקנות כל צרכיו בלא עמל ויגיעה.

ונראה עוד, שכוונת רבינו 'אילו זכה אדם', הכוונה לאדם הראשון. והיינו דכאשר הקב"ה ברא את האדם, היה מעותד לקבל מזונותיו וכל שאר צרכיו בלי עמל ויגיעה. ורק בעקבות חטאו, נגזר עליו (בראשית ג', יט) "בזעת אפך תאכל לחם...", שיקבל את מזונו רק בטירחא וצער. וכפי שדרשו חז"ל (מדרש בראשית רבא, פ' בראשית ע"ג, ט"ז) "נגזר י' גזרות על אדם כיון שסרח... ב' נברא שיהא אוכל ושותה בלא עמל, ונאמר לו בזעת אפך תאכל לחם". וראה גם (מדרש אגדה בראשית ג', יט) "בזעת אפך תאכל לחם - מכאן למדנו שאלמלא לא חטא אדם היתה הארץ מוציאה גלוסקאות".

טז לשון המשנה "רבי שמעון בן אלעזר אומר ראית מימך חיה ועוף שיש להם אומנות? והן מתפרנסין שלא בצער. והלא לא נבראו אלא לשמשני. ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער? אלא שהורעתי מעשי וקפחתי את פרנסתי".

טז לשון המדרש "... מכאן היה רשב"י אומר לא נתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן, שלא היה להם צורך לא למלאכה ולא לסחורה, הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן היה אוכל ושותה ומהיכן ללבוש ולכסות, הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה"

טז בגמ' מבואר אודות המן, שהטירחא בו היה כל אדם לפי צדקותיו, שהצדיק לא היה לו טירחא כלל, רק הלקיטה והאכילה, וכל אדם - לפי מדרגתו - היה זקוק לטירחא יותר להכנה. [לשון הגמ' "כתיב (צמדני י"א, ט) 'וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו', וכתיב (שמות ט"ז, ד) 'ויצא העם ולקטו', וכתיב (צמדני י"א, ט) 'שטו העם ולקטו' - הא כיצד, צדיקים ירד על פתח בתיהם, בינונים יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו. כתיב (שמות ט"ז, ד) 'לחם', וכתיב (צמדני ט, י"א) 'ועשו אתו עגות', וכתיב (שם) 'יטחנו' - הא כיצד צדיקים לחם, בינונים עגות, רשעים טחנו בריחים"].

טז כלומר, שסוף סוף אי אפשר לומר ש'אילו זכה אדם' היו כל צרכיו נעשים לו מאיליו. הלא ששת ימים נועדו ל'מעשה' ורק ה'שבת' נועד לשבתה. וכפי שהוא בפסוקי התורה - (שמות כ, ט) "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ויום

תכלית הבריאה – יראת שמים

ע"והאלהים עשה שייראו מלפניו (קהלם ג, יד), דעל זה היה כל מעשה בראשית וכל הבריאה^א (שנמ לא). ד'כל פעל למענהו^ב (משלי טו, יד). ו'אין להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד^ג (נרכות לג; שנמ לא). וכפ"ה כל עמל האדם – בופ"ה (קהלם א, ג - יג). והרי זה בימי המעשה^ד – 'מה ה' שואל כי אם ליראה' (דברים י, יג). [וגדול הנהגה מיגיע כפו יותר מירא שמים^ה (נרכות ח).].

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

השביעי שבת. (שם לה, כה), "ששת ימים תעבוד, וביום השביעי תשבות". (שם כג, יג) "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי וגו'", ועוד. ולכן מפרש רבינו, שמצד חובת המעשה בששת הימים, היה סגוי במעשה מועט, כפי שהיה במן. והטירחא המרובה הוא רק בעקבות חטאי האדם, ואינו מצד מהותו של אדם להשיג צרכיו.

[ונראה להוסיף עוד בכוונת רבינו (על דרך הספג האמור בטוב רבינו, שגזירת הטיחא נצרכי האדם נקבע בעקבות חטא אלהי). דלכאורה מצד חובת ה'מעשה' בששת ימי המעשה, הרי יש אומרים שהצדיקים נפטרו מטירחא זו (ראה פלוגתא ר' ישמעאל ורשב"י, נרכות לה: נעני וס). שהרי לעומת הפסוקים שהבאנו בחובת העבודה בששת הימים, יש גם פסוקים שנאמר בהם שאף בימים אלו המלאכה נעשית מאיליה - (שמות לא, טו) "ששת ימים יעשה מלאכה וגו'", (שם לה, ג) "ששת ימים תעשה מלאכה וגו'". ודרשו חז"ל (ראה מדרש אגדה ויקהל לה, ג; ומע"ז נפסקתא משא שם; ועוד) "כאן הוא אומר 'ששת ימים תעשה מלאכה', ובמקום אחר אומר 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך', כיצד יתקיימו שני המקראות, בשישראל עושין רצונו של מקום 'ששת ימים תעשה מלאכה', נעשית על ידי אחרים, וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום, 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך', שמלאכתך על ידי עצמך...". אכן מה נעשה לגזירת הטירחא שנגזרה על אדם הראשון - 'בזיעת אפריך תאכל לחם', וכן"ל. (והלא גם הצדיקים לא נמלטו מגזירות שאלו נעטיו של חטא אדם הראשון, וכפי שראינו בגמ' [שנמ נה:] אדות אלו שמתו נעטיו של נפש). ובוזה באו דברי רבינו, שהצדיקים היו זוכין שיתקיים בהם קללה זה במעשה וטירחא מועט בלבד, כפי שהיה אצל אוכלי המן בלקיטת המן. וכפי שדרשו חז"ל (מכילתא, בשלח, פרשה ד) "וילקטו אותו בבקר בבקר" - בשחרית בשחרית. דורשי רשומות אמרו מכאן שיהיה במן בזיעת אפריך תאכל לחם".]

ע" רבינו חזון כעת לבאר, שכשם שדברים אלו אמורים לפרנסה הגשמית, כן הם הדברים גם בצרכי האדם הרוחניים, שהם למעשה תכלית האדם - היינו ה'יראה', וה'חכמה' שבאה בעקבותיה. דהיינו שאף ביראה וחכמה, ה'תכלית' הוא שהאדם ישיגם בלא יגיעה. אלא שבגין חטא אדם הראשון נגזר שיבואו ביגיעה ועמל (כג"ל אות ה, ועוד). ואכן הצדיקים זוכין לקנותו בלא יגיעה (כג"ל אות יח ועוד). - כאכילת המן. ומכל מקום בששת ימי ה'מעשה', צריך עכ"פ למעשה - כל אחד לפי דרגתו אם רב ואם הרבה - אבל בשבת, אין צריכים ל'מעשה', וזוכין ליראה - ולחכמה הבאה בעקבותיה - בלא מעשה כלל.

ע" לשון הגמ' "אמר רב יהודה לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו, שנאמר ו'האלהים עשה שייראו מלפניו'".

ע" לשון הפסוק "כל פעל ה' למענהו...". ודרשוהו חז"ל שתכלית הבריאה לעשות רצון ה' - (שמות רבה ח, ב) "... הדא היא דכתיב 'כל פעל ה' למענהו', אתה מוצא שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בששת ימי בראשית לא ברא אלא לכבודו ולעשות בהן רצונו...".

פ רבינו שילב בין ב' מימרות. (שנמ) "אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'...". (נרכות) - "אמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנוז אלא אוצר של יראת שמים שנאמר (ישעיה לג, ו) 'יראת ה' היא אוצריו'".

פא כלומר מכיון שתכלית כל הבריאה הוא בכדי שייראו מהקב"ה, הרי כל עמל האדם בעולם תכליתו להגיע ליראה.

פב זהו תמצית כל ספר קהלת, הפותח "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש". ומסקנתו "סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם".

פג כלומר, דכפי שיבאר רבינו בהמשך, הרי בשבת מושפע היראה לאדם גם בלי עמלו. ולפי זה ה'עמל' ביראה הוא רק בימי המעשה. והכוונה שבימי המעשה, שהקב"ה הטיל על האדם שצריך לעמול ולעבוד (כג"ל נהעיות מן הפסוקים), "מה ה' שואל מעמך" - כלומר מהו העבודה המוטלת על האדם, כי אם ליראה...'

פד לשון הגמ' "אמר רבי חייה בר אמי משמיה דעולא גדול הנהגה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב (תהלים קיב, ב) 'אשרי איש ירא את ה'', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב (תהלים קמ, ג) 'יגיע כפריך כי תאכל אשריך וטוב לך', אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ולגבי ירא שמים 'וטוב לך' לא כתיב ביה".

וכוונת רבינו להביא סמך, שעיקר תכלית היא העמל והיגיעה ביראה (ראה לעיל אות יח, ונהעיות נשם המניח). דהנה בארו המפרשים בכוונת הגמ' הנ"ל, דוודאי אף היגיע כפריך הכוונה שהוא ירא שמים. (וכפי שמפורש בפסוק נהעיות קמ שם - "... אשרי כל ירא ה' הולך בדרכיו, יגיע כפריך כי תאכל..."). והנה לפי פשוטו מעלת היגיעה כפריך שהוא גם 'ירא שמים', יותר מ'ירא שמים' סתמא, מפני שיש בו ב' ענינים, גם ירא שמים, וגם שעמל לפרנסתו. אכן רבינו מפרשו, שהכל קאי על יראת שמים. והכוונה שגדול מעלת הירא שמים, שעמל ויגע על יראת שמים שלו, יותר ממי שבאה אליו היראה בלא יגיעה.

לאחר העמל והיגיעה בימי המעשה, בא השגת היראה והחכמה בלא יגיעה ו'מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת' (ע"ז ג). אחר כך השגת החכמה ותורה מה' שישפיע לו ה' יתברך בלא יגיעתו. ואפילו עם הארץ אימת שבת עליו, כמו שאמרו בירושלמי (דמאי פ"ד ה"א). שיראת שמים נופלת עליו ממילא.

וזהו ד'קידשו במן שלא ירד' (נחשית רנ"ה י"א, ז). כי אינו צריך לשום פעולת אדם להכנסת יראת שמים בלבו. כי קדושת השבת עצמה מכנסת היראה בלבבות בני ישראל, מפני 'פחד ה' יתברך והדר גאווה' (ע"פ ישעיה ג, י; יט; כ"א) המתגלה לעיניהם. והחכמה, בקרב התלמידי חכמים שבדור, הנמשכת מן היראה (תהלים קי"א, י; משלי א, י).

אבל 'הכל לפי רוב המעשה' (ע"פ אבות ג, טו), וההשתדלות דימי המעשה.

מקורות וביאורים

פ"ה כלומר דומן הטירח והעמל הוא ב'ששת ימי המעשה', ובשבת הוא זמן ה'אכילה' בלא טירחה. כן הוא גם בעמל הרוחני - בהשגת היראה והחכמה - בשבת הוא 'זמן האכילה' וההשגה בלא יגיעה.

פ"ו וכפי שנתבאר לעיל (ל"ח י"ט), שהשגת התורה והחכמה מצד מהותה הוא ללא יגיעה, והיגיעה הנצרכת הוא רק בזיוך להשיג היראה ע"י"ש. ולכן לאחר היגיעה - שבימי המעשה - מגיע ההשגה בלא שום יגיעה.

פ"ז רבינו מוסיף עוד (על האמור לעיל), שלא רק השגת החכמה מגיע בשבת ללא יגיעה. אלא אף היראה עצמה, מושפעת בשבת ללא יגיעה!

פ"ח במשנה מבואר שהקונה פירות מעם הארץ - שהם 'דמאי' וחייב לעשרם, אם שכח לעשרם, והגיע שבת, רשאי לשאול את ה'עם הארץ' האם עישרם, וסומך עליו ומותר לאכלם בשבת. ובירושלמי שם תמזהו לטעם היתר זה. - שאם הקולא להיתר דמאי מפני כבוד שבת, מה צורך יש לשאלו. ואם שואלים אותו ומאמינים לו, מדוע בחול אין מתירין כן. ומתירין ר' ביבי בשם רבי חנינא אימת שבת עליו, והוא אומר אמת.

פ"ט לשון המדרש "ויברך אלהים את יום השביעי וגו'" (נחשית ג, א) - רבי ישמעאל אומר, ברכו במן, וקדשו במן. ברכו במן, שכל ימות השבת היה יורד עומר, בערב שבת שני עומרים. וקדשו במן, שלא ירד בו כל עיקר.

צ"א ראה בדברי רבינו (שופטים סוף מאמר ו) "תיכף בכניסת שבת משיג האדם היראה בהפלגה, כמו שנדרש בגמרא (תענית ט:): 'שמש בשבת וכו' שנאמר (מלאכי ג, ט) 'זרח לך יראי שמי', ופירש רש"י ז"ל 'יראי שמי - שומרי שבת'. וכן אמרו 'אימת שבת על עם הארץ' ... וזה שמובא בתיקונים (תיקון כד) 'בראשית - ירא שבת וכו' ... והוא על פי מה שמובא בזה"ק (הקדמה ה): 'ומקדשי תיראו דא שבת דמעלי שבתא דאיהו יראה ושריא בה יראה'...".

צ"ב רבינו מבאר כיצד היא השפעת היראה בשבת. והוא ע"פ הפסוק, שכאשר יש התגלות השכינה, הרי זה משפיע יראה ופחד - כלשון הפסוקים 'ובאו במערות צרים ובמחלות עפר מפני פחד ה' ומהדר גאווה'. כן הוא בשבת, שיש התגלות הקדושה, הרי זה משפיע יראה.

וראה בדברי רבינו (נח"י) "ומקדשי תיראו, ופירש הרמב"ן ז"ל (ויקרא י"ט, ז) שהוא קאי גם כן על שבת... והוא מבואר בזה"ק (הקדמה ה): ... 'ומקדשי תיראו דא שבת דמעלי שבתא דאיהו יראה ושריא בה יראה' ... והוא דישראל בשבת כמו במקדש ... וכמו דבמקדש נופל הפחד והיראה להבא בתוכו, כן בשבת. דכל אחד מישראל כמו במקדש נופל עליו הפחד והמורא. כמו שאמרו (ספרי פט"ו ט) 'במורא גדול - זה גילוי שכינה'... (ומע"ז קדושים ט, ועוד).

צ"ג כלומר ל'עמי הארץ' מושפע בשבת רק יראה, ותלמידי חכמים מושפע גם החכמה שבאה בעקבות היראה. [לעמי הארץ אי אפשר להשפיע 'חכמה', מכיון שלא הקדימו ללמוד בעצמם. ורק לתלמידי חכמים אפשר זאת. וכמובא בזה"ל (נדרים מ).] "אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא, בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר (שמות טו, טו) 'ויאמר אם שמוע תשמע, אם שמוע תשמע, ואם לאו לא תשמע'...".

צ"ד בפסוקים מפורש שה'יראה' היא הראשית והקודמת ל'חכמה' (תהלים) "ראשית חכמה יראת ה'..." (משלי) "יראת ה' ראשית דעת". ובדברי חז"ל (נדרים רנ"ה י"א, ו) "... כל מי שמתיירא אותי ועושה דברי תורה, כל החכמה וכל התורה בלבו, מנין שנאמר 'ראשית חכמה יראת ה'...' (איוב כ"א) 'יראת ה' היא חכמה וגו'..." (נחשית לעיל אות י"א, מה שצ"ל רבינו בענין ומדרש זה).

צ"ה כלומר דאף שבשבת מושפע הכל ממורם ללא יגיעת התחתונים, מ"מ עצם ההשפעה תלוי בהכנת התחתונים בימי המעשה, וכל אחד לפי יגיעו ועמלו כך יגדל השפעתו. (ענין זה הסביר נאמנות דברי רבינו לעיל, מאמר ג, אות א, ובהערות שם).

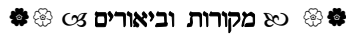
צ"ו לשון המשנה "... ובטוב העולם נדון, והכל לפי רוב המעשה". ופירש רבינו יונה "שאע"פ שהעולם נדון בטוב ה' אין

'ברכת השבת' - שיוכל לזכות ל'יראה' ע"י עמלו, דאף שתלוי בבחירה, אינו נמסר לכל אדם וזהו הברכה במן הקודמת". דאף דדבר זה בבחירת אדם, אינו מסור לכל אדם.

יראת ה' - הרגשת הקב"ה בלבנו, מביא לכל המדות הטובות

אצל אומות העולם יש רק יראת העונש, ואצל ישראל יראת ה'

[כ] [ואומות העולם] (והעכו"ם) אי אפשר להם לבוא אלא ליראת' עונש, וכמו

כל האדם [שוה] במדת החסד. כי למרבה בחסידות מדת החסד היתרה על מעשיו מרובה, ולמעט תהיה מעוטה. וא"כ כלם נדונין בטוב, גם כן הרשעים. [אך] אין הטוב היתר על מעשיהם מרובה כמו לצדיקים. וגם הצדיקים אין המרבה והמעט שוין כי הכל לפי רוב המעשה.

וזה גם הכוונה לענינו, שלמרות שהקב"ה משפיע בשבת לכל, בלא מעשיהם, מ"מ ערך ההשפעה משתנה אצל כל אדם לפי מעשיו.

צ"ר רבינו חזון כעת לדבריו (אם נ' ע"י) המבאר ענין 'ברכת השבת' (השנה מקדושת השבת) "שהקדושה הוא מה שהשבת מקבל מששת ימי המעשה, והברכה הוא מה שמשפיע בהם" (ע"י ש' נאריס, צינור 'ענן סוף'). ולאוור האמור, ד'קדושת השבת' היא השפעת ה'יראה' (ללא מעשי החסידים), שבא בעקבות העמל והיגיעה בימי המעשה, צריך כעת לבאר מהו 'ברכת השבת' [הקודמת (כפי שנתאר שם)], שהיא משפיעה לששת ימי המעשה. שהוא על להיות על אותו משקל - דהיינו שמשפיע הכנה שיוכלו לקנות היראה ע"י עמלם בימי המעשה. ולזה מבאר רבינו, שאף שלכאורה קניית היראה הוא דבר התלוי בבחירה, וביגיעת ועמל האדם. מכל מקום עדיין אין כל אדם זוכה לזה (וכפי שצינור נהמך, שאין הגוים יכולים להשיג יראת שמים רק יראת העונש). ורק ע"י 'ברכת השבת' (המושפעת על יראתו של ה' - כגל אדם ה' ואלו) יוכל לזכות ל'יראת שמים' - להרגיש את הקב"ה (מלקמן), ע"י עבודתו בימי המעשה.

צ"ר רבינו בא לבאר את האמור, שלמרות העבודה התלוי בבחירת האדם - רק ע"י 'ברכת השבת', יוכלו לזכות ל'יראה'. ובוזה מובן, שהגוים, שאין להם שייכות עם ברכת השבת (כגל אדם ה' ואלו), אינם יכולים לזכות ל'יראת ה' (ראש 'יראת העונש' מלקמן). שכן ענין השבת, הוא הרגשת הקב"ה בלבם של ישראל (כפי שצינור רבינו נאריס ל'גל אדם ה' ואלו). ואף ענין יראת ה', הוא שמרגיש את הקב"ה בלבנו - וכפי שיבאר רבינו.

צ"ח יש כמה סוגי 'יראה' (ראש שלהם ה' עשרה מאמרים, מאמר ג-ד שהצריך טובא צנור). ועכ"פ באופן כללי מתחלקים ה'יראה' לב' סוגים. וכפי שמובא בתיקוני זוהר (ל' עג): "אית יראה דאיהי פקודא קדמא ועלה אתמר יראת י"י ראשית דעת ... ואית יראה רעה רצונה לאלקאה לחייבא ... אית יראה ואית יראה אית אהבה ואית אהבה, יראה דדחיל בר נש לקודשא בריך הוא בדין דלא נחית מנכסיו או בגין דלא ימותון בנוי בחייו ... האי יראה ואהבה לא שוי ליראת י"י ולאהבה דיליה לעיקרא אבל רחימו ודחילו עיקרא דיליה בין טב ובין ביש ובגין דא אתקריאת האי יראה ואהבה על מנת לקבל פרס...".

ובדברי הראשונים (ספר העקרים, מאמר ג פ"ג) "ענין היראה בכל דבר הוא הסוג הנפש אחור והתקבץ כחותיה אליה כשתשער איזה דבר מחרידה, וזה על שני פנים, אם שתשער איזה דבר מזיק ותחרד ממנו מיראת ההיזק שתשער שאפשר שיגיע ממנו, ואם שתשער איזה דבר גדול ורם ונשא וגבה מאד ותחרד ממנו כשתתבונן דלות ושפלות ערכה בערך אל הדבר הגדול ההוא, אף אם לא תשער שיגיע נזק מן הדבר ההוא ולא תירא ממנו. וכשאדם מקיים המצות בעבור היראה שהיא על הדרך הראשון, כלומר מיראת העונש או מאהבת השכר, יקרא בלשון רבותינו ז"ל עובד שלא לשמה ... ואולם המקיים המצות ליראת השם ואהבתו והיותו נכנע למצותיו, הוא שקראוהו רבותינו ז"ל עוסק בתורה לשמה, רוצה לומר שאינו מקיים המצות ליראת העונש ואהבת השכר אלא מאשר יצויר בלבבו רוממות השם ומעלתו, ובעבור זה הוא נכנע לעשות רצונו שהוא היראה". דרשות הר"ן (דורש השני, לאחר שהציג מקומות שונים בחז"ל שנתנו העובד מ'אהבה ומיראה', ומקומות אחרים שגייס אותם) "... ותשובות כל אלו השאלות, כי העובד מיראה, שני מינים. האחד שיעבוד השם יתברך כדי שישגיגנו הגמול, ויטיב השם יתברך לו בעולם הזה ובעולם הבא. ומאשר ירא לנפשו פן ישיגנו השם יתברך על עבירות בעולם הזה, באבדן הבנים וכליון הממון וזולתו מן הרעות. סוף דבר לא יעשה המצות ולא ירחיק העבירות, רק לתועלתו ולחמלתו על נפשו ועל גופו. וזהו שאמר עליו פרוש מאהבה פרוש מיראה, או שהוא מכלל העוסקים במצות שלא לשמן. והחלק השני, שתקבל הנפש זכרון רוממותו יתברך וגבורותיו ונפלאותיו, והזכרון והידיעה הזאת יהיו מקובלים בנפש ומצויים בה בכל עת, ונעצרים וחרותים בלב, ושיקבל הנפש בזה מורא גדול, ובושה וצניעות מצויים בה בכל עת, ויהיה דבר נמנע לנפש לעבור את פי ה', כאשר ירא העבד את רבו והבן את אביו, גם כי יודע אליו שלא יגיענו עונש בביטול מצותו. ובארחות צדיקים (שער יראת שמים) "... לידע שיש שלשה מיני יראה. האחת היא יראה גרועה מאד, כגון אדם שאינו ירא מלפני האלהים, אך כשיעשה איזה מעשה טוב, הוא עושה מפני בני אדם ... למצוא חן בעיניהם. ... השני הוא ירא מלפני האלהים, אך הוא ירא מלפניו מחמת עונש גיהנם או שלא יבוא לגן עדן... אבל השלישי, המרגלית הטובה, זהו שירא מפני הקדוש ברוך הוא, לא מפני שום דבר בעולם, רק שהוא נרעד מלפניו, וכל איבריו מזדעזעים בזכרו גדולתו וגבורתו...". ועוד מקורות רבים בדברי הראשונים בפירוש דברי חז"ל, ואכמ"ל.

צ"ט בגמ' (ימות מה:) מבואר "מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן ... אבא חנן אומר משום ר' אלעזר לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה". ופירש"י "מיראה - מיראת גיהנם והפורענות האמורה עליהם" (וע"י ש' נאריס). וראה במהר"ל (פי' אגדות שם) "ומה שפסק ואמר שעושים מחמת יראה, דמשמע דסתם גר עושה מיראה, דבר זה ג"כ כי הגר מאומה אחרת, ואין דרך שיהיה האומה אוהב השי"ת, כי דווקא הקרובים כמו ישראל שנאמר עליהם עם קרובו שייך בהם אהבה...".

שנאמר (נחשית כ, יא) 'רק אין יראת אלהים וגו'', ובעמלק (דברים כה, יח) 'ולא ירא אלהים'. דהיינו היראה מצד מדת הדין. מה שאין כן יראת ה' אינו אלא בישראל. דכנסת ישראל 'יראת ה' אתקרי כידוע^א (זוה"ק קדושים פא:).

יראת ה' - ע"י הרגשת שכינתו בקרב לבו

כ"כ יראה זו אינו אלא על ידי הרגשת שכינתו יתברך בקרב לבבו. ושיראה כאילו מלך מלכי המלכים עומד לפניו, ד'שויתי ה' לנגדי תמיד' (תהלים טז, ח), וכמו שכתב במורה נבוכים^ב (חלק ג, פ"ג) המועתק ב'הגה' דריש אורח חיים^ג (א, ב). דבר זה אינו

מקורות וביאורים

וכן מבואר בחז"ל שישאל עובדים מ'אבה', והגוים מ'יראה' - ראה תנא דבי אליהו (יב, כח) "... מאי בין העובד מאהבה את הקב"ה להעובד מיראה משלו משל ... (ע"ש גאריס) ... הא למדת ששכר האוהב שני חלקים ושכר הירא חלק אחד. לפיכך לא זכו אומות העולם שיאכלו אלא העולם הזה בלבד, אבל ישראל זכו שיאכלו שני עולמים העולם הזה והעולם הבא". וראה בראשית חכמה (אסא ג, ה) בביאור מדרש זה "והנמשל מובן הוא שהיראים הם האומות, שכלם יראים, כאומרו (ינחיה ג, י) 'מי לא יראך מלך הגוים וגו'... והאוהבים הם ישראל...".

וכן מובן במפרשים לבאר ההבדל ב'מהות' בין ישראל הנחשבים 'בנים' - שעושין מאהבה, ובין האומות שהם 'עבדים' שאין משיגים לעבוד אלא מיראת העונש. נראה כגון ספורנו (שמות ד, כג) 'בני בכורי ישראל. אף על פי שלקח הימין אהפך אל העמים שפה ברורה, לקרוא כלם בשם ה', ולעבדו שכם אחד (לפני ג, ט) מכל מקום יחשב ישראל אצלי נכבד מכלם באשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה, לא כעבד מאהבת שכר ויראת עונש...". וכן (תהלים ע, יג) "... אתם ישראל יהיו קרבנותיכם בנדבת לב, מאהבה. אבל ... אומות העולם ... מיראת עונש, לא בנדבת לב".

וכן בספרי חסידות מודגש הדבר, שאין אומות העולם משיגים אלא יראת העונש, ולא יראת הרוממות. כגון פרי הארץ (אחרי) "והנה אית יראה, ואית יראת העונש שהם העונשין והמיתת... ויראה זו הנקרא יראה חיצונית נוהגת בכל באי עולם אפילו באומות העולם כמאמר (שמות ט, כ) 'הירא דבר ה' מעבדי פרעה', שהיא יראת עונש שהיא יראת הפסד עצמו, אבל עיקר היראה מפני עיקרא ושרשא דכל עלמין (אסא יא ע"ב) ...". (נחשית) "כידוע ד'אית יראה ואית יראה', והשפלה מכולם היא יראת העונש שנוהגת בכל מקום ולכל אדם ואפילו באומות העולם...". אורח לחיים (נחשית) "... ואמר בארצות אויביהם, כי המדה של יראה נקרא ארץ, ואנו בני ישראל מקבלין עול מלכות ויראת ה' ואין אנו מפחדין משום דבר יראת עונש, כי אין בלעדו, אבל אומות העולם אין להם רק יראת עונש, וזה נקרא ארץ עמים, הוא יראת העונש". (שם) "... כי האומות, ואפילו חסידו אומות העולם, אין להם רק יראת העונש". ועוד.

י' ראה ראשית חכמה (שער היסוד סוף פ"ב) "... ועל יראה זו נאמר (משלי ג, ח) 'יראת ידו' תוסיף ימים', שהיא היראה מחמת ה' ... ולכן לא אמר 'יראת אלהים תוסיף ימים', כי יראת אלהים היא יראה מפני הדין... אבל היראה הזו היא יראה מפני גדולתו יתברך מחמת ידו'ד ...". 'של'ה הק' (עשרה מאמרות, מאמר שלשי ורביעי, המנצל גאריס מני היסוד. וס' אור קלם) 'והיראה שלאחר האהבה היא הדבקות ממש בה' ... על כן לא תמצא אהבה רק אצל שם ידו'ד. וכן יראה על הרוב. 'עתה ישראל מה ידו'ד אליהך שאל מעמך כי אם ליראה וגו' (דברים י, יג), 'את ידו'ד אליהך תירא' (שם ג, יג), 'ליראה את השם הנכבד והנורא' (שם כה, ט), 'יראו את ידו'ד' (תהלים ג, י), 'עבדו את ידו'ד ביראה' (שם ג, ב), 'יראת ידו'ד טהורה' (שם יט, י), 'עין ידו'ד אל יראיו' (שם לג, יח), 'יראת ידו'ד אלמדכם' (שם לה, יג), 'אשרי איש ירא את ידו'ד' (שם ק"ב, ב), 'אשרי כל ירא ידו'ד' (שם קכ"ב, ב). ובמקום שזכר 'יראה' אצל שם אלהים שהוא מדת הדין, רומז על היראה החיצונית שאין עסקנו בה, שהיא מפני יראת העונש. וזהו שאמר אברהם אבינו (נחשית כ, יא) 'אמרוני אין יראת אלהים במקום הזה', כלומר אפילו יראה חיצונית, יראת העונשים, אין בכך, על כן יראתו שתקחו את אשתו. ובמסכת ברכות (נ"ה), 'והאלהים עשה שיראו מלפניו' (ק"ה ג, יד), אמר רבה בר רב חנה אמר רבי יוחנן, זה חלום רע...". [וראה גם אור החיים הק' (יפ"ו יח, כא) "ודקדק לומר 'יראי אלהים', שצריכין להיות יראים יראת העונש". ובעוד מקורות רבים]. והדברים מרומזים בארצות צדיקים (שער האסתר) "...במקום אחד נאמר (א"י ג, ב): 'ירא אלהים', וביארו (סוטה כ"ג: ו"ג א') שמתירא מדין עונש שמים ומגיהנם ומעונשי עולם הזה. וזאת המידה רחוקה מן האהבה מאד מאד. אבל יירא השם, יתברך, כמו אדם שאוהב ... וירא לעבור על מצוותיו פן יפסיד אהבת הבורא, יתברך, וזהו (תהלים ג, יא) 'עבדו את ה' ביראה' - היא יראת האהבה, רגילו ברעדה' - מרוב פחד הבורא תגילו לעשות חפצו. וזאת היראה היא יראת האהבה, ועליה נאמר (שפי"ג, ג) 'יראת ה' היא אוצרו'".

ק' לשון זוה"ק "ת"ח 'אמו' דא כנסת ישראל, ובגין דבה שריא יראה, ואיהי יראת ה' אתקריי'. וראה גם זוהר חדש (פ"א ע"ב) "'יראת ה' טהורה' - שבחא דכנסת ישראל, דאיהי בדכיו". [וראה רש"י (סנהדרין טו) "צמאה - זו כנסת ישראל שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה"].

ק' רבינו מוסיף להסביר, מדוע באמת אין הגוים יכול להשיג 'יראת ה' - ורק יראת העונש. מכיון שיראת ה' בא ע"י שהאדם שהקב"ה נמצא עמו, והוא מתבושש ממנו. וזה שייך רק אצל ישראל, שהקב"ה שוכן בתוכם, ולא אצל אומות העולם.

ק' לשון המורה, "אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועתו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדבורו במושב המלך. ומפני זה, מי שיבחר בשלמות האנושי

אלא בלבבות דבני ישראל, שה' יתברך שוכן בתוכם^א (שמות כה, ט, וזמפרשים). וזהו מצד קדושת השבת הנמשכת להם, כנזכר^ב.

וזה דייק לשון הכתוב פרשת עקב (דברים י, יז) 'מה וגו' שואל מעמך, כי אם ליראה', ולא אמר 'ממך'^א. אבל לשון 'עמך' משמע שגם הוא עמך^ב. ואינו מבקש ממך לבד, כי 'כשאני לעצמי מה אני'^א (אבות א, יד), ואי אפשר להגיע ליראת שמים אלא אם כן הקדוש ברוך הוא עמו^ב (קידושין ל:). וכשהאדם יהיה עם ה' יתברך, אז יוכל ליראה^א.

✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻

ושיהיה איש האלהים באמת, יעור משינתו וידע שהמלך הגדול המחופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל מלך בשר ודם, ... הוא תמיד עמנו משקיף ורואה, 'אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'' והבן זה מאד. ודע כי כאשר ידעו זה השלמים, תגיע אליהם מן היראה והכניעה ופחד השם ויראתו ובשתם ממנו, בדרכים אמתיים לא דמיוניים...".

ק' לשון הרמ"א, "הגה, שויתי ה' לנגדי תמיד, הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים. כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדבורו במושב המלך. כל שכן כשישים האדם אל לבו, שהמלך הגדול הקדוש ברוך הוא, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר 'אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'' (ירמיה כג, כד), מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השו"ת ובושתו ממנו תמיד".

ק' היות הקב"ה שוכן בתוך בני ישראל, מובא בפסוקים מפורשים. כגון (שמות כט, מה-מו) "ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים. וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני ה' אלהיהם". וכן 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כה, ט), ועוד. ואם לפי פשוטו הכוונה להשראת השכינה במשכן ובמקדש, כוונת רבינו לדרשה הידועה, שהקב"ה שוכן בקרבם ובלבות בני ישראל. כמובא באלשיך (ח"י ש"ה כג, ו) "על דרך מקרא שכתוב 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', כי ממה שלא נאמר בתוכו הוא בתוכם וקרבם של ישראל הנזכר כי היכל ה' המה". ובעוד מקומות רבים בספרו (פסל טו, א; תרומה כה, ט; שם כו, א; ועוד רבים). ראשית חכמה (להגה, ג, יט) "נמצא כי עקר דירת השכינה אינה אלא בנפש הזכה, והינו 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', בתוכו לא נאמר אלא בתוכם פרוש בתוך קרבם". כלי יקר (תרומה כה, ג) "ונראה שלכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו מבטי ליה אלא שרצה לומר שבאמצעות ציור זה אשר בו שוכן כבוד ה' ישכון גם בתוכם של ישראל בגופם ממש". של"ה הק' (שער האמונות, לז טו) "על כן צריך הלב להיות תמיד קודש קדשים, שישירה בו השכינה, כמו שכתוב 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', לא אמר 'בתוכו', אלא 'בתוכם'". ובעוד מקומות רבים בספרו (כגון שער האמונות קדושה, ט; מסכת תענית נר מנחה כח; תרומה חזרה אור כמה פעמים; ועוד). ומשם לשאר ספד"ק.

ק' רבינו משלב ומבאר לאור דבריו כאן, את המובא לעיל (א"ח ט) ד'ברכת השבת' הוא ההשפעה לזכות ליראה - שרק ישראל זוכין לזה. וזאת על פי המובא לעיל (א"ח ט) דענין שבת הוא הרגשת הקב"ה בקרב לבבו, וזה שייך רק בבני ישראל עיי"ש. וכפי שביאר רבינו כאן, ד'יראת ה'' הוא ע"י הרגשת הקב"ה בקרבו, מובן שפיר שהשפעת שבת היא השפעת היראה, המיוחדת לבני ישראל.

ק' כפי שהוא בלשון הפסוק הדומה (מיכה ג, ט) "... ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך". [וזהו שמפרש רבינו, דכיון שמוזכר כאן ה'יראה', הזכיר 'מעמך', שע"י שהקב"ה נמצא עמו, יכול להגיע ליראה].

ק' בדומה לזה פירש מהר"ש לניאדו בספרו 'כלי חמדה' "... מה ה' אלהיך שואל מעמך - שמעמך וחברתך שואל, ולא ממך לבד..." (עיי"ש באריכות). [אין הספר חסי לניין מקור מדויק, וראיתי מובא כל לשוני ב'אור' תהלות ישראל' תהלים כ, א. אכן הוא מביא יסוד זה גם בשאר ספריו. ראה 'כלי יקר' (מלכים א פ"ג) "על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה - 'מה ה' אלהיך שואל מעמך, שהוא עמך ועוזרך על דבר כבוד שמו, על דרך ה' לא יעזבונו בידו כו'". (וכן בשמואל ב פ"ב)].

ק' לשון המשנה "אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני". וכוונת רבינו לפירוש המובא באחרונים בביאור המשנה - 'אם אין אני לי מי לי - היינו דחובה על האדם לעסוק בעצמו בעבודת ה' ולא לסמוך על העזר האלוקי. ומכל מקום 'וכשאני לעצמי מה אני', שגם אם יעמול בעצמו - בלא עזר מאת הקב"ה, לא יוכל להשיג יראת שמים. ועל משקל זה ביאר רבינו 'כשאני לעצמי' - שאין מרגיש שהקב"ה עמו, 'מה אני' - לא יוכל להגיע ליראה.

[ביאור זה הוא בדברי החתם סופר (תורת משה ריש פ' כי תלך; שירת משה בפירוש המחבר עמ' יג; וכן מובא בדרשות כתב סופר לימי הסליחות בשם אביו; רוח חיים (ג'ס מוהללזין, על משה וז); שפת אמת (מחוקקי תרי"ג; ליקוטים לאבות). (וכן מובא רעיון זה במסילת ישרים סוף פ"ב, אלא ששם פירש רק הרשב"א, עיי"ש)].

ק' לשון הגמ' "יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו ... ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אין יכול לו".

ק' לשון זה מתפשט בתרין אנפין. כפשוטו שהקב"ה עמו ועוזרו, אז יוכל להגיע ליראת שמים (כגל צהריות קולמות). וכן לדרכו של רבינו כאן, כאשר מרגיש שהקב"ה נמצא עמו ועומד לפניו, אז יפול עליו היראה, (כגל ממורה נבוכים ורמ"א). [ראה רבינו בחיי (שופטים ב, כ) "לא תירא מהם, כי ה' אלהיך עמך" - וראוי שתגבר יראת השם יתברך על יראת העם". (הרי היות ה' אלקיך עמך, מניח ליראת ה')].

כל עניני עבודת ה' הם בעקבות היראה

וחז"ל¹ (שנא לא): למדו מזה דהעיקר היראה לבד. ואף דקרא (דברים י, יז-יג) מסיים עלה עוד 'ללכת בכל דרכיו לאהבה ולעבוד וגו' לשמור וגו', צריך לומר² דכל זה נמשך ממילא מהיראה. שכשלבבו ממילא מיראת ה', אזי ממילא הלב מעצמו לא יניח לו לשקוט ולנוח, וממילא יבוא 'ללכת וגו'.

ועל זה נאמר³ (מהלל קמ, א-ג) 'אשרי כל ירא ה' וגו' יגיע כפיך כי תאכל וגו', שמי שהוא ירא ה', זוכה ממילא⁴ ליגיע כפיו בתורה ועבודה, להיות מזון⁵ לנפשו⁶ (ראה רע"מ ויקרא כט:), נפש אלהות⁷ שבקרבו.

מקורות וביאורים

ק"ב לשון הגמ' "אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר (דברים י, יז) 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'".

ק"י רעיון זה הוא מאבות החסידות. ראה תולדות יעקב יוסף בשם הבעש"ט (פ' טו) "... [ונבאר פסוק פרשת עקב] ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וגו' ... ויש להבין ... דכתיב 'כי אם ליראה לחוד וכו', ואין אמר אחר זה מיד 'ולאהבה את ה' אלהיך וגו'. ונראה לי דכתיבתי בשם מורי זלה"ה, אחר שידע האדם כי אלופו של עולם הוא בכל תנועה וכו', אז יתפרדו כל פועלי און וכו', ודפח"ח...". ליקוטי תורה (להר"י מלאכי, סוף פ' מסעי) בשם המגיד ממעזריטש "איתא במדרש תהלים על הפסוק 'אחת שאלתי מאת ה' וגו' והובא בילקוט 'אמר הקב"ה לדוד בתחלה אתה אומר 'אחת שאלתי שבתי בבית ה'', ואח"כ אתה שואל כמה שאלות, ולחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וגו', והשיבו דוד ממך למדתי, בתחלה לא באת עלי אלא באחת, שנאמר 'ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה', ואח"כ פתחת עלינו במצות הרבה, שנאמר 'ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו וגו'. ואמר הרב המגיד ז"ל נ"ע הטעם, שבאמת שאל רק דבר אחד לבד, והדברים הנוספים מסתעפים מזה הדבר, שמוכרחים להיות ממילא בהיות הדבר הזה, מפני שהכל אהר ולא הוצרך לבקש רק דבר אחד וממילא באים עם זה שאר הדברים".

ויסוד הדברים מובא בקדמונים - ראה באלשיך על הפסוק, "... שאפשר לפרש הכתוב ולומר שאינו שואל רק יראה כדי שעל ידה יובן ללכת בכל דרכיו יתברך, כי בא ליטרה ביראה מסייעין אותו בכל השאר, ... וכן אומרו לאהבה ללכת ולעבוד לשמור כו' שכל אלה ימשכו מהיראה ואותה הוא מבקש עתה, ועליה אמר מה ה' שואל כי אם ליראה, אחר היראה תהיה מוכן ללכת כו'...".

ק"ד בפסוקים מובא "... אשרי כל ירא ה' ההלך בדרכיו. יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך ... הנה כי כן יברך גבר ירא ה'". ודרשו חז"ל מפסוק זה (ברכות טו) "... גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים". (הוצא לעיל אות יט, ובהערות. ופירושו לדרכו של רבינו שאף יגיע כפיו הוסיף לעמל בעבודת ה' ע"י). והנה בפשטות דברי חז"ל נראה שהיגיע כפיו (בעצמה ש - כ"ל) היא המדרגה הנעלית. אכן בפסוק מובא 'הנה כי כן יברך גבר ירא ה'', מבואר שכל המעלה מיוחס לירא ה' דייקא ולא ליגיע בכפיו. וע"ז מפרש רבינו לפי דרכו, שאכן 'יגיע כפיו' כולל כל העמל והיגיעה בעניני עבודת ה'. מכל מקום הכל מתחיל מהיראה, וזה גורר אחריו שאר עניני עבודה"ש. ולכן הפסוק מייחס הכל לירא ה'.

ק"ט כלומר (לאור דברי רבינו עד הנה) סדר הדברים כך - בתחילה יש השפעת ממרום להרגיש הקב"ה בקרב לבבו, (ראה 'צרכי השגת' הקודמת, כ"ל), שזה מביא ליראת שמים (נמצא דרכה זו הלא נמשכה השפעה מרום, ולא מיגיע כפיו). וע"י היראה יוכל לבוא לעמל ויגיעה (צ"ע שם ימי המעשה) - שהיראה מביאה אחריה את שאר עניני העבודה כנ"ל (והו' יגיע כפיו) שכל צעקות ירא ה'.

[וראה בדברי המגיד ממעזריטש ז"ע, המבאר על דרך זה את דגמ' הנ"ל (הערה קודמת) "גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים", שמעלת העבודה ביגיע כפיו, גדול יותר מירא שמים' שבאה בתחילה בהשפעה ממרום. ראה ברית אברהם (ויקרא ד"ה א' קרינ) "שמעתי בשם הרב הגאון החסיד מוהר"ר דוב בער זללה"ה על מאמר הגמרא 'גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים', כי מתחילה כשרוצה אדם לעבוד אותו יתברך, אזי הוא יתברך מטעים לו ... כדי שידע איך לעבוד אותו יתברך אחר כך ... ועל זה ... אינו מקבל שום שכר, כי זה אינו שלו, רק הוא מאתו יתברך ... וז"ש גדול הנהנה מיגיעו דייקא, הוא יותר מיראת שמים שמראים לו בראשונה ...".]

ק"י כוונת רבינו, דלכאורה כיצד מבארין ענין 'יגיע כפיו' לכל עניני עבודת ה', הלא הפסוק מדבר מיגיע כפיו לצורך אכילת האדם - 'יגיע כפיך כי תאכל'. ע"כ מפרש, שאף עניני עבודת ה' נחשב כאכילה ו'מזון' לנפש (ראה הערות הנלוות).

ק"י לשון הזה"ק "... דמזונא דאורייתא, איהו מזונא דנשמתא ורוחא ונפשא שכליים...". ובעוד מקורות רבים. וראה רבינו בחיי (פ"ט פסח וי"ג) "לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. (מש"ט, טו) - שלמה המלך ע"ה המשיל התורה בפסוק זה ללחם ויין לפי שהלחם והיין עיקר המזון אשר לגוף, כן התורה והחכמה עיקר מזון הנפש".

ק"י נראה דצ"ל 'נפש אלהית'.

כוונת רבינו לפרש. דלכאורה לעיל (פ"ט אות יד, ובהערות) הביא רבינו (פ"ט דברי הארי"ג) שמזון הנפש הוא מהאכילות שאוכל. אלא שהגוף ניזון מחלק הגשמי שבאוכל, ואילו הנפש ניזונית מהניצוץ האלוקי המחייה את המזון, עיי"ש. וא"כ מהו המבואר

וזהו קיים כל עמל אדם בעולם הזה בימי המעשה.

השגת השבת בהשראת השכינה, ועמל ימי המעשה בהשגת היראה תלויים זה בזה תכלית המלאכה להגיע להשראת השכינה

[כא] והברכה בזה הוא, על דרך ברכת משה רבינו ע"ה לבני ישראל כשכלו מלאכת המשכן. שאמרו ו"לכא (מוספתא מנחות פ"ז ה"ח; ספרי פנחס קמג; צמדנר רנה יב, ט; ועוד) וברש"י פרשת פקודי (שמות לט, מג), דאמר להם 'יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם'. שעל זה היה כל המלאכה, כדי להגיע על ידי זה להשראת השכינה.

מלאכת המשכן הוא כלל עבודת האדם בעוה"ז ומלאכת משכן הוא כלל עמל האדם בעולם הזה. והם הל"ט מלאכות שנאסרו בשבת, דכולם ממשכן גמרינן (שנת מט; ועוד). שהם המלאכות של עבודת האדם.

מקורות וביאורים

כאן, שמזון הנפש הוא 'תורה ומצוות'. ולזה מדגיש רבינו 'נפש האלהית'. והכוונה, שיש לאדם שני נפשות 'נפש האלקית', ו'נפש הבהמית'/'החיונית'. ומזון נפש הבהמית הוא מן המזון - החיות האלקי שבו. ואילו מזון נפש האלקית הוא מהתורה ומצוות.

[ענינים אלו מתבארים בספרי המקובלים, ונציין מקורות אחדים על קצה המזלג. ענין ב' הנשמות, ראה פרדס רמונים (שער לא פ"ג) "... וכן בארו ב(והיק) פרשת אחרי (ע: ה"ל ד"ר יוסי בכלהו בני נשא אית נפש ואית נפש עלאה מנפש' ... כי יש נפש החיונית הטבעית, שהיא מרכבה אל הנפש האלהית, ... ואע"פ שיהיה האדם חי, אפשר שלא יתאצל בו נפש אלא הוא חי מצד הנפש החיונית, וכשיזכה יושפע עליו נפש האלהית...". אופן חיות נפש הבהמית על ידי המזון הגשמי והנפש החיונית שבמזון, נתבאר בארוכה בעץ חיים (שער ג פ"ג) עיי"ש. ענין חיות נפש האלקית ע"י תורה ומצוות, נציין לשער הקדושה (לחמי ח"א ע"א) "... אמנם מזון הרוחני של הנפש הקדושה נמשך אליה על ידי קיום התורה הכלולה מתרי"ג מצוות, כדמיון תרי"ג אברי הנפש גם הם, ונקרא לחם, כמו שכתוב (משל ט, ה) 'לכו לחמו בלחמי', וכל אבר מן רמ"ח איברים נזון ממנו פרטית המתיחסת לאותו אבר".]

קיי היינו העמל והיגיעה בעבודת ה' שבאים בעקבות השפעת היראה ממרום - הם עבודת ששת ימי המעשה, שבאים בעקבות ברכת השבת. (ובזה מסבך רבינו אה מה שפסקנו ב' - מרש אות יט ואל"ף).

קיי רבינו מרחיב יותר בביאור 'ברכת השבת', שענינה השראת השכינה במעשי האדם. המביאה לידיה 'ולשאר עניני עבודת ה', וכפי שנתבאר.

קיי לשון הספרי (ומע"י: בשאר המקורות) "וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו, ויברך אותם משה' (שמות לט מג), מזה ברכה ברכם אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, והם אומרים 'יהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו' (ספרי ל, ט)."

קיי שהרי מטרת בנין המשכן, היה להשראת השכינה, כדכתיב (שמות כה, ט) 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'. [ונראה עוד שכוונת רבינו להדגיש 'שעל זה היה כל המלאכה' - כלומר שמטרת העמל והיגיעה, הוא להגיע להשראת השכינה. ורק ע"י ה'מלאכה' הגיע לתכלית זו. (זה מורה על כל עמל האדם צימי המעשה להגיע לתכלית זו). וזאת ע"פ דברי חז"ל (אדרי פ"א: מילתא דרש"י ב, ט) "גדולה מלאכה שלא שרת שכינה בישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'".]

קיי לשון הגמ' "הא דתנן 'אבות מלאכות ארבעים חסר אחת' כנגד מי, אמר להו רבי חנינא בר חמא, כנגד עבודות המשכן" ופרש"י "אותן המנויות שם בפרק כלל גדול היו צריכין למשכן ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד הימנה".

קיי כלומר דל"ט אבות המלאכות הם כללות המלאכות של עבודת האדם בימי המעשה - וכפי שבא סידורם במשנה, לפי סדר אפיית הפת ותיקון המאכלים; הכנת הבגדים; הטיפול בבעלי חיים והשתמשות בעורם; מלאכות הבנין והאש, וכו'. (וראה עוד מה שהבאנו בזה בהערות לעיל, [מאמר א, סוף אות ט] צביאור דברי רבינו שם).

קיי הכוונה שכשם של"ט המלאכות דמשכן, היו לתכלית של השראת השכינה, כן גם כל ל"ט מלאכות - שהם עיקר מלאכת האדם, תכליתם להביא להשראת השכינה.

והנה, בדברי רבינו לא מתבאר מה ענין ל"ט מלאכות להשראת השכינה. ואפשר לציין בזה כמה רעיונות ע"פ המובא בספרי, אשר יתכן להעמיס זאת בכוונת רבינו. א] - ע"פ המובא (ראה ש"ה פ"ק חולין, מורה אור קה, ע"פ מקורו; ועוד), של"ט מלאכות שעוסק בהם האדם, הם נובעים מל"ט קללות שנתקללו אדם וכו' בשעת חטא עץ הדעת. נמצא שהעסק בל"ט מלאכות הוא בירור ותיקון לחטא זה, וע"כ מביא להשראת השכינה, שנסתלקה בעקבות החטא. ב] בדומה לזה מובא בספרי שהעיסוק בל"ט מלאכות, הוא מביא לבירור הניצוצות הטמונים בעניני עולם הזה, ולתיקון השכינה. (ראה חולדות יעקב יוסף, אמור - י"י כל אכילה ושהיה, ומלאתם האדם מן ל"ט מלאכות, ושאר משא ומתן, הכל הוא לצד ניעוט שלו ... וכשעשה על כוונה זו הרי מעלה מין טעמן להשפיע..."). ג] - ע"פ המובא

בימי המעשה דעולם הזה קי' (ע"פ ערוזין כג.; ע"ז ג.), ד'היום לעשותם' (דברים ז, יא).

שבת מעין עולם הבא, השראת השכינה

ושבת 'מעין עולם הבא' קי' (שנת מ.), שהוא ה'מחר' דקיבול שבת קי' (ערוזין כג.; ע"ז ג.).
ד'צדיקים יושבין וכו' ונהנין מזיו השכינה' קי' (אדר"ג פ"א מ"ח; נרכות ז.), המאיר בקרב
ולבם קל.

היראה מעמל ימי המעשה, והשגת החכמה שבשבת תלויים זה בזה

ומזה קל^א הוא המשכת הברכה דהשראת שכינה בכל מעשהו שבימי המעשה. שעל
ידי זה בא היראה בלב. וממילא נמשך מזה 'ללכת וגו'', וברכת ה' בכל מעשה תורתו
ועבודתו.

שהכל נמשך מהיראה שבלב, הבאה על ידי הרגש שכינתו יתברך בקרבו, הנמשך
מקדושת השבת. והא בהא תליא, על דרך 'אם אין יראה אין חכמה, אם אין חכמה אין
יראה' (אנו ג, יז). ו'חכמה' הוא ההשגה דיום השבת, ו'יראה' הוא ההשגה קל^ב דימות

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

בשם הגר"א (הקדמת פתח השלחן) שמעשה בראשית היה בל"ט מלאכות (וזה ל"ט לשונות שהזכירו צפייט צפ' שקלים, עיי"ש). ובכתבי תלמידיו (פחמי
שערים לרי"א חנה, נתיב עולם המיקון פ' טו) מוסיפין של"ט מלאכות המשכן הם כנגד ל"ט מלאכות דבריות העולם. נמצא של"ט
המלאכות של האדם - שהוא בצלם אלוקים, כדוגמת מעשה הקב"ה (כפי שהוא דרכו של רצונו, ראה גרש מאמר ח) - נועדו למטרה זו של
בריות העולם, שישירה שכינתו בתחתונים. (ומהלך האחרון נראה יותר לפי דרכו של רצונו בסוגיא זו).

אכן ל"ט המלאכות שהביא רבינו הם כמשל. וכוונת רבינו לכל מלאכת ויגיעת האדם ועמלו בעבודת ה' בימי המעשה.
(והיינו כשם של"ט מלאכות המשכן - שם עיקר מלאכת האדם נועדו להשגת השכינה. כן הוא בכל מלאכות ויגיעו בעבודת ה', נועדו למלאכת של"ט המלאכה השכינה).

[ובמאמר המוסגר נוסף (כשנלמה להמונא עד הנה), שאם ישאל השואל, לאור הדברים האמורים, של"ט מלאכות האדם דייקא
הם מביאים להשראת השכינה. א"כ העוסק בתורה ועבודת ה', ואין מלאכתו בל"ט מלאכות האדם, כיצד יבוא לתיקון
האמור. אכן הבעש"ט נדרש לשאלה זו, וכפי שמביא הרה"ק מקומרנא בשמו (הכל הנכנס נח ד"ה עשה לך) "... וידוע מדברי מרן שכל
אדם מחויב לעסוק לשם שמים בל"ט מלאכות, ושאלו אותו תלמיד חכם העוסק בתורה מה יעשה, והשיב 'טל תורה מחייהו',
(ילקוט שמעוני תמנד; הקדמת מיקוני זוהר יב). שעל ידי לימודו בל"ט מלאכות בתורה, נעשה למעלה היחוד כאילו עסק בו בפועל". (אנו
המים אמור דף קנ"ה): "קבלנו ממרן הבעש"ט שכל אחד מן ישראל צריך לקיים ולעשות ולתקן כל ה"ט מלאכות לברר נשמתו,
ושאלו לו תלמיד חכם וצדיק בחינת שבת דוגמת כהן גדול במה יקיים, והשיב בט"ל תורה..."].

קי' לשון הגמ' "אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב 'אשר אנכי מצוך היום לעשותם', היום לעשותם - ולא למחר
לעשותם, היום לעשותם - למחר לקבל שכרם". ופרש"י 'היום לעשותם - בעולם הזה'. "למחר - שלאחר מיתה לעתיד
לבא". וכלומר דעולם הזה נחשב כזמן העשיה - ימי המעשה.

קי' לשון הגמ' "שלשה מעין העולם הבא, אלו הן - שבת...". וכלומר, כשם שעולם הבא, אינו זמן המעשה, אלא זוכין
להשגות בלי עמל לפי היגיעה בעולם המעשה, כן הוא בשבת, שאינו זמן המעשה, אלא ההשגות בלי עמל, לפי היגיעה בימי
המעשה.

קכ לשון הגמ' הובא בהערה לעיל.

קכט לשון אבות דרבי נתן "... בשביעי מהו אומר 'מזמור שיר ליום השבת' (תהלים כג, ב) יום שכולו שבת, ... צדיקים יושבין
ועטרותיהן בראשיהן ונוזנין מזיו השכינה... כמלאכי השרת...". לשון הגמ' "מרגלא בפומיה דרב לא כעולם הזה העולם
הבא, העולם הבא ... צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר (שמות כה, יא) 'ויחזו את האלהים
ויאכלו וישתו'".

קל כלומר, שבשבת מגיעים ל'תכלית' היגיעה של ימי המעשה. וכשם שלגבי כל מלאכת יגיעת האדם בעולם הזה,
תכליתם הוא 'השראת השכינה' - כנ"ל. והשכר לעולם הבא הוא השגת התכלית - 'זיו השכינה'. כן גם בשבת שהיא 'מעין
עולם הבא', שהעמל בשבת ימי המעשה בעבודת ה' - 'יראה', דהיינו הרגשת השכינה בקרב לבו, כנ"ל. וההשגה בשבת
הוא - 'זיו השכינה'.

קלא כלומר דמאחר שהשפעת השבת הוא 'זיו השכינה', היינו הרגשת השכינה בקרב לבו. והו' ההשפעה לימי המעשה
הבאים לאחריה, שיוכל ע"י השפעה זו להגיע ל'יראה' - הרגשת השכינה בלבו - שהיא עבודת ימי המעשה, ושאר עניני
עבודה"ש הבאים בעקבותיה.

קלב כנ"ל (אות יט, ועוד).

החולקלי (מקווי זהר לו, עמ.), לצורך העמל והיגיעה בעבודתו יתברך. והא בלא הא לא סגיקל (גדה ע:).

מצד הקב"ה קדמו ימי המעשה, שמעשי האדם מגליץ כבוד מלכותו, ומצד האדם קדם חשבת. שהכל מהקב"ה

בשעת בריאת העולם, קדמו ששת ימי המעשה ל'שבת'

[כב] ולעולם נמשכים זה מזה, וזה מזה, וכאמור, ולא שייד קדימה לאחר על חבירו. אלא בתחילת הבריאה.

דמצד ה' יתברך, ששת ימי המעשה קדמו.

תכלית הבריאה, לגלות כבוד מלכותו ע"י מעשי התחתונים

דכל בריאת עולם לגלות כבוד מלכותו (ראה פק' דר"א פ"ג), ו'אין מלך בלא עם' (כד הקמט, ראש השנה). ועל זה איתא בזוהר הק' (ויקרא ז:): 'ישראל מפרנסין כביכול

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

קלי לשון תקוני זהר "... וכד איהי סתימא, אתקריאת 'ראה', בכל שית יומי דחול, ... דתמן בינה. בשבת ... 'ויכלו' - חס"ד דימינא ... דתמן חכמה, כמה דאמרן הרוצה להחכים ידרים. דחילו בשית יומין דחול ... רחימו בשבת ...".

קלי היינו השגת החכמה, והעמל בעבודת ה'. לשון הגמ' 'מה יעשה אדם ויחכם, אמר להן ירבה בישיבה וימעט בסחורה (ס"ט 'השגת החכמה') אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם. אלא יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו (ס"ט) העמל ב'יראה' וענות (ה) ... מאי קמ"ל, דהא בלא הא לא סגיא".

קלי כלומר דכל 'שבת' יש ימי המעשה לפניו, שלפני הכנתם זוכה לקדושתה, וששת ימי המעשה לאחריו, שהוא משפיע להם. וכל 'ימי המעשה', יש שבת לפנייהם המאירה להם, ושבת לאחריהם לפי עמלם. וכן חזור חלילה (על שיעור התכלית - יום שטו שבת). אכן בשעה בריאת העולם, או התחיל הסדר, או היה אחד קודם. וזהו שמבאר רבינו שמצד הקב"ה ששת ימי המעשה קדמו, ומצד האדם, השבת קודמת.

קלי דהיינו 'כביכול' הקב"ה זקוק להכנה של ששת ימי המעשה ממעשי התחתונים, להשפיע את ברכת השבת - שהוא השראת השכינה (כ"ג). וכפי שיבאר רבינו.

קלי ענין זה נפוץ בספרי החסידות. אור האמת (מהמגיד מעורעש עמ' עו) "... למה שעלה ברצונו הפשוט לברוא העולם ... בכדי שיוכר אלהותו ואדנותו ית' להברואים, כי אין מלך בלא עם". תניא (שער היסוד והאמונה, פ"ו) "הנה הוא ידוע לכל, כי תכלית בריאת העולם הוא בשביל התגלות מלכותו יתברך, דאין מלך בלא עם". ועוד רבים.

והוא מבוסס על דברי פרד"א "עד שלא היה העולם, היה הקב"ה הוא בשמו בלבד, ועלה במחשבתו לבראות העולם ... מיד נתייעץ הקב"ה בתורה ששמה תושיה לבראות עולם, השיבה ואמרה לו רבון כל העולם, אם אין צבא למלך, ואם אין מחנה למלך על מה הוא מולך, אם אין עם לקלס למלך אי זה הוא כבודו של מלך...".

ונתבאר בדברי המקובלים - ראה עמק המלך (שער ה, פ"ב) "יתברך שמו הגדול, קודם כל דבר, עלה ברצונו הפשוט לברוא העולמות, כי אין מלך בלא עם, שנאמר, 'ברוב עם הדרת מלך' (משלי י, כח). וגם טבע הטוב להיטיב, ואם שאין עולם, למי ייטיב ...". וראה בעץ חיים (שער ה, ע"ג) "בענין תכלית הכוונה של בריאת העולמות ... מה שחקרו חכמים ראשונים ואחרונים לדעת סיבת בריאת העולמות, לאיזה סיבה היתה. ונמנו וגמרו וגזרו אומר, כי סיבת הדבר היה לפי שהנה הוא יתברך מוכרח שיהיה שלם בכל פעולותיו וכוחותיו, ובכל שמותיו של גדולה ומעלה וכבוד, ואם לא היה מוציא פעולותיו וכוחותיו לידי פועל ומעשה, לא היה כביכול נקרא שלם לא בפעולותיו ולא בשמותיו וכינויו... אמנם בהיות העולמות נבראים, אז יצאו פעולותיו וכוחותיו יתברך לידי פועל, ויהיה נקרא שלם בכל מיני פעולותיו וכוחותיו, וגם יהיה שלם בכל השמות וכינויים בלתי שום חסרון כלל ח"ו".

קלי לשון רבינו בחיי "... במצוה זו רמז למלכותו יתברך, שביום זה ברא העולם והיה מלך, כי אין מלך בלא עם...". (ומע"י) נספרו על המורה וישג למ, ג, ומשם לספרי המקובלים ועוד.

קלי לשון זוהר"ק אודות הקרבנות - "... והאי ענוגא שריא באתר דשריא כד ריחא דקרנא הוה סליק, ת"ח בשעתא דאשתכח מזונא לתתא אשתכח מזונא דלעילא ... ובגין כך ישראל מפרנסו לאביהן שבשמים תנינן". [וראה במדרש זוטא (שיר השירים ה, טו) "הנך יפה רעיתי. הקדוש ברוך הוא אומר לישראל אתם מפרנסים אותי, שנאמר את קרבני לחמי (ממנו) כה, ג). יכול יש לפניו אכילה ושתייה, ת"ל 'לאישי', לאישים אתם נותנים, א"כ למה נאמר לחמי, אלא אף על פי שאתם נותנים לאישים מעלה אני עליכם כבנים המפרנסים לאביהם"].

לאביהם שבשמים'. היינו כלפי 'מדת המלכות' קמ, על ידי שמקבלים עול מלכותו קמא.

וכמו שהאדם צריך לפרנסה, והוא נברא 'בצלם אלהים' (נראה ש'א, מ), על קמב כרחק כן הוא כביכול גם למעלה מעלה. אחר בריאת העולמות – 'הארץ נתן לבני אדם' קמב (מסילס קטו, טו). וה' יתברך שואל מעמם ליראה קמב (דברים י, יז), שבוזה הוא הנתינת כח ועוז לשכינתו יתברך קמב (זוה"ק נא, לז), בקרב לבבם קמב. שלתכלית זה היה כל הבריאה. על כן

מקורות וביאורים

קמ מדברי הבעש"ט (ליקוטים יקרים דף ד; כתר שם טוב דף ז) "וזהו יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, שיתפאר הקדוש ברוך הוא במלכות שהוא בתוך העולמות ויתגלה מלכותו, דהיינו שיכירו הכל שהוא מלך העולמות, וזהו תענוג גדול להקב"ה, ומדת המלכות הוא מצדינו ובידינו, דהיינו שאנו מכירים גדולתו ומלכותו, ואז הוא נשלם במדת מלכותו כי אין מלך בלא עם, שמחמת העם נתגלה המלכות, ויש לקודשא בריך הוא תענוג גדול מזה". מאור עינים (תפא, ד"ה אה ה) "כי נודע שבשביל ישראל נברא העולם... שכל כוונת הבורא ברוך הוא היה בבריאת העולם עבור ישראל שיעבדוהו עבודה תמה בדבקות ותשוקה גדולה להשורש שהוא הבורא ברוך הוא ועל ידי זה מולידים תענוג ותשוקה בבורא ב"ה כביכול ... כמ"ש 'ישראל מפרנסים לאביהם שבשמים', שמכניסים בו יתברך תענוג".

קמא וידוע הפירוש בספרי החסידות - מאור עינים (ליקוטים ד"ה והנהגת עולם) "כי ידוע שהקב"ה ברא העולם בגין דישתמודעין ליה, כי מעצמו אין צריך לבריאת העולם, כי הוא בתכלית השלימות מעצמו, רק שמטבע הטוב להיטיב ורצה לעשות חסד עם כל היצור שנכיר גדלו וחסדו ... כנאמר 'אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא' היה גם כן בחינת מלך בעצמו וכחו... 'ולעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא' ר"ל שעתה אחר הבריאה שמו נקרא מלך בהתגלות". (ומע"ז שם, פ' לך ד"ה אך דעו; פ' יתרו ד"ה אנוני נא). אור המאיר (נצנים ד"ה אי אהם נצנים) "... מה שאנו אומרים, 'אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא, לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא', הכוונה אפילו קודם בריאת העולם, כבר מלך בסוד מלכותו הכמוסה בעצמותו, וההפרש של אז משל עתה, אחר שברא ויצר, קנה שם מלוכה לעצמו, כי אין מלך בלא עם, ועל מוי יכנה לקרא שם מלוכה, ולזה אומרים 'לעת נעשה בחפצו כל, אזי מלך שמו נקרא', קנה שם קדוש לעצמו למלוך על ישראל עם קרובו, ונקרא מלך ישראל..." (ומע"ז שם מנגילת חות ד"ה ואני אומר).

קמב ענין היות האדם 'בצלם אלקים', מתבארים בדברי הקדמונים בכמה אופנים. ואכמ"ל (ובמשך המאמרים הוצא זה כמה דרכים - בהערות). ועכ"פ לעניננו כאן, הכוונה שהקב"ה ברא את צורת האדם, כפי צורת הנהגתו את העולם (ראה במאמר א, אות א ובהערות שם). ולכן כיון שאנו רואים שהאדם צריך 'פרנסה' לקיומו בזה העולם. ע"כ שאנו למדים שאף הקב"ה - כביכול - בצורת הנהגתו את העולם, זקוק ל'פרנסה'.

ומהו הפרנסה - "ששמעתי ממורי הצדיק מורינו דוב בער, על מה שאמרו חכמינו ז"ל 'ישראל מפרנסין לאביהם שבשמים', היינו שהתענוג נקרא פרנסה, והשם יתברך מתענוג בעבודת ישראל, וישראל גורמים תענוג לאביהם שבשמים" (קדושת לוי, ויחי ד"ה והוא יתן, ועוד דברים). - וכפי שהובא בהערות הקודמות.

קמג לשון הפסוק 'השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם. ורבינו מפרשו, לאחר שהקב"ה סיים בריאת שמים וארץ (השמים שמים לה), מסר את תיקון והשלמת העולם לבני האדם. [ראה משך חכמה (שלם טו, מ) "... אולם העולם השפל ... הניח אותה לבעל הבחירה - וכמאמר הכתוב 'והארץ נתן לבני אדם' - שהוא ישרים בריאותה"]. (ענין זה - שלאחר בריאת העולם, מסר הקב"ה את תיקון העולם ביד האדם, מוצא רבות במשנת רבינו, ראה במאמר א, אות א, עיי"ש, ועוד מקומות).

[ויתכן עוד שכוונת רבינו לאמרה החסידית הידועה, 'השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם - לעשות ממנה שמים' להעלות ולתקן את הבריאה כולה. (אמרה זו מיוחסת לרבי, כל אחד לפי קנטו. ראה אור יצחק [לרי מלאדויל, ליקוטים ד"ה חיה עפה]; ומיוחס לנרדק מלאקן [במקורות דברים]; לרי"מ מגור [שם משמאל ח"י, מרעד; וילא מרס, ועוד]; ישמח ישראל [לך, ט]; ר' הענין מאלכסנדר [שפתי נדיק לפסח]; רש"ל מלענטשנא; ועוד דברים...)

קמד לשון הפסוק 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלהיך...'. ורבינו מפרשו על דרך 'שואל ומבקש' שתתן לו ובעבורו. [בסגנון הבטוי - כביכול - "שואל על הפתחים" (ממוות מנ. ועוד), דהיינו מבקש כדי פרנסתו]. (וראה הערה הנאה בשם הרמב"ן, ומה שניחא שם).

קמה לשון זוה"ק "כד ישראל עבדין עובדין ... דכשרן, יהבין תוקפא וחילא לקודשא ברוך הוא, ועל דא כתיב (מסילס סא, לה) 'תנו עז לאלהים' במה, בעובדין דכשרן".

קמו רבינו מרגיש כאן נקודה נחוצה. דלכאורה כיצד ניתן לומר, שהקב"ה - כביכול - זקוק ל'פרנסה', לקבל 'עזו' מאת התחתונים, ו'שואל מאתנו' בשבילו. הלא (אויז לה, יא) "אם חטאת מה תפעל בו, ורבו פשעיך מה תעשה לו. אם צדקת מה תתן לו, או מה מידך יקח". וכן מודגש ברמב"ן על הפסוק הנ"ל "מה ה' אלהיך שואל מעמך" - נמשך אל 'לטוב לך' - יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכו אלא לצורךך, כטעם 'אם צדקת מה תתן לו', רק הכל הוא לטוב לך". וזה לכאורה לאפוקי פירושו של רבינו (פ"ג), ועל פי זוה"ק. ולזה מבאר רבינו, שה'עזו' שמקבל הקב"ה ממעשה התחתונים, אינו ח"ו ליתן כוח ופרנסה - כביכול - לשכינה עצמה. אלא רק ביחס להתגלות השכינה בתחתונים. כלומר ככל שיטיב האדם מעשיו, כך יזכה יותר שיתגלה השכינה בקרב לבבו. וזה 'נתינת כח לשכינה', שתוכל להתגלות יותר בתחתונים. והא דסו"ס מבואר בדברי חז"ל, שכביכול הקב"ה 'נצרך' ל'פרנסה' זו. לזה מוסיף רבינו, שמכיון שתכלית הבריאה היה בכדי להשפיע לתחתונים, ולגלות שכינתו בעולם הזה (פ"ג), נמצא שהקב"ה כביכול 'נזקק' לזה שבני אדם יטיבו מעשיהם, שע"כ

מצידו יתברך זה קודם.

מצד בריאת האדם קדם השבת, שהכל מאת הקב"ה

אבל מצד האדם בבריאתו, קדם לו יום השבת.

כי כל 'עמל האדם' מה הוא, אם לא מה שה' יתברך עוזרו^{קפ"ה} (קידושין ל:), ונותן בלבנו 'בינה להבין וגו' ולעשות וגו' (מלשון נרמז 'אהבה' נשמרית). וגם 'כל מעשינו פעלת לנו' (ישעיה כו, יג). אלא שה' יתברך ברוב רחמיו וחסדיו תולה הכל בהאדם, כאילו הוא העושה^{קפ"ה}. וכידוע^{קפ"ה} (ראה נושא הרי"ז קלח) משל האב ובנו, שמסגיר לו הכל, ומשאר

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

יוכל להשפיע להם, ולגלות שכינתו בתחתונים, ובזה יתקיים תכלית הבריאה. ונציין בזה, לדברי השל"ה הק' (מולדח אדם, השער הגדול), שכל דבריו עוסקים בסוגיא זו, ליישוב המקורות המביאים שבמעשה התחתונים יש איזה תועלת למעלה, ובין המקורות שמפורש להיפך. ומביא שם מהלכים רבים שונים מהמקובלים הקדמונים, ומפלפל בדבריהם, עיי"ש באריכות. ועכ"פ לעניננו נציין מה שמביא (אדם יג-יד) מ'שפע טל' מעין האמור - "הרי מבואר מדבריו, ש'צורך גבוה', אינו אלא שנחת רוח לפניו כביכול שנעשה רצונו כדי להשפיע טוב".

קמ"ז 'עמל האדם', הוא בטוי על העסק בעבודת ה'. [על פי 'אדם לעמל יולד' (אדם ה, ז), ודרשוהו חז"ל (פסחים טז:)] על העמל התורה. וכן 'כל עמל האדם לפיהו' (קלח ג, ז), ופירשו רבינו לעיל (אדם יג-יד) על עבודת ה'. וכלומר דאף אם יעמול האדם בכוחותיו בעבודת ה', עדיין אין בזה כלום, אם לאו העזר וההשפעה ממרום. (היינו אי לאו 'צרכת השבת' הקודמת, לא היה נעזרם שש ימי המעשה להגיע ל'יראה').

קמח לשון הגמ' "... יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו ... ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אין יכול לו".

קמט לשון הפסוק "ה' תשפת שלום לנו, כי גם כל מעשינו פעלת לנו". ובחלק מן המפרשים מבואר הכוונה, דכל המעשים שהאדם עושה, הקב"ה הוא המפעיל לעשות זאת. [ראה בגן מהרש"א (פסחים סד, דף טז) "... כי כל מעשינו פעלת לנו, דהיינו שכל מעשים הרעים ופעולותינו ע"י שבראת היצר הרע". וכן אלשיך (על הפסוק טז) לפי דרכו " ... נמצאת עושה לנו כל מעשינו הטובים ... נמצא בזה הוא ית' כעושה ופועל לנו כל מעשינו"]. ורבינו נקט כפירוש ויסוד זה במקומות רבים בספריו.

ק"י יסוד המפורסם מהבעש"ט (נושא הרי"ז קלח) "אמרו רבותינו ז"ל (קידושין ל:): בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין, וזהו ענין הכתוב (פסלים מ, ג) 'גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלהינו הר קדשו, רצה לומר', מאוד גדלה אהבתך וחבתך אלינו, על דרך מה שאמר הכתוב (ישעיה מט, ג) 'ישראל אשר בך אתפאר', שיש לה' יתברך התפארות גדול ותענוג ושעשוע ... אף על פי שהכל ממך ... אתה נותן בנו כח לכבוש את היצר הרע ולמתקו על ידי התורה, כמו תבלין לקדרה, נמצא הכל הוא ממך ומשלך ומכוונך פעלנו כל זאת, ואף על פי כן יש לך תענוג גדול מזה ואתה מתפאר בנו כאילו עשינו הדבר מעצמנו ידנו ... משל לבן החביב אצל אביו שבא אורח אחד ורוצה לנסות את הבן בלימוד ולתהות אותו בקנקנו, והנה לא היה יכול הבן להבין כלל ההלכה ההיא מאד מתוך גודל עומקה וחריפותה, והנה מתוך גודל חביבת האב עליו, לא היה יכול לסבול צער בנו חביבו שהוא מתקשה מאוד ויכול להבין, מה עשה אביו פתח לו פתח בהאי הלכה, והראה לו את הדרך אשר ילך בה, ואשר יצא ואשר יבוא בשקלא וטריא, כמעט אשר הגיד לו כל תוכיות ההלכה, והנה בא האורח ההוא לשאול אותו ההלכה ולנסותו בפני אביו, והתחיל לומר ההלכה, והאורח שואל אותו כמה שאלות ומקשה כמה קושיות, והוא משיב דבר על אופניו והוא מותיב והוא מפרק בשכל וך ובהיר, ואביו רואה ושמח ומתענג ומתפאר מזה, ואף על פי שמכוון עשה את החיל הזה, עם כל זה יש לו תענוג גדול ... וזהו המשך הפסוק, 'גדול ה' ומהולל מאוד', כלומר עלינו לגדלו ולהללו, על כל הטוב אשר גומל אותנו, כי כל הגדלות וההתפארות שיש לו יתברך שמו, מעבודתינו, הכל הוא, 'בעיר', לשון התעוררות, 'אלהינו', שהוא המעורר אותנו, ונותן לנו כח לעובדו ולהתגבר על היצר הרע, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סוטה נב:) אלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו וכו', ואף על פי כן יש לו יתברך שמו תענוג והתפארות ומשלם לנו שכר גדול כאילו עשינו הכל מעצמינו".

ויחל משה (להדיק ר' משה מקלויניץ, פסלים סג) "ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (פסלים סג, יג), הבעש"ט הקדוש פירש הפסוק, דהנה האדם מצד עצמו אין לו שום כח ויכולת לקיים שום מצוה ממצוות הבורא ברוך הוא, כי אם מה שה' יתברך מסייעו על ידי אתערותא דלעילא, נמצא שאין האדם עושה המצוה כי אם ה' יתברך, ומצד הדין אין מגיע שום תשלום שכר להאדם כנ"ל, אף על פי כן 'ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו', כאילו האדם הוא עושה בעצמו, עד כאן, ושפתים יישק". בני יששכר (סין מ, ט) "ונקדים עוד לפרש הפסוק ולך י"י חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, וקשה אם כן מהו החסד. ופירשו הקדמונים דהנה הגם שמעשה הטוב הוא בבחירה מהאדם עם כל זה ההתעוררות לטוב הוא מהש"ית, ... ואם כן הגם שמעשה הטוב נגמר להאדם בבחירה, עכ"ז לא נקרא מעשהו לגמרי מפני שההתחלה הוא מאתו ית"ש, ואעפ"כ הש"י משלם לאדם משכורת שלימה כאילו היה כל המעשה רק ממנו, וזהו ולך י"י חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו כ"ף הדמיון, ורצ"ל כאילו היה כל המעשה מעשהו ממש מבלי איתערותא דלעילא". מאור עינים (ואמתק) "... וזהו ג"כ פירוש הפסוק 'ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו' כי זהו חסד גדול מהבורא ברוך הוא שמשלם לאדם שכר שאע"פ שהוא בעצמו העושה הכל ... רק על ידי חסדו כי חפץ חסד הוא משלם לאדם כמעשהו כאלו היה האדם העושה אף שבאמת אין זה מעשהו". ועוד רבים (עבודת ישראל אבות ג, טז; אור המאיר שיר השירים ד"ה ויומו הפסוק; קדושת לוי אבות ד"ה

לו רק שער קטן שיוכל לעמוד עליו בעצמו, כדי שעל ידי זה יהיה נקרא הכל על שמו. ועל כן מצד ה' יתברך, 'הארץ נתן לבני אדם' (מל"א טו, טז). אבל אנו מכירים ואומרים ד'לה' הארץ ומלואה' (מל"א טז, טז).

בכל דור ישנם עובדי ה' מקיימי העולם בקדושת השבת, אצל נח בהעלם, ואברהם בפועל כל קדושה וברכה נמשך מ'שבת בראשית', המשפיעה לימי המעשה, ומביאה לקדושת שבת הבאה [כג] וכל הקדושה וברכה הנמשכות על ידי מעשה ידינו בעבודת ה' יתברך, הכל מכח ה'שבת בראשית'. ועל כן נקרא בדברי חז"ל 'שבת' (יומא פ"א; מ"ק ד'; ז"צ קנ"א; מנחות ס"א; וזמנה זמנה) שבת בשם 'שבת בראשית'. כי משם הוא המשכת קדושת כל השבתות דימות עולם. דה' יתברך בירכו וקידשו אז (נחשית ג, ג), וממנו נמשך קדושה וברכה

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

חמשה חלמדים; ועוד).

קנ"א בנוסח המובא כאן, משמע קצת שמדובר אודות מציאת דרך נכונה להכנס לעיר. והבן מתקשה למצא הדרך, לכן האב סוגר כל שאר הדרכים, ומותיר רק שער קטן שנקל על הבן למצאו. ולמרות שמציאת הדרך היה רק ע"י סיוע האב, אעפ"כ האב מייחס זאת כאילו הבן מצאו. אכן בנוסח זה, לא מצאתי מקור המשל (וכפי שרצו הגדולי 'פדו'). וע"כ נראה שרבינו מתכוון למשל הנ"ל (הערה קודמת) בשם הבעש"ט, והכוונה כך - שמדובר אודות מציאת דרך נכונה ליישב הסוגיא, והבן מתקשה למצא בעצמו, ולכן האב 'מסגיר לו הכל' - היינו שמגלה לו את כל ההקדמות, 'ומשאיר לו רק שער קטן', היינו שנותר לבן רק להסיק את מסקנת הדברים לאור כל ההקדמות שאמר האב. ואע"פ שהכל מכח האב, האב שמח ומייחס הדברים כאילו הבן חידשם מעצמו.

ואכן במקומות אחרים, מביא רבינו את המשל הנ"ל בסגנון אחר, שנראה בעליל שכוונתו לדברי הבעש"ט הנ"ל. ואלו דבריו (מנחה, יג) "... רק דקדושת שבת הוא בעין הקדמה לימי המעשה, שעל ידי זה נמשך הקדושה לששה ימים שאחריו. וכמו דאיתא בספרים הקדושים המשל לאב שניסה בנו באיזה חידה, שאומר לו כל ההקדמות השייכים לפתרון החידה, כדי שיוגדה, ואף שהבן אינו מחדש כלל, מכל מקום נקרא ההגדה על שמו..."

קנ"ב בגמ' (נדרים ל"א). "רבי לוי רמי, כתיב 'לה' הארץ ומלואה' וכתוב 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם'. לא קשיא, כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה". ובביאור הענין, מה נשתנה 'לאחר ברכה' מ'קודם ברכה', הביאו בספד"ק (נ"א מהר"ל נחיות עולם נחית העבודה פ"ו; שפת אמת תרומה חל"ל; ונדבר רבינו כמה מקומות) שבאמת הכל להקב"ה, רק לאחר שהאדם מכיר, ומכיר ומשיג **שהכל מהקב"ה**, אז הקב"ה מייחס את הדברים לאדם.

ורבינו לפי דרכו מרחיב את הענין גם לפעולת האדם בעבודת ה'. שלמרות פעולת האדם, הרי הכל מיוחס להקב"ה, שהרי הכל ממנו ומכחו. ורק לאחר שהאדם מכיר בכך שהכל מהקב"ה, אז הקב"ה מייחס את הפעולה לאדם. [ראה צדקת הצדיק (קפ"ד) "... ההתחלה לדברי תורה הוא מצד הבחירה .. אבל הקדוש ברוך הוא אומר להיפך, 'בתחילה תורת ה' וכו'". וכיצא בו בברכות (ל"א) 'לה' הארץ ומלואה קודם ברכה', שכסבור שזה נבדל מצד מדת הבחירה, או 'לה' הארץ, ואחר הברכה, שמכיר שהכל שלו, או 'הארץ נתן לבני אדם'.. וכן כאן או נקרא 'תורתו'". וכן לקמן (קדוש שבת מאמר ד) "... אבל ישראל אף דתחילה עבד גם כן אדעתא דנפשיה, כמו שאמרו בפסחים (פ"א): מכל מקום בסוף מכיר דהכל מה' יתברך. ועל כן בתחילה נקרא 'תורת ה' ואחר כך נקרא 'תורתו', כמו שאמרו בקידושין (ל"ג): כי כל זמן שסבור שהוא עושה כלום, ה' יתברך אומר מי הקדימני וגו', דהכל שלו. מה שאין כן אחר כך, כשמוסר הכל לה' יתברך, ה' יתברך מוסר הכל לו. ועל דרך שאמרו (נדרים ל"א) דקודם ברכה 'לה' הארץ ומלואה', ואחר ברכה דמכיר דהכל מה' יתברך, אז 'הארץ נתן לבני אדם'".]

וזוהו גם ביאור הדברים כאן. שמצד הקב"ה, הוא מייחס את הפעולות בעבודת ה' לאדם עצמו, למרות שהכל מה' (כ"ג) נשם הנפש; ונ"א נאור החיים הק' [מג"א כ, ה] המפרש מע"ז נסיונה הגמ' נדרים). ואילו האדם - לאחר ברכה - מכיר בכך שהכל מאת הקב"ה.

קנ"ג כלומר, להמתבאר עד הנה (ומסקים ר"ש א"ת כ"ג) שהשבת משפיעה לימי המעשה, והשפעתה לפי העבודה בששת ימי המעשה וחזור חלילה. ומכיון שמצד האדם, הכל התחיל בהשפעת השבת (כ"ג א"ת כ"ג), נמצא שלמעשה כל העבודה (בשם המעשה) וכל השפעות (השבתות), בכל מקורם משבת ראשונה - שבת בראשית, שממנה נובע כל המהלך.

קנ"ד וראה בדברי הראשונים שם (ז"צ קנ"א). "משום הכי קרי לה שבת בראשית, כדכתיב וישבות ביום השביעי ומשומה של שבת זו שבת בראשית נקראו כל השבתות. ויש שבתות אחרות כדכתיב ביום הראשון שבתון ועוד כתיב והיתה שבת הארץ וגו' ושבת של יום הכפורים ועוד כמה שבתות לפי עניינן, אבל שבת בראשית היתה לכל השבתות" (רבינו גרסא). "שבת בראשית קרי לשבת, משום דכל מועדות נמי כתיב בהו 'שבת שבתון', הלכך קרי ליה שבת בראשית שמקודשת ובאה מששת ימי בראשית, דבשבת ראשונה כתיב בו ויכולו ויקדש אותו" (ר"ש ט"ז). ועוד.

קנ"ה ראה במכילתא (ת"א, ב) "רבי אומר, כל המשמר שבת אחת כתקנה, מעלה עליו הכתוב, כאלו שימר כל השבתות מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו עד שיחיו המתים, שנאמר 'ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם'". וביאר בפנים יפות (ר"ש ויק"ג) "מ"ש שם לעשות את השבת לדורותם כאלו שמר את השבת ממעשה

בששת ימי המעשה. ומוזה נבנה קדושת השבת שאחריו, וכן חוזר חלילה לעולם.

בכל דור יש עובדי ה' המקיימים העולם [שזהו קדושת השבת], ונח היה בדורו דאין לך דורקני שלא יהיה בו אנשים עובדי ה' יתברך המקיימים העולם במעשיהם ובעבודתם. דלולי כן היה העולם חוזר לתוהו ובוהקני חס ושלום^א.

ומדור המבולקני נשאר רק נח לקיום העולם. ושמו מורה לשון נייחאקס (נראשית רנה ג, ה; זוה"ק נראשית נח. כ), כי היה יניקתו ממקום המנוחהקסא (מיקוני זהר כא, נד. כ).

בימי נח היה קדושת השבת בהעלם, ולכן לא זכו לה בפועל רק בהסתרה ואף שלא זכה הוא וכל בני נח לקדושת השבת בפועלקס. כי לא היה שום התגלות שכינה בלבבות שלהם בפועלקס. שכבר עלתה בדור המבול למעלהקס משבעה רקיעים

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

בראשית עד תחיית המתים, ... כיון שכל השבתות נבראו בשבת בראשית ... הרי הוא כאלו עשה כל השבתות עד תחיית המתים" (ע"ש).

קני רבינו מרחיב לבאר את דבריו, שכל השבתות בימות העולם נשפעים משבת בראשית - שכן הוא הסדר לעולם, השבת משפיע לששת ימי המעשה, והם הכנה לשבת הבאה וחוזר חלילה. ולכאורה כל זה מובן לאחר שקבלו ישראל את מצוות השבת, שאז ניתן לומר סדר האמור, אבל מאז שבת בראשית עד לקבלת השבת, לכאורה לא היה סדר של שמירת השבת וימי המעשה ברציפות, בכדי שנוכל לומר שהכל מושפע משבת בראשית.

ולכן מבאר רבינו שבאמת, גם לפני מתן תורה, בכל דור ודור היו שומרי שבת, שקיימו את סדר האמור.

ויסוד הדברים הם בדברי האור החיים הק' (נראשית ג, א), לפי דרכו. "להיות שהשבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים, ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת, ויחיהו ויקיימיהו עוד ששת ימים אחרים. ולך לדעת כי מציאות השבת בעולם הוא קיימו שמקיימים אותו כי אם אין מקיימים שבת אין שבת ... ולך לדעת כי מיום ברא אלהים אדם לא חסר העולם דבר המעמיד צדיק יסוד עולם שהוא שומר שבת. כי אדם שומר שבת היה ע"ה, ואחריו קם שת בנו, כי הוא היה צדיק גמור. ואחריו כמה צדיקים, וכשזה נופל, כבר בא השמש שומר שבת. מתושלח וכו', נח, שם, אברהם וכו'. ומשם לא פסקה שמירת שבת מיישראל, ואפילו במצרים היו שומרי שבתות, כמאמרם ז"ל (שמיר פ"ב) ונכון".

אכן רבינו נוטה במעט מדברי האור החיים הק', שהרי כפי אשר רבינו ביאר והוכיח לעיל (א"ח פ"א) נח, וכן כל הצדיקים, עד האבות (פון אדם הראשון, כפי שניאר ריטו), לא היו בכלל שמירת שבת. ומנח ואילך אף נאסרו בשמירת שבת בפועל, כדכתיב "יום ולילה לא ישבותו". ולכן משנה קצת סגנון הדברים, ואין הכוונה שבכל דור ודור היו שומרי שבת בפועל, אלא שבכלל דור ודור היו עובדי ה' - שזהו מהות ושורש השבת, ההכרה בהקב"ה השליט בעולמו. וכפי שיבאר רבינו.

קני באור החיים הק' (פ"ג) מבאר זאת על שמירת שבת בפועל "וזולת זה היום, היה העולם חרב בגמר ששת ימים, וחוזר לתוהו ובוהו". ורבינו מפרשו על "עבודת ה'" שהוא שורש שמירת שבת, וכן"ל.

קנח ראה בגמ' (פסחים ק"ג), שכאשר יש רשעים בעולם, הקב"ה רוצה להחזיר את העולם לתוהו ובוהו, וכאשר יש צדיקים, הרי הם המקיימים את העולם. [לשון הגמ' "... בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים, ונסתכל בדורו ונתקרה דעתו. בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיה, ונסתכל בצדקיה ונתקרה דעתו".

קנט רבינו מוכיח שאכן ה'שבת' (ועודי ה' שש משורש שבת - כ"ג) הוא קיום העולם שלא יחזור לתוהו ובוהו. שכן בשבת המבול - שאכן העולם כמעט וחזר לתוהו ובוהו, מי שנותר הוא 'נח', שהוא משורש 'שבת'.

קס לשון המדרש "אלה תולדות נח נח" (נראשית ג, ט), אתמהא, לא הוה צריך קרא למימר, אלא 'אלה תולדות נח שם'. אלא נייחא לו, נייחא לעולם. נייחא לאבות, נייחא לבנים. נייחא לעליונים, נייחא לתחתונים. נייחא בעוה"ז, נייחא לעולם הבא". לשון זוה"ק "תא חזי, מה כתיב ביה בנח יוקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו" ... רמז דקודשא בריך הוא קרא ליה לנח נייחא דארעא ... ת"ח נח כד אתייליד קרון ליה על שמא דנחמה, נח נייחא ליה נייחא לעלמא, נייחא לאבהן נייחא לבנין, נייחא לעלאין נייחא לתתאין, נייחא לעלמא דין נייחא לעלמא דאתי. ולהוי שמא גרים".

קסא לשון תקו"ז "ואלין אינון 'חד מעיר' - נח, דא שבת, דביה נייחא". וראה גם בדברי רבינו (דור נדק, עמ' סד) "ודרשו ז"ל על פסוק (נראשית ג, ט) נח איש צדיק לשון נייחא לו וכו'. ומפורש גם כן בכתוב בלשון 'זה ינחמינו', דוגמת שבת שנקרא יום הנחמנות (עין הקדמה הו"א כ:), דוגמת שבת שנקרא יום המנוח, שיש לו נייחא".

קסב כפי שנתבאר לעיל (א"ח פ"א) ואלין, שנח לא זכה לשבת.

קסג שזהו ענין קדושת השבת, (כ"ג א"ח ה; וראה לעיל א"ח כ"א א"ח) 'צרכת השבת'.

קסד ראה לעיל (ר"ש א"ח ט, ובהערות שט).

כמו שאמרו ז"ל^{קס} (ראה נראשית נזה, יט ז; נמדנר נזה יג, ז; ועוד). היינו למעלה מכל השגה^{קס}, המתגלת בעולם הזה דרך שבע מדות^{קס} הידועים. מכל מקום קדושת שבת ד'קביעא וקיימא^{קס} לא בטלה לעולם. דזהו קיום ימי המעשה וקיום כל העולם^{קס}. אלא שיניקתם הוא 'מאחורי הפרגוד'^{קס} (זה"ק מ"א נה): ו'מחיצה של ברזל המפסקת' (ע"פ נרנח לז:ס). על כן אין להם שייכות לקדושת השבת בפועל, אבל מכל מקום פועלת גם בהם בכח נעלם. כענין 'מלכותו בכל משלה' (מסילס קג, יט) הידוע^{קס} (מיקוני זהר סט, קטז:).

✻ ✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻ ✻

קס לשון המדרש "... כיון שחטא אדם נסתלקה השכינה לרקיע הראשון, חטא קין נסתלקה לרקיע השני, חטאו דור אנוש נסתלקה לרקיע השלישי, חטאו דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי, חטאו דור הפלגה נסתלקה לרקיע החמישי, חטאו הסדומיים נסתלקה לרקיע הששי חטאו המצריים נסתלקה לרקיע השביעי. וכנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידו את השכינה מן העליונים לתחתונים ואלו הן אברהם הורידה מן השביעי לששי יצחק הורידה מן הששי לחמישי יעקב הורידה מן החמישי לרביעי לוי הורידה מן הרביעי לשלישי קהת הורידה מן השלישי לשני, עמרם הורידה מן השני לראשון, משה הורידה מן העליונים לתחתונים, ... הרשעים סלקו השכינה מן הארץ אבל הצדיקים השכינו השכינה בארץ."

והנה בכל המדרשים המביאים ענין זה, מובא שבשעת דור המבול עלתה השכינה רק לרקיע הרביעי. (ולא למעלה משבעה רקיעים, כפי שהביא רמב"ם). אכן הענין שבדור המבול נתעלתה השכינה לגמרי, מקורה מספרי המקובלים. ראה בזהר חדש (ח"א, נה): "בא אדם הראשון ירדה עמו שכינה ושרתה בתוכו. חטא אדם הראשון ונסתלקה ממנו. בא נח והורידה לארץ. חטאו דור המבול ונסתלקה מן העולם". וראה עוד בדברי רח"ו (שער התפילה מכתב ידו, ענין פסח ויציאת מצרים) "נודע מזה שאמרו רז"ל, כי אותם הדורות הראשונים, דור אנוש ודור המבול וכו', סילקו את השכינה למעלה מרקיע שביעי מחמת עוונותיהם. (אכן בשער הכוונות [דרכו ח' דפסח, המנוסח על שער התפילה ה"ג] העוסק 'כי אותם הדורות הראשונים דור אנוש ודור המבול סילקו את השכינה למעלה מרקיע שביעי מחמת עוונותם'. וכפ"י ע"י חיים [שער חג הפסח פ"א]) "כי הראשונים סלקו השכינה עד רקיע הז', מחמת עוונותיהם". - ולא הזכירו 'דור המבול' (דייקא).

קס כלומר ד'שבעה רקיעים' מורין על ז' ספירות/מידות (ראה הערה הנ"ל), שהם האופנים שבהם הקב"ה משפיע/מתגלה בעולם. ולפי זה 'למעלה מרקיע השביעי', הכוונה שהוא למעלה מכל גילוי והשגה בעולם הזה. [ביאור ענין התעלות השכינה למעלה ע"ד הקבלה, ראה ע"י חיים (שער מיעוט היות = שער לו, פ"ב). וראה עוד למהר"ל (נצרות ח' פס"ו), שביאר ענין התעלות השכינה, כמיעוט הקשר בין העילה העליונה (-הקב"ה) לעולמים (-הנצחיים), עיי"ש].

קס וזהר חדש (ח"א, מ): "...כנגד זה שבעה רקיעין הן ... הם ז' ספירות". פרדס רמונים (שער ו פ"ה) "ואלו המלאכים הנו' הם נקראים משרתים לאותם הרקיעים העליונים הם הספירות וזהו כונת רבי יוסי הנה באמרו ז' רקיעים אינן לעילא, פירוש ז' ספירות לבד הם המשמשים העקריים להנהגת העולם..." (וראה גם שער קדושה לד"ר ח"ג שער ח).

קס ענין קדושת שבת ד'קביעא וקיימא', ואינה תלויה במעשה התחתונים, התבאר לעיל (מאמר ג, אות א, ועוד). ולענינו חלק השבת שאינו תלוי במעשה התחתונים לא נפגם גם בעקבות חטאי התחתונים.

קס כנו"ל (והערה ע"פ האור החיים הק') דלולי השבת (או עונות ח' משורש השבת), לא היה קיום לששת ימי המעשה, ולא קיום לעולם, והיה חוזר לתוהו ובהו.

קס לשון רש"י (נצרות יח): "הפרגוד - מחיצה המבדלת בין מקום השכינה". לשון זוה"ק "...רוא הוא, דכל יומיהון דאינון קדמאי, לא הו' אוליפן אלא חכמתא תתאה, דאתיא מבתי בראי, דאקרי 'אחורי הפרגוד', ובאינון ד'אחורי הפרגוד' הו' מתדבקין..."

קס לשון הגמ' "אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים..." הרי כאשר השכינה מסתלקת (כפי שהיה בעת המדבר - ר"ה לז. ועוד) ההשפעה היא מאחורי 'מחיצה של ברזל'. (נגמ' הלשון 'שומע נחל'. אולם רצו העמיק 'מחיצה של נחל' [וכן הלשון נפון נספרים שונים]. וזאת כהמשקל, ע"פ הגמ' [פסחים פה; סוטה לח:] 'אפילו מחיצה של נחל אינו מספק' בין ישראל לאביהם שבשמים").

קס בספרי המקובלים מתבאר אופן יניקת החיות של הקליפות והחיצונים, ועכ"פ יש להם השפעה וחיות מאת הקב"ה להחיותם. לשון תיקוני זהר "ואפילו בכל קליפין דסטרא אחרא אתלבשת, לקיימא בה 'זמלכותו בכל משלה'". לשון ע"י חיים (שער חג פ"ב) "נתבאר כי החיצונים יונקים מן העור הנקרא קליפת נוגה ... שהוא החיות המוכרח לקליפות בצמצום, כי 'מלכותו בכל משלה' וחפץ הוא בקיומם המוכרח". [וראה של"ה הק' (מסכת שבת פורח אור, טז) "ואלה הקליפות הם מחיצה בין ישראל לאביהם שבשמים כשגורמים העוונות, ... ושכינה מתלבשת בהם בימות החול, לקיים 'זמלכותו בכל משלה'"]

[לשון 'הידוע' שנקט רבינו. מפני שיסוד זה מובא רבות בספרי חסידות. (מאור עיני וילד) "כי הנה הבעל שם טוב נשמתו בג"מ ז"ל אמר ... כי נודע כי 'לית אתר פנוי מיניה' ובכל מקום הוא חיות הבורא ברוך הוא וברוך שמו, אפילו בקליפות כמו שאמר הכתוב 'זמלכותו בכל משלה' דאם לא כן לא היה הדבר נמצא, ואף בעבירה יש חיות הבורא גם כן שם, 'כביכול'". (סע שנת, ד"ה ויהי) "ובאמת 'מלא כל הארץ כבודו', לית אתר פנוי מיניה, 'זמלכותו בכל משלה', ואפילו בקליפות..." (תולדות יעקב יוסף נהר) "כי בכל מקום שהוא שם בירידתו ישיכיל וידע שגם שם הוא כבוד שכינתו יתברך, בסוד 'זמלכותו בכל משלה'". ועוד רבים].

זהו גם הענין כאן, דאף שהשפעת השבת אינה בגלוי, מכל מקום הוא קיימת בהסתתר וצמצום להחיות הכל, כמו החיות

אברהם אבינו זכה לקדושת בשבת בפועל

ועל דרך זה היה קיום העולם בדור נח ובניו אחריו. עד שזרח שמשו של אברהם אבינו ע"ה שהתחיל להוריד השכינה למטה^{קט}, זכה לקיים כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ובודאי גם השבת השקולה ככל התורה בכללם^{קט}.

אברהם אבינו יצא מכלל בני נח לענין שמירת שבת, שלא היה צריך לעסוק בדרך ארץ אלא בתורה ואף להסוברים דלא יצא מכלל בני נח^{קט}, אזהרת 'יום ולילה לא ישובותו'^{קט} (נראה כן, כנ; סנהדרין נח): נראה לי פשוט דיצא ממנה.

דבר^{קט} זה לא שייך אלא לבני נח, שאין להם חלק בתורה, וצריכים לנהוג במדת דרך ארץ^{קט}, שלא יהיו אוכלים ושותים ופוחזים רק לעסוק בישוב העולם (ע"פ נראה שזה לט, ט) ד'לשבת יצרה'^{קט} (ישעיה מה, יח), להכין 'לטוב לפני האלהים'^{קט} (ע"פ קהלת ג, כו; וקה"ר טז). כענין (ענו"ס) [אומות העולם] לעתיד, שיהיו עבדים לישראל^{קט} (קהלת ו, ט),

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

הנסתר שבתוך הקליפות.

קט כפי שהובא במדרש הנ"ל שהביא רבינו (הוצא לשון נהגות לעיל).

קט ראה לעיל (א"ת י) ובהערות שם, מה שהובא בזה, וא"צ לכפול הדברים.

קט ראה לעיל (א"ת י) ובהערות שם, ציון לדברי האחרונים שדנו בזה, והביאור על פי דברי רבינו שם.

קט בגמ' "אמר ריש לקיש נכרי ששבת חייב מיתה שנאמר 'יום ולילה לא ישובותו' ... אמר רבינא אפילו שני בשבת".

קט רבינו מאיר כאן בפן נוסף (על האמור לעיל א"ת י ובהערות טז) מדוע אפילו אי נימא שהיה לאבות דין בני-נח, מכל מקום הם רשאים לשבות בשבת. שטעם האיסור לגוי לשבות בשבת, הוא בכדי שיהיה עוסק תמיד במלאכה לקיום העולם. וע"כ כל זה לגבי אומות העולם, שעמלם בתיקון העולם הוא ע"י מלאכה, משא"כ האבות, שעמלם בתיקון העולם הוא ע"י תורה ומצוות (למרות שעדיין לא נתן להם משיב - דהיינו אלו כעת נשטות שהיה להם דין 'בני-נח'), אינם בכלל חשש זה.

קט בטעם מדוע נאסרו האומות בשביתה, ואפילו בימות החול. מדברי רש"י ז"ל (טז) עולה שהוא בכדי שלא יתבטלו ממלאכה. נז"ל "נכרי ששבת - ממלאכתו יום שלם ... שנאמר יום ולילה לא ישובותו וקא דריש ליה לא ישובותו - ממלאכה דאבני אדם נמי קאי ... מנוחה בעלמא קא אסר להו, שלא יבטלו ממלאכה ואפילו יום שאינו בר שביתה". [אכן דעת הרמב"ם (מל"ס פ"י ה"ט), שהאיסור הוא רק כאשר מחדש דת חדשה שצריך לשבות ביום זה. וברמ"ה (סנהדרין טז), שאפילו בלא זה, אלא ששבת סתם, כיון שנראה כאילו עושה דת חדשה, עיי"ש]. ודברי רבינו כאן, הם לפי מהלך דרש"י, דהאיסור הוא מפני המנוחה מהמלאכה.

וראה בדברי החת"ם סופר (על המורה וילף ד"ה ויקא) "... כי עם ה' אלו, נבדלו בעבודתם לה' מכל האומות, אפילו יהיו אומות העולם כולם חסידים. כי כל עם ועם עיקרם קיום עולם הזה, וגוי ששבת חייב מיתה. אלא שפורשים יחידים מהם לעבודת הדת ... ועם ה' אלו, עם שכולם קדושים וממלכת כהנים, וכולם מופרשים לה'. אלא שאי אפשר בלא צרכי עולם הזה, על כן מי שאינו מוצלח לתורה, הוא על כרחך יפנה דרך כרמים וזיתים לתת לתוך פיהם של מקיימי תורה".

קט לשון המדרש, "אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים, אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור, אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת, אמר לו הקדוש ברוך הוא לזרעך אתן את הארץ הזאת". ולעיל (מאמר א, א"ת ג) ביאר רבינו על פי זה, את תפקידם של אומות העולם, שיהיה עמלים בתיקון העולם. עיי"ש באריכות (והערות טז).

קט לשון הפסוק "כי כה אמר ה' ... יצר הארץ ... לא תהו בראה לשבת יצרה...". ובדברי חז"ל נדרש שהוא בלשון 'חיוב', על הברואים בארץ לעסוק ביישובו של עולם - 'לשבת יצרה'. [וע"כ יש חיוב להוליד ילדים, לעסוק ביישובו של עולם (ראה ימות סב. ועד). ואף אומות העולם בכלל חיוב זה (ראה במידות מז. ועד)].

קט בפסוק שם "...ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנס, לתת לטוב לפני האלהים...". ובמדרש שם, שמביא כמה וכמה דוגמאות, כיצד אומות העולם אספו נכסים, ולבסוף הגיע ליד בני ישראל. [נמרוד, לאברהם. אבימלך, ליצחק. לבן, ליעקב. המצריים, ליצחק. מצרים, הכנענים, לבאי הארץ. סנחריב, לחזקיהו. המן, למרדכי].

קט לשון המדרש " ... קנתי לי עבדים ושפחות - אלו האומות, שנאמר (ויאלף ג, ג) 'וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי'. ואומות העולם לעתיד לבא יהיו עבדים לישראל, כמו שכתוב בישעיה 'ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'".

ו'עמדו זרים ורעו וגו' (ישעיה סא, ה).

וכן יגיעת כל דורות בני נח ב'שני אלפים תוהו', בשביל אברהם אבינו ע"ה וזרעו שבשני אלפים תורה^{קפ}. והוזהרו על השביתה, כי הוצרכו ל'גיעת מלאכה ודרך ארץ לשבח עוון^{קפ} (ע"פ אבות ז, ב).

מה שאין כן מאברהם אבינו ע"ה, שהתחיל שני אלפים תורה^{קפ} (עבודה זרה ט), הוא יולד לעמל פה בדברי תורה, ולא לעמל מלאכה^{קפ} (ע"פ סנהדרין ט:).

ובשבע דורות שמאברהם עד משה רבינו ע"ה, שהיה בכל דור התגלות שכינה יותר, שירדה לרקיע תחתון יותר, כמו שאמרו ז"ל^{קפ} (נחשית רנא, יט ז; נמנר רנא יג, ב; סנ"ט), היה התגלות קדושת שבת יותר^{קפ}. עד שבא משה רבינו ע"ה והורידה לארץ (סס), ואז זכו כל ישראל למתנת השבת בפועל וכוזכר לעיל^{קפ}.

שבת דמתן תורה דוגמת שבת בראשית

שבת דמתן תורה קדמה לששת ימי המעשה

[כד] ובשבת שניתנה תורה^{קפ} (שנא פו:), הוא היה השבת הראשון לבנין האומה הישראלית^{קפ}, קודם לששת ימי המעשה, דוגמת שבת בראשית דתחילת הבריאה^{קפ}.

מקורות וביאורים

קפ ענין זה ביאר רבינו לעיל (מאמר א, אות ב, עיר"ש ובהערות).

קפ לשון המשנה "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון". ואם אצל ישראל צריך לשלב תורה עם דרך ארץ ומלאכה, לשבח עוון. הרי אצל אומות העולם שאין להם תורה, אסור להם להפסיק ממלאכה ודרך ארץ, בכדי לשבח עוון. (ואם כי כאן משמע שע"פ אלל ישראל צעין גם מורה וגם העסק במלאכה ודק א"כ, ראה בדברי רבינו [מאמר א, אות ב, ובהערות סס], שישאל העוסק רעיו של מקום, עמלם רק במורה, ע"ש באריכות).

קפ לשון הגמ' "תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הווי העולם, שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח, בעונותינו שרבו יצאו מהן מה שיצאו מהן. שני אלפים תורה מאימת, אי נימא ממתן תורה, עד השתא ליכא כולי האי ... אלא מ'זאת הנפש אשר עשו בחרן' (ומתרגמין דענינו לאורייתא - רש"י), וגמירי דאברהם בההיא שעתא בר חמשין ותרתי הוה".

קפ לשון הגמ' "אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא, שנאמר (ויצא ה, ז) 'כי אדם לעמל יולד', איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא, כשהוא אומר (משלי ט, טו) 'כי אכף עליו פיהו' הוי אומר לעמל פה נברא. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, כשהוא אומר (ישעיה א, ט) 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיו' הוי אומר לעמל תורה. נברא והיינו דאמר רבא כוליה גופי דרופתקי נינהו, טובי לדוכי דהוי דרופתקי דאורייתא". הרי שלאחר שניתנה תורה, הרי התכלית הוא 'עמל תורה', ולא עמל מלאכה. וזה התחיל אצל אברהם אבינו מתחילת 'שני אלפים תורה'.

[ומאידך א"א לומר שלמסקנא 'עמל מלאכה' אינו תכלית האדם כלל, שהרי אמר רבא "טובי לדוכי דהוי דרופתקאי דאורייתא", משמע שרק מי שזוכה 'עמלו בתורה', ומי שאינו 'זוכה' עמלו במלאכה. וע"כ צ"ל, שלישאל, שניתנה להם תורה, תכליתם בעמל תורה. ואילו האומות, שלא ניתן להם תורה, [ואף אסורים בתורה (סנהדרין ט:)], תכליתם ב'עמל מלאכה'. וזהו שהביא רבינו לעיל אודות 'בני נח'].

קפ לשון המדרש הובא בהערות לעיל.

קפ וכפי שביאר רבינו לעיל (אות ו), שאף שהאבות קיימו השבת, הרי אצל אברהם אבינו היה זה בהעלם, ורק אצל יעקב היה בגלוי, עיר"ש באריכות.

קפ ראה לעיל (אות ט, ובהערות סס), באריכות.

קפ לשון הגמ' "... ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל, כתיב הכא (שמות כ, ט) 'זכור את יום השבת לקדשו', וכתוב התם (שמות יג, ג) 'ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה', מה להלן בעצומו של יום, אף כאן בעצומו של יום".

קפ בגמ' (נדרים סג.) "הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם' (דברים ט, ט), וכי אותו היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני". הרי מפורש שבטוי 'היום הזה נהיית לעם' הוא בזמן מתן תורה.

מתן תורה דוגמת תחילת הבריאה

כי מתן תורה הוא דוגמת תחילת הבריאה, כי הוא תיקונו והשלמתו^א. דלולי כן היה חוזר לתוהו ובוהו חס ושלום, כמו שאמרו ז"ל^ב (שנת פמ.) על פסוק (נראשית א, לא) 'יום הששי', ועל פסוק^ג (תהלים עה, ד) 'נמוגים וגו' אנכי תכנתי עמודיה' (שיר השירים רנה א, ו).

התורה - כמו השבת, קביעא וקיימא - מתנה מהי יתברך וכמו^ד שקדושת השבת קביעא וקיימא מהי יתברך בעצמו, כן התורה הנתונה לנו מן השמים, היא תורת ה' יתברך, שנתנה מתנה לבני ישראל^ה (ויקרא רנה א, ט; תנחומא יסן משא ט-י; פס"ז תרומה כה, טז; ועוד).

תורה שבכתב - מתנה, תורה שבע"פ - ע"י יגיעה

וזהו^ו התורה שבכתב, דכתיבא ומנחא^ז (קידושין סו.).

✻ ✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻ ✻

קצב היינו שבת הראשונה של אדם הראשון, וכנ"ל (אות כג, ע"ש).

קצב מהר"ל (נחם ישעאל פ"ה) בביאור מימרת הגמ' (נחמה רנאה) "... שהיתה נתינת התורה לישראל השלמה לבריאית עולם, ואם אין קבלת התורה - הבריאית בטילה, והיא תוהו ובוהו".

קצב לשון הגמ' "אמר חזקיה מאי דכתיב (תהלים עה, ט) 'משמים השמעת דין, ארץ יראה ושקטה', אם יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה. אלא בתחילה יראה, ולבסוף שקטה. ולמה יראה, כדריש לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב 'ויהי ערב ויהי בקר יום הששי', ה"א יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ואמר להם, אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו".

קצב לשון המדרש "דמיתין רעיתי - רבנן אמרי רעיתא דעולמי, שקבלו תורתי, שאילו לא קבלוה הייתי מחזיר עולמי לתוהו ובוהו. דאמר ר' חנינא בשם רבי אחא, כתיב 'נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה', אילולי שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו (שמות כה, ו) 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע' היה העולם מתמגמג וחוזר לתוהו ובוהו. ומי ביסם העולם, 'אנכי תכנתי עמודיה סלה' בזכות (שמות כ, ג) 'אנכי ה' אלהיך' 'תכנתי עמודיה סלה'".

קצב כלומר, כפי שביאר רבינו לעיל (אות כג), ענין הקדמת השבת לששת ימי המעשה אצל אדם הראשון, מורה שהשפעת הקב"ה - שאינו תלוי במעשה התחתונים - קודמת לעמל ויגיעת האדם בעצמו. וכן הוא גם במתן תורה, להורות שהשפעת התורה הוא 'מתנה' - שאינו תלוי במעשה התחתונים.

קצב לשון המדרש - (ויק"ה) "אמר ר' יונתן ג' נתנו מתנה לעולם, התורה והמאורות והגשמים. התורה מנין שנאמר (שמות לא, יח) 'ויתן אל משה ככלותו' (וכן הוא במדרש תהלים יח, כח). (תנחומי) "... אמר להם הקדוש ברוך הוא כך חבבתם את התורה, חייכם שהיא נתונה לכם במתנה, 'ויתן אל משה' ... במתנה נתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל, 'ויתן אל משה'". (פס"ז) "התורה מתחלתה ועד סופה קרויה מתנה, לפי שנתנה במדבר במקום הפקר, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול, לכך נקראת מתנה". [ובסגנון דומה (ענין נד) "מאי דכתיב (נחמה כה, יח) 'וממדבר מתנה' ... אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו, תורה ניתנה לו במתנה"].

קצב כוונת רבינו. דהנה לעומת מקורות הנ"ל, שהתורה ניתנה 'מתנה' לבני ישראל. היה יש בדברי חז"ל, שהתורה 'נמכרה' כ'מקח' לישראל. ולמעשה יש בה חלק 'מקח', וחלק 'מתנה'. [ראה כגון במדרש (שמות רנה כה, ב) "... ומשה עלה למרום ונטל את התורה ... יכול...נטלה חנם, ת"ל (תהלים סה, יט) 'לקחת מתנות באדם', בלקיחה נתנה לו, יכול יהא חייב ליתן לו דמים, ת"ל 'מתנות' במתנה נתנה לו". [ובדומה לזה (שמות רנה א, ב) על הפסוק 'כי לקח טוב נתתי' (ע"ש צנן יוסף)]. ובספח"ק ודברי המפרשים, בארו כל אחד לפי דרכו מהו ה'מקח', ומהו המתנה. ובדברי רבינו מתבאר דה'מקח' הוא היגיעה, וה'מתנה' מגיעה לבסוף. (ראה תחשבות חרות כה, לפי דרכו שם). וכאן מבאר רבינו, שה'מתנה' הוא על תורה שבכתב, דכתיבא ומנחא ונקל לקנותה. ואילו תורה שבעל פה צריך לקנותה ביגיעה (וכפי שביאר רבינו לעיל אות יז).

[הענין שה'מתנה' שבתורה הוא תורה שבכתב, ראה בערוך לנר (מכות יא, ה) "שתורה שבכתב נקרא 'תורת משה' כדכתיב 'זכרו תורת משה', שהיא נתנה למשה במתנה ... אבל תורה שבע"פ שלא נתנה במתנה עדיין, נקראת 'ספר תורת אלקים'". וכן הוא ע"פ קבלה (נחמה, מיקוים חדשים, מיקון ט) "... והתורה ניתנת לה (לשמייה) במתנה, תורה שבכתב דייקא...". ועל דרך העבודה (נחמון רע"ט כה, ראה שפת אמת חקת, חרנב) "כי התורה שבכתב מתנה מן השמים לכל מי שירצה, אבל להיות נקנית התורה להיות לאדם חלק בתורה, להיות נקרא בן תורה, להיות דברי תורה נבלע בדמיו הוא בכח מ"ח דברים". (אכן במקומות אחרים מובאר שדייקא תורה שבע"פ היא ה'מתנה', וכן כתב רבינו במקומות אחרים. ובכל מקום מתבאר לפי ענינו)].

קצט לשון הגמ', אודות ינאי המלך שהסיתו אותו נגד חכמי ישראל - "... ומה אעשה? אם אתה שומע לעצתי, רומסם. ותורה מה תהא עליה? הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד. אמר רב נחמן בר יצחק מיד נורקה בו מינות, דהוה ליה למימר תינח תורה שבכתב, תורה שבעל פה מאי?" (הגיון נגמ' זאת כמקור לדברי רבינו, הוא ע"פ דברי רבינו ב'אור זרוע' לנדיק

אבל לדורות, ידוע כפי הקביעות שלנו (טוש"ע א"ח תכח), וגם בזמננו [עיי' בתוס' פסחים (נח: ד"ה כאלו)], אי אפשר לשבועות לחול בשבת כלל.

והיינו דאצלינו, קבלת התורה לעמל פהי (סנהדרין נט:), ביגיעת לב ובשר, בתורה שבעל פהי (ע"פ ערוזין נא:), להבין ולהשכיל, ולעמוד על המסטורין ומעמקים שבתורהי.

תורה שבע"פ ושבת - דוגמת ימי המעשה ושבת

ותורה שבעל פה ושבת, הם גם כן דוגמת ימי המעשה ושבת. ששה סדרי משנה, שהוא שורש תורה שבעל פה, נגד ששת ימי המעשהי (זו"מ, מיקונים עו:).

אין מציאות לימי המעשה בלא שבת - לעשות רצון ה'

ואיני מציאות לתורה שבעל פה בלא תורה שבת. וכך אין מציאות לימי המעשה

✻ ✻ ✻ מקורות וביאורים ✻ ✻ ✻

עמ' יג.) [הביטוי 'כתיבא ומנחא' הוא ע"פ הגמ' (ערוזין נט:), אודות דבר שמפורש בהדיא, ונקל למצא הדין, האם מותר להורות כזאת במקום רבו. ורבינו שילב זאת כאן, דתורה שבתב 'כתיבא ומנחא', ונקל לכל אחד לקנותה].

י' לשון טוש"ע "אלו הימים שאין קובעים בהם המועדים ... ולא גה"ז עצרת ...".

רא' דעת רש"י (סג ד"ה גמ') דבזמן שהיו מקדשים על פי ראייה, לא היה נוהגין ה'דחיות' שתקנו חכמים בימי המועדות. (וראה ג"ח שם, ולח"מ ממדים ומוספים פ"א ה"ז, שדחיים 'לא אדיו ראש' נהגו, אבל לא הקפידו על הדבר מפסק, מכיון שזמניהם לא היה סדר החדשים א' מלא וא' חסר כפי שהוא כיום). אכן דעת התוס' (סג) בשם הר"ר, שאף בזמניהם הקפידו על כך. ואף הקפידו לסדר הדבר מחורש ניסן, ש'לא בדיו פסח' (שם) יהיה פסח צימם אלו, הרי לפי הקדר של חודש א' מלא וחודש א' חסר, ילא ר"ה צימם וא"ד. ולאוור זה, אם פסח לא יצא בימיהם 'בדיו', לא יצא חג השבועות בזמנם בימים גה"ז. (שם) השבועות לעולם יחול לעולם צימם שלמחרת יום א' דפסח. [שהרי שבועות הוא נגמר שבעה שבועות, שמתחילים לספור ממחרת יום א' דפסח].

יב כלומר שלאור האמור, שקבלת התורה שבת - שקדושתה 'קביעא וקיימא', מורה על השפעת התורה כ'מתנה' בלא מעשי התחתונים. הרי כיום שלעולם יחול 'זמן מתן תורתנו', רק בימות החול - ימי המעשה. בא להורות שאנו זקוקים לקנות התורה בעמל ויגיעה דייקא.

יג לשון הגמ' הובא לעיל בהערות (סוף אות נג). וחזינן שם, שקנית התורה הוא ע"י 'עמל פה' ש'אדם לעמל יולד', עיי"ש.

יד בפסוק (קהל יב, יג) "ויתר מהמה בני הזהר, עשות ספרים הרבה אין קץ, ולהג הרבה יגיעת בשר". ודרשוהו חז"ל (ערוזין נא: במדבר רנב יב, ד) אודות הזהירות ב'דברי סופרים' - תורה שבעל פה שלא נכתב בספרים, עיי"ש. [רבינו הוסיף 'יגיעת לב' (נוסף על 'יגיעת בשר' המוצא בפסוק), וזאת לאור דבריו (לשיל אות יח) דמטרת היגיעה בתורה שבע"פ הוא להכניס היראה ללבות בני ישראל, עיי"ש].

יה כפי שנתבאר לעיל (אות יז) עיי"ש.

יו כן מובא בספרי החסידות (ע"פ דברי המקובלים, וראה הערות הנלוות). [ראה כגון באורח לצדיק (ריש פרשת שלח) "... וששת ימי החול הם כנגד תורה שבעל פה, ושבת היא כנגד תורה שבתב...". תפארת איש (שבת נחלשים ד"ה ויקרא) "ויקרא אלקים לאור יום, היינו הבחינה של שבת קודש, היא תורה שבתב, שנקרא 'יום'. ולחושך קרא לילה, הבחינה של ימות החול, היא תורה שבעל פה, שאיתא בזה"ק שהיא מידת לילה". ועוד].

ורבינו כאן מפרשו לפי דרכו. שכשם שבששת ימי המעשה, הוא זמן העמל והיגיעה, ושבת זמן המנוחה. כן הוא תורה שבעל פה, הנקנה בעמל ויגיעה, בחינת ימי המעשה. ותורה שבתב, בחינת 'מתנה' כנגד השבת. (ויזיין שזמנאות אחרים מתבאר להיפך, ששבת הוא בחינת תורה שבע"פ, ימות החול תורה שבתב. [ע"פ המוצא דמורה שבתב הוא ז"ל, וטוש"ע הוא מלכות. וכן ימי המעשה הם משפט קלות, והשבת מלכות]. וכל מקום מתבאר לפי ענינו).

יז לשון תיקוני הזהר (מוצא גם בשליה הק' מסכת חולין, מורה אור קה בשם 'מיקונים כתי') "... דביומי דחול שלטא עץ הדעת טוב ורע .. ודא הוא מטטורין, דאיהו עבד דשליט בשית סדרי משנה, ואיהו גופיט ושליט בשית יומין דחול, דאינון חולין דטומאה וחולין דטהרה, ומויניה אתייהבו שית סדרי משנה באיסור והיתר, טומאה וטהרה, כשר ופסול". [ובקיצור בזה"ק (ע"מ נה, טו:): "... ורוח דשלטא ביומי דחול על עבד יי' איהו מעבדא דמלכא מטטורין, כליל שית סדרי משנה"].

יח רבינו מאיר פן נוסף בהשוואת תורה שבע"פ ובכתב, לששת ימי המעשה ושבת. כמו שעצם התורה הוא התורה שבתב, ותורה שבע"פ רק בא לבאר ולהרחיב את משמעות תורה שבתב, ובלי התורה שבתב אין שום משמעות לתורה שבע"פ. כן גם העיקר הוא השבת, והוא היצמח לימות החול, וימי המעשה באו רק כהכנה לשבת, ובעקבות הארתו. וכאשר אין את נקודת השבת בימי המעשה, אין להם שום משמעות וקיום כלל.

ולאוור דברי רבינו לעיל, שענין השבת הוא גלוי השכינה, וכבוד מלכותו בתחתונים. עולה שכוונת הדברים כך, שאין שום מציאות ושום משמעות לכל פעולת האדם בימי המעשה, אלא א"כ עושה זאת לתכלית של גלוי כבוד שמים בתחתונים - לעשות רצון ה', ולהעלות נחת רוח לפניו. (וכפי שמוצא בהמשך דברי רבינו).

בלא שבת^ט.

כי כל מעשה אנוש ותחבולותיו 'מאפס ותוהו נחשבו' (מלשה"כ ישעיה מ, ז). ואין נחשב מעשה אלא מה שהוא כרצון ה' יתברך, ולעשות נחת רוח לפניו^י. והיינו, מה שנמשך מקדושה וברכה דיום השבת, וכמו שנתבאר^י.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

[ראה מנחם ציון (להרמ"מ מרימטוב, פ' בשלח [ספרות שחרית קדושים]) "שורש הענין הוא כך, שיום השבת הוא כמו נשמה לששת ימי המעשה, וכל עבודת ימי החול המה בגשמיות, ... גם הכשרים וצדיקים המתהלכים לפני ה' וכל עובדותיהם ופעולותיהם הם על דבר כבוד שמו הגדול לעשות נחת רוח ליוצרם, מכל מקום אינן יכולין לבא ולהגיע לתכלית שלימותם ולהבין כל פרטי פעולתם עד היכן הגיעו, עד יום השבת ... ואז ישכילו על כל אשר פעלו בימות החול שהיה בגשמיות ... והתורה שבע"פ היא כמו גוף לתורה שבכתב, שהיא הנשמה לה, שכל התורה שבע"פ נכללת בתורה שבכתב...". עוד (שם, [ליל שבת אומר]) "... ותורה שבעל פה הם הששה סדרי משנה, כמו הששת ימי המעשה... ויום השבת הוא נשמה להם, שאין לימות החול שמות בפני עצמם ... רק א' בשבת ב' בשבת"].

^ט ראה המובא באור החיים הקדוש (נלאשים ג, ג-ג) שמציאות כל הנבראים נתקיימה רק בבא השבת, ומוסיף שכן הוא לכל ימות עולם, שהשבת מקיימת את ששת ימי המעשה שלאחריה, ולולא השבת לא היה שום קיום לימי המעשה. [ואלו דבריו: "... על דרך אומרים ז"ל כי העולם היה רופף ורועד, עד שבאה שבת, ונתקיים העולם ונתייסד. והכוונה הוא כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם, והוא סוד אומרו 'וביום השביעי שבת וינפש' ... פירוש נשפע שפע החיוני בכל הנבראים, כי קודם השבת לא היה נפש לכל הנבראים". ובהמשך "... כי בשעת הבריאה לא ברא ה' כח בעולם זולת לעמוד ששת ימים ... ונתחכם ה' וברא יום אחד הוא ידוע לה' ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששת ימים וכן על זה הדרך וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתוהו ובוהו ... ובאמצעות שבת העולם עומד, ... להיות שהשבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים, ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת ויחיהו ויקיימהו עוד ששת ימים אחרים..."].

^י לשון הפסוק "כל הגוים כאין נגדו, מאפס ותוהו נחשבו לו". ודרשו חז"ל (מנחותא יטן נמדבר ד) " ... אומות העולם נמשלו בתבן ובק ... ולמה, שאין להם הנאה מהן. שנאמר 'כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו'. אבל ישראל יש להקב"ה הנאה מהן, קורין שמע ומתפללים ומברכים שמו של הקדוש ברוך הוא בכל יום, ... לכך נמשלו בחטים...". הרי כאשר אין להקב"ה הנאה מהן, ואין עושין רצון ה', אז 'מאפס ותוהו נחשבו'.

^י ר"א השווה לדברי החיד"א (עבודת הקדש, פסוק שמיר יב, נמסירת מודעה) "וכל מחשבה ודבור ומעשה שהם נגד רצונו יתברך, מעכשיו בטלים ומבוטלים ... והכל הבל".

^י ר"ב לעיל (אות ה, ואילן) לגבי קדושת השבת, שהוא הרגשת שכינתו בקרבת לבות ישראל. ולעיל (אות נא ואילן) לגבי ברכת השבת, שהוא השראת השכינה בתחתונים וההשפעת ענין זה לכל ששת ימי המעשה.